

Rimantas VOSYLIS

DAKTARO DISERTACIJA

**PSICHOLOGINIAI TAPSMO
SUAUGUSIUOJU ASPEKTAI
SKIRTINGA SOCIALINĖS
BRANDOS EIGA PASIŽYMINČIŲ
JAUNUOLIŲ GRUPĖSE**

**SOCIALINIAI MOKSLAI,
PSICHOLOGIJA (03 S)**
VILNIUS, 2017

MRU
MYKOLO ROMERIO
UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Rimantas Vosylis

PSICHOLOGINIAI TAPSMO SUAUGUSIUOJU
ASPEKTAI SKIRTINGA SOCIALINĖS BRANDOS
EIGA PASIŽYMINČIŲ JAUNUOLIŲ GRUPĖSE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, psichologija (06 S)

Vilnius, 2017

Daktaro disertacija rengta 2011–2016 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui, Mykolo Romerio universitetui ir Kordobos universitetui (Ispanija) Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. Saulė Raižienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S)

ISBN 978-9955-19-862-8 (internete)

ISBN 978-9955-19-863-5 (spausdintas)

© Mykolo Romerio universitetas, 2017

TURINYS

1. ĮVADAS	6
1.1. Tyrimo aktualumas	6
1.2. Mokslinė tyrimo problema	7
1.3. Tyrimo naujumas	10
1.4. Tyrimo tikslai ir klausimai	11
1.5. Tyrimo rezultatų aprobacija	12
1.6. Pagrindinių darbe naudojamų sąvokų žodynėlis	14
2. TAPSMAS SUAUGUSIUOJU KAIP KOMPLEKSIŠKAS, DAUGELĮ LYGMENŲ APIMANTIS PROCESAS	15
3. VAKARŲ ŠALIŲ IR LIETUVOS JAUNIMO SOCIALINĖS BRANDOS KAITA GYVENIMO KELIO PERSPEKTYVOS TYRIMUOSE	19
3.1. Gyvenimo kelio teorinė perspektyva, teorinės ištakos, paradigminiai principai ir pagrindinės sąvokos	19
3.2. Vakarų šalių ir Lietuvos jaunuolių socialinės brandos kaita	23
3.2.1. Istoriniai socialinės brandos bruožų pokyčiai: deinstitutionalizacija, destandartizacija ir individualizacija	24
3.2.2. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: vėlyvumas ir ištęstumas	25
3.2.3. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: socialinės brandos kompleksiskumas	28
3.2.4. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: socialinės brandos takų įvairovė	29
4. SOCIALINĖS BRANDOS IR RAIDOS UŽDUOČIŲ TEORINIAI RYŠIAI	37
4.1. Raidos užduočių koncepcija	37
4.2. Kultūriniai jaunystės raidos užduočių skirtumai: suaugusiojo kriterijai skirtinguose kultūrinuose kontekstuose	42
5. BESIFORMUOJANČIO SUAUGUSIOJO RAIDOS TARPSNIO TEORIJA	48
5.1. Pagrindiniai besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožai	48
5.2. Besiformuojančio suaugusiojo raidos periodo bruožų ir tapsmo suaugusiuoju įvertinimas	52
5.2.1. Tapatumas	53
5.2.2. Separacija-individuacija kaip nepriklausomybės nuo tėvų atspindys	56
5.2.3. Atsakingumo ženklai: taisyklių (ne)laužymas ir šeimyninės kompetencijos	58
5.2.4. Nepastovumas	59
5.2.5. Jausmas, lyg būtum „tarp“	60
5.2.6. Suvokiamos galimybės keisti gyvenimo kryptį ir sutelktumas į save	61
5.2.7. Pasitenkinimo gyvenimu metas	61
5.3. Besiformuojančio suaugusiojo teorijos ribos, kritika ir tolesnės tyrimų kryptys	61
6. TYRIMO TIKSLAI, KLAUSIMAI, PRIELAIDOS IR HIPOTEZĖS	68
7. TYRIMO METODAI	70
7.1. Tyrimo dalyviai	70
7.2. Įvertinimo būdai	73
7.3. Tyrimo eiga	81
7.4. Duomenų analizė	82
7.4.1. Socialinio vaidmens statuso kaitą apibūdinančių sekos eilučių analizė	82
7.4.2. Latentinių statusų sudarymas	84
7.4.3. Latentinių profilių analizė	85

7.4.4. Ryšių tarp socialinės brandos takų ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju profilių analizė.....	86
8. TYRIMO REZULTATAI.....	87
8.1. Jaunuolių socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje	87
8.2. Jaunuolių socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje	91
8.3. Jaunuolių socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje.....	98
8.4. Holistiniai jaunuolių socialinės brandos takai	104
8.4.1. Latentiniai socialinės brandos statusai: socialinės brandos statusų deriniai	104
8.4.2. Holistiniai socialinės brandos takai	106
8.5. Jaunuolių latentiniai profiliai, sudaryti remiantis psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais	113
8.6. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose gyvenamojo būsto statusu ir gyvenamojo būsto statusų kaita	117
8.7. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu partnerystės-šeimos statusu ir partnerystės-šeimos statusų kaita	120
8.8. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu mokslų-darbo statusu ir mokslų-darbo statusų kaita	123
8.9. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu socialinės brandos statuso deriniu ir holistiniais socialinės brandos takais	126
9. REZULTATŲ APTARIMAS	129
9.1. Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto, mokslų-darbo ir partnerystės-šeimos srityse.....	129
9.1.1. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje	129
9.1.2. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai partnerystės-šeimos srityje	131
9.1.3. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje.....	134
9.2. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos statusų deriniai.....	135
9.3. Lietuvos jaunuoliams būdingi holistiniai socialinės brandos takai	138
9.4. Psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus apibūdinantys profiliai.....	142
9.5. Skirtingiems socialinės brandos takams priskirtiems jaunuoliams būdingi psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai	147
9.6. Galimybės taikyti <i>besiformuojančio suaugusiojo</i> teoriją Lietuvos kontekste.....	150
9.7. Tyrimo trūkumai ir tolesnių tyrimų kryptys.....	152
10. IŠVADOS.....	155
11. LITERATŪRA	157
PRIEDAI	173
SANTRAUKA	189
SUMMARY	200

SKIRIU LAISVEI UNEI

1. ĮVADAS

1.1. Tyrimo aktualumas

Amžiaus tarpsnis, prasidedantis maždaug pabaigus mokyklą ir pasibaigiantis apie 30-uosius gyvenimo metus, yra siejamas su asmens tapsmu suaugusiuoju (Andrew, Eggerling-Boeck, Sandefur, & Smith, 2006; Arnett, 2000, 2004; Billari & Liefbroer, 2010; Côté, 2000; Hendry & Kloep, 2011; Liefbroer & Toulemon, 2010; Osgood, Ruth, Eccles, Jacobs, & Barber, 2005; Robette, 2010; Schoon, Chen, Kneale, & Jager, 2012; Shanahan, Porfeli, & Mortimer, 2005). Šiame tarpsnyje žmogus priima daugelį gyvenimo sprendimų, susijusių su darbinės karjeros ir savarankiško gyvenimo pradžia bei šeimos kūrimu, po kurių įgyja naujus socialinius suaugusiojo vaidmenis (Eliason, Mortimer, & Vuolo, 2015; Maggs, Jager, Patrick, & Schulenberg, 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro, Kiuru, Nurmi, & Eerola, 2011; Schoon et al., 2012). Manoma, kad pradėdamas darbinę karjerą, išsiskeldamas iš tėvų namų asmuo tampa savarankiškas ir produktyvus, o susituokdamas ir susilaukdamas pirmojo vaiko – reproduktyvus, t. y. visavertis visuomenės narys (Hogan, 1987), arba kitaip – socialiai brandus. Daugelyje šį amžiaus tarpsnį nagrinėjančių tyrimų socialinės brandos įvykiai yra laikomi tapsmo suaugusiuoju ženklais (Eliason et al., 2015; Kraniuskienė, 2011b; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shanahan, 2000; Shanahan et al., 2005). Proceso, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, eiga, šiame darbe, siekiant jį atskirti nuo kitų tapsmo suaugusiuoju aspektų, yra vadinama *socialine branda*.

Pastarųjų kelių dešimtmečių tyrimai, nagrinėjantys socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimo laiko ypatumus, rodo, kad šis procesas per pastaruosius 50–60 metų daugelyje Vakarų šalių stipriai pasikeitė (pvz., Billari & Liefbroer, 2010; Corijn & Klijzing, 2001; Fussell & Furstenberg Jr., 2005). Palyginti su ankstesniais istoriniais periodais arba mažiau ekonomiškai išsivysčiusiomis šalimis, Vakarų šalių jaunimo socialinė branda tapo mažiau reguliari, labiau individualizuota (Brückner & Mayer, 2005), apibendrintai apibūdinama kaip vėlyva, išsitususi laike, kompleksiška (Billari & Liefbroer, 2010) ir diversifikuota, t. y. sudaryta iš tam tikram sociokultūriniam kontekstui savito socialinės brandos takų (trajektorijų) rinkinio (Eliason et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Šie pokyčiai skatina tolesnius tyrimus, nagrinėjančius ir aiškinančius modernios socialinės brandos tendencijas, sociokultūrinius skirtumus, sociokultūriniam kontekstui būdingus socialinės brandos takus ir šios įvairovės priežastis bei pasekmes.

Proceso, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, pokyčiai kelia daug diskusijų žmogaus psichosocialinę raidą tyrinėjantiems mokslininkams (Arnett, 2004; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2000; Crocetti, 2016; Hendry & Kloep, 2011; Schulenberg & Zarrett, 2006; Shanahan et al., 2005). Socialinės brandos tyrimai yra aktualūs todėl, kad įvykiai, po kurių įgyjami suaugusiojo vaidmenys, yra gana glaudžiai teoriškai susiję su šiame tarpsnyje vykstančia žmogaus psichosocialine raida ir kylančiais iššūkiais, t. y. klasikinėse psichosocialinės raidos teorijose apibūdintomis raidos užduotimis (pvz., Erikson, 1963; Havighurst, 1966). Remiantis šiomis teorijomis, socialinės brandos įvykius galima laikyti jaunuolio raidos užduočių įveikimo ženklais. Pagal raidos užduočių įveikimą

vertinama, ar asmens raida vyksta sėkmingai (Masten, 2006; McCormick, I-Chun Kuo, & Masten, 2011). Tai leidžia daryti prielaidą, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas atspindi pokyčius ir psichosocialinėje jaunuolių raidoje bei galbūt žymi didėjančius raidos sunkumus. Taip pat buvo suabejota, ar klasikinėse teorijose pateikiamos raidos tarpsnių ribos ir šiems tarpsniams būdingos raidos užduotys yra tinkamos apibūdinti normatyvią dabartinių jaunuolių raidą ir tapsmo suaugusiuoju procesą (pvz., Arnett, 2000; Côté, 2000). Tai sudarė ir naujų teorinių požiūrių bei tyrimų, nagrinėjančių normatyvią Vakarų jaunuolių raidą bei tapsmo suaugusiuoju procesą, poreikį. *Besiformuojančio suaugusiojo* (angl. *emerging adulthood*) raidos tarpsnio teorija (Arnett, 2000, 2004, 2014) ir yra vienas iš naujų požiūrių į Vakarų jaunimo tapsmo suaugusiuoju procesą, paskatinusi daugelį tolesnių šio amžiaus tarpsnio tyrimų. Šioje teorijoje pritaikomos klasikinės raidos teorijų idėjos šiandieniniam Vakarų šalių kontekstui, akcentuojama kultūrinio konteksto svarba tapsmui suaugusiuoju, siūloma mažiau reikšmės teikti pereinamiesiems, vaidmenis keičiantiems įvykiams vertinant, ar asmuo tapo suaugusiuoju, o šių įvykių atidėliojimas yra matomas kaip gana normatyvus ir pozityvus reiškinys (Arnett, 2000, 2004, 2014).

Nors *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija sulaukė daugelio tyrėjų pripažinimo, yra plačiai diskutuojama, kiek šioje teorijoje tiksliai ir tinkamai apibūdinamas ir interpretuojamas šiuolaikinio jaunimo tapsmas suaugusiuoju (Arnett, 2016; Arnett & Tanner, 2011; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2014; Hendry & Kloep, 2007, 2010). Taip pat diskutuojama ar šis požiūris yra tinkamas įvairiems Vakarų šalių, ypač Europos, kontekstams, kurie pasižymi didele kultūrine įvairove (Arnett, 2016). Tai kelia naujų klausimų bei skatina kontekstualizuotus tapsmo suaugusiuoju tyrimus. Šis darbas, didžiausią dėmesį skiriantis dabartiniam Lietuvos kontekstui, patenka į minėtų tyrimų lauką.

1.2. Mokslinė tyrimo problema

Šiame darbe nagrinėjami keli, vienas kitą papildantys, probleminiai klausimai, susiję su Lietuvos jaunuolių socialine branda ir šios brandos įvairove, su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, įvardintais *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje, ir su socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų ryšiais Lietuvos sociokultūriniame kontekste. Šie klausimai glaustai aptariami toliau.

Lietuvos jaunuolių socialinė branda per pastaruosius dvidešimt metų įgijo daugelį požymių, būdingų Vakarų jaunuoliams. Socialinė branda tapo labiau individualizuota, taip pat – vėlyva, t. y. palyginti su ankstesniais istoriniais laikotarpiais, dauguma socialinės brandos įvykių įvyksta gerokai vėliau, – ir išsitęsusi, t. y. laiko trukmė nuo tada, kai įvyksta kuris nors pirmas iš socialinės brandos įvykių, iki tada, kai įvyksta paskutinis, yra prailgėjusi (Kraniauskienė, 2011b). Atsižvelgiant į tai galima manyti, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda tapo diversifikuota, t. y. pasižyminti didele stipriai besiskiriančių socialinės brandos takų įvairove. Kartu tai rodo, kad siekiant apibūdinti jaunuolių socialinę brandą nepakanka aprašyti tik bendrąsias jos tendencijas (pvz., vidutinį santuokos ar išsikėlimo iš tėvų namų amžių), kadangi bendrosios tendencijos menkai apibūdina socialinės brandos įvairovę ir paslepia didelius socialinės brandos skirtumus, t. y. egzistuojančius jaunuolių klasterius, besiskiriančius socialinių suaugusiojo statusų kaita. Tyrimų, nagrinėjančių šią įvairovę už-

sienio šalyse atlikta nemažai (Eliason et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012), tačiau Lietuvoje - nėra, taigi kyla klausimas, kokie pagrindiniai socialinės brandos takai, atspindintys savitą socialinės brandos statusų derinių kaitą, yra būdingi Lietuvos jaunuoliams. Kaip tik į šį klausimą šiame darbe pirmiausiai ir siekiama atsakyti.

Stebint Vakarų šalių socialinės brandos pokyčius suabejota, kiek gyvenimo įvykiai, po kurių jaunuoliai įgyja socialinius suaugusiojo vaidmenis, tebėra reikšmingi ir tinkami apibūdinti bei vertinti šiuolaikinį tapsmą suaugusiuoju (Arnett, 1997; Arnett & Taber, 1994; Côté, 2000; Shanahan, 2000). Tai paskatino tyrimus, nagrinėjančius kaip skirtingų kultūrų jaunuoliai vertina svarbius tapsmo suaugusiuoju kriterijus. Daugelis šių tyrimų parodė, kad tapsmą savarankišku, atsakingu ir nepriklausomu asmeniu Vakarų šalių jaunuoliai laiko svarbiausiu suaugusiojo kriterijumi, o vaidmenis keičiančius įvykius, tokius kaip santuoką, laiko beveik nereikšmingais (Arnett, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Badger, Nelson, & Barry, 2006; Petrogiannis, 2011; Sirsch, Dreher, Mayr, & Willinger, 2009). Remiantis minėtais tyrimais buvo pasiūlyta tapsmo suaugusiuoju procesą sieti ne su vaidmenų pokyčiais, o su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, t. y. tapsmu savarankišku, atsakingu ir nepriklausomu asmeniu (Arnett, 1994, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Arnett & Taber, 1994) formuojant savąjį tapatumą, emociškai atsiskiriant nuo tėvų bei ugdant gebėjimą elgtis atsakingai (Arnett, 1998). Tačiau šis siūlymas sukėlė daugelį diskusijų, ypač tarp tyrėjų, gyvenimo eigą nagrinėjančių remiantis *gyvenimo kelio* perspektyva (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). Argumentuojama, kad suaugusiojo kriterijų tyrimai pasižymi ribota metodologija, kuri neleidžia įvertinti, kiek (ir ar) socialiniai suaugusiojo vaidmenys yra reikšmingi asmens tapsmui suaugusiuoju (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). Taigi, klausimas, ar socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimas yra svarbus tapsmui suaugusiuoju, tebėra atviras ir tai suformuoja naujų tyrimų, giliau nagrinėjančių vaidmenų kaitos reikšmę tapsmui suaugusiuoju, poreikį. Šis klausimas taip pat yra nagrinėjamas šiame darbe.

Vėlyva socialine branda ir suaugusiojo kriterijų tyrimais grindžiama ir *besiformuojančio suaugusiojo* teorija, kurioje į Vakarų šalims būdingą išsitususį tapsmo suaugusiuoju procesą siūloma žiūrėti kaip į normatyvų reiškinį (Arnett, 2000, 2004, 2014). Teorijoje teigiama, kad išsivysčiusiose Vakarų pasaulio šalyse žmonių gyvenimo eigoje susiformavo nauja raidos stadija, esanti tarp paauglystės ir jauno suaugusiojo gyvenimo tarpsnių, pasižyminti labai savitais bruožais, išskiriančiais šį laikotarpį iš kitų (Arnett, 2000, 2004, 2014). Teorijoje įvardijami šio tarpsnio bruožai, tokie kaip intensyvi savojo tapatumo paieška, nepastovumas, sutelktumas į save ar dviprasmiškas savęs kaip suaugusiojo jausmas, taip pat yra šiuolaikinio tapsmo suaugusiuoju proceso požymiai (Arnett, 2004, 2014). *Besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija ir suaugusiojo kriterijų tyrimai, kuriais ši teorija grindžiama, susilaukė gana didelio tyrėjų pripažinimo, tačiau kartu ir daugelio autorių kritikos, kas suteikia pagrindą ir kitiems šio darbo klausimams.

Daug kam abejonių kelia tai, ar *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje šiuolaikinio jaunimo tapsmas suaugusiuoju apibūdinamas ir interpretuojamas tiksliai ir

tinkamai (Bynner, 2005; Côté, 2014; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2010, 2011). Nors egzistuoja gausybė tyrimų, patvirtinančių įvairius teorijos teiginius (apžvalgai – Arnett & Tanner, 2011a, 2011b), detalesnė daugelio jų analizė rodo, jog teorijoje pateikiamos raidos tarpsnio savybės yra būdingos ne visiems jaunuoliams. Pavyzdžiui, ne visiems šio amžiaus jaunuoliams yra būdingas ilgas tapatumo paieškos periodas (Kroger, Martinussen, & Marcia, 2010), ne visi jaučiasi „tik iš dalies suaugę“ (Arnett, 1997; Macek, Bejček, & Vaníčková, 2007; Nelson, 2009; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009; Wangqvist & Frisen, 2011) ir daugelis yra sėkmingai emociškai atsiskyrę nuo tėvų (Baik, 1998). Kokybinio pobūdžio tyrimai taip pat rodo, kad tapsmo suaugusiuoju procesas ir šio gyvenimo tarpsnio patirtys netgi tame pačiame sociokultūriniame kontekste gali būti daug įvairesnės ir kitokios, nei apibūdina *besiformuojančio suaugusiojo* teorija. Taip pat teigiama, kad galima išskirti dar bent kelis šio tarpsnio patirčių profilius (Hendry & Kloep, 2010). Taigi klausimas, ar visiems jaunuoliams yra būdingi besiformuojančio suaugusiojo bruožai ir ar egzistuoja tokių, kuriems šie bruožai yra nebūdingi arba būdingi tik kai kurie, yra atviras. Šie klausimai taip pat yra nagrinėjami šiame darbe. Konkrečiau, siekiama atskleisti jaunuolių grupes (profilus), besiskiriančias besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio raidos užduočių įveikimu ir šiam tarpsniui būdingais bruožais, arba kitaip – jaunuolių grupes, besiskiriančias psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais.

Abejones, kad besiformuojančio suaugusiojo tarpsnis nėra būdingas visiems Vakarų šalių jaunuoliams, skatina ir socialinės brandos tyrimai. Vakarų šalyse atliktuose tyrimuose pastebėta, kad socialinių vaidmenų įgijimo eiga net ir tame pačiame kontekste gali pasižymėti didele įvairove ir tik kai kurie iš nustatomų socialinės brandos takų yra panašūs į *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje pateikiamą jaunuolio gyvenimo eigos paveikslą, t. y. ilgai studijuojantį, vėlai pradedantį darbinę karjerą ir ilgai šeimos nekuriantį jaunuolį (Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Kita vertus, socialinės brandos takus nagrinėjantys tyrimai subjektyvių šio periodo bruožų (psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų) dažniausiai nevertina arba vertina tik savęs kaip suaugusiojo jausmą (pvz., Eliason et al., 2015; Kraniauskienė, 2011b; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shananhan et al., 2005). Taigi, kyla klausimas, kiek *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje aprašyti psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai yra būdingi anksčiau ar vėliau socialinius suaugusiojo vaidmenis įgyjantiems jaunuoliams. Į šį klausimą atsakymo ieškoma ir šiame darbe: visų pirma, siekiama atskleisti socialinės brandos takus, tada siekiama atskleisti jaunuolių grupes, besiskiriančias psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, ir galiausiai siekiama įvertinti, kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingi jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialiniams takams.

Apibendrinant, didžiausias dėmesys darbe skiriamas: a) dabartinei Lietuvos jaunuolių socialinių suaugusiojo statusų kaitai (socialinei brandai) ir jos įvairovei; b) psichologiniams tapsmo suaugusiuoju aspektams, įvardytiems *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje, t. y. tokioms raidos užduotims, kaip tapsmas savarankišku, nepriklausomu ir atsakingu asmeniu (kas pasiekama formuojant asmeninį tapatumą, emociškai atsiskiriant nuo tėvų ir mokantis elgtis atsakingai), šiam tarpsniui būdingiems bruožams, t. y. tapatumo paieškai, nestabilumui, jausmui „lyg būtų tarp“, sutelktumui į save ir suvokiamoms ga-

limybėms keisti gyvenimo kryptį, ir jaunuolių grupėms, besiskiriančioms šiais aspektais; c) socialinės brandos ir psichologinių tapimo suaugusiuoju aspektų ryšiams Lietuvos sociokultūriniame kontekste, kuris vis labiau tampa panašus į Vakarų šalių.

1.3. Tyrimo naujumas

Šis tyrimas yra naujas ir reikšmingai papildo tapimo suaugusiuoju proceso mokslinius tyrimus keliais svarbiais aspektais. Visų pirma, autoriaus žiniomis, tai yra pirmasis tyrimas, kuriuo siekiama atskleisti ne bendrąsias Lietuvos jaunuolių socialinės brandos tendencijas (pvz., vidutinį vienų ar kitų pereinamųjų įvykių amžių), bet jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus, t. y. egzistuojančias jaunuolių grupes, besiskiriančias suaugusiojo vaidmenų ir jų įgijimo laiko deriniais. Taigi, didelis dėmesys yra skiriamas egzistuojančiai socialinės brandos įvairovei. Šiai įvairovei nagrinėti yra taikomas holistinis, į asmenį orientuotas požiūris, kuriuo, socialinės brandos tyrimų kontekste, akcentuojama, jog svarbu tirti tam tikram periodui būdingą statusų kaitos trajektoriją, o ne atskiras šios trajektorijos dalis (Billari, 2005): nagrinėjami ne atskiri pereinamieji įvykiai, o socialinės brandos statusų kaita per laikotarpį nuo mokyklos pabaigimo iki apytiksliai 25-erių metų. Tuo pačiu, šiame tyrime socialinė branda yra nagrinėjama visapusiškai, t. y. tiek nagrinėjant socialinės brandos statusų kaitą gyvenamojo būsto, šeimos kūrimo ir mokslų-darbo srityse, tiek nagrinėjant socialinės brandos statusų derinius bei holistinius socialinės brandos takus, besiskiriančius šių derinių kaita. Tai sudaro galimybę išsamiai apžvelgti egzistuojančią Lietuvos jaunuolių socialinės brandos takų įvairovę.

Antra, šiuo tyrimu taip pat siekiama atskleisti psichologiniais tapimo suaugusiuoju aspektais besiskiriančias jaunuolių grupes. Tai leistų įvertinti, kiek plačiai galima apibendrinti *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje minimus bruožus, kas, savo ruožtu, yra dažnai aptariamas klausimas (Bynner, 2005; Côté, 2014; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2010, 2011). Didelis dėmesys darbe, visų pirma, skiriamas jaunystės raidos tarpsnio užduotims, kurios minimos teorijoje, t. y. siekiami tapti atsakingu, nepriklausomu ir savarankišku asmeniu formuojant savąjį tapatumą, emociškai atsiskiriant nuo tėvų bei ugdant gebėjimą elgtis atsakingai (Arnett, 1998, 2000, 2004, 2014). Nauja šiame darbe ir tai, kad raidos užduotys ir šio periodo patirtys yra vertinamos pasitelkiant šiuolaikinius požiūrius. Konkrečiau, tapatumo formavimas yra nagrinėjamas remiantis trijų dimensijų tapatumo formavimosi modeliu (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008). Atsiskyrimas nuo tėvų vertinamas per separacijos-individualizacijos proceso prizmę, remiantis modernesniais požiūriais į šį procesą (Boles, 1999; Buhl, 2008; Collins, Laursen, Mortensen, Luebker, & Ferreira, 1997; Kins, Beyers, & Soenens, 2013; Lopez & Gover, 1993; Reis & Buhl, 2008). Taip pat didelis dėmesys skiriamas ir besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožams: tapatumo paieškai, nepastovumui, jausmui, lyg būtum „tarp“ (nei paauglys, nei suaugęs), sutelktumui į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą (Arnett, 2004). Nagrinėjant atsakingo elgesio požymius vertinamas taisyklių laužymas ir šeimyninės kompetencijos. Šie du aspektai įtraukiami remiantis suaugusiojo kriterijų tyrimais, atliktais Lietuvoje (Vosylis, 2014).

Trečia, šis tyrimas reikšmingai papildo mokslinėje literatūroje nagrinėjamus klausimus apie suaugusiojo vaidmenų įgijimo reikšmę tapimo suaugusiuoju procesui. Ankstesniu-

se šios krypties tyrimuose, kuriuose ryšys tarp vaidmenų kaitos ir savęs kaip suaugusiojo jausmo buvo vertintas empiriniu būdu, buvo nustatyta, kad socialiniai suaugusiojo vaidmenys ir jų pokyčiai yra susiję ir su savęs kaip suaugusiojo jausmo pokyčiais (Benson & Furstenberg Jr., 2006; Shanahan et al., 2005). Giluminiuose kokybinio pobūdžio tyrimuose taip pat nustatyta, kad jaunuoliai socialinius suaugusiojo vaidmenis vertina kaip svarbius jų nepriklausomybei, savarankiškumui ir atsakingumui formuotis, ir kartu – tapsmui suaugusiuoju (Andrew et al., 2006; Hartmann & Swartz, 2006). Tačiau egzistuojantys kiekybinio pobūdžio tyrimai tik gana ribotai atskleidžia socialinės brandos įvykių ir juos lydinčių suaugusiojo vaidmenų reikšmę tapsmui suaugusiuoju. Visų pirma, dėl to, jog juose menkai tepaliečiami kiti psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai, ypač tie, kuriuos patys jaunuoliai akcentuoja kaip svarbius tapsmui suaugusiuoju (dažniausiai nagrinėjamas tik buvimo suaugusiuoju jausmas). Šiuose tyrimuose taip pat menkai atsižvelgiama į pačią socialinės brandos eigą ir jos sąsajas su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais. Socialinės brandos sąsajas su kitais tapsmo suaugusiuoju aspektais galėtų įvertinti socialinės brandos takus analizuojantys tyrimai, tačiau juose psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai dažniausiai apskritai netiriami (pvz., Maggs et al., 2012; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Šią tyrimų spragą šiame darbe taip pat siekiama užpildyti nagrinėjant ne pavienių socialinės brandos įvykių ryšį su vienu ar kitu psichologiniu tapsmo suaugusiuoju aspektu, o skirtingų psichologinių tapsmo suaugusiuoju profilių sąsajas (persiklojimą) su skirtingais socialinės brandos takais.

1.4. Tyrimo tikslai ir klausimai

Pirmasis šio tyrimo tikslas yra atskleisti Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus. Kadangi socialinė branda vyksta trijose gyvenimo srityse, nuosekliai yra keliami keli **tyrimo klausimai**: (1) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (2) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (3) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? Kadangi socialinės brandos įvykiai trijose gyvenimo srityse dažnai persikloja, šiame tyrime socialinės brandos eiga nagrinėjama pasitelkus ir holistinį požiūrį. Holistine analize siekiama atsakyti į du papildomus **tyrimo klausimus**: (4) kokie pagrindiniai socialinės brandos statusų deriniai jaunystės laikotarpyje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (5) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai, atspindintys savitą socialinės brandos statusų derinių kaitą, yra būdingi Lietuvos jaunuoliams?

Antrasis šio tyrimo tikslas yra atskleisti profilius, žyminčius psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus, išskirtus *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje. Šiuo žingsniu siekiama atsakyti į kitą šio **tyrimo klausimą**, t. y. (6) kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus apibūdinantys profiliai yra būdingi Lietuvos jaunuoliams?

Trečias šio tyrimo tikslas yra įvertinti skirtingiems socialiniams takams priskirtų jaunuolių psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus. Šiuo žingsniu siekiama atsakyti į paskutinį tyrimo **klausimą**, t. y. (7) kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingi jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialiniams takams?

1.5. Tyrimo rezultatų aprobacija

Disertacine tema paskelbtos mokslinės publikacijos

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R., Crocetti, E. (2017). Global versus domain-specific identity processes: Which domains are more relevant for emerging adults? *Emerging adulthood*, 1-6. Ankstyvo leidimo straipsnis.
2. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2016). Context-related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure. *European Journal of Psychological Assessment*, 1-8. Ankstyvo leidimo straipsnis.
3. **Vosylis, R.**, Kaniušonytė, G., Raižienė, S. (2016). What does it mean to be an adult? Perceptions of adulthood among Lithuanian emerging adults. In R. Žukauskienė (ed.), *Emerging Adulthood in a European Context* (pp. 54-79). Routledge: New York.
4. **Vosylis, R.** (2014). Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo įsipareigojimų ir jaučiamo brandumo ryšiai. *Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Darbai*, 3, 1–6.
5. **Vosylis, R.** (2014). Tapsmo suaugusiuoju ženklai Lietuvos jaunuolių imtyje. *Psichologija: mokslo darbai*, 49, 81–99.
6. **Vosylis, R.**, Žukauskienė, R., Raižienė, S. (2013). Relationships between problem behaviors, role changes in areas of work, love, and achievement of adult character qualities among emerging adults. *Psichologija: mokslo darbai*, 48, 54–69.

Disertacine tema skaityti pranešimai konferencijose

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2016, rugsėjis). *Linking patterns of home leaving with latent profiles based on psychological aspects of becoming adult: person centered approach*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 15th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Kadisas, Ispanija.
2. **Vosylis, R.** (2016, birželis). *Linking pathways to adulthood with psychological aspects of becoming an adult in a sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Vilnius, Lietuva.
3. **Vosylis, R.**, Raižienė, S. (2015, spalio). *Linking partner-parenthood transitional pathways with aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.
4. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2015, spalio). *Context related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.
5. Erentaitė, R., **Vosylis, R.**, Crocetti, E. (2015, spalio). *Validation of threedimensional identity process model and its links to aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian 20, 25 and 30-year olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.
6. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2015, rugsėjis). *Linking identity styles to sense of adulthood during the transition from school: two-wave longitudinal study*. Pranešimas pristaty-

tas mokslinėje konferencijoje „The 17th European Conference on Developmental Psychology“, Braga, Portugalija.

7. **Vosylis, R.**, Raižienė, S. (2014, rugsėjis). *Conceptions of the transition to adulthood in sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 14th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Izmiras, Turkija.
8. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2014, liepa). *Linking identity styles and commitment to confidence and life satisfaction*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 23th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Šanchajus, Kinija.
9. **Vosylis, R.** (2014, balandis). *Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo įsipaigojimų ir subjektyviai jaučiamos brandos ryšiai*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „XI-oji kasmetinė Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija“, Vilnius, Lietuva.
10. **Vosylis, R.**, Raižienė, S. (2013, spalio). *Self-perceived adulthood in peer and adult contexts and its relationships with Positive Youth Development (PYD) dimensions in Lithuanian 18-year-olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Čikaga, JAV.
11. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, spalio). *Relationship between patterns of parental rearing practices and achievement of individualistic adult criteria in Lithuanian 18-year-olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Čikaga, JAV.
12. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, liepa). *Externalizing and/or internalizing symptoms and achievement of adulthood criteria among Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „13th European congress of psychology“, Stokholmas, Švedija.
13. **Vosylis, R.**, Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2012, spalio). *Perceptions about adulthood in Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „2012 Biennial Meeting of Society for Research in Child Development: Transitions to Adulthood“, Tampa, JAV.

Kitos mokslinės publikacijos, parengtos doktorantūros laikotarpiu

1. Žukauskienė R., Raižienė S., Malinauskienė O., Garbaliavičiūtė I., Garckija R., **Vosylis R.**, Kaniušonytė G., Truskauskaitė-Kunevičienė I., Kajokienė I.. (2015). *Pozityvi jaunimo raida Lietuvoje: mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas: Vilnius.
2. Crocetti, E., Garckija, R., Gabrielavičiūtė, I., **Vosylis, R.**, Žukauskiene, R. (2014). Reciprocal associations between identity and civic engagement in adolescence: a two-wave longitudinal study. *International Journal of Developmental Sciences*, 8, 115-124.
3. **Vosylis R.**, Žukauskiene, R., Malinauskienė O. (2012). Comparison of internet based versus paper-and-pencil administered assessment of positive development indicators in adolescent's sample. *Psichologija: mokslo darbai*, 45, 7-21.

1.6. Pagrindinių darbe naudojamų sąvokų žodynėlis

Socialinė branda – (angl. social pathway to adulthood) procesas, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys.

Socialinės brandos įvykiai (angl. transitional events leading to adult roles) – pereinamieji gyvenimo įvykiai, keičiantys asmens socialinius vaidmenis: edukacinio periodo pabaiga ir darbinės karjeros pradžia, išsikraustymas iš tėvų namų, santuoka ir tapsmas tėvu / motina.

Socialiniai suaugusiojo vaidmenys (angl. adult social roles) – socialiniai vaidmenys, kurie įgyjami po socialinės brandos įvykių, t. y. dirbantis, sutuoktinis, tėvas arba motina, savarankiškai besirūpinantis namų ūkiu ir kiti.

Socialinės brandos statusas – (angl. adult social status) socialinio suaugusiojo vaidmens operacionalizacija, apibūdinanti konkretų asmens tam tikro gyvenimo momento statusą tam tikroje socialinės brandos srityje (pvz., sutuoktinis) arba skirtingų šių sričių statusų derinį (kuris gali būti stebimas, pvz., dirbantis-sutuoktinis-tėvas, arba latentinis).

Socialinės brandos takai (angl. pathways to adulthood) – socialinių suaugusiojo vaidmenų ir jų įgijimo laiko deriniai, būdingi tam tikrame sociokultūriniame kontekste gyvenantiems jaunuoliams.

Raidos užduotis (angl. developmental task) – užduotis, išskylanti tam tikru asmens gyvenimo laikotarpiu, kurios sėkmingas įveikimas sukelia laimės jausmą ir prisideda prie sėkmingesnio kitų raidos užduočių įveikimo; užduoties neįveikimas kelia nepasitenkinimo jausmą, visuomenės atstūmimą ir sunkumų įveikiant kitas raidos užduotis.

Besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožai (angl. features of emerging adulthood) – besiformuojančio suaugusiojo teorijoje išskirti bruožai, būdingi 18–25 / 29 metų Vakarų šalių jaunuoliams: tapatumo paieška, nepastovumas, jausmas, lyg būtum „tarp“, sutelktumas į save ir suvokiamos galimybės keisti gyvenimo kryptį (Arnett, 2004).

Besiformuojantis suaugusysis (angl. emerging adult) – 18–25 / 29 metų jaunuoliai, pasižymintys besiformuojančio suaugusiojo teorijoje išskirtais bruožais, t.y. intensyvia savojo tapatumo paieška, nestabilumu, jausmu „lyg būtum tarp“, sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimo kryptį.

2. TAPSMAS SUAUGUSIUOJU KAIP KOMPLEKSIŠKAS, DAUGELĮ LYGMENŲ APIMANTIS PROCESAS

Amžiaus tarpsnis, prasidedantis baigus vidurinę mokyklą ir pasibaigiantis einant apytiksliai 30-uosius gyvenimo metus, yra vienas reikšmingiausių žmogaus gyvenime (Andrew et al., 2006; Arnett, 2000, 2004; Côté, 2000; Liefbroer & Toulemon, 2010; Osgood et al., 2005; Robinson, 2016; Schulenberg & Zarrett, 2006; Schwartz, Côté, & Arnett, 2005). Šiame tarpsnyje žmogus priima daugelį sprendimų ir žengia pirmuosius žingsnius karjeroje, pradeda kurti šeimą ir namus. Šie sprendimai formuoja tolimesnę gyvenimo eigą ir reikšmingai lemia psichologinį funkcionavimą tiek šiame, tiek vėlesniuose gyvenimo tarpsniuose (Aseltine & Gore, 1993; Erikson, 1963; Kloep & Hendry, 2011; Schulenberg & Zarrett, 2006). Būtent šiam gyvenimo tarpsniui yra skiriamas visas dėmesys šiame darbe.

Tyrėjai, nagrinėjantys socialinę ir psichologinę asmens raidą, šį tarpsnį vadina tapsmo suaugusiuoju periodu (*angl.* period of transitions to adulthood; pvz., Liefbroer & Toulemon, 2010), jauno suaugusiojo tarpsniu (*angl.* young adulthood; pvz., Erikson, 1963), *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsniu (*angl.* emerging adulthood; Arnett, 2000) ir kt., kadangi būtent šiuo periodu jaunuolis tampa suaugusiuoju. Daugelis šio tarpsnio pavadinimų susiję su konkrečiu teoriniu požiūriu į tapsmo suaugusiuoju procesą. Šiame darbe yra aptariami ir integruojami keli iš šių požiūrių, todėl analizuojamam tarpsniui apibūdinti yra naudojamas neutralus, su konkrečiu teoriniu požiūriu nesusietas *jaunystės* terminas. Taip pat šio amžiaus tarpsnio asmenys yra vadinami *jaunuoliais*.

Sąvokos *suaugęs asmuo* reikšmė taip pat labai plati, ir skirtingose disciplinose bei šių disciplinų tyrimuose dažnai nagrinėjamos skirtingos suaugusiojo žmės. Juridiniu aspektu suaugusiojo gyvenimo tarpsnis prasideda tada, kai asmuo tampa pilnametis, pvz., Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (2000) numatyta, kad fizinio asmens civilinis veiksnumas atsiranda tada, kai asmuo sulaukia pilnametystės. Biologiniu aspektu asmuo laikomas subrendusiu prasidėjus pubertatiniam periodui. Tačiau tyrimuose, nagrinėjančiuose socialinę žmogaus raidą, tapsmas suaugusiuoju dažniausiai yra siejamas su socialiniais suaugusiojo vaidmenimis arba gyvenimo įvykiais, po kurių jaunuolis šiuos vaidmenis įgyja (Billari & Liefbroer, 2010; Fussell & Furstenberg Jr., 2005; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shanahan, 2000; Shanahan et al., 2005). Edukacinio periodo pabaiga, darbinės karjeros pradžia ir išsikėlimas iš tėvų namų yra įvykiai, po kurių asmuo tampa produktyviu ir ekonomiškai savarankišku visuomenės nariu. Pirmoji santuoka ir pirmojo vaiko gimimas žymi momentą, kai asmuo tampa re produktyviu visuomenės nariu. Po šių įvykių jaunuolis iš nuo savo šeimos ir visuomenės priklausomo asmens virsta visaverčiu, visuomenę kuriančiu asmeniu (Hogan, 1987), t. y. socialiai brandžiu. Šiam tapsmo suaugusiuoju aspektui, t. y. socialinės brandos įvykiams, suaugusiojo vaidmenims ir procesui, kurio metu šie vaidmenys yra įgyjami, šiame darbe yra skiriama ypač daug dėmesio. Procesas, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, atskiriant jį nuo kitų – psichologinių – tapsmo suaugusiuoju aspektų, yra vadinamas *socialine branda*.

Socialinė branda ir šio proceso ypatumai yra labai dažnas sociologijos ir demografijos mokslinių tyrimų objektas, ir šis procesas dažnai tyrinėjamas pasitelkus *gyvenimo kelio*

teorinę perspektyvą: penki įvykiai, po kurių įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, šiuose tyrimuose yra laikomi asmens tapsmo suaugusiuoju ženklais (Elder & Shanahan, 2006; Hogan, 1987; Settersten Jr., 2007; Shanahan, 2000; Shanahan et al., 2005). *Gyvenimo kelio* teorinė perspektyva yra pasitelkiama tapsmo suaugusiuoju procesui nagrinėti ir šiame darbe, todėl teorinė darbo dalis pradedama pristatant šią perspektyvą, pagrindinius paradigminius principus, sąvokas bei santykį su kitomis raidos sistemų teorijų šeimai priklausančiomis teorijomis.

Vienas iš pagrindinių pastebėjimų *gyvenimo kelio* perspektyvos tyrimuose yra tai, kad socialinės brandos eiga per pastaruosius 50–60 metų, ypač Vakarų šalyse, stipriai pasikeitė (pvz., Corijn & Klijzing, 2001; Fussell & Furstenberg Jr., 2005). Palyginti su ankstesniais istoriniais periodais arba mažiau ekonomiškai išsivysčiusiomis šalimis, Vakarų šalių jaunimo socialinė branda tapo labiau individualizuota (Brückner & Mayer, 2005) ir yra apibūdinama kaip vėlyva, užsitęsusi laike ir kompleksiška (Billari & Liefbroer, 2010). Šie pokyčiai kelia daug diskusijų tiek viešajame diskurse, tiek tarp žmogaus psichosocialinę raidą tyrinėjančių mokslininkų. Tačiau pastebima, kad socialinės brandos pokyčiai Vakarų pasaulio ir ypač Europos šalyse reiškėsi nevienodai stipriai. Toliau darbe bus aptarti minėtas tendencijas atskleidžiantys tyrimai, jų rezultatus gretinant su Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis. Kartu bus parodyta, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda, ypač pastaraisiais metais, įgijo daugelį požymių, būdingų Vakarų jaunuoliams, nors kai kuriais aspektais yra gana savita. Tai suteikia pagrindą daugeliui klausimų, kurie yra nagrinėjami šiame darbe, o atsakymai į šiuos klausimus yra aktualūs ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių tyrėjams ir praktikams.

Viešajame diskurse socialinės brandos pokyčiai yra siejami su ilgiau trunkančia finansine priklausomybe nuo tėvų, jaunuolių egocentrizmu, narcisizmu, nedarbingumu, mažėjančiu gimstamumu, jaunuolių gyvenimo būdo pasikeitimu ir kitais visuomeninių rūpestį keliančiais dalykais (Campbell, 2011; Griffiths, 2013; Henig, 2010; Jayson, 2012). Tačiau socialinės brandos tyrimų rezultatai yra svarbūs ir tyrėjams, nagrinėjantiems psichologinius raidos ir tapsmo suaugusiuoju ypatumus, kadangi socialinė branda glaudžiai susijusi su psichologine raida ir jos eigoje kylančiais iššūkiais, apibūdintais klasikinėje psichosocialinės raidos teorijose (pvz., Erikson, 1963; Havighurst, 1966). Socialinės brandos pokyčių kontekste buvo suabejota, kiek nusistovėjusios psichosocialinės raidos teorijos, jose pateikiamos raidos tarpsnių ribos ir šiems tarpsniams būdingos raidos užduotys yra tinkamos apibūdinti normatyvią jaunuolių raidą ir tapsmo suaugusiuoju procesą šių dienų kontekste (pvz., Arnett, 2000; Côté, 2000). Šios abejonės paskatino naujus teorinius požiūrius į normatyvią jaunuolių raidą, akcentuojančius vidinių, psichologinių procesų reikšmę tapsmui suaugusiuoju ir siūlančius teikti mažiau reikšmės socialinės brandos įvykiams (Arnett, 2000, 2004). Klasikinės teorijos ir raidos užduočių samprata, suteikianti pagrindą įvairiems tapsmo suaugusiuoju tyrimų, taip pat ir šio darbo klausimams, išsamiai aptariama šio darbo teorinėje dalyje.

Vakarų šalyse vykstantys socialinės brandos pokyčiai suteikė pagrindą abejonėms, ar penki pereinamieji socialinės brandos įvykiai tebėra tinkami apibūdinti bei matuoti šiuolaikinių jaunuolių tapsmą suaugusiaisiais (Arnett, 1997; Arnett & Taber, 1994; Côté, 2000; Shanahan, 2000). Buvo atlikta keliolika tyrimų, kuriuose buvo vertintas Vakarų ir

kitų pasaulio šalių jaunuolių požiūris į tai, ką būtina pasiekti, kad taptum suaugusiuoju. Šie tyrimai atskleidė, kad tapsmą atsakingu ir nepriklausomu asmeniu Vakarų šalių jaunuoliai laiko svarbiausiu suaugusiojo kriterijumi, o įvykius, po kurių įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, vertina kaip beveik nereikšmingus tapsmui suaugusiuoju (Arnett, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Badger et al., 2006; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009). Šie tyrimai yra svarbūs ir išsamiau apžvelgiami dėl kelių svarbių priežasčių. Pirma, jais akcentuojama kultūros reikšmė tapsmo suaugusiuoju procesui, ir tai reiškia, kad nagrinėjant tapsmo suaugusiuoju ypatumus reikia atsižvelgti ir į tam tikroje kultūroje gyvenančių jaunuolių požiūrį (Arnett, 1994, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Côté, 2000). Šiame darbe yra aptariami bei tiriami ir Lietuvos jaunuoliams svarbūs suaugusiojo ženklai. Antra, remiantis minėtais tyrimais buvo pasiūlyta atsisakyti vaidmenų pokyčius sieti su tapsmo suaugusiuoju procesu (Arnett, 1994, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003). Tai sukėlė daug mokslinių diskusijų ir paskatino daugelį tyrimų (Billari & Liefbroer, 2010; Côté, 2014; Hartmann & Swartz, 2006; Kloep & Hendry, 2011), taip pat suteikė pagrindą bendriesiems klausimams, gvildinamiems šiame darbe, t. y. ar ir kaip socialinė branda yra susijusi su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais. Trečia, suaugusiojo kriterijų ir socialinės brandos tyrimai tapo pagrindu *besiformuojančio suaugusiojo* teorijai, kurioje į išsėtusį tapsmo suaugusiuoju laikotarpį siūloma žiūrėti kaip į gana normatyvų ir pozityvų reiškinį (Arnett, 2000, 2004).

Besiformuojančio suaugusiojo (angl. *emerging adulthood*) teorijoje teigiama, kad tarp paauglystės ir jauno suaugusiojo gyvenimo tarpsnio egzistuoja naujas, daugiausiai Vakarų šalių kultūriniam kontekstui būdingas ir normatyvus raidos tarpsnis, prasidedantis apytiksliai pabaigus mokyklą bei pasibaigiantis suėjus maždaug 25–29-eriems metams bei pasižymintis ilgai trunkančia savojo tapatumo paieška, nepastovumu, jausmu, lyg būtų „tarp“, sutelktumu į save ir didelėmis galimybėmis keisti gyvenimo kryptį (Arnett, 2000, 2004, 2014). Ši teorija jos autoriaus yra pateikiama kaip nusistovėjusių raidos tarpsnių teorijų pritaikymas šių dienų Vakarų sociokultūriniam kontekstui; ji galėtų būti taikoma apibūdinant ir Lietuvos jaunuolių tapsmo suaugusiuoju procesą. Remiantis šia teorija nagrinėjami psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai ir šiame darbe. Teorijoje išskiriami šiuolaikinio tapsmo suaugusiuoju ypatumai, dimensijos, taip pat šių dimensijų tarpusavio ryšiai yra gana išsamiai aptariami teorinėje šio darbo dalyje.

Pastaraisiais metais *besiformuojančio suaugusiojo* teorija ir suaugusiojo kriterijų tyrimai susilaukė daugelio mokslininkų kritikos. Dalis šios kritikos susijusi su suaugusiojo kriterijų tyrimų metodologija (Benson & Furstenberg Jr., 2006; Shanahan et al., 2005). Taip pat yra daug kritikuojama tai, kad *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje apibūdintas tapsmas suaugusiuoju neapibūdina visos šio proceso įvairovės ir skirtumų, kurie egzistuoja net ir Vakarų šalyse, taip pat ir JAV, kur teorija buvo suformuluota (Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007). Teorijos kritikai taip pat teigia, kad *besiformuojančio suaugusiojo* teorija apibūdina tam tikrų patirčių ir psichologinių dimensijų profilį, kuris būdingas ne visiems jaunuoliams (Côté, 2014; Hendry & Kloep, 2010). Ši teorija taip pat kritikuota ir dėl to, kad grįžta prie požiūrio į žmogaus raidą kaip vykstančią tam tikromis stadijomis, užuot siūliusi į ją žvelgti kaip į nuolatinį procesą, apibūdinamą trajektorijomis, ir nagrinėti pasitelkiant moderniais teoriniais požiūriais

grįstas sistemų teorijas (Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007; Kloep & Hendry, 2011a). Ši kritika yra itin svarbi, kadangi nubrėžia *besiformuojančio suaugusiojo* teorijos taikymo ribas bei pateikia daugybę tolimesnių klausimų, kurie ligi šiol yra menkai atsakyti. Remiantis šia kritika taip pat yra keliami pagrindiniai šio darbo klausimai, ji išsamiai aptariama paskutiniame šio darbo teorinės dalies skyriuje.

Apibendrinant, šiame darbe į tapimo suaugusiuoju procesą žvelgiama kaip į kompleksiską, daugelį lygmenų apimančią procesą, priklausančią nuo sociokultūrinio konteksto ir šio konteksto pokyčių. Didžiausias dėmesys skiriamas socialinei brandai ir psichologiniams tapimo suaugusiuoju aspektams bei jų tarpusavio ryšiams besikeičiančiame Lietuvos sociokultūriniame kontekste

3. VAKARŲ ŠALIŲ IR LIETUVOS JAUNIMO SOCIALINĖS BRANDOS KAITA GYVENIMO KELIO PERSPEKTYVOS TYRIMUOSE

Šiuolaikiniame raidos moksle egzistuoja daug teorinių požiūrių, kurie pasitelkiami nagrinėjant asmens raidą. Tyrimų sritis, nagrinėjanti žmogaus raidą, prieš kelis dešimtmečius daugelio mokslininkų buvo priskiriama raidos psichologijos mokslo šakai, tačiau dabar šis tyrimų laukas tapo daug labiau tarpdisciplininis ir vadinamas raidos mokslu (Lerner, 2002). Šis pokytis yra siejamas su naujų teorinių perspektyvų, paremtų sistemų teorijomis, įsigalėjimu moksliniuose asmens raidos tyrimuose (Lerner, 2006). Tarp požiūrių, priskiriamų raidos sistemų teorijų šeimai, patys svarbiausi, yra *gyvenimo aprėpties* perspektyva (*angl.* life-span developmental perspective; Baltes, Lindenberger, & Staudinger, 2007), *veiksmo teorija* (*angl.* action theories on human development; Brandtstädter, 2006), *bioekologinis požiūris* į žmogaus raidą (*angl.* bioecological theory of developmental process; Bronfenbrenner & Morris, 2006) ir *gyvenimo kelio*¹ perspektyva (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002; Elder & Shanahan, 2006). Tapsmas suaugusiuoju yra nagrinėjamas įvairių teorinių perspektyvų, tačiau *gyvenimo kelio* perspektyva iš kitų išsiskiria ir tuo, jog yra itin plačiai taikoma tyrinėjant būtent šį procesą. Kaip tik remiantis šios perspektyvos tyrimais dažniausiai yra argumentuojama, kad tapimo suaugusiuoju procesas, be kita ko, yra formuojamas sociokultūrinio konteksto.

3.1. *Gyvenimo kelio* teorinė perspektyva, teorinės ištakos, paradigminiai principai ir pagrindinės sąvokos

Gyvenimo kelio perspektyva paremtuose tyrimuose, kuriuose nagrinėjamas tapimas suaugusiuoju, didžiausias dėmesys skiriamas trimis gyvenimo sritims: edukacijos-darbo, santykių su tėvais (ypač atsiskyrimui nuo jų) ir šeimyninio gyvenimo (jo kūrimui). Socialiniai vaidmenys, kuriuos asmuo įgyja šiose trijose srityse, yra siejami su tapsmu suaugusiuoju, t. y. perėjimas į suaugusiojo amžių yra vertinamas kaip penkių pereinamųjų, socialinius vaidmenis keičiančių įvykių išgyvenimas: edukacinio periodo pabaiga ir darbinės karjeros pradžia, išsikraustymas iš tėvų namų, santuoka ir tapimas tėvais (Elder & Shanahan, 2007; Hogan, 1987; Settersten, 2007; Shanahan, 2000; Shanahan, Porfeli, & Mortimer, 2005).

Gyvenimo kelio perspektyva yra siejama su Glen'u H. Elder'iu Jr., kadangi būtent šis autorius pirmą kartą (Elder, 1978, kaip nurodo Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002) suformulavo pagrindinius jos principus. Šiais principais apjungiamos daug idėjų ir įžvalgų, kurias autorius perėmė iš įvairių socialinių mokslų sričių teorijų bei tyrimų (Dewilde, 2003). Dažnai aiškinama, kad tai nulėmė ir šios perspektyvos populiarumą. Idėjų ir įžvalgų gausa ir apimtis, kuriomis remiantis buvo suformuluotas šis požiūris, neleisdžia šiame darbe jų nuodugniai apžvelgti, todėl glaustai bus aptarti tik penki paradigminiai šios perspektyvos principai, kuriais remiamasi ir šiame darbe.

1 *Gyvenimo kelio* sąvoka kartais naudojama apibūdinant socialiai nustatytą ir nuo amžiaus priklausomų įvykių ir vaidmenų rinkinį (Elder & Shanahan, 2007). Šiame darbe ši sąvoka bus naudojama tik apibūdinant pasitelkiamą teorinę perspektyvą. Tuo tarpu individo gyvenimo įvykių ir vaidmenų seka bus vadinama *gyvenimo eiga*.

Pirmasis principas teigia, kad *žmogaus raida* (angl. development) ir *brendimas* (angl. aging) yra visą gyvenimą vykstantis procesas (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002; Elder & Shanahan, 2007). Šis principas glaudžiai siejasi su kitomis raidos sistemų šeimai priskiriamomis teorijomis, ypač su *gyvenimo aprėpties* (angl. life-span; Baltes et. al., 2006) perspektyva (Shanahan & Porfelli, 2002), tačiau pačias idėjas autorius kildina iš Eriksono (1963, 1968), Havighurst'o (1966) ir Levinsono (1978) psichosocialinės raidos teorijų, kuriose raida matoma kaip visą gyvenimą vykstantis procesas, pasižymintis tęstinumu (Elder & Shanahan, 2007). Šiuo principu, visų pirma, akcentuojama tai, kad žmogaus raida nesustoja sulaukus pilnametystės, o tęsiasi visą gyvenimą (Baltes et al., 2007). Kartu šiuo principu atsiribojama nuo įvairių raidos teorijų, kurios raidą nagrinėja tik vaikystės ir paauglystės tarpsniais. Antra, šiuo principu akcentuojamas raidos tęstinumas, pabrėžiant, kad raida ar raidos sunkumai vienoje stadijoje gali paveikti raidą kitose. Todėl raidos procesai dažnai tyrinėjami žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos, neapsiribojant tam tikru gyvenimo laikotarpiu. Šiame darbe, atsižvelgiant į šį principą, didelis dėmesys skiriamas jaunystės periodui, t. y. apytiksliai 20–30-iems gyvenimo metams, darant esminę prielaidą, kad šiame tarpsnyje žmogaus raida taip pat vyksta, o raidos ypatumai šiame tarpsnyje gali būti paaiškinami ankstesnių periodų raidos ypatumais bei gali sąlygoti asmens funkcionavimą vėlesniais gyvenimo laikotarpiais.

Antrasis principas teigia, kad *žmogaus gyvenimo kelias yra formuojamas* (angl. shaped) *istorinio laikotarpio bei vietovės*, kuriuose žmogus gyvena. Šis principas reiškia, kad skirtingos kohortos yra skirtingai veikiamos istorinio konteksto ir sociokultūrinės aplinkos. Šį principą autorius daugiausiai grindžia savo paties ir kitų autorių tyrimais, kuriuose daug dėmesio yra skiriama Didžiosios depresijos ir Antrojo pasaulinio karo poveikiui žmonių gyvenimo eigai (Elder & Shanahan, 2007). Tačiau apibūdinant šį principą akcentuojama ir gimimo kohortos koncepcija (individų visuma, kuri išgyvena tą patį įvykį ar pokytį tame pačiame laiko intervale; Ryder, 1985), kuri nutiesia ryšį tarp istorinio konteksto kaitos ir gyvenimo kelio, bei Matilda's Riley tyrimai, kuriuose ši koncepcija buvo pirmą kartą panaudota (Riley & Foner, 1968; Riley, Riley, & Johnson, 1969). Tai, kad žmogaus gyvenimo eiga yra formuojama istorinio laikotarpio bei geografinių, kultūrinių, socialinių aplinkybių, reiškia, kad tapsmas suaugusiuoju nėra universalus, ir tyrinėjant šį procesą svarbu įvertinti ir konkrečiam kontekstui bei laikotarpiui būdingus tapsmo suaugusiuoju ypatumus. Šio darbo kontekste taip pat daroma prielaida, kad tapsmas suaugusiuoju Lietuvoje, nors ir turi bendrų bruožų su kitais kontekstais, taip pat yra gana savitas ir svarbus tirti.

Trečiasis principas teigia, kad *asmenys savo gyvenimo eigą konstruoja patys*, rinkdamiesi ir veikdami ribojami esamomis istorinėmis ir socialinėmis aplinkybėmis egzistuojančių galimybių ir suvaržymų. Šis principas akcentuoja asmens veiksnumą (angl. agency) formuojant savo gyvenimo eigą ir reiškia, kad asmens elgesys yra ne visiškai nulemtas socialinių sąlygų ar socialinio vaidmens suvaržymų, o jų tik formuojamas, t. y. žmogus gali rinktis savo gyvenimo kelią iš egzistuojančių alternatyvų darydamas tam tikrus kompromisus (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002; Elder & Shanahan, 2007). Pats autorius šį principą kildina iš įvairių biografinių tyrimų, tokių kaip Thomas'o ir Znaniecki'io (1918–1920) studija, kurie rodo, kad nepaisant įvairiausių ekonominių ar socialinių suvaržymų žmonės gali paveikti savo gyvenimo eigą. Asmens veiksnumo principas taip pat yra bendras ir kitoms

raidos sistemų teorijų šeimai priskiriamoms perspektyvoms, o remiantis juo *gyvenimo kelio* perspektyvoje žmogaus raida apibūdinama kaip organizmo ir aplinkos sąveikos laiko tėkmėje procesas, kuriame asmuo aktyviai formuoja savo paties raidą (Elder & Shanahan, 2007). Šis principas yra vienas esminių šiame darbe, kadangi tapsmas suaugusiuoju yra vertinamas ne kaip tam tikrų socialinių institucijų ar socialinių sąlygų nulemtas procesas, bet kaip procesas, kurį formuoja ir riboja tiek pats žmogus, tiek aplinkos, biologinių, psichologinių, socialinių ir istorinių veiksnių sąveika, tarp kurių psichologinių veiksnių reikšmė yra ypatinga.

Ketvirtasis principas teigia, kad *tie patys įvykiai gali būti skirtingai išgyvenami gyvenimo eigoje*, t. y. raidos veiksniai, gyvenimo įvykiai, pokyčiai ir jų pasekmės skirtingais gyvenimo momentais asmeniui gali būti skirtingai reikšmingi ir skirtingai jį veikti (Elder, 1994; Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002; Elder & Shanahan, 2006). Bendrai kalbant, šiuo principu akcentuojama, kad amžius, kai yra išgyvenama tam tikra patirtis, tampa susijęs su tuo, kaip ši patirtis yra išgyvenama. Tai yra vienas išskirtinių šios perspektyvos principų, autoriaus grindžiamas Berniceės Neugarten gyvenimo organizacijos ir sociokultūrinių jos skirtumų tyrimais, kuriuose dėmesys skiriamas normatyviniams tam tikrų gyvenimo įvykių tvarkaraščiams (Neugarten & Danan, 1973). Gyvenimo eigos tvarkaraštis reiškia visuomeninį lūkestį dėl tinkamo laiko (amžiaus) tam tikriems pereinamiesiems gyvenimo įvykiams, t. y. tinkamas laikas, kada turi būti einama į mokyklą, išsikraustoma iš namų, tuokiamasi, susilaukiama vaikų, išeinama į pensiją ir t. t. Nukrypimai nuo šio laiko yra arba gali būti lydimi tam tikrų kitų asmenų ar bendruomenės sankcijų. Tai, kad tie patys įvykiai skirtingais gyvenimo eigos momentais gali būti skirtingai išgyvenami, reiškia, kad gyvenimo pokyčiai, siejami su tapsmu suaugusiuoju, asmeniui gali būti nevienodai reikšmingi, jeigu šie pokyčiai yra išgyvenami kitais gyvenimo momentais. Į šį principą šiame darbe taip pat stipriai atsižvelgiama, nagrinėjant ne tik socialinius suaugusiojo vaidmenis, kuriuos jaunuolis yra įgijęs, bet ir tai, kada šie vaidmenys buvo įgyti.

Paskutinis – *penktasis* principas teigia, kad *žmonių gyvenimo eiga vyksta socialiniame kontekste ir nuolat sąveikaujant su šiuo kontekstu*. Šis principas akcentuoja, kad žmonių gyvenimo eiga yra tampa susijusi su kitų žmonių, gyvenančių tame pačiame kontekste. Anot šios perspektyvos autoriaus, socioistoriniai veiksniai žmogaus gyvenimo eigą veikia taip pat dažnai per šį žmogaus socialinį tinklą. Be kita ko, šiuo principu akcentuojama ir tai, jog žmogaus gyvenimo eigos negalima tyrinėti ir suprasti atsiribojus nuo jį supančio konteksto (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002; Elder & Shanahan, 2007). Iš dalies dėl šio principo *gyvenimo kelio* perspektyvoje daug dėmesio yra skiriama įvairiems socialiniams vaidmenims, kuriuos žmogus gyvenimo eigoje prisiima. Viena vertus, šie vaidmenys sieja asmenį su jo gyvenimo socialine aplinka (pvz., „studentas“, „motina“, „sutuoktinis“), kita vertus, socialinė aplinka per šiuos vaidmenis neformalios kontrolės priemonėmis veikia asmenį (Neugarten & Danan, 1973). Artimoji socialinė aplinka šioje perspektyvoje dažnai suprantama kaip „kontekstas, kuriame vyksta raida“ (Elder & Shanahan, 2007). Šis principas šiame darbe svarbus tuo, jog čia yra daug dėmesio skiriama įvairiems su suaugusiu žmogumi siejamiems socialiniams vaidmenims.

Aptarti *gyvenimo kelio* perspektyvos teoriniai principai leidžia išvengti šios perspektyvos ir kitų raidos sistemų teorijų šeimai priskiriamų požiūrių panašumus. Kaip ir kituose po-

žiūriuose, *gyvenimo kelio* perspektyvoje gyvenimo eigos ir raidos procesas vertinamas kaip veikiamas daugybės kintamųjų, priklausančių kokybiškai skirtingiems analizės ir organizacijos lygiams, o pats žmogus – kaip dinamiškas, kompleksiškas, daugelio lygių, biologinių struktūrų, biologinių ir psichologinių procesų organizmas, dinamiškai sąveikaujantis su daugelio organizacijos lygių aplinka (Lerner, 2002). Tai reiškia, kad ir tapsmas suaugusiuoju yra veikiamas daugybės kintamųjų, priklausančių skirtingiems analizės ir organizacijos lygiams, t. y. istorinių, socialinių, kultūrinių, psichologinių, biologinių, genetinių ir kitų veiksnių. Kartu tai reiškia, kad siekiant išsamiai ir giliai nagrinėti tapimo suaugusiuoju procesą, svarbu pasitelkti ir integruoti įvairių disciplinų, skiriančių dėmesį gana skirtingiems tapimo suaugusiuoju aspektams, žinias ir metodus.

Be pagrindinių principų, *gyvenimo kelio* perspektyva remiasi ir dar keliomis svarbiomis idėjomis, kuriomis dažnai yra grindžiami šios krypties tyrimų metodai. Viena tokių – žmogaus kaip visumos, o ne atskirų sričių, tokių kaip emocijos, bruožai ar kognityvinė veikla, vertinimas. Šia prasme *gyvenimo kelio* perspektyva turi daug bendrumų su holistine asmens ir konteksto sąveikos teorija (Magnusson & Stattin, 2007), taip pat priskiriama raidos sistemų teorijų šeimai, kurioje akcentuojama, kad žmogus yra organizuota visuma, sudaryta iš sąveikaujančių komponentų, veikiančių kartu procese, kurio tikslas sukurti funkcionuojančią sistemą. Kartu *gyvenimo kelio* perspektyva turi daug bendra ir su į asmenį orientuotu metodologiniu požiūriu (Elder & Shanahan, 2006), kuriame pabrėžiamas dėmesys asmeniui, o ne jo atskiroms dalims (Bergman et al., 2003). Į asmenį orientuoto požiūrio idėjos yra pasitelkiamos ir šiame darbe, daug dėmesio skiriant ne atskiriems suaugusiojo vaidmenims ar psichologiniams tapimo suaugusiuoju aspektams, o nagrinėjant jaunuolių grupes, pasižyminčias savitais įvairių suaugusiojo vaidmenų ir jų įgijimo laiko deriniais bei savitais psichologinių tapimo suaugusiuoju rodiklių profiliais.

Gyvenimo kelio perspektyvoje žmogaus gyvenimo eiga yra apibūdinama kaip socialiai nustatytų, amžiaus tarpsniams būdingų asmens prisiimamų vaidmenų ir išgyvenamų įvykių seka, vykstanti tam tikru istoriniu laikotarpiu ir tam tikroje vietovėje (Elder & Shanahan, 2007). Pagrindinės *gyvenimo kelio* perspektyvos sąvokos, kuriomis operuojama tyrimuose, yra šios: *kohorta*, *pereinamieji įvykiai* (arba kitaip – *tranzicijos*; angl. *transitions*), *gyvenimo įvykiai*, *trajektorijos* ir *socialiniai takai*. *Kohortos* ir gyvenimo kelio skirtumai, būdingi skirtingoms kohortoms, dažniausiai atspindi tam tikrą istorinį laikotarpį, formuojantį gyvenimo eigą (Elder & Shanahan, 2006). *Gyvenimo įvykiais* apibūdinami tolimesniame asmens gyvenime reikšmingi įvykiai. *Pereinamaisiais įvykiais* yra laikomi gana normatyvūs gyvenimo įvykiai, susiję su vaidmens ir statuso pasikeitimu, tokie kaip mokyklos pabaigimas, santuoka ar išėjimas į pensiją. Tapimo suaugusiuoju tyrimuose daug dėmesio skiriama pereinamiesiems įvykiams, po kurių asmuo įgyja socialinius suaugusiojo vaidmenis. Dažnai yra nagrinėjamos šių įvykių vidutinio amžiaus tendencijos skirtingose kohortose (pvz., Fussell & Furstenberg Jr., 2005) arba įvairiuose sociokultūriniuose kontekstuose (pvz., Billari & Liefbroer, 2010). Tokio pobūdžio tyrimais siekiama atskleisti, kaip kontekstas arba jo kaita formuoja socialinės brandos procesą. *Trajektorija* yra apibūdinamas ilgesnis gyvenimo tarpsnis, būdingas asmeniui ar asmenų grupei ir pasižymintis tam tikru pereinamųjų įvykių išsidėstymo gyvenimo eigoje panašumu (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002). *Trajektorijai*, apibūdinančiai normatyvių pereinamųjų gyvenimo įvykių ir

socialinių vaidmenų kaitą, dažnai vartojamas *socialinio tako* (angl. social pathway) terminas (Elder & Kirkpatrick Johnson, 2002). Tapsmo suaugusiuoju tyrimuose didelis dėmesys skiriamas *socialinės brandos takams*, kuriais apibūdinamos asmens mokslo ir darbo, šeimos bei gyvenamojo būsto statusų kaitos trajektorijos (Maggs et al., 2012, 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Schoon et al., 2012). Šiais tyrimais siekiama atskleisti skirtingus būdus, kuriais jaunuoliai, gyvenantys tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, tampa suaugę. Šiuose tyrimuose dažnai operuojama ir *socialinės brandos statuso* terminu, kuris iš esmės yra socialinio suaugusiojo vaidmens operacionalizacija, apibūdinanti konkretų asmens tam tikro gyvenimo momento socialinės brandos statusą tam tikroje gyvenimo srityje arba skirtingų sričių statusų derinį.

Šiame darbe daugiausiai dėmesio jauniausiai kartai, t. y. gimusiems po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Itin didelis dėmesys yra skiriamas įvairiems pereinamiesiems įvykiams, po kurių jaunuoliai įgyja socialinius suaugusiojo vaidmenis. Kartu didelis dėmesys skiriamas ne tiek atskiriems įvykiams, kiek įvairiems socialinės brandos statusams, kuriuos jaunuolis įgyja po šių įvykių, bei socialinės brandos statusų deriniam, leidžiantiems visapusiškiau pažvelgti į socialinę brandą. Galiausiai šiame darbe itin daug dėmesio skiriama socialinės brandos takams, nagrinėjant socialinę brandą trijose pagrindinėse srityse bei žvelgiant į socialinę brandą holistiškai, t. y. nagrinėjant socialinės brandos takus kaip asmens kelią per socialinės brandos statusų derinius.

3.2. Vakarų šalių ir Lietuvos jaunuolių socialinės brandos kaita

Gyvenimo kelio perspektyva yra gana populiari sociologijos ir demografijos mokslo tyrimuose, todėl socialinė branda ir jos pokyčiai daugiausiai tyrinėjami „iš paukščio skrydžio“, t. y. nagrinėjant didelių, dažniausiai reprezentatyvių tyrimų arba valstybinių statistikos įstaigų duomenis. Tokio pobūdžio tyrimuose bei kituose darbuose, kurie remiasi tokių tyrimų rezultatais, yra akcentuojama, kad tapsmo suaugusiuoju procesas, be kita ko, yra formuojamas sociokultūrinio konteksto; taip pat kad stipriai pasikeitė, palyginti su XX a. vidurio tendencijomis, ir šiuo metu pasižymi didele įvairove (pvz., Billari & Liefbroer, 2010; Bynner, 2005; Corijn & Klijzing, 2001; Fussell & Furstenberg Jr., 2005; Kraniusienė, 2011).

Socialinės brandos pokyčiai aiškinami įvairiai, tačiau dažnai minima, kad pasikeitė brandos struktūra veikiant mažėjančios institucionalizacijos ir standartizacijos bei didėjančios individualizacijos procesams (Brückner & Mayer, 2005). Toliau bus pristatyti ir aptarti deinstitutionalizacijos, destandardizacijos ir individualizacijos terminai bei procesai, kuriems apibūdinti šie terminai yra naudojami. Vėliau bus pristatyti modernios Vakarų šalių jaunimo socialinės brandos bruožai, galiausiai apžvelgiami Lietuvos jaunuolių socialinės brandos pokyčiai.

Lietuvos jaunimo socialinė branda tam tikrais aspektais yra panaši į kitų Vakarų šalių, tačiau kai kuriais – skiriasi. Pavyzdžiui, remiantis „Eurostat“ duomenimis (Eurostat, 2016), palyginti su kitomis Vakarų Europos šalimis, didesnė dalis Lietuvos jaunuolių, pabaigę mokyklą, tęsia studijas aukštosiose mokyklose. 2014 metais apie 41 % 20–24 metų jaunuolių buvo studijuojantys (Eurostat, 2016). Šiuo aspektu Lietuvos jaunimas yra panašus į Danijos, Švedijos, Nyderlandų ar Suomijos jaunimą, kur besimokančių jaunuolių dalis viršija

Europos Sąjungos (ES) vidurkį. Taip pat nedirbančiųjų tarp Lietuvos jaunuolių yra gana mažai. 2015 metais tik 19,3 % 15–25 metų jaunuolių visiškai nedirbo, ir tai yra mažiau nei ES vidurkis (Eurostat, 2016). Kalbant apie gyvenamąją vietą, palyginti su kitomis ES šalimis, gana didelė Lietuvos jaunuolių dalis vis dar gyvena su tėvais: apie 60 % 20–29 metų amžiaus jaunuolių 2009–2013 metais gyveno su tėvais, ir tai rodo, kad nepaisant to, kad Lietuvos jaunuolių užimtumas yra gana didelis, daugelio jų pajamos yra pernelyg mažos, kad jie galėtų gyventi savarankiškai, nepriklausydami nuo tėvų. Vidutinis pirmosios santuokos amžius, palyginti su kitomis ES šalimis, yra ganėtinai ankstyvas ir šiuo aspektu Lietuvos jaunimas yra daug panašesnis į Centrinės Europos šalių jaunimą: dabartinis vidutinis pirmosios santuokos amžius yra apie 29 metai (Eurostat, 2016). Svarbu ir tai, kad Lietuva, skirtingai nuo Vakarų šalių, per pastarąjį šimtmetį išgyveno daug politinių ir kultūrinių permainų, kokių nepatyrė Vakarų valstybės. Kaip pačias svarbiausias būtų galima įvardyti Lietuvos valstybės atkūrimą XX amžiaus I pusėje, Lietuvos nepriklausomybės praradimą prijungus valstybę prie Sovietų Sąjungos, nepriklausomybės atkūrimą XX a. pabaigoje ir tapsmą ES dalimi naujajame šimtmyje. Šiais periodais Lietuvos žmonių gyvenimas buvo veikiamas įvairių struktūrinių veiksnių, kurie iš dalies formavo ir tai, kaip jaunuoliai pasiekia socialinę brandą. Tai, jog Lietuvos kontekstas šiomis permainomis yra gana savitas ir skiriasi nuo Vakarų šalių, leidžia klausiti, kiek Vakarų šalyse atliktuose tyrimuose analizuojami klausimai yra aktualūs ir Lietuvos jaunuoliams. Dėl šios priežasties Lietuvos kontekstas ir istoriniai socialinės brandos pokyčiai bus apžvelgti išsamiai. Apžvelgiant šiuos pokyčius bus parodyta, kad pastaraisiais metais Lietuvos jaunuolių socialinė branda įgijo daug požymių, būdingų Vakarų valstybėms, ir gali būti apibūdinama kaip diversifikuota.

Socialinės brandos pokyčiai Lietuvos kontekste bus apžvelgiami pasiremiant didelės apimties „Kartų ir lyčių“ tyrimu. Tyrimui buvo pasitelkta reprezentatyvi imtis, kurią sudarė daugiau nei aštuoni tūkstančiai įvairaus amžiaus Lietuvoje gyvenančių asmenų. Šiame tyrime, be kita ko, buvo renkami duomenys apie pereinamuosius suaugusiojo vaidmenų kaitą žyminčius įvykius, jų tvarką ir asmens amžių, kai jie įvyksta. Tyrimo rezultatai, susiję su socialinės brandos klausimais, yra pristatomi dedikuotoje studijoje (Kraniauskienė, 2011b) bei kitose publikacijose (Kraniauskienė, 2009, 2011b; Stankūnienė & Maslauskaitė, 2009). Tyrimas apima Lietuvos gyventojų kartas, gimusias nuo 1930 iki 1984 metų, tačiau kai kurie jauniausių kohortų duomenys šiame darbe yra neapžvelgiami, kadangi dalis tyrimo dalyvių kai kurių socialinės brandos įvykių dar nebuvo išgyvenę. Nagrinėjant jauniausių kohortų socialinės brandos tendencijas bus remiamasi Lietuvos statistikos departamento duomenimis. Taip pat yra neapžvelgiami ir pačių vyriausių kohortų duomenys, kadangi jie nėra aktualūs šiam tyrimui.

3.2.1. Istoriniai socialinės brandos bruožų pokyčiai: deinstitucionalizacija, destandartizacija ir individualizacija

Siekiant paaiškinti mažėjančios standartizacijos (Brückner & Mayer, 2005; Elzinga & Liefbroer, 2007) ir institucionalizacijos (Brückner & Mayer, 2005) bei didėjančios individualizacijos (Arnett, 2000; Brückner & Mayer, 2005) prasmę, verta trumpai aptarti chronologizacijos, institucionalizacijos ir standartizacijos terminus.

Chronologizacija (*angl.* chronologization) apibūdinami gyvenimo eigos ir kartu socialinės brandos pokyčiai XX a. pradžioje ir viduryje (Settersten Jr., 2003), dėl kurių atsirado asmens gyvenimo tarpsnių segmentacija, paremta asmens amžiumi. Vykstantys visuomenės pokyčiai (pvz., mažėjantis mirtingumas, edukacinių institucijų kūrimasis, privalomojo ugdymo atsiradimas) lėmė tai, kad žmogaus gyvenimo eiga tapo daug labiau suskaidyta į tam tikras dalis, t. y. segmentuota, remiantis žmogaus chronologiniu amžiumi (Kohli, 1986, 2007). Gyvenimo kelio institucionalizacija (*angl.* institutionalization) apibūdinama kaip įvairių organizacijų, institucijų ar valstybės reikšmė formuojant asmens gyvenimo eigą (Settersten Jr., 2003). Tai yra procesas, kurio metu žmogaus gyvenimo eiga yra nustatoma ir reguliuojama normatyvinėmis, teisinėmis ar institucijų taisyklėmis. Šis procesas vyksta darant formalų ar neformalų poveikį asmens gyvenimo stadijoms, statusams bei pereinamiesiems įvykiams (Brückner & Mayer, 2005). Institucionalizacija kartu reiškia ir tai, kad žmogaus gyvenimas yra struktūruojamas praleidžiant jo didelę dalį tam tikrose institucijose, pvz., vaikystė praleidžiama darželyje, vėliau mokykloje ir t. t. (Person, Rosenbaum, & Deil-Amen, 2005). Stipri valstybės reikšmė Vakarų visuomenėse gyvenančių žmonių gyvenimo eigai pradėjo ryškėti XX a. pradžioje ir ryškiausia buvo amžiaus viduryje (Brückner & Mayer, 2005; Kohli, 1986; Settersten Jr., 2003). Dėl chronologizacijos ir institucionalizacijos procesų gyvenimo eiga taip pat tapo standartizuota (*angl.* standardization), arba kitaip – reguliari (Settersten, 2003). Tai reiškia didėjusią tendenciją, kad tam tikri gyvenimo įvykiai, statusai bei jų sekos tam tikrose populiacijose tampa universalūs, o laikas (amžius), kada išgyvenami gyvenimo įvykiai, – gana pastovus ir vienodas tarp daugelio populiacijos narių (Brückner & Mayer, 2005).

Chronologizacijos, institucionalizacijos ir standartizacijos procesų poveikis buvo stipriausias XX a. viduryje, tačiau vėliau gyvenimo eiga Vakarų šalyse ėmė tapti mažiau institucionalizuota ir standartizuota (Elzinga & Liefbroer, 2007; Hareven, 2000). Manoma, kad deinstitutionalizaciją bei destandardizaciją nulėmė gyvenimo eigos individualizacija, t. y. procesas, kurio metu individai įgijo daugiau galimybių savarankiškai kontroliuoti savo gyvenimą bei rinktis vieną ar kitą gyvenimo kelią (Brückner & Mayer, 2005). Destandardizacija reiškia, kad socialinės brandos statusai, įvykiai ar jų seka tapo būdingi mažesnei populiacijos daliai, pasižymėjo platesniu amžiaus intervalu arba gana skirtinga trukme. Mažėjanti institucionalizacija (deinstitutionalizacija) reiškia, kad statusai, stadijos ir pereinamieji įvykiai tapo labiau integruoti ir susilieję, palyginti su anksčiau egzistavusia aiškia jų diferenciacija (Brückner & Mayer, 2005). Dėl gyvenimo kelio individualizacijos socialinė branda tapo vėlyvesnė, išsitęsusi laike, kompleksiška ir diversifikuota (pasižyminti tam tikram sociokultūriniam kontekstui savitu socialinės brandos takų rinkiniu). Šie požymiai yra aptariami detaliau.

3.2.2. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: vėlyvumas ir ištęstumas

Gyvenimo kelio individualizacija akcentuojama daugelyje tyrimų, tačiau tai, kaip ji atskleidžiama ir kuo pasižymi, įvairiuose tyrimuose skiriasi. Daugelyje tyrimų socialinė branda tyrinėjama nagrinėjant, kaip tam tikrame ar keliuose kultūriniuose kontekstuose pasikeitė vidutinis jaunuolių, išgyvenusių tam tikrus pereinamuosius įvykius, amžius. Dažnai vertinama ir laiko trukmė nuo pirmojo (dažniausiai išsikėlimo iš tėvų namų) iki pas-

kutiniojo (dažniausiai tapsmo tėvais) socialinės brandos įvykio. Remiantis tokio pobūdžio analize socialinė branda dažnai apibūdinama kaip vėlyva ir išsitususi.

Pereinamųjų įvykių nukėlimas į vėlesnius metus yra būdingas daugelio Vakarų šalių jaunuoliams (Billari & Liefbroer, 2010; Crocetti, 2016; Doğan et al., 2016; Elzinga & Liefbroer, 2007; Macek et al., 2016; Salmela-Aro, Sortheix, & Ranta, 2016; Saraiva, 2016). Labiausiai tai liečia pirmosios santuokos ir tapsmo tėvais įvykius, tačiau ir kiti, tokie kaip mokslų pabaigimas ir darbinės karjeros pradžia, dažniausiai įvyksta vėlesniame amžiuje. Šie pokyčiai buvo labiausiai sąlygoti Vakarų valstybių industrinių ekonomikų perėjimo į informacines-technologines: siekiant gauti geriau apmokamą darbą ir kurti geresnį gyvenimą ateityje tapo būtina studijuoti daugiau ir ilgiau. Dėl to šiose šalyse padaugėjo jaunuolių, siekiančių specialybę suteikiančio išsilavinimo, ir kartu prailgėjo mokymosi laikas, nukeliant darbinės karjeros, suteikiančios daugiau galimybių kurti šeimą, pradžią (Arnett, 2007; Fussell & Furstenberg Jr., 2005; Ní Bhrolcháin & Beaujouan, 2012; Settersten Jr., 2012; Thornton & Philipov, 2009; Walther & Plug, 2006). Šeimos kūrimas dažnai nukeliamas į vėlesnius metus ir todėl, kad daugumai jaunuolių tapo įprasta prieš kuriant šeimą pagyventi savarankiškai (Settersten Jr., 2012), o vėliau, prieš įsipareigojant santuokai, pagyventi su partneriu (Giordano, Manning, Longmore, & Flanigan, 2012). Dėl šių pokyčių santuoka ir vaikų auginimas daugelyje Vakarų Europos šalių, taip pat ir JAV, Kanadoje nusikėlė labiau nei kiti įvykiai ir dabartiniu metu vidutiniškai prasideda beveik 10 metų vėliau nei prieš 50 metų (Avdeev et al., 2011; Douglass, 2007; Fussell & Furstenberg Jr., 2005; Fussell, Gauthier, & Evans, 2007).

Nors socialinės brandos įvykių atidėliojimas būdingas visose Vakarų šalyse, vidutinis amžius, kai yra kuriama šeima, tebėra gana skirtingas įvairiuose socialiniuose ir kultūriniuose kontekstuose. Pavyzdžiui, Šiaurės ir Vakarų Europoje pirmojo vaiko vidutiniškai susilaukiama ketvirto dešimtmečio pradžioje, o Centrinėje bei Rytų Europoje – maždaug 28-ais gyvenimo metais (Avdeev et al., 2011). Apibendrintai žvelgiant į Vakarų šalių XX a. antrojoje pusėje vykusius socialinės brandos pokyčius teigiama, kad mažiau keitėsi tik pirmojo išsikėlimo iš tėvų namų laikas (Vogel, 2002), tačiau vidutinis šio įvykio amžius yra skirtingas įvairiuose socialiniuose ir kultūriniuose Vakarų šalių kontekstuose (Billari, Philipov, & Baizán, 2001). Išsikėlimo iš tėvų namų nukėlimas į vėlesnius metus tapo ryškesnis tik pastarąjį dešimtmetį ir daugiausiai tose Europos šalyse, kurios buvo labiausiai paveiktos pastarąjį dešimtmetį ištikusios ekonominės krizės, t. y. Pietų ir Rytų Europos valstybėse (Billari & Liefbroer, 2010). Tačiau išsikėlimas iš tėvų namų nėra atidėliojamas taip stipriai kaip šeimos kūrimas; dėl to socialinė branda tapo labiau ištęsta laike, t. y. laikas nuo pirmojo brandos įvykio iki paskutiniojo ištįso (Billari & Liefbroer, 2010).

Kiekviena Lietuvos jaunuolių karta, gimusi po 1960-ųjų, tėvų namus palikdavo vis vėlesniame amžiuje, būdami 21 metų ar vyresni (Kraniauskienė, 2009). Tarp gimusių po 1970-ųjų pradėjo ryškėti ir atsiskyrimo nuo tėvų skirtumai vyrų bei moterų grupėse: pirmojo atsiskyrimo nuo tėvų amžiaus medianos skirtumas tarp vyrų ir moterų gimusių iki 1970-ųjų buvo labai nedidelis (skyrėsi mažiau nei vieneriais metais arba apskritai nesiskyrė), o tarp vyrų ir moterų, gimusių 1980–1984 m., jau sudarė dvejus metus. Jauniausiose kohortose tėvų namų palikimo atidėliojimas yra daugiau būdingas vyrams nei moterims (Kraniauskienė, 2011b). Išsikėlimo iš tėvų namų amžiaus kaitą sąlygojo keli skirtingi veiksniai (Kraniauskienė, 2009). Gimusiųjų 1950–1974 m. ankstesnis atsiskyrimas nuo tėvų

buvo sąlygotas industrializacijos ir urbanizacijos procesų, taip pat jaunimo migracijos šalies viduje edukaciniais tikslais. Tačiau jauniausios kartos vėlesnis išėjimas iš tėvų namų yra susijęs su politiniais, ekonominiais ir socialiniais pokyčiais, Lietuvai pereinant prie rinkos ekonomikos ir integruojantis į europinę erdvę (Kraniauskienė, 2009). Vienas pastarųjų dešimtmečių pokyčių yra tai, kad ilgesnis gyvenimas pas tėvus abiem pusėms (jaunuoliams ir tėvams) atrodo normalus, šiuolaikiškesnis bei priimtinesnis visuomenėje. Kitas – pasikeitusi ekonominė situacija, t. y. sprendimą gyventi kartu su tėvais labiausiai lemia sunkesnė finansinė situacija ir sudėtingesnės būsto įsigijimo sąlygos (Kraniauskienė, 2011a).

Po mokyklos profesinį, aukštąjį ar universitetinį išsilavinimą įgijusių jaunuolių skaičius Lietuvoje taip pat stipriai augo, ir tai kartu sąlygojo ir darbinės karjeros pradžios atidėliojimą. Šis augimas buvo būdingas tiek sovietiniu, tiek posovietiniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, jauniausiose moterų kohortose „besimokančiosios“ statusas trukdavo iki 22-23-ųjų gyvenimo metų (Kraniauskienė, 2011b). Ilgiau trunkantis edukacinis periodas sąlygojo ir vėlesnę darbinės karjeros pradžią. Tai matyti iš paraleliai besikeičiančios edukacinio tarpsnio pabaigimo ir darbinės karjeros pradžios amžiaus medianos tarp gimusiųjų po 1950-ųjų (Kraniauskienė, 2011b; Mikulionienė, 2012); tai atitinka ir Vakarų šalių tendencijas (Quintini, Martin, & Martin, 2007).

Šeimos kūrimo įvykių atidėliojimas tarp Lietuvos gyventojų tapo ryškiausias pastaruosius kelis dešimtmečius, tačiau pokyčiai vyko ir per visus pastaruosius 50 metų. Vyrų ir moterų kohortose, gimusių 1930–1954 m., amžiaus mediana, kai buvo pirmą kartą pradėdama gyventi kartu su partneriu, tuokiamasi ir susilaukiama pirmojo vaiko, kito gana mažai. Tačiau gimusieji po 1970-ųjų pirmąją santuoką ėmė tendencingai nukelti į vėlesnius metus. Vyrai, gimę 1975–1979 m., pirmą kartą tuokdavosi būdami maždaug 29-erių (palyginti su 25-erių metų amžiumi tarp gimusiųjų 1930–1954 m.), o pirmojo vaiko dažniausiai susilaukdavo maždaug 31-aisiais gyvenimo metais. Tokie pat pokyčiai buvo būdingi ir moterų populiacijoje, tačiau šie įvykiai įvykdavo keleriais metais anksčiau (Kraniauskienė, 2011b).

Lietuvos statistikos departamento duomenys leidžia pažvelgti ir į jauniausių kartų tendencijas. Remiantis šiais duomenimis matyti, kad jauniausios kartos šeimos kūrimo įvykius yra linkusios dar labiau atidėti. Nuo Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo vidutinis pirmą kartą besituokiančių vyrų ir moterų amžius nusikėlė maždaug šešeriais metais: vyrai 1990-aisiais tuokdavosi būdami 24-erių, o moterys – 22 metų amžiaus, tuo tarpu 2014-aisiais vyrai tuokdavosi būdami 30-ies, o moterys 27 metų amžiaus. Vidutinis pirmojo vaiko susilaukusių moterų amžius taip pat nusikėlė į vėlesnius metus: 1990-aisiais pirmojo vaiko susilaukusių moterų amžius buvo apie 23,3 metų, 2013-aisiais – 27 metai (*Demografijos metraštis 2005, 2006, Demografijos metraštis 2010, 2011, Demografijos metraštis 2013, 2014*). Tai rodo, kad po nepriklausomybės atkūrimo jaunuolių gyvenimo pokyčiai šeimos kūrimo srityje, būdingi Vakarų šalims, dar labiau suintensyvėjo.

Apibendrinant šias tendencijas galima teigti, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda įgijo bent jau kelis iš Vakarų šalių jaunimui būdingų požymių – vėlyvumą ir ištęstumą. Atsižvelgiant į tai, kad labiausiai yra atidėliojami šeimos kūrimo įvykiai, taip pat galima manyti, kad šie pokyčiai daugiausiai yra sietini su individualizacijos procesu, t. y. ši kaita yra daugiau sąlygojama savarankiško siekio atidėti pereinamuosius įvykius, kadangi labiausiai atidėliojami yra tie įvykiai, kuriuos yra labai sunku „atšaukti“, – santuoka ir tapsmas tėvais.

3.2.3. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: socialinės brandos kompleksiskumas

Daugelyje tyrimų, nagrinėjančių socialinės brandos individualizaciją, didelis dėmesys skiriamas socialinės brandos statusų deriniams. Pastebima, kad šiuo metu daug dažnesni anksčiau retai pasitaikydavę deriniai, ir tai iš dalies rodo ir socialinės brandos mažėjančią institucionalizaciją. Taip pat dėmesys yra skiriamas ir socialinės brandos įvykių amžiaus sklaidai, kurios didėjimas laikomas mažėjančios socialinės brandos standartizacijos požymiu. Remiantis šiais požymiais Vakarų šalių jaunuolių socialinė branda laikoma kompleksiška.

Vienas naujų išplitusių socialinės brandos statusų derinių – tapsmas tėvais iki santuokos. XX a. viduryje motinų, susilaukusių vaikų iki santuokos, proporcija palyginti su jauniausiomis kartomis buvo labai maža, tuo tarpu dabar tai yra gana dažnas reiškinys (Billari & Liefbroer, 2010). Kiti šiuo metu dažniau pasitaikantys socialinės brandos statusų deriniai yra gyvenimas savarankiškai, atskirai nuo tėvų ir be partnerio (Settersten Jr., 2012), o vėliau gyvenimas su partneriu prieš įsipareigojant santuokai (Giordano et al., 2012) – anksčiau gana retas reiškinys. Taip pat nurodoma, kad daugelyje Vakarų pasaulio šalių padaugėjo jaunuolių, ne tik ilgiau studijuojančių, bet tuo pat metu ir mokslą derinančių su darbu (Wyn & Dwyer, 2000). Tokių jaunuolių judėjimas link stabilaus darbinio amžiaus nebėra laipsniškas ir tolygus, bet priešingai – dažnai netolygus, persipinant darbinei ir mokymosi veikloms. Šių naujų statusų ir jų derinių paplitimas taip pat rodo ir gyvenimo eigos mažėjančią institucionalizaciją.

Pastarųjų dešimtmečių socialinės brandos kaita mokslų-darbo srityje Lietuvoje taip pat įgijo kai kuriuos minėtų požymių. Viena naujų tendencijų – laikotarpio, nugyvento savarankiškai, t. y. dirbant, nesimokant, be partnerio, sutuoktinio ar vaiko, ilgėjimas. Vyrų, gimusių 1970–1974 m., kohortoje šis statusas dažniausiai pasitaiko tam tikrame gyvenimo etape, vidutiniškai šešerius gyvenimo metus, tuo tarpu 1975–1979 m. kohortoje – devynerius metus. Tarp moterų, gimusių 1970–1974 m. bei 1975–1979 m., šis statusas vyrauja ketverius metus, tačiau jaunesnėje kartoje šis statusas ima vyrauti kiek vėliau – nuo 23-ųjų gyvenimo metų, ir tai susiję su moterims labiau būdingu ilgesniu mokymosi periodu. Tai rodo, kad Lietuvos jaunuoliams tapo įprasčiau prieš įsipareigojant šeimyniniam gyvenimui pagyventi nepriklausomai (Kraniauskienė, 2011b).

Jauniausiose Lietuvos jaunuolių kohortose taip pat stipriai išpopuliarėjo ir edukacinės veiklos derinimas su darbine. Tarp vyrų, gimusių 1950–1954 m., 18–25-aisiais gyvenimo metais edukacinę ir darbinę karjerą derinančių buvo tik 5,1 %, o 1980–1984 m. jau 10,3 %. Panaši tendencija matyti ir moterų grupėje (Kraniauskienė, 2011b). Kita tendencija, rodanti mažėjančią socialinės brandos institucionalizaciją, yra tai, kad tiek vyrams, tiek moterims, gimusiems po 1965-ųjų, pirmojo gyvenimo kartu pradžia ir pirmosios santuokos laikas ėmė tendencingai išsiskirti, pirmą kartą įsikeliant kartu gyventi anksčiau nei pirmą kartą tuokiantis (Kraniauskienė, 2011b). Pastaraisiais metais tendencingai išaugo ir vaikų, gimusių santuokos neįregistravusių tėvų šeimose, skaičius: nuo 23 % 2000 m. iki 30 % 2013 m. (*Demografijos metraštis 2005, 2006; Demografijos metraštis 2010, 2011; Demografijos metraštis 2013, 2014*). Šios tendencijos gana panašiai atkartoja ir kitų Vakarų valstybių jaunuolių gyvensenos bruožus.

Lietuvos jaunuolių socialinė branda tapo ir mažiau standartizuota, ypač šeimos kūrimo ir gyvenamojo būsto srityse. Tai rodo besikeičiantis vidutinis socialinės brandos įvykių amžius tarpkvartilinio skirtumo didėjimo jauniausiose kohortose. Šis skirtumas iš esmės nusako šių įvykių amžiaus sklaidą apie medianą. Tarpkvartilinis amžiaus paliekant tėvų namus skirtumas 1950–1954 m. gimusių vyrų imtyje buvo 5,0, moterų – 5,3, o 1975–1979 m. gimusių vyrų imtyje buvo 8,8, moterų – 7,0 metų. Tai reiškia, kad jauniausiose vyrų ir moterų kartose išsikėlimas iš tėvų namų tapo mažiau standartizuotas (Kraniauskienė, 2011b). Tas pats pasakytina ir apie pirmąją santuoką ir pirmojo vaiko gimimo amžių (Kraniauskienė, 2011b). Vis dėlto mažėjanti standartizacija yra daugiau būdinga šeimos kūrimo ir išsikėlimo iš tėvų namų įvykiams nei mokslų-darbo sričiai. Nors mokslų pabaigimas ir darbinės karjeros pradžia vyksta vėlesniais metais, šie pereinamieji įvykiai yra vis dar gana standartizuoti: tarpkvartilinis šių įvykių amžiaus atstumas jaunesnėse kohortose beveik nesiskiria nuo vyresnių kohortų, pasižyminčių stipriausia visų kitų įvykių standartizacija (Kraniauskienė, 2011b).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda taip pat tapo kompleksiškesnė mažėjančios standartizacijos ir institucionalizacijos prasme. Tai rodo tiek naujų, anksčiau retai pasitaikydavusių statusų paplitimas, tiek ir amžiaus, kai įvyksta kuris nors iš įvykių, sklaidos didėjimas, nors pastarasis bruožas yra būdingesnis šeimos kūrimo ir išsikėlimo iš tėvų namų įvykiams. Tačiau visi aptarti modernios socialinės brandos požymiai nėra būdingi visiems jaunuoliams ir skiriasi priklausomai nuo sociokultūrinio konteksto, ir tai rodo dar vieną galimą tendenciją – socialinės brandos diversifikaciją, t. y. didėjančią socialinės brandos takų įvairovę, savitą tam tikram kontekstui.

3.2.4. Socialinės brandos individualizacijos požymiai: socialinės brandos takų įvairovė

Socialinės brandos destandartizacija ir deinstitucionalizacija tyrėjams sudarė prielaidas dabartinę jaunuolių socialinę brandą vertinti kaip į diversifikuotą bei pasižyminčią tam tikru socialinės brandos takų rinkiniu ir kartu klausti, kokie takai yra būdingi tam tikrame kontekste. Tokio pobūdžio klausimai yra daug artimesni *gyvenimo kelio* perspektyvos prielaidoms, nes jie formuluojami ne apie tam tikrą kintamąjį (požymį), bet apie asmenį ar asmenų grupes, besiskiriančias savita socialinės brandos eiga.

Socialinės brandos takų išskyrimas tyrimuose atliekamas įvairiai. Vieni tyrėjai nagrinėja socialinės brandos statusus ir jų derinius tam tikrame gyvenimo tarpsnyje (Eisenberg et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Räikkönen et al., 2012; Schoon et al., 2012); kiti vertina šių statusų arba jų derinių sekas (Dietrich et al., 2014; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011), kai tam tikra pozicija sekoje reiškia asmens statusą (pvz., „nedirbantis“ – „dirbantis“ arba „turintis partnerį“ – „susituokęs“) tam tikru gyvenimo tarpsniu, pvz., pirma pozicija gali apibūdinti asmens statusą, kai individui buvo 18 metų, antra – kai 19, ir t. t. Analizuojant sekas paprastai siekiama išskirti tam tikrus šių sekų klasterius, kurie iš esmės ir atspindi socialinės brandos takus, būdingus tam tikram kontekstui. Tai atliekama keliais būdais. Vienas šių būdų – sekų analizė pirmiausiai vertina šių sekų panašumą taikant optimalaus sugretinimo metodą (*angl.* optimal matching; Ab-

bott, 1995; Abbott & Forrest, 1986), o vėliau šios sekos grupuojamos pasitelkus klasterių analizę. Kitas būdas sudaryti klasterius – latentinių klasių analizė. Nors latentinių klasių analizė yra kiek tikslesnis klasterių sudarymo būdas, abiejų šių metodų rezultatai dažniausiai sutampa (Barban & Billari, 2012). Nagrinėjant statusų derinius ir jų kaitą tyrėjai arba apsiriboja viena sritimi (pvz., gyvenamojo būsto), arba socialinė branda nagrinėjama holistiniu požiūriu, t. y. nagrinėjami socialinės brandos statusų visose trijose srityse deriniai (Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011). Nagrinėjant socialinę brandą tam tikroje srityje, statusu apibūdinami tam tikri vaidmenys, tokie kaip „dirbantis ir nestudijuojantis“ arba „nedirbantis ir nestudijuojantis“ (pvz., Dietrich et al., 2014). Nagrinėjant holistiniu požiūriu, statusu apibūdinamas tam tikras vaidmenų trijose socialinės brandos srityse derinys, pvz., „dirbantis, susituokęs, tėvas / motina“ arba „studijuojantis, neturintis vaikų, neturintis partnerio“ (Osgood et al., 2005; Rääkkönen et al., 2012; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011). Nepaisant to, kokia analizės strategija pasirenkama, tyrimuose yra išskiriami tam tikram kultūriniam kontekstui būdingi socialinės brandos tipai, tačiau nagrinėjant tik statusų derinius nėra atsižvelgiama į statusų įgijimo laiką. Šiuo aspektu sekų analizė yra pranašesnė ir suteikia daugiau informacijos apie socialinės brandos tipus.

Tyrimų, nagrinėjančių socialinės brandos takus tam tikrame kontekste, yra nemažai, tačiau dalis jų nagrinėja tik tam tikrą socialinės brandos sritį arba dėmesį skiria kohortoms, gimusioms XX a. viduryje arba dešimtmečiu vėliau. Holistinis požiūris, kuriame socialinė branda nagrinėjama žvelgiant į kelias sritis iš karto, suprantama, yra pranašesnis nei „atomistinis“, skiriantis dėmesį tik vienam kintamajam, kadangi statusų kaita vienoje srityje dažniausiai yra susijusi ir su statusų pasikeitimu kitoje srityje, pvz., darbo susiradimas suteikia finansinių galimybių išsikelti iš tėvų namų (Maggs et al., 2012). Dėl to toliau apžvelgiant kai kuriuos iš šių tyrimų didesnis dėmesys bus skiriamas tyrimams, kurie socialinę brandą nagrinėja holistiškai, analizuojant jaunesnių (gimusių po 1970 m.) Europos ir JAV kartų jaunuolių duomenis. Pirmiausiai bus aptarti tyrimai, kuriuose socialinės brandos takai vertinami nagrinėjant socialinės brandos statusų derinius tam tikrame gyvenimo etape. Vėliau bus aptarti tie, kuriuose nagrinėjamos socialinės brandos statusų arba jų derinių sekos.

Nagrinėjant JAV atlikto tyrimo duomenis, vertinant statusų derinius (neatsižvelgiant į šių statusų seką) jaunuoliams esant 24–27 metų amžiaus, buvo atskleisti šeši socialinės brandos takai (Osgood et al., 2005). „Anksti pradedančiųjų“ takas pasižymėjo ankstyva santuoka, ankstyvu nuosavo būsto įsigijimu, ankstyva karjera bei tėvyste / motinyste. Šie jaunuoliai taip pat dirbo daugiau valandų ir uždirbo daugiau pinigų palyginti su kitais, tačiau buvo įgiję žemesnį išsilavinimą ir dažniau dirbo darbus, nereikalaujančius profesinio išsilavinimo. Šie jaunuoliai taip pat kiek anksčiau nei kiti užmezgė pastovius santykius su romantiniu partneriu. Pavadintieji „tėvais be karjeros“ pasižymėjo tuo, kad jau buvo susilaukę vaikų, gyveno su partneriu arba sutuoktiniu, bet nedirbo jokio darbo arba dirbo tik profesionalaus išsilavinimo nereikalaujančius, laikinus darbus. Šis socialinės brandos takas buvo būdingesnis moterims nei vyrams ir šiai grupei priklausantys jaunuoliai pasižymėjo trumpesne studijavimo trukme bei ilgesne gyvenimo santuokoje ir gyvenimo su partneriu iki santuokos trukme. „Išsilavinę partneriai“ pasižymėjo ilgesne mokymosi

trukme, aukštesniu įgytu išsilavinimu, trumpesne pastovių santykių bei gyvenimo kartu su romantiniu partneriu trukme. Šioje grupėje buvo daugiau moterų, daugiau neturinčių jų vaikų ir daugiau dirbančiųjų nepastovų darbą. „Išsilavinusių vienišių“ grupė daugeliu savybių buvo panaši į „išsilavinusių partnerių“, tačiau tarp šių jaunuolių buvo daugiau tų, kurie neturi partnerio arba kurių draugystė su partneriu tęsėsi gana trumpai. Nuo kitų ši grupė skyrėsi ir tuo, kad šie jaunuoliai dirbo profesionalų, ilgesnių studijų reikalaujantį darbą. „Dirbantys vienišiai“ romantinių santykių aspektu buvo panašūs į „išsilavinusius vienišius“, tačiau skyrėsi tuo, kad daugelis šių jaunuolių gyveno su tėvais ir buvo stipriai įsitraukę į darbinę veiklą, t. y. dirbo daugiau ir ilgesnį laiko tarpą nei kiti. Darbinės karjeros aspektu šie jaunuoliai buvo panašesni į „anksti pradedančiuosius“. „Lėtai pradedančiųjų“ grupę būtų galima apibūdinti kaip priešingybę „anksti pradedantiems“, t. y. šie jaunuoliai pasižymėjo tuo, kad gyveno su tėvais, nedirbo ir neturėjo jokių romantinių santykių arba turėjo tokius, kuriais buvo nepatenkinti. Didesnė jų dalis mokėsi įvairiose aukštosiose mokyklose (Osgood et al., 2005).

Labai panašūs į šio tyrimo rezultatus buvo gauti ir kitame JAV atliktame tyrime (Maggs et al., 2012), kuriame buvo tiriami 25–26 metų jaunuoliai. Nors šiame buvo išskirti tik keturi socialinės brandos takai („išsilavinę studentai, neturintys vaikų“, „dirbantys vienišiai, gyvenantys su tėvais“, „išsilavinę dirbantieji, neturintys vaikų“ ir „dirbantys sutuoktiniai, turintys vaikų“), visi jie atitiko takus, sudarytus Osgood'o ir kt. (2005) tyrime.

Nagrinėjant Jungtinėje Karalystėje atlikto reprezentatyvaus tyrimo duomenis, vertinant statusų derinius (neatsižvelgiant į šių statusų seką) jaunuoliams esant 26 metų amžiaus, buvo atskleisti penki socialinės brandos takai (Schoon et al., 2012). „Orientuotųjų į darbą, neturinčių vaikų“ takas išsiskyrė tuo, kad jam priskirti jaunuoliai dirbo pilną darbo dieną, neturėjo vaikų, gyveno nuosavame būste ir turėjo gana aukštą išsilavinimą. „Tradicinės šeimos“ takas išsiskyrė tuo, kad šiuo taku pasižymintys jaunuoliai buvo susituokę ir turėjo bent vieną vaiką, gyveno nuosavame būste, dirbo pilną darbo dieną. Išsilavinimo aspektu šis klasteris neturėjo būdingų savybių, t. y. jaunuoliai, priklausantys šiam klasteriui, buvo gana įvairaus išsilavinimo lygio. „Aukšto išsilavinimo, neturinčių vaikų“ takas išsiskyrė aukščiausiu įgytu išsilavinimu, jaunuoliai dažniausiai neturėjo partnerio, dirbo pilną darbo dieną ir gyveno laikiname būste. „Lėtai pradedančiųjų“ pagrindinis bruožas buvo gyvenimas tėvų namuose, tačiau šiai grupei priklausantys jaunuoliai taip pat neturėjo partnerio, vaikų ir didesnė jų dalis buvo dirbantys, tačiau įgiję žemesnį išsilavinimą nei priklausantys „aukšto išsilavinimo, neturinčių vaikų“ klasteriui. „Trapios šeimos“ klasteriui buvo būdingas tėvystės / motinystės statusas, tačiau nuo „tradicinės šeimos“ šie jaunuoliai skyrėsi tuo, kad daugelis jų gyveno laikiname būste ir buvo žemesnio išsilavinimo.

Nagrinėjant Prancūzijoje atlikto tyrimo duomenis, kuriuose buvo analizuojamos statusų sekos, apibūdinančios jaunuolių vaidmenų kaitą nuo 18 iki 35 metų, buvo atskleistos aštuonios socialinės brandos trajektorijos (Robette, 2010). Šios trajektorijos buvo apibūdintos taip: 1) „sutuoktiniai, turintys vieną vaiką“; 2) „sutuoktiniai, turintys daugelį vaikų“; 3) „vėlyva kohabitacija“; 4) „kohabituojantys tėvai“; 5) „vėlai paliekantieji tėvų namus“; 6) „neaktyvūs tėvai“; 7) „vieniši tėvai“ ir 8) „dirbti pilnu etatu atsiskakantys tėvai“ (Robette, 2010).

Nagrinėjant Suomijoje atlikto tyrimo duomenis, kuriuose buvo analizuojamos statusų sekos, apibūdinančios jaunuolių vaidmenų kaitą nuo 18 iki 30 metų, buvo atskleistos šešios socialinės brandos trajektorijos (Salmela-Aro et al., 2011), apibūdintos taip: 1) „karjera ir šeima“ (apibūdinta kaip tradicinė, pasižyminti tokiu pereinamųjų įvykių išsidėstymu, kai daugelis jų koncentruoti ties studijų pabaigimu, t. y. iki pomokyklinių studijų pabaigimo jaunuoliai neturi partnerio, o po studijų studijuojantys gana greitai įsidarbina, susituo- kia ir susilaukia vaikų); 2) „vėlai pradedantieji“; 3) „vėlyvos karjeros vienišiai“; 4) „anksti pradedantieji“; 5) „karjera ir nestabili partnerystė“ (dirbti pradedantys dar studijų metais bei gana anksti pradedantys dirbti pilną darbo dieną, pasižymintys nepastovia partneryste, dažniausiai jaunystės metu nesusilaukiantys vaikų); 6) „ankstyva partnerystė ir vėlyva tėvystė / motinystė“ (daugeliu aspektų atitinkantys „anksti pradedančiųjų“ trajektorijai priskirtus jaunuolius, tik vaikų susilaukiantys vėlai) (Salmela-Aro et al., 2011).

Viename JAV tyrime taip pat buvo analizuojamos statusų sekos, apibūdinančios jaunuolių vaidmenų kaitą nuo 18 iki 30 metų (Eliason et al., 2015). Šis tyrimas iš kitų išsiskiria tuo, kad siekiant išskirti socialinės brandos takus buvo pasitelkta hierarchinė latentinių klasių analizė – gana inovatyvus ir retesnis statistinės analizės metodas. Socialinės brandos takai šiame tyrime buvo sudaromi dviem žingsniais. Pirma autoriai išskyrė socialinės brandos statusų derinius (latentinius statusus), būdingus įvairiais gyvenimo momentais nuo 18 iki 30 metų, pasitelkdami latentinių klasių analizę. Čia buvo išskirti penki deriniai, apibūdinti kaip „tradicinis studentas“ (besimokantis, dirbantis nepilną darbo dieną, gyvenantis su tėvais, neturintis vaikų ir nesusituokęs), „dirbantis vienišius“ (dirbantis, nesimokantis, gyvenantis su tėvais arba atskirai, neturintis vaikų ir nesusituokęs), „dirbantis vienišas tėvas / motina“ (dirbantis pastovų arba nepastovų darbą, nesimokantis, gyventis su tėvais arba atskirai, turintis vaikų, nesusituokęs arba išsiskyręs), „dirbantis susituokęs tėvas / motina“ (dirbantis pastovų darbą, nesimokantis, gyvenantis atskirai nuo tėvų, turintis vaikų ir susituokęs) ir „dirbantis sutuoktinis, neturintis vaikų“ (dirbantis pastovų darbą, nesimokantis, gyvenantis atskirai nuo tėvų, susituokęs, neturintis vaikų). Antrajame žingsnyje, vėlgi pasitelkus latentinių klasių analizę, buvo analizuojamos šių derinių sekos, siekiant identifikuoti holistinius socialinės brandos takus. Čia buvo išskirti penki socialinės brandos takai. Priklausantys „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos“ klasteriui pasižymėjo ketverius metus trunkančiu „tradicinio studento“ statusu ir vėliau ilgai trunkančiu „dirbančio vienišiaus“ statusu. Priklausantys „ankstyvos tėvystės / motinystės, neturint partnerio“ klasteriui pasižymėjo ilgai trunkančiu ir nesikeičiančiu „dirbančio vienišiaus“ statusu. Priklausantys „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, atidedant šeimos kūrimą“ klasteriui pasižymėjo ketverius metus trunkančiu „tradicinio studento“ statusu, po jo ilgai trunkančiu „dirbančio sutuoktinio, neturinčio vaikų“ statusu ir vėliau „dirbančio susituokusio tėvo / motinos“ statuso įgijimu. Priklausantys „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, laiku kuriant šeimą“ klasteriui nuo prieš tai aprašyto skyrėsi tik tuo, kad šiems jaunuoliams buvo būdingas trumpesnis „dirbančio sutuoktinio, neturinčio vaikų“ statusas. Priklausantys paskutiniam – penktam „ankstyvos tėvystės / motinystės, turint partnerį ir dirbant“ klasteriui iš kitų išsiskyrė trumpu „tradicinio studento“ statusu, vėliau trumpu „dirbančio vienišo tėvo / motinos“ statusu ir sekos pabaigoje ilgai trunkančiu „dirbančio susituokusio tėvo / motinos“ statusu.

Nors šiais tyrimais pavyksta atskleisti socialinės brandos įvairovę, jų rezultatus sunku tiesiogiai palyginti. Išskiriami takai gali labai priklausyti nuo to, kokio ilgio periodas yra nagrinėjamas, pvz., apimant ilgesnį periodą galima išskirti socialinės brandos takus, kurie skiriasi nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje. Tačiau net ir šių tyrimų, kuriuose taikoma metodologija kiek skiriasi, rezultatai turi daug ką bendro. Skyriaus lentelėje (3.2.4.1) yra pateikiami visi aptartuose tyrimuose nustatyti socialinės brandos takai bei sužymėti tie, kurie yra panašūs į nustatytus kituose. Praktiškai visuose aptartuose tyrimuose (Eliason et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012) buvo nustatyti „vėlai pradedančiųjų“ ir „anksti pradedančiųjų“ socialinės brandos takai. Nors jų pavadinimai kiek skiriasi, visais atvejais šie klasteriai apibūdina du socialinės brandos tipus: pirmajam – *vėlyvos socialinės brandos* tipui būdingas ilgai trunkantis gyvenimas su tėvais ir šeimos (partnerio bei vaikų) neturėjimas; antrajam – *ankstyvos socialinės brandos* tipui būdingas ankstyvas išsikėlimas iš tėvų namų, ankstyva karjera bei ankstyvas šeimos kūrimas. Trečiam daugelyje tyrimų (Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012) nustatytam socialinės brandos tipui, kuris gali būti bendrai pavadintas *išsilavinusiais vienišiais*, yra būdingas ilgai trunkantis edukacinis periodas ir menkai besivystantys romantiniai santykiai. Gana panašus socialinės brandos tipas nustatytas ir Eliasono ir kt. (2015) tyrime, pavadintas „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos“. Ketvirtajam socialinės brandos tipui, nustatytam trijuose iš šių tyrimų, kurį galima būtų pavadinti *orientuotais į darbinę karjerą*, yra būdingas ilgesnis savarankiškumo ir nepriklausomybės periodas, t. y. šie jaunuoliai dirba pilną darbo dieną, gyvena atskirai nuo tėvų (dažnai nuosavame būste) ir yra neįsipareigoję šeimai (dažniausiai nesusituokę ir neturintys vaikų). Galima įžvelgti ir dar vieną – penktą socialinės brandos tipą, kuriam yra būdingas ankstyvas tapsmas tėvu arba motina, tačiau menkas darbinis aktyvumas. Šį tipą apibendrintai galima pavadinti *darbinėje srityje neaktyviais tėvais* ir jam galima priskirti Prancūzijoje (Robette, 2010) atliktame tyrime išskirtą „dirbti pilnu etatu atsisakančių tėvų“ socialinės brandos taką, „tėvų be karjeros“ taką, nustatytą JAV (Osgood et al., 2005), ir „trapių šeimų“ taką, nustatytą Jungtinėje Karalystėje (Schoon et al., 2012). Paskutinį, tik dviejuose tyrimuose nustatytą, bet vis dėlto gana savitą socialinės brandos tipą galima apibendrintai pavadinti *vienišais tėvais*. Šiam tipui galima priskirti „vienių tėvų“ socialinės brandos taką, nustatytą Prancūzijoje (Robette, 2010), ir „ankstyvos tėvystės / motinystės, neturint partnerio“ taką, nustatytą JAV (Eliason et al., 2015).

Vis dėlto kai kurie aptartuose tyrimuose išskirti socialinės brandos takai yra gana saviti. Tačiau spręsti, ar šie unikalūs takai yra būdingi tik tam tikram kontekstui, yra gana sunku, kadangi išskiriami takai gali labai priklausyti nuo to, kokio ilgio periodas yra nagrinėjamas. Kaip minėta, apimant ilgesnį periodą galima išskirti socialinės brandos tipus, kurie skiriasi nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje. Pavyzdžiui, Robette'as (2010) nagrinėja sekas, apimančias amžiaus tarpsnį nuo 18 iki 35 metų. Tai paaiškina, kodėl šiame tyrime buvo išskirti tokie klasteriai kaip „vėlyva kohabitacija“ ir „kohabituojantys tėvai“, kurie nebuvo nustatyti kituose tyrimuose. Galima nesunkiai įžvelgti ir tai, kad tyrimuose (Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Schoon et al., 2012), kuriuose socialinės brandos takai nustatomi nagrinėjant socialinės brandos statusų derinius tam tikrame gyvenimo

momente, jaunuoliams esant panašaus amžiaus (esant maždaug 26 metų), yra gaunami daug panašesni rezultatai (žr. 3.2.4.1 lentelę), nei tuose, kuriuose nagrinėjama socialinės brandos statusų kaita (pvz., Salmela-Aro et al., 2011). Akivaizdu, kad tyrimai, kuriuose nagrinėjama socialinės brandos statusų kaita, yra pranašesni už tuos, kurie nagrinėja tik statusų derinius. Labiausiai dėl to, kad vieno gyvenimo momento statusų deriniai neatspindi statusų pokyčių ilgesniu laikotarpiu, t. y. tam tikri statusų deriniai gali būti tik labai trumpalaikiai jaunystės laikotarpiu ir visai neatspindėti kaitos tendencijų. Kita vertus, daugelyje tyrimų, kuriuose yra nagrinėjama statusų kaita (pvz., Salmela-Aro et al., 2011), yra menkai atsižvelgiama į tam tikram amžiui būdingus derinius. Socialinės brandos statusų deriniai ir jų atskleidimas sudaro galimybę naujoms įžvalgoms apie socialinę brandą. Kaip mini Maggs ir kt. (2012), tam tikri vaidmenys gali būti labiau palaikantys kitus vaidmenis arba trukdantys kitiems vaidmenims, pvz., tėvystė / motinystė sumažina galimybes atsidėti studijoms, gyvenimas tėvų namuose – kurti šeimą, derinant darbą su studijomis taip pat mažiau galimybių kurti šeimą, o darbas suteikia finansinių galimybių savarankiškam gyvenimui (atskirai nuo tėvų) ir t. t. Todėl nagrinėjant socialinę brandą įvairiose srityse galima tikėtis nustatyti tam tikrus statusų derinius.

Šia prasme Eliasono ir kt. (2015) taikyta metodologija yra pranašiausia. Visų pirma dėl to, kad socialinės brandos statusų deriniai sudaromi apimant ilgesnį periodą. Tai leidžia atsiriboti nuo specifiskų tam tikro gyvenimo momento situacijų (pvz., esant 25 metų amžiaus) ir išryškinti tai, kas būdinga ilgesniam laiko tarpui (pvz., nuo 18 iki 25 metų). Kartu taip supaprastinama informacijos gausa, neprarandant jos prasmės, t. y. vietoje daugybės statusų, būdingų įvairioms gyvenimo sritims, galima išskirti kelis pačius svarbiausius, apimančius visas sritis vienu metu. Antra, tokia analizė suteikia galimybę paprasčiau nagrinėti socialinės brandos statusų kaitą, t. y. užuot analizavus daugybę įvairių statusų ir jų sekas, galima analizuoti statusų derinių sekas ir nagrinėti socialinę brandą holistiškai.

Apibendrinant, šių tyrimų rezultatai atskleidžia kelis svarbius dalykus. Visų pirma, jie aiškiai parodo, kad socialinė branda yra individualizuota ir diversifikacijos prasme. Antra, šie tyrimai rodo, kad vėlyvumas ir ištęstumas kaip jaunuolių socialinės brandos požymis būdingas ne visiems jaunuoliams ir ne visoms gyvenimo sritims. Trečia, holistinis požiūris į socialinę brandą yra pranašesnis nei „atomistinis“, kai yra nagrinėjami pavieniai socialinės brandos įvykiai, labai menkai teatsižvelgiant į tarpinius ryšius tarp skirtingų gyvenimo sričių ir įvykių, taip pat pateikiant pernelyg apibendrintą pereinamųjų įvykių vaizdą, neatsižvelgiant į galimą šių įvykių heterogeniškumą. Ketvirta, šie tyrimai leidžia išskirti socialinės brandos takus, būdingus konkrečiam kontekstui. Galiausiai tokia metodologija suteikia galimybę įvertinti tai, kaip skirtingais socialinės brandos takais pasižymintys jaunuoliai funkcionuoja kitais, pvz., psichologiniais, aspektais.

3.2.4.1 lentelė. Vakarų šalių jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai

Autoriai, metai	Šalis	Amžiaus grupė	Kaip sudaromi socialinės brandos takai	Socialinės brandos takai
Osgood et al. (2005)	JAV	24–27 metų		Anksti pradedantieji ^a ; tėvai be karjeros ^c ; išsilavinę partneriai; išsilavinę vienišiai ^c ; dirbantys vienišiai ^d ; lėtai pradedantieji ^b
Maggs et al. (2012)	JAV	25–26 metų	Nagrinėjant socialinės brandos statusų derinius tyrimo momentu	Išsilavinę studentai, neturintys vaikų ^c ; dirbantys vienišiai, gyvenantys su tėvais ^b ; išsilavinę dirbantieji, neturintys vaikų ^d ; dirbantys sutuoktiniai, turintys vaikų ^a
Schoon et al. (2012)	JK	~ 26 metų		Orientuotieji į darbą, neturintys vaikų ^d ; tradicinė šeima ^a ; aukšto išsilavinimo, neturintieji vaikų ^c ; lėtai pradedantieji ^b ; trapi šeima ^e
Robette (2010)	Prancūzija	~ 35 metų	Nagrinėjant socialinės brandos statusų kaitą nuo 18 iki ~ 35 metų	Sutuoktiniai, turintys vieną vaiką ^e ; sutuoktiniai, turintys daugelį vaikų ^a ; vėlyva kohabitacija; kohabituojantys tėvai; vėlai paliekantieji tėvų namus ^b ; neaktyvūs tėvai ^c ; vieniši tėvai ^d ; dirbti pilnu etatu atsisakantys tėvai ^e
Salmela-Aro et al. (2011)	Suomija	~ 30 metų	Nagrinėjant socialinės brandos statusų kaitą nuo 18 iki ~ 30 metų	Karjera ir šeima ^a ; vėlai pradedantieji ^b ; vėlyvos karjeros vienišiai ^c ; anksti pradedantieji ^a ; karjera ir nestabili partnerystė; ankstyva partnerystė ir vėlyva tėvystė / motinystė ^g
Eliason et al. (2015)	JAV	~ 30 metų	Nagrinėjant socialinės brandos statusų derinių kaitą nuo 18 iki ~ 30 metų	Tradicinis perėjimas iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos ^{b,c} ; ankstyva tėvystė / motinystė, neturint partnerio ^d ; tradicinis perėjimas iš edukacijos į darbinę sferą, atidedant šeimos kūrimą ^e ; tradicinis perėjimas iš edukacijos į darbinę sferą, laiku kuriant šeimą ^a ; ankstyva tėvystė / motinystė, turint partnerį ir dirbant ^a

Pastaba

Tokia pat raide pažymėti socialinės brandos takų pavadinimai rodo, kad šie takai yra labai anašūs į kitus, pažymėtus tokia pačia raide, nustatytus kituose tyrimuose.

Lietuvos jaunuolių socialinės brandos kaitos pokyčiai, tokie kaip statusų įvairovės didėjimas, socialinės brandos įvykių amžiaus tarpkvartilinio skirtumo didėjimas ar neužbaigtų sekų daugėjimas ir kita, sudaro prielaidas manyti, kad Lietuvos kontekste socialinė branda jauniausiose kartose taip pat tapo labiau diversifikuota, tačiau tyrimų, nagrinėjančių Lietuvai būdingus socialinės brandos takus, kol kas atlikta nėra. Šiame darbe, kuriame nagrinėjami socialinės brandos ir psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai, visų pirma ir siekiama atskleisti pagrindinius socialinės brandos takus, kuriais pasižymi Lietuvos jaunuoliai. Kadangi socialinė branda dažnai nagrinėjama atskirai trijose gyvenimo srityse, pirmiausiai siekiama atskleisti pagrindinius gyvenamojo būsto statuso, partnerystės-šėimos statuso ir mokslų-darbo statuso ir jų įgijimo laiko derinius, būdingus Lietuvos jaunuoliams, o antrame žingsnyje socialinė branda nagrinėjama holistiškai, t. y. siekiant atskleisti pagrindinius socialinės brandos statusų trijose gyvenimo srityse ir jų įgijimo laiko derinius, būdingus Lietuvos jaunuoliams.

Nepaisant to, kad *gyvenimo kelio* perspektyva yra tarpdisciplininė, didelis makrolygmens veiksniams (sociokultūriniam kontekstui ir istoriniam laikotarpiui) skiriamas dėmesys sąlygojo tai, kad ši perspektyva tapo populiareesnė tarp sociologijos ir demografijos mokslo krypčių tyrėjų. Tai lėmė, kad mikrolygmens (artimiausios žmogų supančios aplinkos) arba individo lygmens (psichologinių ar biologinių) veiksmų įtaka žmogaus gyvenimo eigai ir kartu tapsmo suaugusiuoju procesui tyrimuose, kuriuose pasitelkiama ši perspektyva, buvo gana mažai paliesta. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama asmens galimybėms formuoti savo gyvenimo eigą bei kaip šios galimybės buvo ir yra varžomos ir veikiamos įvairių socialinių jėgų (Oris, Ludwig, de Ribaupierre, Joye, & Spini, 2009). Pavyzdžiui, itin daug dėmesio buvo skiriama socialinių vaidmenų įvairovei, siejant šią įvairovę su asmens socialinėmis charakteristikomis, tokiomis kaip lytis, socialinė klasė ar kultūra (Settersten Jr., 2009). Menkas dėmesys mikrolygmens ir individo lygmens veiksniams, daugelio autorių nuomone, riboja daugelį gyvenimo eigos ir socialinės brandos tyrimų, kadangi juose nėra atsižvelgiama į visus *gyvenimo kelio* perspektyvos principus (Dannefer & Daub, 2009; Diewald & Mayer, 2009; Settersten Jr., 2009). Kone visi apžvelgti socialinės brandos tyrimai labai menkai tepaliečia klausimus, kaip socialinė branda ir jos įvairovė yra susijusi su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju proceso aspektais, pvz., ar vėlyvos socialinės brandos takais pasižyminčių jaunuolių psychosocialinė branda taip pat vėluoja; ar socialinės brandos įvairovė reiškia ir psychosocialinės brandos įvairovę, ir pan. Kaip tik į tokio pobūdžio klausimus siekiama atsakyti šiame darbe.

4. SOCIALINĖS BRANDOS IR RAIDOS UŽDUOČIŲ TEORINIAI RYŠIAI

Socialinės brandos kaita yra plačiai diskutuojama ir tarp mokslininkų, tyrinėjančių psichosocialinę raidą, kadangi socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimas teoriškai tamptariai susijęs su jaunystės tarpsnio raidos užduotimis, apibūdintomis klasikinėse psichosocialinės raidos ir raidos užduočių teorijose. Kadangi raidos užduotis yra kriterijus, kuriuo remiantis galima vertinti, kad asmens raida vyksta sėkmingai, galima daryti prielaidą, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas yra susijęs su psichosocialinės raidos sunkumais. Tačiau pastaruoju metu mokslinėje literatūroje galima aptikti daug diskusijų, kvestionuojančių klasikinės teorijos tinkamumą šių dienų jaunuolių raidos ypatumams apibūdinti. Kai kuriose iš šių diskusijų yra teigiama, kad klasikinės teorijos buvo sukurtos pakankamai seniai ir prasilenkia su šių dienų raidos tendencijomis. Nepaisant to, raidos užduoties koncepcija yra svarbi kalbant apie jaunuolių tapsmo suaugusiuoju procesą, todėl šios koncepcijos ištakos ir jaunystės laikotarpiui būdingos raidos užduotys, kurias akcentuoja šių teorijų autoriai, bei šių užduočių teorinės sąsajos su socialiniais suaugusiojo vaidmenimis ir jų įgijimu bus aptarti išsamiau.

4.1. Raidos užduočių koncepcija

Pagrindas šiuolaikinei raidos užduoties koncepcijai buvo padėtas Erikson'o psichosocialinės raidos teorijoje (Erikson, 1963), o raidos užduoties sąvoka pirmą kartą buvo panaudota Havighurst'o darbuose (Havighurst, 1966). Šių autorių įvardytos jaunystės laikotarpiui būdingos užduotys tamptariai susijusios su socialiniais suaugusiojo vaidmenimis bei pereinamaisiais gyvenimo įvykiais, po kurių šie vaidmenys įgyjami (Havighurst, 1966; McCormick et al., 2011; Roisman, Masten, Coatsworth, & Tellegen, 2004). Didele dalimi plėtojant raidos užduoties sampratą prisidėjo ir Neugarten bei jos kolegų tyrimai (Neugarten & Datan, 1973), kuriuose buvo atskleista visuomeninių normų reikšmė skirtingiems gyvenimo tarpsniams būdingoms raidos užduotims. Minėtų autorių indėlis yra akcentuojamas daugelyje dabartinių mokslinių darbų, o jų įvardytos užduotys yra tebetyrinėjamos ir šiandien. Nors minėtose teorijose socialinės brandos įvykiai nėra tapatinami su raidos užduotimis, šiuos įvykius galima laikyti sėkmingo raidos užduočių sprendimo rodikliais. Toliau šios teorijos bus aptartos detaliau.

Erikson'o asmenybės raidos teorija pripažįstama viena svarbiausių ir reikšmingiausių teorijų žmogaus psichosocialinės raidos tyrimuose (Kroger & Marcia, 2011; Schwartz, 2001). Svarbu ir tai, kad šios teorijos idėjos tapo pagrindu vėliau atsiradusiai raidos užduoties koncepcijai (Masten, 2006; McCormick et al., 2011). Erikson'o teorijoje įvardijamos žmogaus raidai būdingos psichosocialinės krizės, t. y. teigiama, kad asmens psichosocialinė raida vyksta pakopomis – aštuoniomis ego raidos stadijomis. Kiekviena šių pakopų yra siejama su tam tikru amžiaus tarpsniu ir kiekvienai jų priskirta būdinga psichosocialinė krizė. Įveikus krizę, ego įgyja tam tikrą stiprybę, kuri padeda sėkmingai įveikti kitas amžiaus tarpsniams būdingas psichosocialines krizes. Sėkmingą ego raidą autorius įvardija taip: „Kiekvienas [...] psichosocialinės stiprybės elementas yra sistemingai susijęs su visais kitais elementais ir jie visi priklauso nuo tinkamo kiekvieno elemento vystymosi tinkama

eilės tvarka“ (Erikson (1963 / 2004), p. 321). Būtent ši autoriaus idėja, kad sėkminga raida vyksta tik tada, kai asmuo įveikia ankstesnes krizes, tapo vėlesnių raidos užduočių teorijų pagrindu (Masten, 2006; McCormick et al., 2011).

Aiškių sąsajų su socialine branda turi vėlyvosios paauglystės – psichosocialinė „tapatumo-vaidmenų sumaištis“ krizė. Ši krizė kyla neišvengiamai artėjant metui, kai paaugliui reikės prisiimti suaugusio asmens socialinius vaidmenis (pvz., susituokti, pradėti darbinę karjerą) ir su šiais vaidmenimis siejamas atsakomybės. Tam, kad galėtų tinkamai prisiimti šiuos vaidmenis, paauglys turi atsisakyti vaikiškos „imančiojo“ pozicijos ir užimti brandžią „duodančiojo“ poziciją, o tai įmanoma tik keičiant pasaulėžiūrą bei bandant įsivaizduoti save einant tam tikru profesiniu keliu, t. y. formuojant savo tapatumą (Kroger & Marcia, 2011). Tapatumas Eriksono teorijoje suprantamas kaip kontinuumas, turintis du polius. Darnų tapatumą galima būtų apibūdinti kaip vaikystės ir dabartinių identifikacijų transformimą į asmens suformuotą idealų rinkinį, su kuriuo pats asmuo identifikuoja ir kuriuo remdamasis gali konstruoti suaugusiojo tapatumą. Tapatumo sumaištis atspindi nesėkmę vystant šį idealų rinkinį (Schwartz, 2001). Taigi, socialinė branda autoriaus teorijoje nėra suprantama kaip raidos užduotis, tačiau socialinę brandą galima vertinti kaip kitą žmogaus raidos aspektą, kuris skatina psichosocialinę tapatumo-vaidmenų sumaištis krizę.

Havighursto teorija yra reikšminga plėtojant raidos užduoties koncepciją todėl, kad autorius pirmasis pateikė konkretų raidos užduoties apibrėžimą, apibūdino pagrindinius raidos užduotis sąlygojančius veiksnius bei pateikė platų įvairiems raidos tarpams būdingų užduočių sąrašą (McCormick et al., 2011). Anot Havighursto, raidos užduotis – tai „užduotis, iškylanti tam tikrame žmogaus gyvenimo laikotarpyje, kurios sėkmingas įveikimas veda į laimę ir prisideda prie sėkmingesnio kitų raidos užduočių įveikimo, o užduoties neįveikimas veda prie nepasitenkinimo, visuomenės nepritarimo ir sunkumų sprendžiant kitas raidos užduotis“ (Havighurst, 1966, p. 2). Šias užduotis sąlygoja trys pagrindiniai veiksniai ir jų kombinacijos: fizinė branda, spaudimas, kylantis iš sociokultūrinės aplinkos, bei individo troškimai ir vertybės. Autorius taip pat sudarė platų užduočių sąrašą bei priskyre kiekvienai užduočiai būdingą kritinį periodą, arba kitaip – tinkamiausią momentą tam tikrai užduočiai įveikti.

Aiškių sąsajų su socialine branda turi paauglystės ir jauno suaugusiojo amžiaus tarpinių užduotys. Havighurstas tarp aštuonių paauglystei (autoriaus nurodomos apytikslės šio periodo ribos – 12–18 metų) būdingų užduočių įvardija tokias kaip tapti emociškai nepriklausomam nuo tėvų, ruoštis santuokai ir šeimos gyvenimui, ruoštis profesinei karjerai, kurti savąją ideologiją (tai, ką Eriksonas vadinama tapatumu) bei formuoti gebėjimą elgtis socialiai atsakingai. Jauno suaugusiojo amžiaus tarpsnyje (autoriaus nurodomos apytikslės šio periodo ribos – 18–35 m.) asmuo turi: rasti partnerį, išmokti gyventi su sutuoktiniu, sukurti šeimą susilaukdamas pirmojo vaiko, auginti vaikus prisiimdamas už juos atsakomybę, išmokti rūpintis būstu, pradėti darbinę karjerą, imtis pilietinės atsakomybės ir rasti socialinę grupę, kuriai galėtų priklausyti (Havighurst, 1966). Jauno suaugusiojo amžiaus tarpsnio užduotys glaudžiai susijusios su socialinės brandos įvykiais, kurie gali būti laikomi sėkmingo raidos užduoties išsprendimo rodikliais.

Pagrindžiant raidos užduočių ir socialinės aplinkos ryšį daug prisidėjo Neugarten ir jos kolegų „socialinio laikrodžio“ (*angl.* social clock) koncepcija ir tyrimai (Neugarten & Da-

tan, 1973). Šie tyrimai atskleidė, kad žmonių gyvenimo eiga (taip pat ir socialinė branda) yra iš dalies reguliuojama visuomeninių elgesio ir vaidmenų kaitos normų, t. y. kiekvienoje visuomenėje egzistuoja tam tikras tvarkaraštis (socialinės aplinkos lūkestis), nusakantis, kuris žmogaus gyvenimo periodas yra tinkamiausias tam tikriems vaidmenų kaitos įvykiams (Neugarten & Danan, 1973), pvz., eiti į mokyklą, išsikraustyti iš tėvų namų, tuoktis, susilaukti vaikų ar išeiti į pensiją. Pagal šį tvarkaraštį asmuo gali vertinti savo socialinę raidą kaip vykstančią laiku arba ne. Nukrypimai nuo šio tvarkaraščio gali lemti įvairias neigiamas pasekmes (pvz., sukelti kitų asmenų ar bendruomenės nepritarimą) bei veikti kitus asmens raidos aspektus (Helson, Mitchell, & Moane, 1984; Neugarten & Danan, 1973). Nors Neugarten ir kolegų tyrimuose yra mažiau kalbėta apie raidos užduotis, šiais darbais buvo parodyta, kad socialinis kontekstas reikšmingai sąlygoja tinkamo socialinės brandos įvykių laiko gyvenimo eigoje pasirinkimą.

Ryšys tarp socialinės brandos ir raidos užduočių, būdingų jaunystės laikotarpiui, apibūdintų aptartose teorijose, yra gana aiškus, nepaisant to, kad socialinės brandos įvykiai šiose teorijose nėra visiškai sutapatinami su raidos užduotimis. Erikson'o teorijoje neišvengiamai artėjantis laikas, kai reikės priimti suaugusiojo socialinius vaidmenis, yra suprantamas kaip tapatumo paiešką skatinantis veiksnys, o sėkmingas arba nesėkmingas tapatumo susiformavimas lemia sėkmingą arba nesėkmingą socialiai brandžių vaidmenų atlikimą. Esama ir tokių tyrimų, kurie rodo, kad tapatumo aiškumas jaunystėje reikšmingai prognozuoja pasitenkinimą socialiniais (šeimos ir darbo) vaidmenimis ir kartu pasitenkinimą gyvenimu suaugusiojo amžiuje (Vandewater, Ostrove, & Stewart, 1997; Vandewater & Stewart, 2006). Havighurst'o teorijoje nėra kalbama apie pačius įvykius, tačiau pateikiamos raidos užduotys yra glaudžiai susijusios su socialinės brandos įvykiais, kurie gali būti laikomi sėkmingo raidos užduoties išsprendimo rodikliais, ypač jeigu šie įvykiai įvyksta visuomenei priimtiniu laiku. Santuoka bei pirmojo vaiko susilaukimas gali būti laikomi sėkmingo romantinių santykių ir šeimos formavimo užduočių rodikliais; apsigyvenimas nuosavame būste – gebėjimo rūpintis būstu užduoties rodikliu; pastovaus darbo susiradimas – darbinės karjeros pradžia. Tyrimų, patvirtinančių Havighurst'o teorijos teiginį, kad raidos užduočių įveikimas yra lydimas laimės jausmo, taip pat yra. Pavyzdžiui, raidos užduočių, būdingų paauglystei, įveikimas prognozuoja laimės jausmą paauglystėje (Seiffge-Krenke & Gelhaar, 2008), o raidos užduočių, būdingų jauno suaugusiojo amžiui, įveikimas yra susijęs su didesniu pasitenkinimu gyvenimu jauno suaugusiojo amžiuje (pvz., Salmela-Aro et al., 2011). Svarbu ir tai, kad daugelis Havighurst'o raidos užduočių laikomos svarbiomis ir šiandieniniame kontekste, o pati raidos užduočių būdingų šiam tarpsniui klasifikacija mažai tepasikeitė. Pavyzdžiui, Hutteman, Hennecke, Orthas, Reitz ir Specht (2014), pateikdami svarbias jaunystės laikotarpio užduotis, taip pat mini daugelį užduočių, kurios buvo pateiktos Havighurst'o, pvz., romantinių santykių srityje asmuo turi pasirinkti partnerį ir išmokti su juo gyventi; šeimos srityje jaunuolis turi sukurti šeimą, auginti vaikus ir rūpintis namais; darbo srityje jaunuolis turi toliau tęsti savo edukaciją, pradėti darbinę karjerą ir priimti pilietinę atsakomybę; socialiniame gyvenime asmuo turi rasti sau palankią socialinę grupę (Hutteman et al., 2014). Praktiškai identiškas sąrašas pateikiamas ir kitų autorių (McCormick et al., 2011; Schulenberg, Bryant, & O'malley, 2004).

Remiantis šiais pastebėjimais galima daryti prielaidą, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas turėtų būti susijęs su tapatumo formavimosi sunkumais arba sunkumais įveikiant ankstesnių raidos periodų užduotis, pvz., tampant emociškai nepriklausomam nuo tėvų. Taip pat galima būtų manyti, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas turėtų būti lydimas mažesnio pasitenkinimo gyvenimu. Tačiau daryti tokias prielaidas pasikeitusios Vakarų šalių jaunuolių socialinės brandos kontekste yra gana sunku, kadangi iš esmės tai reikštų, jog daugelis Vakarų šalių jaunuolių patiria gana didelių raidos sunkumų. Iš tiesų, daugelio autorių požiūriu, klasikinės teorijos yra pernelyg direktyviai apibrėžiančios normatyvią raidą (*angl. prescriptive*). Dabartinė raidos užduočių samprata yra gerokai lankstesnė.

Raidos užduoties samprata toliau buvo plėtojama pereinant prie įvairių kompetencijų, saviveiksmingumo, atsparumo koncepcijų ir daugiausiai koncentruojantis ties vaikystės ir paauglystės tarpsniais. Pačia bendriausia prasme raidos užduotis dabar apibūdinama kaip tam tikras kriterijus, kuriuo remiantis galima vertinti, kad asmens raida vyksta sėkmingai (Masten, 2006; McCormick et al., 2011). Visos naujesnės raidos užduočių teorijos turi bendrų bruožų. Juos McCormick'as ir kt. (2011) pateikia kaip septynis šiuolaikinės raidos užduočių teorijos principus. Toliau bus aptarti pirmieji šeši; paskutinis, siejamas su intervencijomis, šiame darbe nėra aktualus.

Pirmieji trys principai akcentuoja sociokultūrinio konteksto, kuriame vyksta raida, reikšmę. Pirmasis principas teigia, kad *raidos užduotys yra veikiamos ir tampa daugiau arba mažiau reikšmingos tam tikrame gyvenimo periode priklausomai nuo konteksto, kuriame vyksta raida*. Šiuo principu yra akcentuojama biologinio, kultūrinio ir istorinio kontekstų sąveika raidos užduoties susiformavimui, t. y. raidos užduotis tam tikrame gyvenimo laikotarpyje tampa labai svarbi dėl biologinės asmens brandos ir lūkesčių, kuriuos sąlygoja tam tikrame istoriniame ir kultūriniame kontekste egzistuojanti brendimo samprata. Antrasis principas teigia, kad *kai kurios raidos užduotys yra universalios*, nepaisant to, kad raidos užduotys yra veikiamos istorinio ir kultūrinio konteksto. Aiškinama, kad žmonių brandos procesai, taip pat ir kontekstai, kuriuose asmuo bręsta, yra daugeliu aspektų panašūs, pvz., išmokti vaikščioti antraisiais gyvenimo metais yra vienodai svarbi raidos užduotis visose kultūriniuose kontekstuose. Trečiasis principas teigia, kad *kai kurios raidos užduotys yra specifinės kultūriniam kontekstui*, t. y. kai kurios raidos užduotys gali būti būdingos tik tam tikram geografiniam ar sociokultūriniam kontekstui, kadangi užduoties metu įgyjamos kompetencijos ar vaidmenys yra laikomi svarbiais tik tam tikrame kontekste (McCormick et al., 2011). Visi kartu pirmieji trys principai skatina į gyvenimo tarpsniams būdingas raidos užduotis žiūrėti lanksčiai, atsižvelgiant į sociokultūrinį kontekstą. Tai savo ruožtu kelia naujų klausimų ir suteikia kryptį naujiems tyrimams, įskaitant jaunystės periodo tyrimus. Remiantis šiais principais galima manyti, kad tam tikros jaunystei būdingos užduotys galėtų būti universalios, o kitos specifinės sociokultūriniam kontekstui, ir klausiti, kurios raidos užduotys yra daugiau ar mažiau svarbios jaunuoliams, gyvenantiems tam tikrame sociokultūriniame kontekste. Kartu kyla klausimas, kiek Erikson'o bei Havighurst'o įvardytos raidos užduotys yra aktualios ir svarbios dabartiniame Vakarų šalių kontekste, kuriame socialinė branda tapo vėlyvesnė, išsitususi laike ir kompleksiška.

Gana svarbūs yra ir kiti trys principai, akcentuojantys raidos užduočių sąsajas. Ketvirtasis principas teigia, kad *raidos užduotys apima daugelį elgesio aspektų ir dimensijų*, t. y. kai kurios raidos užduotys tam tikru periodu gali būti svarbesnės nei kitos, tačiau kiekvienu periodu svarbios yra bent kelios užduotys, o tai reiškia, kad yra daug kriterijų, kuriais remiantis galima vertinti, kad asmens raida vyksta sėkmingai; taip pat tai reiškia, kad asmuo gali gerai funkcionuoti vienoje srityje, tačiau prastiau kitoje. Penktasis principas teigia, kad *sėkmė arba nesėkmė įveikiant tam tikram periodui būdingą raidos užduotį numato sėkmę arba nesėkmę įveikiant vėlesnes*, t. y. sėkmė įveikiant tam tikras užduotis atspindi ne tik tuos įgūdžius, kurie yra svarbūs tuo periodu, bet ir tuos, kurie reikalingi sėkmei vėlesniais. Šeštasis principas teigia, kad *sėkmė arba nesėkmė įveikiant raidos užduotį gali sukelti pasekmių laviną*, t. y. sunkumai vienoje srityje gali sukelti sunkumus kitoje srityje ir besikaupiantys sunkumai keliuose srityse gali sukelti besitęsiantį ir didėjančių sunkumų šleifą, nusidriekiantį per visą asmens gyvenimą (McCormick et al., 2011). Šie trys principai yra svarbūs tapsmo suaugusiuoju tyrimų kontekste dėl kelių priežasčių. Visų pirma, šiais principais akcentuojamas daugelio raidos užduočių egzistavimas bet kuriame raidos tarpsnyje. Vadinasi, ir jaunystės tarpsniui yra būdingos bent kelios užduotys. Tai reiškia ir tai, kad tapsmo suaugusiuoju proceso sėkmingą vyksmą reikėtų vertinti nagrinėjant įvairias gyvenimo sritis, pritaikant įvairias teorijas, kuriose akcentuojami skirtingi tapsmo suaugusiuoju aspektai, pvz., remiantis tiek socialine branda, tiek tapatumo formavimusi, ir kita. Antra, remiantis šiais principais, sėkmė vienoje srityje turėtų būti susijusi su sėkme kitoje, ir atvirkščiai – sunkumai vienur turėtų būti lydimi didesnių ar mažesnių sunkumų kitoje srityje. Trečia, šie principai leidžia teigti, kad paauglystės tarpsniui būdingų užduočių sėkmingas įveikimas turėtų prisidėti prie jaunystei būdingų užduočių sėkmingo įveikimo, o sėkmingas jaunystės užduočių įveikimas – prie vėlesnių gyvenimo tarpsnių.

Remiantis šiais principais galima daryti prielaidą, kad pasikeitusi jaunuolių socialinė branda nebūtinai atspindi didėjančius jaunuolių tapsmo suaugusiuoju sunkumus. Labiau tikėtina ir logiškai pagrįsta, kad socialinės brandos kaita atspindi sociokultūrinio konteksto, kuriame Vakarų jaunuoliai auga, pokyčius. Kaip jau buvo minėta, daugelis autorių vertina šiuos pokyčius kaip sąlygotus Vakarų valstybių industrinių ekonomikų pasikeitimų: atsiradus būtinybei studijuoti daugiau ir ilgiau, prailgėjo laikas, praleidžiamas besimokant, nukeliant darbinės karjeros, suteikiančios daugiau galimybių kurti šeimą, pradžią į vėlesnius metus (pvz., Arnett, 2004; Cote, 2000). Tačiau istorinis šių pokyčių aiškinimas gana mažai paliečia jaunuolių psichosocialinės raidos pokyčius, psichologinį funkcionavimą bei raidos užduotis, kurias jaunuoliai įveikia jaunystės metu. Tai reiškia, kad reikėtų naujai performuluoti šio tarpsnio normas, t. y. kokios raidos užduotys yra svarbiausios šių dienų Vakarų šalių jaunuoliams ir kaip tai priklauso nuo įvairių sociokultūrinio konteksto skirtumų.

Ieškant atsakymo į šiuos klausimus daug prisidėjo suaugusiojo kriterijų svarbos įvairiuose kultūrinuose kontekstuose tyrimai. Šių tyrimų rezultatai kai kuriais aspektais buvo labai netikėti ir sukėlė daug diskusijų. Tačiau pasiremiant jais buvo iškelta *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija, kuri yra pateikiama kaip nauja klasikinių raidos tarpsnių teorijų formuluotė, tinkama apibūdinti šiuolaikinių Vakarų šalių jaunuolių tapsmo

suaugusiųjų ypatumus. Suaugusiojo kriterijų tyrimams ir *besiformuojančio* *suaugusiojo* teorijai šiame darbe yra skiriamas didelis dėmesys, jos išsamiai aptariamos toliau.

4.2. Kultūriniai jaunystės raidos užduočių skirtumai: suaugusiojo kriterijai skirtinguose kultūriniuose kontekstuose

Suaugusiojo kriterijų (arba tapsmo suaugusiųjų ženklų; *angl.* adulthood criteria) tyrimus, visų pirma, paskatino Vakarų šalių jaunimo socialinės brandos pokyčiai, kurių kontekste buvo suabejota, ar tradiciškai su asmens branda siejami gyvenimo įvykiai bei juos lydinti vaidmenų kaita yra reikšmingi ir gali būti vertinami kaip tapsmo suaugusiųjų ženklai. Suaugusiojo kriterijų (arba ženklų) tyrimus paskatino ir tai, kad tarp raidos mokslininkų populiarios Eriksono ir Havighurst'o teorijos buvo sukonstruotos daugiausiai nagrinėjant XX a. vidurio JAV gyventojus ir jų gyvenimo eigą, santykinai mažai dėmesio skiriant kitiems kultūriniais kontekstams bei jiems būdingoms raidos užduotims. Šie tyrimai yra grįsti idėja, kad tapsmas suaugusiųjų yra pirmiausia kultūriškai sąlygotas ir turėtų būti apibūdinamas tam tikros kultūros jaunuolių, pereinančių iš paauglystės į suaugusiojo tarpsnį, akimis (Arnett, 1997). Akivaizdu, kad ši idėja artima moderniai raidos užduočių sampratai, kurioje teigiama tai, kad raidos užduotys yra veikiamos ir tampa daugiau arba mažiau reikšmingos priklausomai nuo konteksto, kuriame vyksta raida, bei tai, kad kai kurios raidos užduotys yra specifinės kultūriniam kontekstui. Tačiau suaugusiojo kriterijų tyrimuose yra pabrėžiama, kad paauglystės pabaiga – skirtingai nei pradžia, kuri prasideda kartu su pubertatiniu laikotarpiu, – yra nulemta ne biologiškai, o visiškai kultūriškai (Arnett & Taber, 1994). Todėl ir tapsmas suaugusiųjų bei laikas, kai įgyjamas suaugusiojo statusas, gali skirtis priklausomai nuo kultūrinio konteksto (Arnett, 1997). Vienas svarbių suaugusiojo kriterijų tyrimų atradimų yra tai, kad Vakarų jaunuoliai tapsmą suaugusiųjų pirmiausia sieja su psichologiniais procesais. Vis dėlto daugiausiai aptarinėjama šių tyrimų išvada yra ta, kad jaunuoliai teikia labai mažai reikšmės vaidmenų kaitos įvykiams tapsmo suaugusiųjų procese. Aptariamų tyrimų autoriai pasiūlė šių įvykių ir vaidmenų nesieti su tapsmo suaugusiųjų procesu, o tai iš dalies prieštarauja klasikinėms psichosocialinės raidos teorijoms bei daugeliui *gyvenimo kelio* perspektyvos tyrimų, kuriuose vaidmenų kaitos įvykiai laikomi suaugusio asmens ženklais.

Tirti, kokius būtent suaugusiojo ženklus jaunuoliai mano esant svarbiais, buvo pradėta tyrinėjant JAV jaunuolius (Arnett, 1994, 1997, 1998, 2001, 2003). Visuose šiuose tyrimuose dalyviams buvo pateikiamas suaugusiojo kriterijų (ženklų) sąrašas, prašant įvertinti, kurie iš jų yra svarbūs, kad asmuo būtų laikomas suaugusiųju. Sąrašas sudarytas remiantis psichologinių bei psichosocialinių suaugusio asmens rodiklių apžvalga (Arnett & Taber, 1994) bei kitais antropologiniais, sociologiniais ir kitokio pobūdžio tyrimais, kuriuose nagrinėjami suaugusio asmens kriterijai įvairiose kultūrose (Arnett, 1997). Suaugusiojo ženklų skaičius įvairiuose autoriaus tyrimuose yra panašus, tačiau grupės, į kurias šie yra skirstomi, – skiriasi. Vėlesniuose tyrimuose (Arnett, 2003) šias grupes sudaro: 1) nepriklausomybės kriterijai, apimantys emocinius, kognityvinius ir elgesio ženklus; 2) tarpusavio priklausomybę rodantys ženklai, paremti psichologinėje literatūroje išskiriamais jaunam suaugusiajam būdingais bruožais; 3) šeimynines kompetencijas rodantys ženklai;

4) normų laikymosi ženklai, rodantys gebėjimą kontroliuoti savo elgesį ir nelaužyti taisyklių; 5) biologiniai pokyčiai; 6) chronologiniai pokyčiai; 7) vaidmenų kaitos ženklai, ir keli ženklai, nepriskirti jokiai grupei (Arnett, 1994, 1997, 1998, 2001, 2003).

Vienas esminių minėtų JAV atliktų tyrimų atradimų yra tai, kad nepriklausomybė, savarankiškumą ir atsakingumą žymintys suaugusiojo ženklai – kaip antai gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo veiksmų padarinius, gebėjimas be kitų įtakos apsispręsti dėl savo vertybių ir įsitikinimų, buvimas finansiškai nepriklausomam nuo tėvų bei gebėjimas su tėvais užmegzti lygiavertčius santykius – daugumos dalyvių buvo įvardyti kaip patys būtiniausi suaugusiajam asmeniui. Dauguma jaunuolių manė, kad tapsmui suaugusiuoju svarbus ir normų (taisyklių) laikymasis, t. y. rizikingo ar probleminio elgesio nebuvimas, ypač tokio, kuris turi neigiamų padarinių kitiems (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003). Tuo tarpu vaidmenų kaita, susijusi su santuoka, tėvyste bei motinyste, mokslų baigimu ar nuolatinio darbu, buvo įvardyta kaip būtina suaugusiajam tik trečdalis ar dar mažesnis skaičius dalyvių (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003).

Arnett'o (1994, 1997, 2001, 2003) tyrimų rezultatai paskatino tokius pačius tyrimus ir kitose šalyse. Tyrimas Austrijoje atskleidė bemaž identiškus rezultatus kaip ir JAV, t. y. beveik visų jaunuolių įvardyti suaugusiajam būtini ženklai buvo atsakomybės už save prisiėmimas ir savarankiškai priimami sprendimai (Sirsch et al., 2009). Izraelyje atliktame tyrime taip pat nustatyta, kad individualistiniai kriterijai tampant suaugusiaisiais jaunuolių laikomi svarbiausiais, o vaidmenų kaita, chronologiniai ir biologiniai žymenys laikomi mažiausiai svarbiais (Mayseless & Scharf, 2003). Tyrimo Graikijoje rezultatai iš dalies sutapo, iš dalies skyrėsi nuo kitų, atliktų Vakarų šalyse: individualistiniai kriterijai daugumos dalyvių buvo laikomi svarbiais, bet šeimyninės kompetencijos ir normų laikymasis gana didelei daliai irgi buvo svarbūs (Petrogiannis, 2011).

Tyrimuose, atliktuose toliau nuo Vakarų kultūros esančiose šalyse, buvo nustatyta gana ryškių suaugusiojo ženklų svarbos skirtumų, rodančių, jog iš tiesų suaugusiojo ženklai varijuoja priklausomai nuo kultūrinio konteksto. Argentinoje atliekant analogišką tyrimą buvo nustatyta, kad svarbiausiais tapsmo suaugusiuoju ženklais jauni argentiniečiai visų pirma laiko šeimynines kompetencijas ir tarpusavio priklausomybę (Facio & Micocci, 2003). Iš pagrindinių suaugusio žmogaus indikatorių Indijos jaunuoliai (Seiter & Nelson, 2011) pabrėžė gebėjimą apsaugoti šeimą, tapti pajėgiam pasirūpinti senstančiais tėvais ir kitus bendruomeninius ženklus, derančius su Indijos kultūriniu kontekstu, kuriame ypač vertinami šeimyniniai santykiai (Seiter & Nelson, 2011). Keli tyrimai Kinijoje (Badger et al., 2006; Nelson, Badger, & Bo Wu, 2004) atskleidė, kad kinų jaunimas daug labiau vertina vaidmenų kaitą, paklusnumą normoms bei šeimynines kompetencijas. Tyrimai, atlikti Argentinoje, Indijoje ir Kinijoje, iš esmės patvirtina prielaidas, kad kultūros reikšmė raidos užduotims didelė ir jų svarba gali labai stipriai skirtis tarp kultūrų.

Siekiant atskleisti, kaip skirtingus suaugusiojo kriterijus vertina Lietuvos jaunuoliai, buvo atlikti keli tyrimai ir Lietuvoje (Vosylis, 2014), kurie bus aptarti detaliau kaip aktualūs ir šiam tyrimui. Viename tyrime, kuriame dalyvavo 434 jaunuoliai (50,5 % moterų, $M_{am. žiūs} = 22,48$), tapsmo suaugusiuoju kriterijų svarba buvo tiriama pasitelkus Arnett'o (2003) klausimyną, kuris taip pat buvo naudotas daugelyje kitų šalių. Šiame tyrime buvo atskleista, kad daugeliu aspektų Lietuvos jaunuolių požiūris yra panašus į labiau ekonomiškai išsi-

vysčiusių Vakarų šalių jaunuolių, tačiau kai kuriais – skiriasi. Kai kuriais aspektais tyrimo rezultatai sutapo su atliktais tiek JAV, tiek Europos šalyse, pvz., Austrijoje ar Graikijoje. Pavyzdžiui, suaugusiojo žymė „prisiimti atsakomybę už savo veiksmų pasekmes“ pasirodė svarbi 96,5 % dalyvių, šį ženklą Lietuvos jaunuoliai laiko svarbiausiu tapsmo suaugusiuoju požymiu. Taisyklių laikymasis – ypač tų, kurių laužymas gali sukelti skaudžių padarinių pačiam ar šalia esantiems žmonėms, – buvo taip pat svarbūs suaugusiojo požymiai didelei proporcijai jaunuolių, pvz., „vengti vairuoti išgėrus“ pasirodė svarbus suaugusiojo požymis 87,1 % dalyvių, „vengti daryti tokius smulkius nusikaltimus kaip vandalizmas arba vagiliavimas iš parduotuvių“ – 82,9 %, „vengti vartoti nelegalias narkotines medžiagas“ – 72,2 %. Šie rezultatai yra gana panašūs į gautus JAV (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003). Kita vertus, labai populiarūs buvo ir šeimyninių kompetencijų rodikliai: „moterims – sugebėti pasirūpinti vaikais“ buvo svarbus kriterijus net 93,5 % dalyvių, „vyrams – sugebėti pasirūpinti vaikais“ – 87,8 %. Apibendrinus, trys populiariausios kriterijų grupės tarp Lietuvos jaunuolių buvo susijusios su šeimyninėmis kompetencijomis, nepriklausomybe ir normų laikymusi, o vaidmenų kaitos ženklai buvo mažiausiai populiarūs, pvz., „susituokti“ kaip suaugusiojo kriterijus buvo svarbus 23,7 % jaunuolių, „turėti nors vieną vaiką“ – 25,8 %, „dirbti visą darbo dieną“ – 21,2 % (Vosylis, 2014).

Kitame tyrime (Vosylis, Kaniušonytė, & Raižienė, 2016) buvo apklausti 313 jaunuolių (18–23 metų). Tyrimo dalyviams buvo pateiktas atviro pobūdžio klausimas: „Ką tau reiškia būti suaugusiu?“ Teminė atsakymų į šį klausimą analizė atskleidė šešias pagrindines temas, tarp kurių trys populiariausios buvo „atsakomybė“, „savarankiškumas“ ir „nepriklausomybė“. Atsakomybė čia reiškė ne tik atsakomybę už save, bet ir už savo artimą ar net gebėjimą prisiimti pilietinę atsakomybę. Savarankiškumas ir nepriklausomybė čia reiškė daugiausiai nepriklausomybę nuo tėvų, tačiau ne tiek finansinę nepriklausomybę, kiek bendrą asmens gebėjimą savarankiškai keisti savo gyvenimo kryptį. Apibendrinant, Lietuvos jaunuoliai, panašiai kaip Vakarų valstybių šalių jaunimas, tapsmą suaugusiuoju visų pirma suvokia kaip tapsmą nepriklausomu, savarankišku ir atsakingu asmeniu, o ne pereinamųjų įvykių, tokių kaip santuoka, išgyvenimą.

Šių tyrimų rezultatai yra svarbūs dėl kelių priežasčių. Visų pirma, jais yra patvirtinama, jog tapsmas suaugusiuoju, be kita ko, yra formuojamas ir sociokultūrinio konteksto. Tačiau skirtingi kontekstai skiriasi ne vien socialinės brandos eiga (kuriai labai daug dėmesio skiriama sociologiniuose ir demografiniuose tyrimuose), bet ir pačiais kriterijais, kuriais remiantis asmuo yra apibūdinamas ir vertinamas kaip suaugęs. Kartu tai reiškia, kad raidos užduotys, kurias jaunuoliai įveikia viename ar kitame gyvenimo tarpsnyje, taip pat skiriasi: Vakarų jaunuoliams tarp pačių svarbiausių yra tapsmas nepriklausoma, atsakinga ir savarankiška asmenybe. Šie tyrimų rezultatai taip pat leidžia daryti prielaidą, kad socialinės brandos įvykiai ir juos lydinti vaidmenų kaita nebeturi reikšmės asmens tapsmui suaugusiu, nepaisant to, kad šie įvykiai daugelio tyrėjų yra tebelaikomi suaugusio asmens ženklais. Tai leistų teigti, kad ir Havighurst'o (1966) teorijoje aprašytos jauno suaugusiojo užduotys (rasti partnerį, išmokyti gyventi su sutuoktiniu, sukurti šeimą susilaukiant pirmojo vaiko, auginti vaikus, išmokyti rūpintis būstu, pradėti darbinę karjerą) taip pat nebėra tokios svarbios, kaip kad teigiama teorijos autoriaus. Taip pat šie tyrimai leistų kelti prielaidą, jog socialinė branda neturėtų būti susijusi su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais.

Siūlymas nesieti brandos įvykių ir vaidmenų su tapsmo suaugusiuoju procesu yra vienas iš labiausiai aptarinėjamų minėtų tyrimų aspektų. Nepaisant to, kad šie tyrimai susilaukė daugelio tyrėjų kritikos (ji bus aptariama vėliau), kartu jie suteikė pagrindą manyti, kad į šiuolaikinį jaunuolių tapsmo suaugusiuoju procesą verta pažvelgti iš naujo.

Arnett'o (1994, 1997, 1998, 2001, 2003) ir kitų autorių panašaus pobūdžio tyrimai buvo nemažai kritikuojami dėl gana ribotos aprašomojo tipo metodologijos, kuri naudojama pagrindžiant vaidmenų kaitos įvykių tapsmui suaugusiuoju neaktualumą. Liefbroer'is ir Toulemon'as (2010) mini, kad individualistinių kriterijų akcentavimas, būdingas Vakarų pasaulio (kartu ir Lietuvos – *aut. past.*) jaunimui, rodo ne vaidmenų kaitos tampant suaugusiuoju neaktualumą, o tik tai, kad šie jaunuoliai yra įsisavinę nuostatų bei kompetencijų rinkinį, kuris Vakarų visuomenėse laikomas svarbiu suaugusio asmens sėkmingam funkcionavimui. Į šiuos argumentus būtų galima pažvelgti atsiremiant ir į Havighurst'o teoriją, t. y. anot šio autoriaus, raidos užduotis sąlygoja fizinė branda, sociokultūrinės aplinkos spaudimas bei individo troškimai ir vertybės. Gali būti, kad jaunuolių minimi svarbūs tapsmui suaugusiuoju kriterijai daugiau atspindi tas raidos užduotis, kurios kyla iš jų individualių troškimų ir vertybių, o raidos užduotys, siejamos su vaidmenų kaita, yra daugiau formuojamos sociokultūrinės aplinkos ir nebūtinai jaunuolių pripažįstamos kaip svarbios.

Shanahan'as ir kt. (2005) teigia, kad Arnett'o aprašomojo tipo metodologija, kuri yra pasitelkiama nagrinėjant tapsmo suaugusiuoju kriterijų svarbą, neatskleidžia realių ryšių tarp šių įvykių išgyvenimo ar suaugusio asmens savybių įgijimo ir savęs kaip suaugusiojo suvokimo. Minėtų autorių tyrime pasitelkus daugiamatę statistinę analizę buvo atskleista, kad šeimos kūrimo pereinamieji įvykiai buvo stipriausi savęs kaip suaugusiojo suvokimą prognozuojantys kintamieji. Benson ir Furstenberg'as Jr. (2006) panašiai pabrėžia, kad tokio pobūdžio klausimai neturėtų būti nagrinėjami taikant aprašomuosius metodus. Šie autoriai, pasitelkę tęstinio tyrimo duomenis, atskleidė, kad perėjimas į suaugusiojo vaidmenį ir šio vaidmens palikimas (pvz., skiriantis su sutuoktiniu) numato ir asmens savęs laikymo suaugusiuoju pokyčius (Benson & Furstenberg Jr., 2006).

Vaidmenų kaitos įvykių reikšmė tapsmui suaugusiuoju buvo atskleista ir kokybinio pobūdžio tyrimuose. Viename jų siekiant įvertinti, kaip jaunuoliai supranta ir išgyvena perėjimą į suaugusiojo gyvenimo tarpsnį, buvo atlikti interviu su 54 jaunais suaugusiais ($M_{amžius} = 30$). Vienas iš įdomių tyrimo atradimų yra tai, kad tyrimo dalyviai, paprašyti savais žodžiais nusakyti savo tapsmą suaugusiuoju, kalbėjo apie tai, kaip tampama nepriklausomu, atsakingu asmeniu, pasiekama branda, autonomija ir pan., visa tai pateikdami tam tikrų socialinių vaidmenų ir statusų pokyčių kontekste, tokių kaip darbinės karjeros pradžia ar santuoka (Hartmann & Swartz, 2006). Kitame panašaus pobūdžio tyrime, kurio metu *fokus* grupės metodu buvo apklaustas 61 jaunuolis ($M_{amžius} = 22$), suaugęs asmuo daugumos dalyvių buvo apibūdintas kaip įgijęs tokių psichologinių savybių kaip atsakingumas, pastovus tapatumas ir gebėjimas pasirūpinti kitais. Klausiami, kas yra svarbiausia tampant suaugusiuoju, dauguma jaunuolių taip pat minėjo atsakomybę, nepriklausomybę ir susiformavusį tapatumą. Tačiau kai jų buvo konkrečiai paklausta, kaip jie vertina vaidmenų kaitos reikšmę tapsmui suaugusiuoju, dauguma jaunuolių pabrėžė šių pokyčių svarbą, teigdami, kad šie įvykiai ir vaidmenys yra tarsi laidininkai, formuojantys ir struk-

tūruojantys vidinius pokyčius, kurie atveda į suaugusiojo pasaulį (Andrew et al., 2006). Apibendrinami tyrimo rezultatus autoriai teigia, kad Arnett'o ir kitų autorių naudota metodologija, kurią taikant pateikiamas baigtinis suaugusiojo kriterijų sąrašas su uždaro tipo klausimu, yra gana ribota, nes atsieja bei paslepia ryšius tarp šių dviejų tapsmo suaugusiuoju dimensijų (Andrew et al., 2006).

Suaugusiojo ženklų tyrimų išvadų kritikai skirti tyrimai neleidžia teigti, kad vaidmenų kaitos įvykiai nebeturi reikšmės tapsmui suaugusiuoju. Kai kurie iš šių tyrimų netgi visai priešingai rodo, kad įvykiai ir suaugusiojo vaidmenys yra labai reikšmingi tapsmui suaugusiuoju. Tačiau ir šie tyrimai tik gana ribotai atskleidžia socialinės brandos įvykių ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų ryšį. Akivaizdu, kad socialinės brandos įvykiai ir vaidmenys turėtų būti susiję ne tik su savęs kaip suaugusiojo suvokimu, bet ir su kitais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, tokiais kaip tapatumo susiformavimas ar tapsmas savarankišku, atsakingu, nepriklausomu asmeniu. Tuo tarpu kiekybiniuose tyrimuose, kuriuose nagrinėjamos šių įvykių ir vaidmenų sąsajos su psichologiniais suaugusiojo aspektais, daugiausiai dėmesio skiriama savęs kaip suaugusiojo suvokimui. Lieka neaišku, kaip socialinės brandos vaidmenys yra susiję su kitais kultūriškai svarbiais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais. Aptartuose kokybiniuose tyrimuose šie klausimai yra paliečiami, o jų rezultatai pateikia galias ir įtikinamas įžvalgas apie socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju kriterijų sąsajas. Deja, ir šiuos tyrimus galima laikyti tik tolesnių tyrimų gairėmis, kadangi juose menkai tiriama, kurie iš vaidmenų daugiau ar mažiau svarbūs tapsmui suaugusiuoju, kiek reikšmingas ankstesnis ar vėlesnis vieno ar kito įvykio išgyvenimas ar vaidmens prisiėmimas, kiek vieni ar kiti įvykiai yra svarbūs vienuose ar kituose sociokultūriniuose kontekstuose ir t. t. Galiausiai, kokybiniai tyrimai pasižymi mažomis tyrimo dalyvių imtimis, ir tai neleidžia šių tyrimų rezultatais apibendrinti visos populiacijos.

Gyvenimo kelio perspektyvoje, kuria remiantis buvo atlikti minėti tyrimai, akcentuojama, jog gyvenimo momentas, kai yra išgyvenamas vienas ar kitas vaidmenį keičiantis įvykis, taip pat turi daug reikšmės (Elder & Shanahan, 2006). Tyrimuose nagrinėjamų klausimų kontekste tai reikštų, kad tam tikras įvykis vienu gyvenimo momentu (pvz., ankstyva santuoka) gali paskatinti savęs kaip suaugusiojo suvokimą, o kitu ne (pvz., jeigu santuoka įvyksta vėliai). Benson ir Furstenberg'o Jr. (2006), taip pat ir Shanahan'o ir kt. (2005) tyrimuose į tai neatsižvelgiama. Šiuose tyrimuose didesnis dėmesys skiriamas atskiriems socialinės brandos įvykiams; tuo tarpu socialinė branda vyksta trijose srityse, t. y. mokslų-darbo, santykių su partneriu ir šeimos kūrimo bei gyvenamojo būsto. Tai taip pat šių tyrimų strategijos trūkumas. Įvykiai, priklausantys vienai sričiai, persikloja, pvz., darbinės karjeros pradžia dažniausiai vyksta pasibaigus edukaciniam periodui, todėl tikslingiau būtų socialinę brandą nagrinėti atskirai trijose srityse. Galiausiai, socialinė branda vienoje srityje yra susijusi ir persikloja su branda kitoje, pvz., darbo susiradimas suteikia daugiau finansinių galimybių gyventi atskirai nuo tėvų, kurti šeimą ir pan. Todėl tyrinėjant socialinę brandą vertėtų atsižvelgti ir į visų trijų sričių santykį, t. y. tyrinėti visapusiškai (holistiškai), nagrinėjant socialinę brandą visose srityse kartu. Apibendrinant, tyrimų, kuriuose kultūriškai svarbūs psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai būtų siejami su socialine branda,

tebėra gana mažai, ypač tokių, kuriuose socialinė branda būtų nagrinėjama visapusiškai siejant šiuos pokyčius su įvairiomis psichologinėmis tapsmo suaugusiuoju dimensijomis.

Apibendrinant skyriuje pateiktas teorijas bei įvairius tyrimus, galima teigti, jog socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju ryšiai yra santykinai menkai tyrinėti ir stokoja gilesnio supratimo. Skirtingos teorijos bei požiūriai į šį procesą pateikia gana skirtingas prielaidas apie šias sąsajas. Gretinant *gyvenimo kelio* perspektyvos tyrimuose pasitelkiamą požiūrį į tapsmą suaugusiuoju su klasikinėmis raidos užduočių teorijomis, galima teigti, kad penkių pereinamųjų įvykių išgyvenimas, lydimas naujų suaugusiojo vaidmenų, atspindi sėkmingą jaunystės raidos užduočių įveiką. Tyrimų rezultatai, rodantys, jog šių pereinamųjų įvykių išgyvenimas yra lydimas ir savęs kaip suaugusiojo jausmo pokyčių, bei įvairūs kokybiniai šiuos klausimus nagrinėjantys tyrimai suteikia pagrindo manyti, kad šis požiūris yra tinkamas vertinti tapsmo suaugusiuoju procesą. Kita vertus, suaugusiojo kriterijų ir kiti šios krypties tyrimai, rodantys, kad patys jaunuoliai svarbiausiais tapsmo suaugusiuoju požymiais laiko vidinius psichologinius procesus bei asmens charakterio savybes, leidžia manyti, kad socialiniai suaugusiojo vaidmenys gali būti ne pagrindiniai tapsmo suaugusiuoju rodikliai, o tik „antraplaniai“ veiksniai, padedantys arba trukdantys tapsmo suaugusiuoju procesui vykti. Akivaizdu, kad tiek suaugusiojo kriterijų tyrimai, tiek šių tyrimų kritikų atlikti tyrimai, nagrinėjantys ryšius tarp socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų, yra gana riboti ir tolimesni šios krypties tyrimai yra svarbūs.

Nepaisant suaugusiojo kriterijų tyrimų kritikos, visgi svarbu atsižvelgti į kai kuriuos šių tyrimų rezultatus. Kaip minėta, vienas svarbiausių šių tyrimų rezultatų yra tai, jog tapsmas suaugusiuoju skirtinguose sociokultūriniuose kontekstuose gyvenančių jaunuolių yra suprantamas gana skirtingai. Kartu tai reiškia, jog norint tinkamai įvertinti psichologinius tapsmo suaugusiuoju proceso aspektus svarbu atsižvelgti ir į tai, kas yra akcentuojama konkrečiame kontekste gyvenančių jaunuolių. Atsižvelgiant į tai šiame darbe, be kitų, yra vertinamos ir šeimyninės kompetencijos, kurias akcentuoja Lietuvos jaunuoliai. Be šių aspektų yra nagrinėjami ir tie, kurie yra aptarti *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje (Arnett, 2000, 2004) (ji išsamiau aptariama tolimesniame skyriuje). Ši teorija yra glaudžiai susijusi su suaugusiojo kriterijų tyrimais ir pabrėžianti šiuolaikinio jaunimo tapsmo suaugusiuoju tendencijas ir specifiką. Ji taip pat konstatuoja, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas yra gana normatyvus ir gana naudingas jaunuoliams, kadangi suteikia daugiau galimybių įveikti kitas užduotis, tokias kaip tapatumo formavimasis. Ši teorija leidžia kelti ir konkretesnių hipotezių apie socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju ryšius.

Prieš tai pateiktos tolimesnės šios krypties tyrimų gairės suteikia pagrindą ir kitam esminiam šio disertacinio darbo klausimui: ar ir kaip socialinė branda yra susijusi su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais? Atsižvelgiant į prieš tai minėtų tyrimų trūkumus, taip pat anksčiau aptartų užsienyje atliktų socialinės brandos tyrimų metodologinius privalumus, pirmiausiai šiame darbe yra siekiama atskleisti pagrindinius Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus. Nustačius šiuos takus siekiama atskleisti, kaip skirtingais socialinės brandos statusų ir jų įgijimo laiko deriniais pasižymintys jaunuoliai skiriasi psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais.

5. BESIFORMUOJANČIO SUAUGUSIOJO RAIDOS TARPSNIO TEORIJA

Besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio (toliau – BSRT) teorijos plėtotę pastūmėjo keli veiksniai: sociodemografiniai tyrimai, rodantys, jog Vakarų šalių jaunimo socialinė branda tapo vėlyvesnė; klasikiniuose raidos teorijose išskiriamų raidos tarpsnių periodų ir šiuolaikinio jaunimo socialinės brandos tendencijų neatitikimas; suaugusiojo kriterijų ir kiti šių dienų jaunuolių gyvenimo specifikos tyrimai (Arnett, 2000, 2004, 2014). Pastaroji teorija yra pateikiama kaip šiuolaikiškas požiūris į modernų Vakarų jaunimo tapimo suaugusiuoju procesą, kuriuo taip pat yra praplečiamos ir šių dienų kontekstui pritaikomos Eriksono ir kitų raidos teoretikų idėjos. Socialinės brandos įvykių atidėliojimas šioje teorijoje yra vertinamas kaip normatyvus ir pozityvus. Teorijoje taip pat įvardijamos ir svarbiausios Vakarų jaunuoliams būdingos raidos užduotys.

BSRT teorijoje yra nagrinėjamas gyvenimo tarpsnis, prasidedantis apytiksliai pabaigus mokyklą (nuo 18-ų gyvenimo metų) ir pasibaigiantis suėjus maždaug 25–29-eriems metams, kai gyvenimas įgyja pastovią tėkmę (Arnett, 2014). Teorija teigia, kad išsivysčiusiose Vakarų pasaulio šalyse žmonių gyvenimo eigoje susiformavo nauja raidos stadija tarp paauglystės ir jauno suaugusiojo gyvenimo tarpsnių bei pasižyminti savitais bruožais, išskiriančiais šį laikotarpį iš kitų (Arnett, 2000, 2004, 2014). Poreikį sukurti naują raidos stadijos koncepciją teorijos autorius grindžia ir tuo, jog egzistuojančios raidos stadijų teorijos bei gyvenimo tarpsnių periodizacijos tiesiog nebėra tinkamos apibūdinti šių dienų jaunuolių gyvenimui. Pavyzdžiui, aptardamas Eriksono psichosocialinės raidos teoriją teorijos autorius mini, kad tapatumo paieška kaip paauglystės tarpsnio pagrindinė savybė buvo prasminga ir tinkama apibūdinti jaunuoliams, gyvenusiems XX a. viduryje, kai dauguma žmonių tuokdavosi arba susirasdavo pastovų darbą būdami 20-ies metų. Tuo tarpu dabar tapatumo paieška vyksta daug ilgiau ir intensyviausiai – jau suėjus pilnametystei. Anot teorijos autoriaus, panašiai ribotos yra ir kitos klasikinės raidos tarpsnių teorijos, kuriose nagrinėjamas šis gyvenimo periodas, pvz., Keniston'o, Levinson'o ar Havighurst'o (Arnett, 2000, 2004, 2014).

5.1. Pagrindiniai besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožai

Pagrindiniai besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožai yra šie: (a) savo tapatumo ieškojimas tyrinėjant įvairiausias gyvenimo galimybes, ypač romantinių santykių ir darbo srityse; (b) nepastovumas (nestabilumas) romantinių santykių, darbo bei gyvenamosios vietos srityse; (c) sutelktumas į save; (d) jausmas, lyg būtum „tarp“ (nei paauglys, nei suaugęs); (e) galimybių keisti savo gyvenimą gausa, t. y. daugiau nei bet kuriame kitame laikotarpyje (Arnett, 2004, 2014).

Anot teorijos autoriaus, pagrindinis šio raidos tarpsnio bruožas yra savojo *tapatumo paieška*, kadangi šiame laikotarpyje, kaip jokiam kitame, egzistuoja daug laisvės savojo „aš“ ieškojimui, ypač meilės, darbo ir pasaulėžiūros srityse. Nors tapatumo paieška raidos psichologijoje tradiciškai siejama su paauglystės tarpsniu, kaip tik pabaigus mokyklą atsiranda daug daugiau galimybių tapatumo paieškai nei paauglystės metu. Tai aiškinama tuo, kad pabaigus mokyklą ir suėjus pilnametystei jaunuoliai tampa daug mažiau priklausomi nuo tėvų, t. y. dauguma jau būna įgiję juridinį suaugusiojo statusą, dalis išsikelia iš tėvų namų, tačiau kartu šie jaunuoliai dar nėra prisiėmę ilgalaikių įsipareigojimų santykiuose su partneriu, darbinė-

je srityje ir kitur. Tai jaunuoliams sudaro išskirtines galimybes išbandyti skirtingus darbus, keisti romantinius partnerius ar išmėginti įvairius gyvenimo būdus (Arnett, 2004, 2014). Šiuo aspektu BSRT teorija praplečia Eriksono raidos stadijų teoriją, pažymint, jog tapatumo ir vaidmenų sumaišties krizė paauglystėje tik prasideda, o labiausiai suintensyvėja besiformuojančio suaugusiojo periodu. Paauglystės metu jaunuoliai įgyja šiekios tokios patirties meilės srityje, tačiau jų santykiai yra trumpalaikiai, ir tik besiformuojančio suaugusiojo periodu pradeda ieškoti partnerio, derančio prie individualaus tapatumo. Tas pats pasakytina ir apie darbo paieškas: tik įžengę į 20-uosius metus jaunuoliai pradeda ieškoti darbo, atitinkančio jų tapatumą. Tyrinėdami galimybes darbo ir romantinių santykių srityje jaunuoliai išgrynina savąjį „aš“, t. y. susipranta, ko nori iš gyvenimo (Arnett, 2014). Iš tiesų šiam teiginiui pritaria dauguma šiuolaikinių tapatumą nagrinėjančių autorių (Côté, 2000; Kroger et al., 2010; Schwartz, Donnellan, Ravert, Luyckx, & Zamboanga, 2012; Schwartz et al., 2005), o teiginį patvirtina daug empirinių tyrimų, rodančių, kad intensyvi tapatumo paieška nesibaigia paauglystėje. Vienas tokių pavyzdžių – atlikta metaanalizė, kurioje buvo nagrinėti 124 tapatumo statusų (remiantis Marcia's (1966) tapatumo statusų modeliu) kaitos tyrimai, apimantys paauglystės ir vėlesnius tarpsnius. Išvados autoriai teigia, kad daugumai paauglių ir vyresnio amžiaus jaunuolių tapatumo formavimosi procesas nesibaigia pabaigus mokyklą ir vyksta ir vėlesniais metais (Kroger et al., 2010).

Nepastovumas (angl. instability) romantiniuose santykiuose, darbo bei gyvenamosios vietos srityse kaip antroji šio periodo savybė yra nulemta intensyvios tapatumo paieškos. Šiuo periodu jaunuoliai keičia savo gyvenamąją vietą dažniau nei bet kuriuo kitu gyvenimo tarpsniu: išsikelia iš tėvų namų, vėl pas juos grįžta, gyvena pakaitomis su draugais ar partneriu (Arnett, 2000, 2014). Be gyvenamosios vietos pokyčių, jaunuoliai pasižymi ir dažnu darbo keitimu: per dešimtį gyvenimo metų, nuo 20 iki 29 metų amžiaus, jaunuoliai pakeičia darbą vidutiniškai net septynis kartus. Ne vienas jų nusprendžia pakeisti studijų kryptį (Arnett, 2007). Tačiau šis nepastovumas dažnai yra lydimas ir nerimo jausmo, kurį sukelia ir nepastovumas romantinių santykių, gyvenamosios vietos ir darbinėje srityse (Arnett, 2000; 2014).

Jaunuolių *sutelktumas į save* (angl. self-focused) yra dar vienas skiriamasis šio periodo bruožas. Šiame tarpsnyje esantys jaunuoliai yra daugiau susitelkę į save – panirę į savo tapatumo paieškas bei įgūdžių, kurių jiems reikės tapus suaugusiuoju, vystymą (Arnett, 2004). Daugeliu atvejų tai reiškia išmokti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, priimti savarankiškus sprendimus, tapti finansiškai nepriklausomam bei suprasti, ko nori iš gyvenimo. Susitelkimo į save tikslas yra išmokti būti savarankiška, savimi pasirūpinti galinčia asmenybe. Suprasdami, kad šiame laikotarpyje jaunuoliai turi daugiau laisvės savarankiškiems veiksmams, nei turėjo būdami paaugliais ar turės būdami suaugę, jaunuoliai didžiausią dalį dėmesio skiria sau. Tapti savarankiškam bei nuspręsti, ką nori daryti gyvenime, yra būtinas žingsnis prieš prisiimant ilgalaikius įsipareigojimus meilės ir darbo srityse (Arnett, 2004, 2014). Šis teiginys daugiausiai yra grindžiamas kokybinio pobūdžio tyrimais, kuriais remiantis buvo suformuota teorija (Arnett, 2004), tačiau taip pat ir suaugusiojo kriterijų tyrimais (Arnett, 2011), kuriais šio amžiaus tarpsnio jaunuolių buvo prašoma nusakyti, ką jie mano esant svarbiausia pasiekti norint tapti suaugusiuoju. Kaip jau buvo minėta, vienas esminių šių tyrimų atradimų buvo tai, kad nepriklausomybę, savarankiškumą ir atsakingumą žymintys suaugusiojo ženklai, kaip antai gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo

veiksmų padarinius, gebėjimas be kitų įtakos apsispręsti dėl savo vertybių ir įsitikinimų, buvimas finansiškai nepriklausomam nuo tėvų bei gebėjimas su tėvais užmegzti lygiaverčius santykius, daugumos tyrimo dalyvių buvo įvardyti kaip patys būtiniausi suaugusiam asmeniui (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003). Įvardydamas sutelktumą į save kaip šio periodo bruožą, autorius kartu nusako ir pagrindines šiam gyvenimo tarpsniui būdingas raidos užduotis: (su)formuoti savąjį tapatumą, tapti savarankiškam ir nepriklausomam nuo tėvų ar kitų asmenų ir išugdyti gebėjimą elgtis atsakingai.

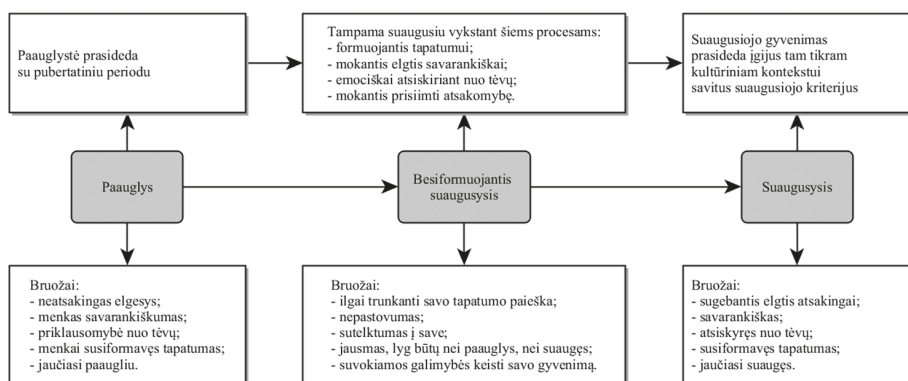
Dar vienas šio tarpsnio jaunuolių bruožas yra *jausmas, lyg būtum „tarp“* (angl. feeling-in-between) dviejų gyvenimo tarpsnių – paauglio ir suaugusiojo. Šio amžiaus jaunuoliai nemano, jog jie yra paaugliai, tačiau dauguma jų taip pat nemano, jog yra suaugę. Šį teiginį teorijos autorius grindžia tiek kokybiniais, tiek kiekybiniais tyrimais, gausiai iliustruodamas jaunuolių dviprasmišką savęs kaip suaugusiojo vaizdą. Daugelyje tyrimų, kuriais siekta įvertinti jaunuoliams svarbius suaugusiojo kriterijus, buvo pateikiamas ir klausimas „Ar tu manai, kad jau esi suaugęs?“, kartu su trimis atsakymų variantais: „ne“, „kai kuriais atžvilgiais taip, kai kuriais ne“ ir „taip“. Visuose šiuose tyrimuose didžioji jaunuolių dalis rinkosi atsakymą, rodantį, kad jie nemano, jog yra visais aspektais suaugę (Arnett, 1994, 1997, 1998, 2003). Tokie pat rezultatai buvo gauti atliekant tyrimus ir kituose kultūriniuose kontekstuose (Macek et al., 2007; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009). Šį fenomeną autorius aiškina tuo, kad šiuolaikinis jaunimas tapsmą suaugusiuoju vertina ne kaip tam tikrų įvykių, susijusių su vaidmenų kaita, išgyvenimą, o kaip tolygų procesą, kuris vyksta įveikiant minėtas raidos užduotis ir įvyksta jas išsprendus (Arnett, 2004, 2014). Kadangi šis procesas yra laipsniškas ir apima bent kelias raidos užduotis, daugumai šio amžiaus jaunuolių yra sunku vertinti save kaip suaugusius.

Apibūdinant šį gyvenimo tarpsnį kaip *galimybių laikotarpį*, turima galvoje keli dalykai. Visų pirma, šiame laikotarpyje jaunuoliai daugiau nei bet kada trykšta optimizmu bei puoselėja dideles viltis apie savo ateitį, t. y. dauguma jų yra įsitikinę, kad ras darbą ir partnerį, kuris atitinka jų lūkesčius, bei susikurs tokį gyvenimą, kokio norėtų. Antra, šis laikotarpis suteikia galimybę keisti savo gyvenimą tiems, kurie patyrė sunkumų gyvendami šeimoje paauglystės metu, t. y. kaip tik šiame laikotarpyje jaunuoliai gali pakeisti savo gyvenimo kryptį labiau sau tinkančia linkme bei išsivaduoti iš sunkumų patiriančios šeimos aplinkos (Arnett, 2004, 2014). Trečia, ir svarbiausia, yra tai, kad pabaigę mokyklą ir sulaukę pilnametystės jaunuoliai tampa daug mažiau priklausomi nuo tėvų, tačiau dar nėra prisimę ilgalaikių įsipareigojimų, ir tai jiems ir sudaro išskirtines galimybes keisti gyvenimo kryptį.

Dar vienas šio periodo bruožas, kurį autorius akcentuoja įvairiose teorijos aptarimui skirtose publikacijose (pvz., Arnett, 2011), yra tai, kad šis laikotarpis yra didžiausių gyvenimo linksmybių (angl. period of unparalleled fun), pasitenkinimo gyvenimu metas, t. y. šis laikotarpis atveria galimybes daryti dalykus, kurių nebuvo galima daryti būnant paaugliu ir nebus galima daryti tapus suaugusiuoju. Šį teiginį autorius dažniausiai grindžia dideliu JAV atliktu tyrimu (Schulenberg & Zarrett, 2006), kuriame yra aptariami subjektyvios gerovės pokyčiai nuo mokyklos pabaigimo iki apytiksliai 26-ųjų gyvenimo metų. Bendroji šiame tyrime matoma tendencija yra ta, kad subjektyvi gerovė visu šiuo laikotarpiu tolygiai auga; į tai atsižvelgdamas Arnett'as (2007, 2011) teigia, kad šiam periodui kartu yra būdingas ir didelis pasitenkinimas gyvenimu.

Penki šio amžiaus tarpsnio bruožai yra grupuojami ir pateikiami kartu, kadangi visi atspindi pagrindinių šiam raidos tarpsniui būdingų užduočių įveikimą. Tapatumo formavimas, suprantama, yra pagrindinė užduotis ir kartu esminė šio tarpsnio dimensija, lemianti nepastovumą įvairiose gyvenimo srityse. Sutelktumas į save atspindi ir tapatumo formavimo ir kitų raidos užduočių įveikimą, t. y. siekį tapti nepriklausomu, savarankišku ir gebančiu prisiimti atsakomybę asmeniui. Jaunuolių jausmas, lyg būtų „tarp“, atspindi laipsnišką ir ilgai besitęsiantį šių užduočių įveikimą. Galimybės keisti gyvenimą – paskutinis iš penkių pagrindinių šio periodo bruožų – atspindi šiam periodui būdingų sąlygų egzistavimą, kurios leidžia šias užduotis įveikti. Šiuo aspektu teorijos autorius praplečia esamas raidos užduočių teorijas, apibūdindamas naują raidos tarpsnį ir šiam tarpsniui būdingas raidos užduotis.

BSRT teoriją, kurioje yra integruojami ir suaugusiojo kriterijų tyrimų rezultatai, galima apibendrinti viena schema (žr. 5.1.1 pav.). Paauglystė pagal šią teoriją prasideda su pubertatinio periodu, tačiau asmuo suaugęs tampa tada, kai įgyja tam tikram kultūriniam kontekstui būdingas suaugusiojo žymes. Šios žymės iš esmės tampriai susijusios su raidos užduotimis, kurias jaunuoliai įveikia, kol tampa suaugę, t. y. jaunuoliai jaunystės periodo metu formuoja savo tapatumą, mokosi būti savarankiški, nepriklausomi nuo tėvų ir elgtis atsakingai. Kartu jaunuoliai tampa suaugusiais ir pradeda jaustis tokiais tada, kai susiformuoja jų tapatumas, jie atsiskiria nuo tėvų, tampa savarankiški ir geba elgtis socialiai atsakingai. Jaunuoliai, kurių šis procesas tęsiasi ilgai (kaip būdinga Vakarų šalių jaunuoliams), pasižymi užsitęsusia tapatumo paieška, jos nulemtu nestabilumu romantinių santykių, darbo bei gyvenamosios vietos srityse, sutelktumu į save, jausmu, lyg būtų nei paaugliai, nei suaugę, ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimo kryptį. Tapsmo suaugusiuoju procesas yra laipsniškas, po truputį įgyjant vis daugiau suaugusiam asmeniui būdingų bruožų; tai kartu reiškia, kad paaugliams būdingos savybės (menkas savarankiškumas, neatsakingas elgesys, priklausomybė nuo tėvų ar menkai susiformavęs tapatumas) nėra labai ryškios jaunystės laikotarpyje, t. y. šios savybės ryškiausios paauglystėje, o jaunystės periodu šių savybių raiška tolygiai silpnėja ir jaunuolis tampa vis panašesnis į suaugusįjį.

5.1.1 paveikslas. Tapsmo suaugusiuoju procesas, apibūdintas besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio teorijoje

Anot teorijos autoriaus, šio tarpsnio savybės nėra visiškai unikalios ir gali reikštis ir kitais gyvenimo etapais, tačiau būtent šiuo laikotarpiu šie bruožai yra ryškiausi, kadangi kaip tik šiuo metu jaunuoliai daugiausiai dėmesio skiria minėtoms raidos užduotims (Arnett, 2004, 2014). Autorius ne tiek reformuluoja tai, kas klasikinėse raidos teorijose buvo laikoma svarbiausiomis paauglystės ar jaunystės raidos užduotimis, įtraukdamas naujas užduotis, kiek pakoreguoja aprašytoms užduotims būdingus kritinius periodus, t. y. momentus, kuriais Eriksono ar Havighursto teorijose aprašytas užduotis yra tinkamiausia įveikti. Eriksono raidos stadijų teorija šių dienų kontekstui pritaikoma pažymint, jog tapatumo formavimasis kaip raidos užduotis yra intensyviausiai įveikiama būtent šiuo periodu, nors pradedama dar paauglystėje. Havighursto teorija pritaikoma teigiant, kad tos raidos užduotys, kurios, anot Havighursto, yra būdingesnės paauglystei, pvz., tapsmas emociškai nepriklausomam nuo tėvų, gebėjimo elgtis socialiai atsakingai formavimas, sau tinkančio partnerio ieškojimas, ruošimasis profesinei karjerai ieškant sau tinkančio darbo, – dabar tapo svarbiausiu raidos iššūkiu ne tiek paaugliams, kiek 18–29 metų jaunuoliams. BSRT teorijos teiginiai neprieštarauja ir šiuolaikinių raidos užduočių teorijų principams, teigiantiems, kad besikeičiant sociokultūrinei aplinkai gali keistis ir pagrindinės raidos užduotys.

Apibendrinant, BSRT teorijos indėlis plėtojant raidos tarpsnių ir raidos užduočių teorijas bei siekiant suprasti šiuolaikinio tapsmo suaugusiuoju ypatumus atrodo gana svarbus ir argumentuotas. Ja remiantis galima vykdyti tolesnius tyrimus, kurti intervencines programas bei formuoti socialinę politiką jaunuolių atžvilgiu. Nenuostabu, kad ši teorija sulaukė dėmesio iš daugelio mokslininkų, dirbančių ne tik psichologijos, bet ir kitose mokslo kryptyse, tokiose kaip psichiatrija, antropologija, edukologija, medicina, socialinis darbas, teologija ar teisė (Arnett, Kloep, Hendry, & Tanner, 2011). Teorijos autoriaus 2011 metais atliktais skaičiavimais, pirmoji publikacija, kurioje buvo pateikta ši teorija, buvo cituojama daugiau nei 1 700 kartų (Arnett & Tanner, 2011). Tačiau teorija yra gana plati savo apimtimi bei gana menkai įvardija, kaip šio periodo bruožai turėtų būti matuojami ir vertinami. Todėl toliau bus aptarti būdai, kuriais galima įvertinti šio periodo aspektus, ir tyrimai, nagrinėjantys šių aspektų sąsajas.

5.2. Besiformuojančio suaugusiojo raidos periodo bruožų ir tapsmo suaugusiuoju įvertinimas

Besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio teorija pirmą kartą buvo publikuota daugiau nei prieš 15 metų, tačiau tiek pristatydamas šią teoriją, tiek vėliau ją plėtodamas teorijos autorius gana mažai dėmesio skyrė instrumentų, kuriais būtų galima įvertinti šio raidos tarpsnio bruožus, plėtotei. Vienas dažnai nagrinėjamų požymių, leidžiančių įvertinti, ar besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio savybės yra būdingos tam tikram sociokultūriniam kontekstui, yra kriterijai, kuriuos tam tikroje šalyje gyvenantys jaunuoliai laiko būtinais tapti suaugusiuoju. Tyrimų rezultatai, rodantys, kad tam tikroje šalyje jaunuoliai tarp pačių svarbiausių kriterijų įvardija nepriklausomybę, savarankiškumą ir atsakingą elgesį, taip pat laikomi patvirtinančiais, kad toje šalyje jaunuoliai pasižymi besiformuojančio suaugusiojo bruožais (pvz., Crocetti, 2016; Mayseless & Scharf, 2003; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009; Vosylis, 2014; Vosylis et al., 2016; Wängqvist & Frisén, 2016).

Tačiau suaugusiojo kriterijų „populiarumas“ tik bendraisiais bruožais aprašo jaunuolius, gyvenančius tam tikroje šalyje, ir mažiau nusako, kaip įvairios psichologinės dimensijos, kurios akcentuojamos tiek BSRT teorijos autoriaus, tiek pačių jaunuolių, turėtų būti išmatuotos. Toliau bus aptarti psichologinių tapsmo suaugusiuoju dimensijų koncepciniai atitikmenys ir jų operacionalizacija.

Kol kas yra sukurtas tik vienas instrumentas, skirtas vertinti besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožus – Besiformuojančio suaugusiojo dimensijų klausimynas (*angl.* Inventory of Dimensions of Emerging Adulthood; IDEA; Reifman, Arnett, & Colwell, 2007). Tačiau šiuo instrumentu yra daugiau vertinama, kaip jaunuoliai suvokia savo dabartinį gyvenimo periodą, o ne vidiniai procesai, apie kuriuos kalba ši teorija. Pavyzdžiui, tapatumo paieška vertinama keliais klausimais, kuriais prašoma nusakyti, ar dabartinis jaunuolio gyvenimo tarpsnis gali būti apibūdintas kaip ieškojimų metas (Lisha et al., 2012). Taigi, instrumentas yra gana ribotas, kadangi menkai teatsižvelgia į egzistuojančius teorinius tapatumo raidos modelius. Šiuo instrumentu taip pat nėra vertinama, kiek jaunuolis yra įveikęs šio raidos tarpsnio užduotis, pvz., ar ir kiek jaunuolis yra suformavęs savo tapatumą, ar pasižymi atsakingu elgesiu ir nepriklausomybe. Šio instrumento „nestabilumo“ ir „jausmo, lyg būtum „tarp“ bruožų skalėms taip pat egzistuoja stipriau teoriškai pagrįstų alternatyvų. Galiausiai, instrumentas menkai atsižvelgia į socialinės brandos rodiklius, kuriems taip pat gana daug dėmesio skiria ši teorija. Dėl šių priežasčių šiame skyriuje bus apžvelgta tai, kaip besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožai gali būti ir yra matuojami tyrimuose. Kartu bus apžvelgti tyrimai, nagrinėjantys skirtingų šio tarpsnio bruožų sąsajas, pagrindžiantys įvairius teorijos teiginius.

5.2.1. Tapatumas

Besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio teorijoje tapatumo formavimasis suprantamas kaip pagrindinė paauglystės ir jaunystės raidos užduotis ir esminis besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio bruožas, sąlygojantis daugelio kitų šio tarpsnio bruožų atsiradimą. Arnett'as tapatumo formavimąsi supranta kaip jaunystės metu įgyjamą asmens savybę, kuri buvo apibūdinta Erikson'o asmenybės teorijoje (pvz., Arnett, 2000, 2004, 2014). Vadinasi, siekiant įvertinti asmens tapatumo formavimąsi, būtų tikslinga remtis Erikson'o tapatumo teorijos pagrindu sukurtais tapatumo modeliais.

Vienas pirmųjų ir sėkmingų bandymų perkelti Erikson'o idėjas apie tapatumo formavimąsi į mokslinių tyrimų lauką buvo Marcia'os (1966) *tapatumo statusų* modelis. Šis modelis yra ir šiuolaikinių tapatumo modelių pagrindas (Meeus, 2011), todėl bus aptartas kiek išsamiau. Šiame modelyje tapatumas apibūdintas kaip dviejų dimensijų – tapatumo įsipareigojimų (arba sintezės, apie kurią daug rašė Erikson'as) ir tapatumo paieškos. Remiantis šių dviejų dimensijų santykiu buvo išskirti keturi tapatumo būviai arba statusai (Marcia, 1966), kurie gali būti būdingi asmeniui tam tikru gyvenimo momentu: pasiektas tapatumas, moratoriumas, išankstinis (arba ankstyvo) sprendimo ir tapatumas sumaišties (Kroger & Marcia, 2011).

Pasiektas tapatumas statusą apibūdina dideli įsipareigojimai po įvykusios tapatumo paieškos, t. y. šis statusas būdingas asmenims, kurių tapatumo formavimasis iš esmės yra pasi-

baigęs. Šio būvio asmenys yra išgyvenę tapatumo krizę – buvo rimtai išitraukę į įvairių gyvenimo alternatyvų svarstymą ir yra įsipareigoję savajam tapatumui. *Moratoriumo* būvis apibūdina asmenis, kurie yra savojo tapatumo ieškojimų periode ir kurių tapatumo įsipareigojimai yra dar menki. *Išankstinio sprendimo* būvio asmenų išskirtinis bruožas yra tapatumo įsipareigojimai, kurie yra susiformavę be tapatumo krizės / tyrinėjimo periodo. Šio statuso asmenys gali atrodyti žinantys savo kryptį, tačiau jų pozicija yra gana trapi. Jiems yra gana sunku priimti alternatyvas, todėl jie savo poziciją bando išlaikyti gindamiesi. *Tapatumo sumaišties* būvio asmenys pasižymi trumpu ir silpnu arba visai negzistuojančiu tapatumo paieškos periodu ir tapatumo įsipareigojimų stoka. Toks asmuo nėra apsisprendęs dėl savo tapatumo ir apskritai yra menkai susirūpinęs šiais klausimais (Kroger & Marcia, 2011; Marcia, 1966).

Tapatumo statusų modelis yra vienas plačiausiai naudotų tyrinėjant tapatumo raidą (Schwartz, 2001). Vienas šio modelio trūkumų yra tai, kad jis nepakankamai atskleidžia tapatumo raidą, pvz., vertinant tapatumo raidą pastebima, kad statusų stabilumas yra dažnesnis nei jų kaita (van Hoof, 1999a, 1999b). Taip pat teigiama, kad modelis mažai dėmesio skiria procesams ir mechanizms, kurie skatina tapatumo formavimąsi (Bosma & Kunnen, 2001; Kerpelman, Pittman, & Lamke, 1997). Daugelis autorių mini ir tai, kad tapatumo raidą apibūdinant kaip asmens individualių pasirinkimų seką, per menkai atsižvelgiama į aplinkos ir individo sąveikos reikšmę formuojantis tapatumui bei pačios aplinkos, kurioje individas gyvena, skirtumus (Bosma & Kunnen, 2001; Côté & Levine, 1988; Grotevant, 1987; Schwartz, 2001; Schwartz, Zamboanga, Luyckx, Meca, & Ritchie, 2013). Ši kritika paskatino tyrėjus toliau plėtoti tapatumo sampratą bei naujai konceptualizuoti tapatumo formavimąsi. Pastaruoju dešimtmečiu buvo pasiūlyti keli nauji koncepciniai tapatumo modeliai, grįsti tapatumo procesais, tarp kurių vienas, dažnai taikomas ir jaunuolių tyrimuose, yra *trijų dimensijų tapatumo* modelis (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008).

Tapatumas šiame modelyje suprantamas kaip sudarytas iš trijų dimensijų-procesų: tapatumo įsipareigojimų prisiėmimo (arba tiesiog tapatumo įsipareigojimų), giluminės tapatumo paieškos (arba tiesiog tapatumo paieškos) ir tapatumo įsipareigojimų persvarstymo (arba tiesiog įsipareigojimų persvarstymo). *Tapatumo įsipareigojimų* dimensija šiame modelyje yra apibūdinama panašiai kaip tapatumo statusų modelyje – tai yra pasirinkimai asmens tapatumui svarbiose srityse, užtikrintumas dėl šių pasirinkimų bei asmens identifikacija su šiais pasirinkimais (Crocetti, Rubini, Luyckx, & Meeus, 2008; Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008). Tačiau tapatumo paieška čia yra apibūdinama dviem skirtingais procesais. *Įsipareigojimų persvarstymo* dimensija nusako tapatumo paieškos dimensiją, apibūdintą tapatumo statusų modelyje, t. y. naujų asmens tapatumo įsipareigojimų paiešką, kuri vyksta, kai asmens tapatumo įsipareigojimai yra dar menkai susiformavę. Tuo tarpu *giluminė tapatumo paieška* suprantama ne tiek kaip naujų tapatumo įsipareigojimų paieška, kiek kaip egzistuojančių įsipareigojimų palaikymas, t. y. ši tapatumo paieška vyksta aktyviai reflektuojant, galvojant, ieškant informacijos ir kalbantis apie savo sprendimus, susijusius su asmeniniu tapatumu (Crocetti, Rubini, Luyckx, et al., 2008; Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008; Meeus & Iedema, 2002). Taigi, remiantis šiuo modeliu pasiektas tapatumas yra suprantamas ne kaip būsena, kai nebevyksta tapatumo paieška, bet kaip

toliau besitęsiantis procesas, kurio metu vyksta giluminė tapatumo paieška, skirta palai-kyti ir „prižiūrėti“ tapatumo išsipareigojimus. Be to, šiame modelyje tapatumo formavimas suprantamas kaip dvigubo ciklo procesas. Pirmasis yra tapatumo formavimo ciklas, kuris apibūdina tapatumo paiešką prisiimant įvairius tapatumo išsipareigojimus ir vėliau aktyviai juos persvarstant, kol randami išsipareigojimai, atitinkantys asmens talentus ir potencialą. Antrasis tapatumo formavimo ciklas yra tapatumo palaikymo ciklas, kurio metu jaunuoliai toliau apsvaisto esamus tapatumo išsipareigojimus, taip juos stiprindami. Jeigu jaunuoliui šio antro ciklo metu paaiškėja, jog esami tapatumo išsipareigojimai neatitinka jo galimybių ar dėl kitų priežasčių nėra tinkami, jis gali vėl grįžti prie pirmo ciklo – rimtų tapatumo išsipareigojimų persvarstymo ir naujų tapatumo išsipareigojimų paieškos (Meeus, 2011).

Svarbus trijų dimensijų modelio privalumas yra tai, kad taikant šį modelį galima nagrinėti ne tik atskirus tapatumo procesus, bet ir tapatumo būvius, apibūdintus tapatumo statusų modelyje, taip pat aptikti naujus, iki tol neatrastus tapatumo būvius. Daugelyje tyrimų vertinant tapatumą šio modelio perspektyva pasitelkus klasterinę analizę buvo išskirti penki klasteriai: keturi, atspindintys apibūdintus tapatumo statusų modelyje (pasiekto tapatumo, moratoriumo, sumaišties ir ankstyvo sprendimo), bei vienas naujas – ieškojimų moratoriumo (*angl.* searching moratorium) statusas (Crocetti, Fermani, Pobjagi, & Meeus, 2010; Crocetti, Schwartz, Fermani, Klimstra, & Meeus, 2012; Crocetti, Sica, Schwartz, Serafini, & Meeus, 2013; Crocetti, Rubini, Luyckx, et al., 2008). Pasiekto tapatumo paaugliai ir jaunuoliai pasižymi dideliais išsipareigojimais ir gilumine tapatumo paieška bei menku išsipareigojimų persvarstymu. Ankstyvo sprendimo jaunuoliams būdingi kiek didesni nei vidutiniai išsipareigojimai, vidutinė arba silpna giluminė tapatumo paieška ir silpnas išsipareigojimų persvarstymas. Moratoriumo būvio jaunuoliai pasižymi menkais išsipareigojimais ir gilumine paieška bei stipriu išsipareigojimų persvarstymu. Sumaišties būvio jaunuoliams būdingi menki visų trijų dimensijų balai. Naujojo ieškojimų moratoriumo būvio klasteryje esantys jaunuoliai pasižymėjo aukštesniais nei vidutiniai visų trijų dimensijų įverčiais (Crocetti, Rubini, Luyckx, et al., 2008).

Jaunuolių proporcija išskirtuose tapatumo būviuose atitinka teorines tapatumo raidos prielaidas. Nustatyta, kad paauglystės metu didėjant amžiui daugėja ir esančių moratoriumo bei ankstyvo sprendimo būvio klasteryje bei mažėja esančių sumaišties būvio klasteryje, nors esančių ieškojimų moratoriumo būvio ir pasiekto tapatumo būvio klasteriuose paauglystės metu skaičius nesikeičia (Crocetti, Rubini, Luyckx, et al., 2008). Tuo tarpu jaunystės laikotarpyje pradeda daugėti esančių pasiekto tapatumo būvyje (Crocetti, Sica, et al., 2013). Suaugusiųjų grupėje jau nebėra sumaišties būvio, aptinkami tik kiti keturi (Crocetti, Avanzi, Hawk, Fraccaroli, & Meeus, 2013). Tai atitinka teiginį, kad tapatumo formavimasis prasideda paauglystėje, tačiau intensyviausiai vyksta ir formuojasi jaunystės laikotarpiu (Arnett, 2014).

Minėtų tyrimų rezultatai leidžia manyti, kad trijų dimensijų tapatumo raidos modelis yra tinkamas tirti jaunimą dėl kelių priežasčių. Pirma, modelis suteikia galimybę nagrinėti ir tapatumo statusus, ir individualius procesus atskirai. Antra, šis modelis leidžia išskirti net tik keturis statusus, apibūdintus tapatumo statusų modelyje, bet ir kitokius. Trečias ir svarbus šio modelio privalumas yra tai, kad juo paremtu instrumentu galima vertinti

tapatumą įvairiose gyvenimo srityse, t. y. geriausio draugo, partnerio, darbo, edukacijos ir kitose. Remiantis tokiu visapusišku vertinimu galima sudaryti daug tikslesnį vaizdą apie bendrąjį jaunuolių tapatumo formavimąsi (Waterman, 2015). Galiausiai, atlikti jaunuolių grupių tyrimai rodo, kad šis modelis ir juo grįstas instrumentas šioje amžiaus grupėje taip pat pasižymi geromis psichometrinėmis savybėmis ir tinka nagrinėti tapatumo procesus ir jaunystėje (Crocetti, Ciecuch, et al., 2015). Taigi, galima manyti, kad šis modelis yra pakankamas besiformuojančio suaugusiojo periodo dimensijoms tirti.

5.2.2. Separacija-individuacija kaip nepriklausomybės nuo tėvų atspindys

Apibūdindamas nepriklausomybę kaip tapsmo suaugusiuoju aspektą Arnett'as (1998) mini, kad visų pirma ši nepriklausomybė reiškia nepriklausomybę nuo tėvų. Nors autorius kalba ir apie finansinę nepriklausomybę, daugiausiai vis dėlto yra minimas jaunuolių siekis su tėvais užmegzti lygiaverčius santykius, t. y. jaunuoliai nori tapti nepriklausomais nuo savo tėvų, tačiau išlaikyti su jais santykius ir sugebėti be kitų (ypač tėvų) įtakos apsispręsti dėl savo vertybių ir įsitikinimų. Nors pats autorius to aiškiai neįvardija, tačiau šis siekis aiškiai atspindi separacijos-individuacijos procesą, todėl šis procesas ir jo reikšmė tapsmui suaugusiuoju bus aptarti išsamiau.

Separacija-individuacija yra intrapsichinis, visą gyvenimą vykstantis procesas, kuris reiškia savęs kaip atskiros nuo pagrindinių meilės objektų pojūčio įtvirtinimą (Kins et al., 2013; Stey, Hill, & Lapsley, 2014). Originali separacijos-individuacijos teorija buvo sukurta siekiant apibūdinti 1–3 metų amžiaus vaikų atsiskyrimo nuo motinos procesą, vadintą asmens „psichologiniu“ gimimu (Mahler, 1952; Mahler, Pine, & Bergman, 1975). Tačiau vėliau šios idėjos buvo išplėtos ir pritaikytos nagrinėjant psichologinio atsiskyrimo nuo tėvų eigą vėlesniais gyvenimo metais. Ypač daug dėmesio buvo skirta antrajai separacijos-individuacijos proceso fazei, vykstančiai paauglystės metu (Blos, 1967). Manoma, kad šiandieninių jaunuolių gyvenime šis procesas, panašiai kaip ir tapatumo formavimasis, užtrunka ilgiau ir nesibaigia su paauglyste (Kins, Soenens, & Beyers, 2011; Lapsley & Wodbury, 2015).

Antrosios separacijos-individuacijos fazės teorijoje teigiama, kad šioji prasideda kartu su pubertatiniu periodu, kai dėl fizinės ir kongityvinės raidos paauglys nustoja save matyti kaip vaiką, o tėvus kaip visagalius. Vykstant šiai tėvų deidealizacijai, paaugliai pradeda suvokti save kaip psichologiškai atskirą ir nepriklausomą nuo jų asmenį (Blos, 1967), mokosi prisiimti atsakomybę už save ir ruošiasi savarankiškam gyvenimui suaugusiųjų pasaulyje (Boles, 1999). Šioje teorijoje taip pat yra teigiama, kad atsiskirdami nuo tėvų paaugliai dažnai užima „maištininko“ poziciją, kuri vertinama kaip normatyvi ir padedanti greičiau atsiskirti nuo tėvų bei lemianti sėkmingą jaunuolio raidą (Kruse & Walper, 2008). Dėl to daugelis tyrėjų, kurie pirmieji ėmėsi empirinių šio proceso tyrimų, suprato jį kaip judėjimą nuo vaikiškos priklausomybės link suaugusiajam būdingos visiškos nepriklausomybės ir atsiribojimo nuo santykių su tėvais (Boles, 1999), dažnai su jais konfliktuojant (Kruse & Walper, 2008). Kartu ir daugelis pirmųjų instrumentų, kurie buvo sukurti vertinti separaciją-individuaciją, pernelyg daug dėmesio skyrė šiam nepriklausomybės ir atsiribojimo aspektui (Boles, 1999; Lopez & Gover, 1993). Tačiau nagrinėjant šį procesą buvo pastebėta,

kad atsiskyrimas ir atsiribojimas nuo tėvų visai nebūtinai prognozuoja sėkmingą prisitaikymą, o atvirkščiai – sėkmingam atsiskyrimui yra būtina palaikyti gerus, harmoningus ryšius su tėvais ar kitais reikšmingais asmenimis (Baik, 1998; Doyle & Markiewicz, 2005; Grotevant & Cooper, 1985, 1986; E. C. Hair, Moore, Garrett, Ling, & Cleveland, 2008). Todėl dabar yra akcentuojama, kad separacija-individuacija visų pirma apibūdina vidinius intrapsichinius pokyčius, o ne realius santykius, ir kaip tik gerų santykių su tėvais palaikymas, pereinant nuo hierarchinių į lygiaverčius ir subalansuotus, o ne atsiribojimas nuo jų yra būtina sėkmingos separacijos-individuacijos sąlyga (Boles, 1999; Buhl, 2008; Collins et al., 1997; Kins et al., 2013; Kruse & Walper, 2008; Lopez & Gover, 1993; Reis & Buhl, 2008).

Remiantis aptartais pastebėjimais, separacijos-individuacijos procesas dabar yra suprantamas kaip sudarytas iš dviejų dimensijų: (a) atsiskyrimo (arba nepriklausomybės, autonomijos), t. y. didėjančios nepriklausomybės nuo tėvų kaip autoritetų, savęs kaip nepriklausomo nuo tėvų įtakos konstravimo, perėjimo nuo santykių, grįstų vienpusiu autoritetu, prie grįstų bendradarbiavimu, ir mokymosi būti atsakingu už save; (b) artimų ir pozityvių ryšių su tėvais išlaikymo psichologinio atsiskyrimo kontekste (Kins et al., 2013; Kruse & Walper, 2008; Lapsley & Woodbury, 2015; Reis & Buhl, 2008; Stey et al., 2014). Šio proceso sėkmę prognozuoja šilti santykiai su tėvais, kuriuose yra skatinama ir palaikoma paauglių autonomija (Grotevant & Cooper, 1985). Kadangi separacija-individuacija yra apibūdinama dviem dimensijomis, patiriami sunkumai šiame procese taip pat gali reikšti gana skirtingai, t. y. sunkumai atsiskiriant ir įgyjant nepriklausomybę nuo tėvų, sunkumai palaikant gerus santykius su tėvais (Kins et al., 2013) arba sunkumai abiejose srityse. Tai taip pat reiškia, kad nagrinėjant šį procesą yra labai svarbu įvertinti abi šias dimensijas taikant šiuolaikinius separacijos-individuacijos instrumentus, parengtus abiejų dimensijų įvertinimui, pavyzdžiui, „Individuacijos vėlyvojoje paauglystėje klausimyną“ (*angl.* Late Adolescent Individuation Questionnaire; LAIQ; Baik, 1998).

Vakarų šalyse, kur socialinė branda tapo vėlyvesnė ir išsitiesusi, separacija-individuacija laikoma ne tik paauglystės raidos užduotimi, bet ir jaunystės, t. y. manoma, kad šis procesas, panašiai kaip ir tapatumo formavimasis, dabar užtrunka ilgiau ir nesibaigia su paauglyste (Kins et al., 2011; Lapsley & Woodbury, 2015). Šio proceso svarba jaunuolio tapsmui suaugusiuoju atsispindi ir suaugusiojo kriterijų tyrimų rezultatuose (pvz., Arnett, 1997, 1998, 2003; Sirsch et al., 2009; Vosylis, 2014). Gebėjimas be kitų įtakos apsispręsti dėl savo vertybių ir įsitikinimų, gebėjimas su tėvais užmegzti lygiaverčius santykius ir kiti ženklai, kurie jaunuolių yra laikomi svarbiais tampant suaugusiuoju, yra labai panašūs į tai, kas laikoma sėkmingos separacijos-individuacijos rodikliais ir matuojama individuacijos-separacijos proceso instrumentais. Šie teoriniai ryšiai yra patvirtinti ir empiriniais tyrimais, pvz., nagrinėjant Slovėnijos studentų imtį nustatyta, kad jaunuoliai, pasižymintys sėkminga individuacija, taip pat nurodė daugiau pasiektų nepriklausomybę žyminčių suaugusiojo kriterijų, paremtų Arnett'o (2003) suaugusiojo kriterijų sąrašu (Zupančič, Komidar, & Levpušček, 2014).

Separacijos-individuacijos procesas jaunystėje tampriai susijęs ir su kitomis raidos užduotimis, tokiomis kaip savojo tapatumo formavimas. Keliuose tyrimuose, tyrusiuose Naujosios Zelandijos studentus, buvo nustatyta, kad jaunuoliai, priskirti pasiekto tapatumo statusui, pasižymėjo sėkmingesniu atsiskyrimu nuo tėvų (Kroger, 1985; Kroger & Haslett,

1988). Tiriant JAV studentų tapatumą, taip pat buvo nustatyta, kad sėkmingai atsiskyrę nuo tėvų jaunuoliai (kuriems būdinga didelė nepriklausomybė ir geri santykiai su tėvais) pasižymėjo aukščiausiais pasiekto tapatumo skalių balais ir žemiausiais sumaišties bei moratoriumo skalių balais. Priklausomi nuo tėvų jaunuoliai (maža nepriklausomybė ir geri santykiai su tėvais) pasižymėjo aukštais ankstyvo sprendimo skalės balais. Pseudoautonomiški jaunuoliai (didelė nepriklausomybė ir prasti santykiai su tėvais) pasižymėjo žemiausiais ankstyvo sprendimo skalės balais, o ambivalentiškai (maža nepriklausomybė ir prasti santykiais su tėvais) iš kitų išsiskyrę aukščiausiais moratoriumo skalės balais (Baik, 1998).

Apibendrinant galima teigti, kad separacija-individuacija apibūdina vieną svarbiausių raidos užduočių jaunystės tarpsnyje, tačiau siekiant korektiškai įvertinti šį procesą reikia pasitelkti instrumentus, kuriais vertinamas ne tik atsiskyrimas, bet ir artimų ryšių su tėvais palaikymas.

5.2.3. Atsakingumo ženklai: taisyklių (ne)laužymas ir šeimininės kompetencijos

Apibūdindamas atsakingumą kaip tapsmo suaugusiuoju aspektą Arnett'as mini, kad visų pirma tai reiškia atsakomybės už savo veiksmų padarinius prisiėmimą, arba tiesiog – atsakomybę už save. Šis aspektas yra kartu ir separacijos-individuacijos proceso dalis. Pavyzdžiui, Boles'as (1999) mini, kad separacijos-individuacijos proceso metu asmuo mokosi prisiimti atsakomybę už save. Kai kurie instrumentai (pvz., LAIQ), vertindami atsiskyrimo nuo tėvų dimensiją, taip pat vertina asmens gebėjimą prisiimti atsakomybę už savo poelgius ar gyvenimo sunkumus (Baik, 1998). Tačiau atsakingumas, kurį jaunuoliai akcentuoja kaip svarbų tapsmui suaugusiuoju, apima ne tik atsakomybę už save. Tai, kad Vakarų šalių (Arnett, 1997, 2001, 2003; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009), taip pat ir Lietuvos jaunuoliai (Vosylis, 2014) svarbiais suaugusiojo ženklais laiko ir normų laikymosi bei šeimyninių kompetencijų kriterijus (Arnett & Taber, 1994), rodo, kad norint įvertinti šiuos visus svarbius atsakomybės aspektus, separacijos-individuacijos dimensijų neužtenka.

Normų laikymosi kriterijai suaugusiojo kriterijų sąrašė yra skirti apibūdinti rizikingo ar probleminio elgesio nebuvimą (Arnett, 2003). Tuo tarpu kitas šios dimensijos polius yra taisyklės laužantis elgesys (Arnett & Taber, 1994). Egzistuojantys taisyklės laužančio elgesio tyrimai iš esmės atitinka *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijos prielaidas, todėl galima manyti, kad šis elgesys atspindi ir jaunuolio (ne)gebėjimą elgtis atsakingai. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad elgesio sunkumai, tarp kurių yra ir taisyklės laužantis elgesys, stipriau pasireiškia paauglystėje, o vėlesniais jaunystės metais palaipsniui mažėja (Petersen, Bates, Dodge, Lansford, & Pettit, 2015; Sampson & Laub, 2003). Žinoma ir tai, jog taisyklės laužantis elgesys yra susijęs su tapatumo formavimusi. Nagrinėjant apytiksliai 20 metų amžiaus JAV jaunuolius buvo nustatyta, kad didžiausi taisyklių laužymo balai buvo būdingi jaunuoliams, priskirtiems difuziniam (sumaišties) tapatumo statusui, o mažiausi – pasiekto arba ankstyvo sprendimo tapatumo statusui (Schwartz et al., 2011). Panašūs rezultatai buvo gauti ir kitame tyrime, kuriame dalyvavo 9 737 aukštosiose mokyklose besimokantys jaunuoliai (Schwartz et al., 2015). Taip pat nustatyta, kad labiau nuo tėvų atsiskyrusiems jaunuoliams (pasižymintiems stipresne separacija-individuacija) būdingi mažesni elgesio sunkumai (Christopoulos, 2003). Taip pat yra nustatyta, kad suaugusiais save laikantys

jaunuoliai pasižymi mažesniu taisyklės laužančiu elgesiu (Nelson & Barry, 2005). Dauge-lyje šių tyrimų taisyklės laužančiam elgesiui ir kitiems elgesio sunkumams buvo pasitelkti klinikiniai instrumentai (pvz., Achenbach'o metodikos), skirti vertinti emocijų ir elgesio sunkumus; tai rodo, kad pastarieji yra tinkami matuoti taisyklės laužantį elgesį ir kartu (ne) atsakingą elgesį besiformuojančio suaugusiojo tarpsnyje.

Suaugusiojo kriterijai, apibūdinantys šeimynines kompetencijas, yra grįsti antropolo-giniais tyrimais, atliktais nagrinėjant kultūras įvairiose pasaulio šalyse, ir apima asmens savybes, rodančias gebėjimą atlikti šeimynines pareigas, bei apibūdina gebėjimą prisiimti atsakomybę už savo šeimą (Arnett, 1994). Tačiau šis atsakomybės aspektas, palyginti su kitais, yra santykinai mažiau tyrinėtas, ypač ieškant ryšių su kitais tapsmo suaugusiuoju aspektais ir jaunystės raidos užduotimis. Iš dalies tai gali būti nulemta to, kad šie kriteri-jai ne visose šalyse jaunuolių yra laikomi labai svarbiais tapsmui suaugusiuoju, pvz., JAV atliktuose tyrimuose tik apie pusė arba mažiau dalyvių nurodė, kad pastarieji yra svarbūs (Arnett, 1994, 2001, 2003), o Austrijoje – tik kiek daugiau nei pusė (Sirsch et al., 2009). Vis dėlto kadangi šeimyniniai kriterijai labai svarbūs Lietuvos kontekste, šeimynines kompe-tencijas yra svarbu įvertinti.

5.2.4. Nepastovumas

Nepastovumas *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje visų pirma yra su-prantamas kaip nestabilumas romantiniuose santykiuose, darbo bei gyvenamosios vietos srityje, kurį sukelia intensyvios tapatumo paieškos. Taigi, šia prasme tai nėra psichologinė dimensija, o daugiau požymis, apibūdinantis gyvenamosios vietos, romantinių partnerių ir darbo kaitą ir kartu – socialinės brandos statusų pokyčius. Tačiau Arnett'as (2004) mini, jog šis nepastovumas yra dažnai lydimas nerimo. Tokiu būdu teorijos autorius apibūdina ir psichologinę šio nepastovumo pusę.

Nerimas yra gana geras psichologinis nepastovumo atitikmuo, kadangi tyrimai rodo, kad nerimo lygis tiek vyrų, tiek moterų grupėse pradeda didėti paauglystės laikotarpyje, pasiekia aukščiausią lygį po vidurinės mokyklos pabaigimo ir vėliau palaipsniui pradeda mažėti (Costello, Copeland, & Angold, 2011; Leadbeater, Thompson, & Gruppuso, 2012). Šis nerimo simptomų didėjimas atspindi jaunuolių reakciją į didėjančią įtampą, kylančią dėl daugybės pereinamųjų gyvenimo įvykių, kuriuos tenka išgyventi šiame gyvenimo tarps-nyje (Leadbeater et al., 2012). Nerimastingumas taip pat labai aiškiai susijęs su tapatumo paieška, ir tai atitinka teorines nepastovumo prielaidas. Metaanalitiniame tyrime (Lillevoll, Kroger, & Martinussen, 2013), kuriame buvo apibendrinti 12 tyrimų, nagrinėjusių nerimo ir tapatumo statusų ryšius, buvo nustatyta, kad mažiausiu nerimu pasižymėjo jaunuoliai, priskirti ankstyvojo sprendimo arba pasiekto tapatumo statusui. Tuo tarpu didžiausiu nerimu pasižymėjo moratoriumo statuso jaunuoliai, ir tai taip pat rodo, kad tapatumo paieška yra susijusi su aukštesniu nerimo lygiu (Lillevoll et al., 2013). Panašūs ryšiai yra nustatyti ir tyrimuose, kuriuose tapatumas nagrinėjamas remiantis naujesniais į procesą orientuotais tapatumo modeliais. Pavyzdžiui, tarpkultūrinio pobūdžio tyrime, kuriame nagrinėti duo-menys surinkti apklausus šešiose skirtingose pasaulio valstybėse gyvenančius paauglius, taikant trijų dimensijų tapatumo modelį buvo nustatyta, kad tapatumo įsipareigojimai su nerimastingumu susiję neigiamai, o giluminė tapatumo paieška ir tapatumo įsipareigojimų

persvarstymas – teigiamai (Crocetti, Hale, et al., 2015). Kitame tyrime (Schwartz et al., 2011), kuriame tapatumas paauglių grupėje vertintas penkių dimensijų modeliu išskiriant tapatumo statusus, buvo nustatyta, kad didžiausiu nerimastingumu pasižymi ieškančio moratoriumo būvio jaunuoliai, o mažiausiu – pasiekto tapatumo ir ankstyvo sprendimo būvio jaunuoliai (Schwartz et al., 2011). Dar viename tyrime, kuriame tapatumo procesai nagrinėti keliuose srityse, taip pat buvo nustatyta, kad jaunuoliams, pasižymintiems tapatumo stabilumu edukacinėje ir santykių srityje, buvo būdinga mažiau nerimo simptomų (Crocetti, Scrignaro, Sica, & Magrin, 2011). Taigi, nerimastingumas gana aiškiai susijęs su tapatumo formavimusi – pagrindiniu šio periodo bruožu, todėl nerimastingumas gali būti naudojamas kaip psichologinis nepastovumo atitikmuo.

5.2.5. Jausmas, lyg būtum „tarp“

Pastebėjimas, kad daugelis 19–29 metų jaunuolių nelaiko savęs nei paaugliais, nei suaugusiais, yra grindžiamas suaugusiojo kriterijų tyrimais, kuriuose buvo prašoma jaunuolių pasakyti, ar jie jaučiasi visiškai suaugę, nesuaugę ar „kai kuriais atžvilgiais suaugę, kai kuriais ne“. Visuose šiuose tyrimuose buvo nustatyta, kad didžiausia proporcija jaučiasi tik kai kuriais atžvilgiais suaugę (pvz., Arnett, 1994, 1997, 1998, 2003; Macek, Bejček, & Vaníčková, 2007; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009). Taip pat yra nustatyta, kad tie, kas save laiko suaugusiais, pasižymi didesne nepriklausomybe, labiau susiformavusiu tapatumu, mažesniu nerimu ir depresyvumu bei mažesniais elgesio sunkumais (Nelson & Barry, 2005). Šie rezultatai taip pat patvirtina kai kurias *besiformuojančio suaugusiojo* raišdos tarpsnio teorines prielaidas.

Nors vienu klausimu su trimis atsakymų variantais galima parodyti, jog didelė dalis jaunuolių nesijaučia visiškai suaugę, arba palyginti, kiek besijaučiantys visiškai suaugę skiriasi nuo visų likusių, šis instrumentas yra gana ribotas siekiant įvertinti jaunuolių savęs kaip suaugusiojo jausmą (Benson & Johnson, 2009). Visų pirma, sunku įvertinti vieno teiginio instrumentų patikimumą (Loo, 2002) (Loo, 2002), pvz., negalima apskaičiuoti vidinio suderinamumo. Taip pat instrumentas tik iš trijų kategorijų yra pernelyg diskretus vertinti suaugusiojo jausmo vystymąsi, kadangi šis, kaip teigiama BSRT teorijoje, vystosi po truputį, laipsniškai (Arnett, 2004). Taip pat yra nustatyta, kad savęs kaip suaugusiojo jausmas gali skirtis priklausomai nuo konteksto, kuriame jaunuolis yra, pvz., darbo aplinkoje jaunuoliai yra labiau linkę jaustis suaugę, o būdami su tėvais – mažiau (Shanahan et al., 2005). Remiantis šiais pastebėjimais buvo pasiūlyta į save kaip suaugusįjį žiūrėti apsvarstant bendraamžių ir suaugusiųjų kontekstus. Kartu buvo pasiūlytas naujas instrumentas, sudarytas iš dviejų po keletą teiginių skalių, kuriuo yra įvertinamas savęs kaip suaugusiojo jausmas šiose dviejose gyvenimo srityse (Vosylis, Klimstra, & Raižienė, 2016). Šis instrumentas taip pat teoriškai susijęs su kitais *besiformuojančio suaugusiojo* tarpsnio bruožais. Nagrinėjant šio instrumento validumą nustatyta, kad savęs kaip suaugusiojo jausmas teigiamai susijęs su tapatumo įsipareigojimais ir neigiamai su tapatumo įsipareigojimų persvarstymu, nerimu ir depresija bei taisyklių laužymu ir atsakingo elgesio žymėmis, o tai atitinka BSRT teorines prielaidas (Vosylis et al., priimta spaudai). Taigi, galima manyti, kad šis instrumentas yra tinkamas jausmo, lyg būtum „tarp“, matavimui.

5.2.6. Suvokiamos galimybės keisti gyvenimo kryptį ir sutelktumas į save

Likusiems dviems besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio aspektams vertinti dažnai pasitelkiamos minėto instrumento IDEA (Reifman et al., 2007) skalės. Kol kas (autorius žiniomis) nėra pasiūlyta geresnių atitikmenų suvokiamų galimybių keisti gyvenimo kryptį ir sutelktumo į save aspektams matuoti. Šių skalių turinys bei teiginių formulotės yra gana panašios į tai, kaip pats Arnett'as (2004, 2014) apibūdina šį periodą. Kalbėdamas apie besiformuojančio suaugusiojo periodą Arnett'as (2004) mini, kad jaunuoliai suvokia šį laikotarpį kaip suteikiantį galimybių keisti savo gyvenimą. Be to, pabaigus mokyklą ir suėjus pilnametystei jaunuoliai tampa daug mažiau priklausomi nuo tėvų, tačiau dar nėra prisiėmę ilgalaikių išpareigojimų, ir tai jiems ir sudaro išskirtines galimybes keisti gyvenimo kryptį. Panašiai apibūdinamas ir sutelktumas į save, t. y. jaunuoliai suvokia šiuo laikotarpiu turintys daug dėmesio skirti sau, nes vėliau to padaryti jie negalės. Kadangi instrumente kaip tik ir vertinama tai, kaip jaunuoliai vertina dabartinį savo gyvenimo tarpsnį (žr. 5.2. skyrelio įvadą), galima manyti, kad šiems dviem bruožams įvertinti IDEA klausimyno skalės yra tinkamos.

5.2.7. Pasitenkinimo gyvenimu metas

Besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio teorijoje taip pat akcentuojama, kad šis periodas yra didžiausių gyvenimo linksmybių ir kartu pasitenkinimo gyvenimu metas (Arnett, 2011). Šiai savybei įvertinti tyrimuose yra labai plačiai taikoma pasitenkinimo gyvenimu skalė (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985), siejant didėjančią pasitenkinimą gyvenimu su įvairiais tapsmo suaugusiuoju aspektais, pvz., pereinamaisiais įvykiais šeimos kūrimo srityje (Soons & Liefbroer, 2009), socialinės brandos statusų įvairiose gyvenimo srityse deriniais (Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012) ar tapatumo formavimusi (Crocetti et al., 2011). Remiantis tuo, galima manyti, kad šis instrumentas gerai sučiuopa tai, kaip suprantamas pasitenkinimas gyvenimu BSRT teorijoje.

5.3. *Besiformuojančio suaugusiojo* teorijos ribos, kritika ir tolesnės tyrimų kryptys

Aptarti psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai apima tiek specifinių jaunystės periodo raidos užduočių įveikimo rodiklius, tiek apibūdina šiuolaikiniam jaunimui būdingą, ištęstą tapsmo suaugusiuoju procesą. Suformuotas tapatumas, įveikta antroji separacijos-individuacijos fazė, taisyklių nelaužantis elgesys (taisyklių laikymasis) ir įgytos šeimyninės kompetencijos atspindi asmens gebėjimą būti nepriklausomu, savarankišku ir atsakingu, t. y. savybes, kurias kaip svarbias tapsmui akcentuoja įvairūs psichosocialinės raidos teorijų autoriai bei patys Vakarų jaunuoliai. Tapatumo paieška, nepastovumas, savęs kaip suaugusiojo jausmas (jo nebuvimas), suvokiamos galimybės keisti gyvenimą ir pasitenkinimas gyvenimu atspindi besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožus, kurie savaime ir apibūdina ištęstą, šių laikų Vakarų jaunimui būdingą tapsmo suaugusiuoju procesą. Iki šiol apžvelgti tyrimai, nagrinėjantys besiformuojančio suaugusiojo raidos

tarpsnio užduočių bei šio tarpsnio bruožų sąsajas, iš esmės patvirtina ir BSRT teorijos prielaidas. Tačiau detalesnė tyrimų, nagrinėjančių šio periodo ypatumus, analizė atskleidžia daugelį šios teorijos prieštaravimų. Tai liečia tiek psichologinius tapsmo suaugusiuoju procesus, tiek socialinę brandą. Pirmiausiai bus aptarti psichologiniai, o vėliau socialinės brandos tyrimų rezultatai ir kartu bus aptartas šio darbo klausimų pagrindas.

Tyrimai, nagrinėjantys savęs kaip suaugusiojo jausmą, rodo, kad didžioji dalis Vakarų šalių jaunuolių jaučiasi „tik kai kuriais atžvilgiais suaugę“, tačiau tų pačių tyrimų rezultatai rodo, kad dalis jaunuolių jaučiasi visiškai suaugę arba visai nesuaugę. Čekijoje atliktame tyrime 64 % dalyvių nurodė, kad jaučiasi tik kai kuriais atžvilgiais suaugę, 30 % nurodė, kad yra visiškai suaugę, ir 7 % nurodė, kad yra visiškai nesuaugę (Macek et al., 2007). Rumunijoje iš dalies suaugusiųjų buvo 50 %, visiškai suaugusiųjų – 40 %, visiškai nesuaugusiųjų – 10 % (Nelson, 2009). Graikijoje atliktame tyrime 59 % jaunuolių nurodė, kad yra iš dalies suaugę, 34 % – visiškai ir 3 % – nesuaugę (Petrogiannis, 2011). Austrijoje – 55 % jaunuolių nurodė, kad yra iš dalies suaugę, 38 % – visiškai ir 7 % – nesuaugę (Sirsch et al., 2009). Panašūs rezultatai gauti ir kitose šalyse atliktuose tyrimuose, pvz., Švedijoje (Wängqvist & Frisén, 2016) arba Turkijoje (Doğan et al., 2016). Taigi, galima manyti, kad vienas iš pagrindinių šio tarpsnio bruožų, t. y. jausmas, kad esi nei suaugęs, nei nesuaugęs, yra būdingas tikrai ne visiems Vakarų šalių jaunuoliams – apie trečdalis jų jaučiasi jau suaugusiais, o likusi dalis jaučiasi dar visai nesuaugusiais.

Tyrimų, nagrinėjančių tapatumo raidą jaunystėje, rezultatai taip pat kiek prasilenkia su BSRT teorijos teiginiais. Anot šios teorijos autoriaus, tapatumo formavimasis yra pagrindinė šio tarpsnio užduotis ir kartu visiems šio amžiaus jaunuoliams, gyvenantiems Vakarų šalyse, yra būdinga aktyvi savojo tapatumo paieška (Arnett, 2000, 2004, 2014). Žvelgiant per teorinių tapatumo modelių prizmę tai reikštų, kad dauguma šių jaunuolių pasižymo moratoriumo arba ieškančio moratoriumo būseną. Tačiau tyrimai, nagrinėjantys tapatumo raidą jaunystės tarpsnyje, rodo, kad gana didelė dalis jaunuolių yra pasiekto tapatumo arba ankstyvojo sprendimo būvio, t. y. jie nėra išitraukę į aktyvias tapatumo paieškas. Pavyzdžiui, anksčiau aptartame metaanalitinio pobūdžio tyrime, kuriame apžvelgiama ir 90 tapatumo raidos tyrimų, atliktų tyrinėjant 18–29 amžiaus jaunuolius, yra parodyta, kad tik apie trečdalis (tikslus skaičius kiek varijuoja įvairiuose tyrimuose) jaunuolių gali būti priskirti moratoriumo būviui, o maždaug ketvirtadalis – pasiekto tapatumo būviui (Kroger et al., 2010). Taigi, tapatumo paieška, kaip pagrindinis šio tarpsnio bruožas, taip pat yra būdingas ne visiems jaunuoliams. Tai, kad tapatumo formavimasis gana tampriai susijęs su kitais šio tarpsnio bruožais, tokiais kaip nerimastingumas (Crocetti, Hale, et al., 2015; Lillevoll et al., 2013; Schwartz et al., 2011), leidžia daryti gana tvirtą prielaidą, kad ir kiti besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio požymiai nėra būdingi visiems jaunuoliams.

Panašūs rezultatai yra gaunami nagrinėjant ir separacijos-individuacijos procesą. Baik (1998), nagrinėdama atsiskyrimą ir artimų ryšių su tėvais palaikymą studentų imtyje, nurodo, kad apytiksliai trečdalis jaunuolių gali būti apibūdinti kaip sėkmingai įveikę antrąją separacijos-individuacijos fazę, t. y. psichologiškai atsiskyrę nuo tėvų, tačiau palaikantys su jais gerus ryšius. Vadinasi, ir sėkmingas psichologinis atsiskyrimas nuo tėvų gali įvykti gana anksti, tad ši raidos užduotis nėra labai aktuali visiems šio amžiaus jaunuoliams.

Dar įdomesnių pastebėjimų pateikia kokybiniai tyrimai. Jungtinėje Karalystėje atliktame tyrime (Hendry & Kloep, 2010), kuriame dalyvavo 38 17–20 metų jaunuoliai, nesimokantys aukštojo mokslo institucijose, bet esantys įvairaus darbinio statuso (dirbantys pilnu etatu, dirbantys nepilnu etatu arba nedirbantys) ir įvairaus gyvenamojo būsto statuso (gyvenantys su tėvais arba gyvenantys atskirai), buvo pasitelktas pusiau struktūruotas interviu, siekiant atskleisti įvairias šių jaunuolių tapsmo suaugusiuoju patirtis. Taikant teorinę teminę analizę dalyvių atsakymams nagrinėti, be pagrindinės „besiformuojančio suaugusiojo“ temos, apibūdinančios tapsmo suaugusiuoju ypatumus, buvo išskirtos ir dar dvi, apibūdinančios kiek kitokios patirties jaunuolius. „Besiformuojančio suaugusiojo“ apibūdinimui priskirti jaunuoliai pasižymėjo dviprasmišku savęs kaip suaugusiojo jausmu, neturėjo rimtų išpareigojimų gyvenime, nebuvo išitraukę į pastovius romantinius santykius, turėjo menkus karjeros planus ir gyveno su tėvais, būdami tuo visai patenkinti. „Suvaržyti suaugusieji“ (*angl. prevented adults*) taip pat pasižymėjo dviprasmišku savęs kaip suaugusiojo jausmu, turėjo daugiau įvairių atsakomybių gyvenime, kai kurie buvo išitraukę į ilgalaikius romantinius santykius, dirbo pilnu etatu, bet nebuvo apsisprendę dėl tolimesnės karjeros, buvo iš dalies priklausomi nuo tėvų, tačiau siekė išsikraustyti iš jų namų. „Visiškai suaugusieji“ pasižymėjo jausmu, lyg būtų visiškai suaugę, turėjo daug atsakomybių šeimos ir darbo srityse, pasižymėjo pastoviais santykiais, dirbo pilnu etatu pasirinktos karjeros srityje ir buvo nepriklausomi arba tik iš dalies priklausomi nuo tėvų (Hendry & Kloep, 2010). Nors tai kokybinis tyrimas, apimantis nedidelę dalyvių imtį, tačiau juo gana akivaizdžiai parodyta, kad tapsmo suaugusiuoju procesas, kalbant apie įvairius psichologinius ypatumus, taip pat gali būti labai įvairus ir skirtis nuo to, kas apibūdinama BSRT teorijoje, netgi tame pačiame sociokultūriniame kontekste.

Iš tiesų, Arnett'as (2004), apibūdindamas šį raidos tarpsnį, gana mažai dėmesio skiria šio tarpsnio bruožų teorinėms tarpusavio sąsajoms: skaitant autoriaus tekstus sunku suprasti, ar šį periodą išgyvenantys jaunuoliai pasižymi visomis penkiomis savybėmis, t. y. ar šios savybės gali vieniems pasireikšti visos kartu, o kitiems – tik kai kurios. Remiantis aptartais tyrimais galima manyti, kad ne visos šio periodo savybės būdingos visiems jaunuoliams, ir jaunuolių, kuriems yra būdingos visos periodo savybės, gali būti ne tiek ir daug. Panašūs pastebėjimai buvo pateikti ir kitų tyrėjų. Pavyzdžiui, Syed'as (2015), apžvelgdamas teoriją, mini, kad reikėtų atskirti „besiformuojančio suaugusiojo“ *raidos tarpsnio sąvoką* (kuria įvardijamos amžiaus ribos) nuo „besiformuojančių suaugusiųjų“ – t. y. jaunuolių, kurie pasižymi teorijoje aptariamais bruožais. Kitaip tariant, ne visi šio amžiaus jaunuoliai gali atitikti BSRT teorijoje aprašytą jaunuolio paveikslą ir gali pasižymėti ir kitais bruožais.

Siek tiek įžvalgų apie kitus galimus jaunuolių profilius pateikia aptarti tyrimai, nagrinėjantys šio tarpsnio raidos užduočių ir bruožų sąsajas (Baik, 1998; Christopoulos, 2003; Crocetti, Hale, et al., 2015; Crocetti et al., 2011; Kroger, 1985; Kroger & Haslett, 1988; Lillevoll, et. al., 2013; Nelson & Barry, 2005; Schwartz et al., 2011). Tačiau šie tyrimai yra labai fragmentiški ir nagrinėja tik kai kuriuos iš aptariamo periodo aspektų. Nepaisant to, šie tyrimai leidžia pagrįstai manyti, kad esama jaunuolių, pasižyminčių kiek kitokiais šio tarpsnio bruožais ir kitaip įveikiančiais raidos užduotis. Išsamiau į šiuos klausimus būtų

galima atsakyti taikant „į asmenį orientuotą“ požiūrį, akcentuojamą gyvenimo kelio perspektyvoje, t. y. vietoje vieno ar kelių kintamųjų ryšių analizės galima būtų įvertinti visus teorijoje pateikiamus psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus ir pabandyti išskirti skirtingą šių aspektų raiška pasižyminčias grupes. Tokio pobūdžio analizė leistų atidžiau ir visapusiškiau pažvelgti į tapsmo suaugusiuoju įvairovę ir kartu galėtų patvirtinti arba paneigti kai kuriuos teorijos teiginius. Kaip tik tokio pobūdžio analizė ir pasitelkiama šiame tyrime.

Daug klausimų apie tai, kiek šis tarpsnis iš tiesų yra būdingas visiems Vakarų šalių jaunuoliams, kelia ir detalesnė socialinės brandos tyrimų apžvalga. BSRT teorija, be kita ko, grindžiama ir sociodemografiniais tyrimais, rodančiais, jog dabartinė Vakarų šalių jaunimo socialinė branda yra vėlyva. Daugiausiai autorius akcentuoja išsitususį edukacinį periodą bei vėlyvesnį pirmosios santuokos amžių, kuris šiuo metu daugelyje Vakarų šalių yra apie 30-uosius gyvenimo metus (Arnett, 2000, 2004, 2014). Kiti autoriai, nagrinėjantys, ar šis periodas egzistuoja tam tikrose šalyse, taip pat daug dėmesio skiria socialinės brandos tendencijoms konkrečiame kontekste įvertinti (Crocetti, 2016; Doğan et al., 2016, p. 201; Macek et al., 2016; Robinson, 2016; Salmela-Aro et al., 2016; Saraiva, 2016; Seiffge-Krenke & Gelhaar, 2008; Vosylis et al., 2016; Wängqvist & Frisén, 2016). Viena vertus, tyrimai, rodantys, kad socialinė jaunuolių branda beveik visose Europos šalyse tapo vėlyvesnė ir labiau išėsta (pvz., Billari & Liefbroer, 2010; Crocetti, 2016; Doğan et al., 2016; Macek et al., 2016; Robinson, 2016; Salmela-Aro et al., 2016; Saraiva, 2016; Seiffge-Krenke, 2016; Wängqvist & Frisén, 2016), pagrindžia vieną pagrindinių BSRT teorijos idėjų, kuria teigiama, kad šis periodas egzistuoja tose Vakarų šalyse, kuriose būdingas socialinės brandos įvykių atidėliojimas. Tačiau anksčiau aptarti tyrimai, kuriuose ne tik apžvelgiamos socialinės brandos įvykių vidutinio amžiaus tendencijos, bet ir siekiama išskirti tam tikram sociokultūriniam kontekstui būdingus socialinės brandos takus, pateikia gana prieštaringą vaizdą.

Aptariant JAV išskirtus socialinės brandos takus yra minima, kad tik vienas iš jų – „išsilavinusių vienišių“ yra panašus į tai, kas Arnetto teorijoje yra apibūdinama kaip „besiformuojantis suaugusysis“, t. y. ilgai besimokantis ir visus kitus socialinės brandos įvykius atidėliojantis jaunuolis (Osgood et al., 2005). Aptariant socialinės brandos takus, būdingus jaunuoliams Jungtinėje Karalystėje, taip pat minima, kad tik „lėtai pradedančiųjų“ socialinės brandos takas atitinka besiformuojančiuo suaugusiojo bruožus (Schoon et al., 2012). Aptariant Suomijoje išskirtus socialinės brandos takus taip pat minima, kad tik keli iš jų, pasižymintys visų ar daugumos įvykių atidėliojimu („vėlai pradedantieji“ ir „vėlyvos karjeros vienišiai“), yra panašūs į besiformuojančius suaugusiuosius. Taigi, socialinės brandos tendencijos, kuriomis remiamasi BSRT teorijoje, taikytinos toli gražu ne visiems jaunuoliams. Kartu kyla klausimas, kiek šioje teorijoje aprašyti bruožai yra būdingi skirtinga socialinės brandos eiga pasižymintiems jaunuoliams. Visgi socialinės brandos takus nagrinėjančių tyrimų trūkumas yra tai, kad juose menkai paliečiami psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai. Vienintelis psichologinis aspektas, susijęs su besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožais ir nagrinėtas socialinės brandos takų tyrimuose, yra pasitenkinimas gyvenimu. Taigi, kyla klausimas, ar „besiformuojantis suaugusysis“ yra periodas ar tam tikra raidos trajektorija.

Anot teorijos autoriaus, šis raidos tarpsnis yra didžiausių gyvenimo linksmybių (*angl.* period of unparralled fun) ir kartu pasitenkinimo gyvenimu metas. Tačiau pasitenkinimo gyvenimu skirtumai jaunuolių grupėse, pasižyminčiose skirtinga socialine branda, taip pat prieštarauja teorijos teiginiams. Nagrinėjant socialinės brandos takus, būdingus Jungtinės Karalystės jaunuoliams, nustatyta, kad „lėtai pradedančiųjų“ grupė (atitinkanti „besiformuojančio suaugusiojo“ apibūdinimą) pasižymi vienu mažiausių pasitenkinimo gyvenimu lygių, o „tradicinės šeimos“ grupė (susituokę, turintys bent vieną vaiką, gyvenantys nuosavame būste ir dirbantys pilną darbo dieną) pasižymi vienu aukščiausių pasitenkinimo gyvenimu lygiu (Schoon et al., 2012a). Aptariant Suomijoje išskirtus socialinės brandos takus taip pat nustatyta, kad „vėlai pradedantieji“ ir „vėlyvos karjeros vienišiai“ pasižymi mažiausiu pasitenkinimu gyvenimu, o „karjeros ir šeimos“ klasteris pasižymi didžiausiu (Salmela-Aro et al., 2011). Taigi, tai leidžia teigti, kad bendroji pasitenkinimo gyvenimu augimo šiuo tarpsniu tendencija yra susijusi ne su besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio bruožais, tokiais kaip socialinės brandos įvykių atidėliojimas, o atvirkščiai – su įvairiais socialinės brandos įvykiais ir socialinių suaugusiojo statusų įgijimu.

Informacijos apie besiformuojančio suaugusiojo bruožų ir kitų socialinės brandos aspektų ryšius pateikia tik keli tyrimai, lyginantys, kaip skiriasi šių bruožų raiška skirtingų socialinės brandos statusų jaunuolių grupėse. Vokietijoje atliktame tyrime nustatyta, kad penki šio periodo bruožai (vertinti IDEA klausimynu) pasireiškia skirtingai tarp skirtingo socialinės brandos statuso jaunuolių. Tapatumo paieška labiausiai buvo išreikšta studentų grupėje, mažiau – dirbančių bei nedirbančių ir nestudijuojančių jaunuolių grupėse. Suvokiamos galimybės keisti gyvenimą taip pat daugiau buvo išreikštos studentų grupėje ir mažiau kitose. Nestabilumas buvo ryškesnis studentų bei nestudijuojančių ir nedirbančių grupėje, sutelktumas į save – tik studentų. Jausmas, lyg būtum „tarp“, – praktiką atliekančių jaunuolių grupėje (Seiffge-Krenke, 2016). Turkijoje atliktame tyrime buvo nustatyta, kad visi penki požymiai yra labiau išreikšti studentų grupėje nei, pvz., studijuojančių, bet kartu ir dirbančių arba tik dirbančių jaunuolių grupėse (Doğan et al., 2016). Tarpkultūriname tyrime, kuriame buvo nagrinėjami Italijos ir Japonijos jaunuoliai, taip pat buvo nustatyta, kad tiek Italijos, tiek Japonijos jaunuolių imtyje tapatumo paieškos, jausmo, lyg būtum „tarp“, nestabilumo ir suvokiamų galimybių bruožai labiausiai būdingi studentų grupėje, o sutelktumas į save – dirbančiųjų grupei (Crocetti, Tagliabue, et al., 2015). Tyrimo Nyderlandų Karalystėje (Hill, Lalji, Rossum, Geest, & Blokland, 2015) taip pat nustatyta, kad šių savybių pasireiškimas priklauso ir nuo jaunuolių šeimų socioekonominio statuso (SES). Tapatumo paieškos ir suvokiamų galimybių keisti gyvenimą bruožai buvo labiau išreikšti aukšto SES statuso grupėje nei kitose (Hill et al., 2015). Keliuose tyrimuose taip pat buvo nustatyta, kad jaunuoliai, gyvenantys atskirai nuo tėvų, pasižymėjo didesne nepriklausomybe nuo abiejų tėvų, bet kartu ir geresniais santykiais su jais (Kins & Beyers, 2010; Seiffge-Krenke, 2006; Zupančič et al., 2014). Taigi, visa tai rodo, kad besiformuojančio suaugusiojo bruožai nėra būdingi visiems jaunuoliams ir jų raiška gali skirtis priklausomai nuo socialinės brandos statuso bei, galima manyti, nuo socialinės brandos eigos. Šie tyrimai taip pat papildo suaugusiojo kriterijų kritiką, t. y. tai, jog skirtingi besiformuojančio suaugusiojo bruožai gali skirtingai reikštis skirtinga socialine branda pasižyminčių

jaunuolių grupėse; taip pat rodo, kad socialinės brandos įvykiai reikšmingai prisideda prie tapimo suaugusiuoju proceso.

Dėl šių ir kitų tyrimų rezultatų, prieštaraujančių BSRT teorijos teiginiams, teorija sulaukė nemažai kritikos. Teorija kritikuojama daugeliu aspektų, įskaitant metodologinius tyrimų, kuriais ši teorija grįsta, trūkumus, grįžimo prie stadijomis vykstančios raidos sampratos, pernelyg didelio apibendrinimo ir daugelio kitų.

BSRT teorija suformuluota remiantis maždaug 300 interviu su jaunuoliais medžiaga, tačiau visiškai neatskleidžiama, kokią analitinę strategiją naudojo teorijos autorius, išskirdamas ir apibūdinamas penkis šio tarpsnio bruožus (Côté, 2014). Tai leidžia manyti, kad išskiriant šio periodo bruožus nebuvo vadovautasi aiškia kokybinio tyrimo strategija ir nebuvo apžvelgtos visos jaunuolių patirtys, todėl tikėtina, kad aprašant tarpsnio bruožus buvo pateikiama tik tai, kas autoriui pasirodė svarbiausia (Côté, 2014). Ši kritika leidžia manyti, kad gali egzistuoti ir visai kitokios tapimo suaugusiuoju patirtys, kurios iki šiol nėra atskleistos ir kurias vertėtų atskleisti.

Pastebima ir tai, kad teorijos teiginiai yra pernelyg plačiai taikomi kitiems nei JAV ir Vakarų Europos šalių vidurinės socioekonominės klasės jaunuoliams. Nors teorijoje pabrėžiama, kad šis raidos tarpsnis yra specifinis Vakarų sociokultūriniam kontekstui, teorijos kritikų teigimu, net ir šiame išsivysčiusių Vakarų šalių kontekste egzistuoja labai didelė tapimo suaugusiuoju eigos įvairovė ir didelė jaunuolių dalis pasižymi visai kitokia eiga (Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Kloep & Hendry, 2011). Šia kritika taip pat teigiama, kad BSRT teorijoje aprašytos patirtys gali priklausyti nuo socialinės brandos eigos.

Itin daug kritikos sulaukė ir BSRT teorijoje pateikiamas požiūris į žmogaus raidą kaip vykstančią tam tikromis stadijomis. Anot teorijos kritikų, toks požiūris yra ribotas ir netgi rizikingas dėl kelių svarbių priežasčių (Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2011; Kloep & Hendry, 2011b). Visų pirma, amžiaus ir raidos stadijų taikymas bandant paaiškinti žmogaus elgesį neefektyvus, pvz., šių dienų jaunuolių polinkio atidėlioti šeimos kūrimą nepaaiškina tai, kad šie jaunuoliai yra besiformuojančio suaugusiojo tarpsnyje. Tad ir naujos raidos stadijos „išradimas“ visai nepadeda suprasti pačios raidos, o tik skirsto jaunuolius į tam tikras kategorijas pagal jų gyvenimo būdo ir elgesio panašumą. Antra, asmens raida ir tapsmas suaugusiuoju yra daugiadimensiai procesai, specifiški gyvenimo sričiai, t. y. tam tikrais aspektais ar tam tikrose gyvenimo srityse jaunuolis gali visai nesubręsti, subręsti vėliau ar daug anksčiau nei kiti (Hendry & Kloep, 2007). Trečia, asmens raidos periodizacija ir kartu kritikuojama teorija nustumia į pakraštį tuos jaunuolius, kurie nepasižymi teorijoje pateiktais bruožais. Tokiu būdu tai, kas yra būdinga vidurinės klasės atstovams, gyvenantiems pasiturinčiose Vakarų šalyse (kurie daugiausiai ir buvo tirti teorijos autoriaus), šios teorijos šviesoje tampa norma, o jaunuoliai, nepasižymintys periodo bruožais, vertinami kaip neatitinkantys normos (Hendry & Kloep, 2007). Anot teorijos kritikų, grubaus individų priskyrimo tam tikrai kategorijai remiantis jų chronologiniu amžiumi reikia atsakyti, o raidą suvokti ir nagrinėti kaip nuolatinį procesą, apibūdinamą trajektorijomis, pasitelkiant moderniais teoriniais požiūriais grįstas sistemų teorijas (Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007).

Aptarta teorijos kritika suteikia pagrindą naujiems klausimams, kurie iki šiol yra gana menkai atsakyti. Nepaisant to, kad daugelis aptartų kritinių publikacijų buvo paskelbtos

daugiau nei prieš penkerius metus, iki šiol pakankamai mažai dėmesio buvo skirta siekiant įvertinti, kiek šių teorijos kritikų teiginiai pasitvirtina. Atsakymų į šiuos klausimus ieškojimas padėtų geriau suprasti šiuolaikinio tapimo suaugusiuoju proceso specifiką bei leistų įvertinti, kiek pateikiami bruožai yra būdingi skirtinga socialinės brandos eiga pasižymintiems jaunuoliams. Tai kartu leistų atsakyti ir įvairius klausimus, susijusius su suaugusiojo ženklių tyrimais, tarp kurių vienas svarbiausių – kiek bendrai socialinės brandos įvykiai turi reikšmės tapsmui suaugusiuoju.

Apibendrinti pateiktas pastabas, teorijos kritikų teiginius ir tolimesnes tyrimų kryptis būtų galima taip: a) *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija apibūdina tik vieną iš galimų patirčių profilių, t. y. 18–25 / 29 metų amžius gali būti išgyvenamas ir visai kitaip, todėl tolesnės tyrimų kryptys turėtų siekti atskleisti šio proceso ir patirčių įvairovę; b) *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje aprašytos patirtys yra susijusios su socialinės brandos eiga, todėl psichologinių tapimo suaugusiuoju aspektų raiškos įvairovę būtų galima sieti su socialinės brandos eiga; c) asmens raidą ir kartu tapimo suaugusiuoju procesą geriau yra nagrinėti kaip nuolatinį procesą, apibūdinamą trajektorijomis, pasitelkiant moderniais teoriniais požiūriais grįstas sistemų teorijas. Šiame darbe kaip tik ir siekiama atsakyti į daugelį BSRT teorijos bei suaugusiojo kriterijų tyrimų kritikų klausimų.

Socialinės brandos takų, būdingų Lietuvos kontekstui, išskyrimas, remiantis prieš tai aprašytais tyrimų gairėmis, yra vienas svarbiausių šio tyrimo tikslų, kadangi kol kas (autorius žiniomis) tokių tyrimų Lietuvoje nėra atlikta. Socialinės brandos takų, būdingų Lietuvos kontekstui, atskleidimas yra vertingas, nes leidžia palyginti, kiek viename kontekste išskiriami takai yra panašūs į tokius takus kitų šalių kontekstuose. Kadangi socialinė branda vyksta trijose gyvenimo srityse palaipsniui, pirmiausiai siekiama atskleisti pagrindinius socialinės brandos takus gyvenamojo būsto srityje, šeimos formavimo srityje ir mokslų-darbo srityje. Vėliau siekiama atskleisti pagrindinius socialinės brandos takus pasitelkus holistinį požiūrį, t. y. nagrinėjant socialinę brandą trijose gyvenimo srityse kartu. Taip pat šiame darbe vertinami psichologiniai tapimo suaugusiuoju aspektai, pasitelkiant „į asmenį orientuotą“ požiūrį, t. y. siekiama išskirti skirtinga šių aspektų raiška pasižyminčias grupes. Tokio pobūdžio analizė leidžia atidžiau ir visapusiškiau pažvelgti į tapimo suaugusiuoju įvairovę ir kartu įvertinti kai kuriuos teorijos teiginius. Galiausiai šiame tyrime yra siekiama įvertinti, kiek viena ar kita socialinės brandos eiga pasižymintys Lietuvos jaunuoliai skiriasi psichologiniais tapimo suaugusiuoju aspektais. Psichologinių tapimo suaugusiuoju aspektų ryšių su socialine branda analizė padės atsakyti į daugelį prieš tai minėtų klausimų, sietinų su suaugusiojo kriterijų tyrimais ir BSRT teorijos kritika.

6. TYRIMO TIKSLAI, KLAUSIMAI, PRIELAIDOS IR HIPOTEZĖS

Priminimui, **pirmiausiai** šiuo tyrimu siekiama atskleisti Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus. Kadangi socialinė branda vyksta trijose gyvenimo srityse, visų pirma yra siekiama atskleisti pagrindinius socialinės brandos takus gyvenamojo būsto srityje, antra - šeimos kūrimo srityje, ir trečia - mokslo-darbo srityje. Žinant, kad socialinės brandos įvykiai trijose gyvenimo srityse dažnai persikloja, šiame tyrime socialinės brandos eiga nagrinėjama pasitelkus ir holistinį požiūrį, kuo siekiama atskleisti pagrindinius socialinės brandos statusų deriniai jaunystės laikotarpyje bei pagrindinius holistinius socialinės brandos takai, atspindinčius savitą socialinės brandos statusų derinių kaitą. Tiriamasis klausimų, susijusių su pirmuoju šio tyrimo tikslu, pobūdis neleidžia kelti konkrečių ir tiesiogiai patikrinamų hipotezių. Tačiau galima daryti prielaidą, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda yra diversifikuota, t. y. jaunuoliams yra būdingi įvairūs socialinės brandos takai. Taip pat galima daryti prielaidą, kad išskirti socialinės brandos takai bus diferencijuojami socialinės brandos įvykių laiko gyvenimo eigoje atžvilgiu, t. y. galima manyti, kad bus rasti socialinės brandos takai, pasižymintys ankstyvu socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimu ir pasižymintys vėlyvu šių vaidmenų įgijimu.

Antra, šiuo tyrimu siekiama atskleisti profilius, žyminčius psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus, išskirtus *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje. Tiriamasis klausimų, susijusių su antruoju šio tyrimo tikslu, pobūdis taip pat neleidžia kelti konkrečių ir tiesiogiai patikrinamų hipotezių, kadangi tokio pobūdžio tyrimų yra gana mažai ir yra sunku nuspėti tikslų profilių skaičių. Tačiau remiantis ankstesniais tyrimais galima manyti, kad egzistuoja bent keli profiliai, besiskiriantys psichologiniais tapsmo suaugusiuoju ypatumais, akcentuojamais *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje. Konkrečiau, galima daryti prielaidą, kad egzistuoja profilis, kurį galima apibūdinti kaip „besiformuojančio suaugusiojo“, t. y. pasižymintis mažesniais tapatumo išipareigojimais ir labiau išreikšta tapatumo paieška, silpnesne separacija-individuacija, mažesniu atsakingumu, didesniu nerimastingumu, mažesniu savęs kaip suaugusiojo pojūčiu, didesniu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei didesniu pasitenkinimu gyvenimu. Taip pat galima daryti prielaidą, kad egzistuoja profilis, kurį galima apibūdinti kaip „jauno suaugusiojo“, t. y. pasižymintis dideliais tapatumo išipareigojimais ir mažiau išreikšta tapatumo paieška, stipresne separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo pojūčiu, mažesniu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei didesniu pasitenkinimu gyvenimu.

Trečia, šiuo tyrimu siekiama įvertinti skirtingiems socialiniams takams priskirtų jaunuolių psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus, t. y. siekiama sužinoti kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingi jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialiniams takams? Remiantis ankstesniais tyrimais galima manyti, kad jaunuoliai, kuriems būdingi skirtingi socialiniai takai, skiriasi įvairiais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, t. y. tapatumo procesais, nerimastingumu, savęs kaip suaugusiojo jausmu, suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą, sutelktumu į save, pasitenkinimu gyvenimu, separacija-individuacija ir atsakingumu. Galima kelti

tokią prielaidą: *jaunuoliai, besiskiriantys socialinės brandos takais, skiriasi ir psichologiniais tapimo suaugusiuoju aspektais. Šią prielaidą toliau galima sukonkretinti keliomis hipotezėmis:*

H1: Profilis, pasižymintis mažesniais tapatumo įsipareigojimais ir labiau išreikšta tapatumo paieška, silpnesne separacija-individuacija, mažesniu atsakingumu, didesniu nerimastingumu, mažesniu savęs kaip suaugusiojo pojūčiu, didesniu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei didesniu pasitenkinimu gyvenimu („besiformuojančio suaugusiojo“), yra labiau būdingas vėlyva socialine branda pasižymintiems jaunuoliams.

H2: Profilis, pasižymintis dideliais tapatumo įsipareigojimais ir mažiau išreikšta tapatumo paieška, stipresne separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo pojūčiu, mažesniu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei didesniu pasitenkinimu gyvenimu („jauno suaugusiojo“), yra labiau būdingas ankstyva socialine branda pasižymintiems jaunuoliams.

7. TYRIMO METODAI

7.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimui pasirinkta Lietuvos jaunuolių, esančių apytiksliai 25 metų amžiaus, imtis. Ši amžiaus grupė leidžia tikėtis socialinės brandos statusų arba vaidmenų įvairovės darbe nagrinėjamosiose gyvenimo srityse (būsto, partnerystės-šėimos ir mokslų-darbo). Šis amžius taip pat atitinka viršutinę besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio ribą (Arnett, 2000), taigi, galima tikėtis, kad dalis jaunuolių tam tikrais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais turėtų būti suaugę, o kita dalis – ne.

Iš viso tyrime dalyvavo 489 jaunuoliai (iš jų 49,3 % moterų; $M_{\text{amžius}} = 24,84$, $SD_{\text{amžius}} = 0,78$), kurių jauniausiems buvo 23 ($n = 4$), o vyriausiems 27 ($n = 4$) metai. Ši grupė toliau tyrime vadinama „jaunuoliais“. Tyrimo imtis sudaryta ne atsitiktinumo principu, todėl vadintina patogiąja. Tačiau sudarant imtį buvo tikslingai siekiama užpildyti tam tikras iš anksto pasirinktas socialinės brandos statusų kvotas, sudarytas remiantis panašaus amžiaus Lietuvos jaunuolių populiacijos savybėmis (pateikiama 7.1.1 lentelėje). Tiksliau, sudarant imtį siekta išlaikyti vienodą vyrų ir moterų santykį, taip pat gyvenančiųjų su tėvais ir gyvenančiųjų atskirai nuo tėvų, susituokusiųjų, turinčiųjų ir neturinčiųjų vaikų, dirbančiųjų apmokamą darbą ir bedarbių bei studentų ir nestudijuojančiųjų kvotas, atitinkančias panašaus amžiaus Lietuvos jaunuolių proporcijas. Tikslios tyrimo dalyvių socialinės brandos statusų proporcijos bei reprezentaciniai Lietuvos duomenys pateikiami 7.1.1 lentelėje.

Didžiausia tyrime dalyvavusių jaunuolių dalis gyveno laikiname būste, tuo tarpu likusiųjų apytiksliai po lygiai buvo gyvenančiųjų nuosavame būste ir gyvenančiųjų su tėvais. Pastarųjų buvo apytiksliai penktadalis ir ši proporcija, nors ir mažesnė, yra panaši į nustatytą reprezentatyvioje Lietuvos jaunuolių imtyje (žr. 7.1.1 lentelę). Apytiksliai tokia pati dalis jaunuolių nurodė, kad neturi partnerio, turi partnerį, gyvena kartu su partneriu arba gyvena su sutuoktiniu. Tik nedidelė jaunuolių dalis buvo susituokę ir negyvenantys su sutuoktiniu. Lietuvą reprezentuojančių tyrimų, rodančių, kokia proporcija jaunuolių yra vieniši, turi partnerį ar su juo gyvena, rasti sunku, kadangi šie statusai (pvz., turinčiojo partnerį) daug dažniau keičiasi ir yra mažai viešinami. Tačiau šio tyrimo nesusituokusiųjų (72,9 %), susituokusiųjų, gyvenančių su sutuoktiniu, ir susituokusiųjų, negyvenančių su sutuoktiniu, proporcija yra labai panaši į nustatytą reprezentaciniuose tyrimuose. PGS2013 (Metiniame pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrime) taip pat nustatyta, kad apie 2,4 % 24–26 metų amžiaus jaunuolių yra ne tik susituokę, bet ir išsituokę (Lietuvos statistikos departamentas). Šiame tyrime tokių jaunuolių nepasitaikė, taigi, ši populiacijos dalis nėra reprezentuojama. Didžioji dauguma jaunuolių neturėjo vaikų: iš visos imties tik 48 jaunuoliai (~ 10 %) turėjo vieną ar kelis vaikus.

Didžiausia jaunuolių grupės dalis buvo nesimokantys ir apytiksliai ketvirtadalis jų nurodė, kad formaliai studijuoja. Šis procentas yra kiek didesnis, nei nustatytas reprezentaciniuose Lietuvos tyrimuose. PGS2013 tyrimo metu atsakydami į klausimą „Ar šiuo metu mokotės?“ apie 15 % jaunuolių pasirinko atsakymą „taip“ ir visi jie nurodė, kad

mokosi aukštojoje mokykloje (Lietuvos statistikos departamentas). Todėl galima manyti, kad šis tyrimas kiek daugiau reprezentuoja studijuojančius jaunuolius.

Dauguma tyrime dalyvavusių jaunuolių buvo dirbantieji pilną darbo dieną, o likusi dalis nurodė, kad nedirba arba dirba nepilną darbo dieną. Nedirbančių jaunuolių (nedirbančių ir neieškančių darbo, nedirbančių ir ieškančių darbo bei savanorių, neturinčių apmokamo darbo) imtyje buvo 12,9 % ir ši proporcija buvo panaši į 15,5 % bedarbių, kurių tiek buvo nustatyta PGS2013 tyrimo metu. PGS2013 tyrime taip pat nustatyta, kad 2,0 % samdomų darbuotojų ir 1,3 % savarankiškai dirbančiųjų (24–26 metų amžiaus) dirba nepilną darbo dieną, taip pat 63,3 % samdomų darbuotojų ir 2,0 % savarankiškai dirbančiųjų (24–26 metų amžiaus) dirba pilną darbo dieną. Tarp šio tyrimo dalyvių dirbančiųjų, palyginti su Lietuvos jaunuolių populiacija, buvo kiek daugiau, todėl galima manyti, kad šis tyrimas kiek daugiau reprezentuoja dirbančius jaunuolius.

Vertinant socialinės brandos statusų proporcijų skirtumą tarp vyrų ir moterų, pasitelkus Pearsono χ^2 kriterijų ir Cramer'io V koeficientą, buvo nustatyta, kad ši proporcija buvo vienoda gyvenamojo būsto, dabartinių studijų bei tėvystės / motinystės statuso atžvilgiu ($p > 0,05$, $V < 0,1$). Tačiau daugiau vyrų nei moterų dirbo pilną darbo dieną ir daugiau moterų pažymėjo, kad yra darbo neieškančios bedarbės ($\chi^2 = 15,532$; $p < 0,004$, $V = 0,178$). Taip pat daugiau vyrų nurodė, kad neturi partnerio, ir daugiau moterų nurodė, kad gyvena kartu su sutuoktiniu ($\chi^2 = 13,573$; $p = 0,001$, $V = 0,167$).

Didžioji dalis tyrimo dalyvių gyveno Vilniuje (70,1 %). Likusią dalį dalyvių sudarė gyvenantieji (pagal didžiausią procentą) Kaune, Panevėžyje, Marijampolėje, Tauragėje, Utenoje, Klaipėdoje, Šiauliuose ir kituose Lietuvos miestuose (mažiau nei po 1 %; iš viso 8,4 %). Vienas dalyvis buvo užsienyje gyvenantis emigrantas, retkarčiais apsilankantis Lietuvoje. Taigi, tyrimas labiau reprezentuoja Vilniuje nei kituose miestuose gyvenančius (bet nebūtinai kilusius iš Vilniaus - tyrime nebuvo renkama informacija apie jaunuolių kilmės vietovę) jaunuolius.

Tyrime taip pat buvo renkama informacija apie socialinės brandos statusų kaitą nuo mokyklos pabaigimo (kaip ši informacija buvo renkama, plačiau paaiškinta įvertinimo būdų skyrelyje). Kiek tyrimo dalyvių po mokyklos pabaigimo pasižymėjo vienu ar kitu socialinės brandos statusu ir kaip ši dalis keitėsi per septynerius metus, parodyta A priedo 1–5 paveiksluose. Įvertinus tai, kad socialinės brandos statusų proporcija beveik visose gyvenimo srityse keitėsi kiekvienais metais po mokyklos pabaigimo, galima manyti, kad nagrinėjama imtis taip pat yra pakankamai heterogeniška šių statusų kaitos tendencijų atžvilgiu.

7.1.1 lentelė. Tyrimo dalyvių, priskirtų tam tikram socialinės brandos statusui, kaičius bei procentas imtyje

Statusas		n (% imtyje)	Reprezentaciniai šalies duomenys
Gyvenamojo būsto	Gyvenantis su tėvais	100 (20,4 %)	
	Gyvenantis laikiname būste	272 (55,6 %)	38,2 % gyvenančių su tėvais (Eurostat2013)
	Gyvenantis nuosavame būste	117 (23,9 %)	
Partnerystės šeimos	Vienišas (neturintis partnerio)	129 (26,4 %)	76,8 % nesusituokusių,
	Turintis partnerį	104 (21,3 %)	0,3 % susituokusių,
	Nesusituokęs, gyvenantis su partneriu (kohabituojantis)	123 (25,2 %)	negyvenančių su sutuoktiniu, ir
	Susituokęs, negyvenantis su sutuoktiniu	14 (2,9 %)	20,5 % susituokusių,
	Susituokęs, gyvenantis su sutuoktiniu	119 (24,3 %)	gyvenančių su sutuoktiniu (PGS2013)
Tėvystės / motinystės	Neturintis vaikų	441 (90,2 %)	
	Turintis vieną vaiką	43 (8,8 %)	Duomenų nerasta
	Turintis du ir daugiau vaikų	5 (1,0 %)	
Pomokyklinių studijų	Nestudijuojantis	336 (68,7 %)	
	Studijuojantis kitaip	34 (7,0 %)	14,8 % studijuojančių
	Studijuojantis nenuolatinėse studijose	24 (4,9 %)	aukštojoje mokykloje (PGS2013)
	Studijuojantis nuolatinėse studijose	95 (19,4 %)	
	Nedirbantis ir nieškanis darbo	42 (8,6 %)	
Darbo	Nedirbantis ir ieškanis darbo	15 (3,1%)	15,5 % nedirbančių,
	Savanoris, neturintis apmokamo darbo	6 (1,2 %)	3,3 % dirbančių
	Dirbantis nepilną darbo dieną	56 (11,5 %)	nepilną darbo dieną,
	Dirbantis pilną darbo dieną	370 (75,7 %)	65,3 % dirbančių pilną darbo dieną (PGS2013)

Pastabos

„PGS2013“ pažymėtas rodiklis sudarytas remiantis 2013 m. „Metinio pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo“ viešąja duomenų rinkmena, kurioje buvo atrinkti 24–26 metų amžiaus asmenys. Prieiga prie rinkmenos: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos>.

„Eurostat2013“ pažymėtas rodiklis sudarytas remiantis Eurostat duomenimis. Prieiga prie duomenų: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/>. Rodiklis sudarytas jaunuoliams, esantiems 25–29 metų amžiaus, nustatytas 2013 metais.

Visi rodikliai sudaryti talkinant Lietuvos statistikos departamento Statistinės informacijos platinimo skyriaus darbuotojams.

Apibendrinant galima teigti, kad daugeliu aspektų tyrime nagrinėjama imtis yra panaši į Lietuvos jaunuolių populiaciją. Tai savo ruožtu leidžia manyti, kad imtis taip pat yra tinkama socialinės brandos takų paieškai, t. y. dauguma nustatytų takų turėtų gana gerai atspindėti Lietuvos situaciją. Statusų kaitos įvairovė taip pat suteikia pagrindo manyti, kad imtis yra tinkama socialinės brandos statusų kaitos analizei ir jos tipologijos sudarymui. Kita vertus, imtis kiek mažiau reprezentuoja nedirbančius ir ieškančius darbo jaunuolius, ir kitus retesnius statusus, tokius kaip karo tarnybos karys, taip pat gyvenančiuosius su tėvais. Dėl šios priežasties kai kurios retesnės Lietuvos jaunuolių socialinės brandos trajektorijos gali būti neatskleistos. Imtis nėra tikimybinė, todėl remiantis šiuo tyrimu taip pat negalima daryti išvadų apie socialinės brandos takų paplitimą Lietuvos jaunuolių populiacijoje.

7.2. Įvertinimo būdai

Apklaustos metu tyrimo dalyviai buvo apklausiami interviu remiantis *gyvenimo istorijos kalendoriaus* (GIK) metodu (*angl.* Life History Calendar; Caspi et al., 1996). Šio interviu metu buvo renkama retrospektyvi informacija apie pokyčius, susijusius gyvenamojo būsto, mokslo, darbo, santykių su partneriu bei šeimos statusais. Jaunuoliams taip pat buvo pateiktas klausimynas, kuriuo buvo vertinami kiti su tyrimo klausimais susiję psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai: tapatumo procesai, gebėjimo elgtis atsakingai rodikliai (šeimyninės kompetencijos ir taisyklių (ne)laužymas), nepriklausomybės nuo tėvų rodikliai (individuacija) ir besiformuojančio suaugusiojo periodo dimensijos (nerimas / depresyvumas kaip nestabilumo atspindys, buvimo suaugusiu jausmas, sutelktumas į save, suvokiamos galimybės keisti gyvenimą ir pasitenkinimas dabartiniu gyvenimu).

Visų tyrimo instrumentų, išskyrus GIK interviu, **psichometrinių savybių analizė** buvo atlikta pasitelkiant patvirtinamąją faktorių analizę (*angl.* Confirmatory factor analysis; CFA). Visais atvejais CFA modelio parametrai buvo apskaičiuojami pasitelkiant Didžiausio tikėtino su atspariosiomis standartinėmis paklaidomis (*angl.* Maximum likelihood with robust standard errors; MLR) metodą. Palyginti su įprastu Didžiausio tikėtino metodu (*angl.* maximum likelihood), MLR yra pranašesnis tuo, kad yra gana atsparus kintamųjų normalumo prielaidos pažeidimams ir yra tinkamas, kai stebimi kintamieji yra rangų arba intervaliniai ir pasižymi asimetrija ar ekscesu (Brown, 2015). Šiame tyrime naudotų instrumentų teiginių vidutinė asimetrija buvo -0,28, o ekscesas – 0,35. Išimtis taikyta vertinant nerimo ir taisyklių laužimo skalių faktorių struktūrą; tai buvo atliekama dviem žingsniais. Pirmiausiai buvo naudotas Atsparusis pasvertųjų mažiausių kvadratų (*angl.* Robust weighted least squares estimator using a diagonal weight matrix; WLSMV) metodas, kadangi ASEBA suaugusiojo klausimyno atsakymų variantai geriau traktuotini kaip kategoriniai, neturintys normaliojo skirstinio. Tačiau antrame žingsnyje iš teiginių sudarius grupuotus indikatorius (*angl.* parcels), buvo naudojamas MLR metodas. Šie du žingsniai detaliau aptariami nagrinėjant šio klausimyno faktorių struktūrą.

Plačiai žinoma, kad χ^2 kriterijus, kuriuo yra vertinamas modelio atitikimas duomenims, yra jautrus imties dydžiui (pvz., Brown, 2015; Kline, 2011; Little, 2013). Todėl modelio atitikimas duomenims buvo vertinamas remiantis kvadratinės šaknies iš vidutinės aproksimacijos paklaidos indeksu (*angl.* Root Mean Square Error of Approximation; RMSEA),

sąlyginio suderinamumo indeksu (*angl.* Bentler's Comparative Fit Index; CFI), kvadratinės šaknies iš standartizuotos vidutinės liekanos indeksu (*angl.* Standardized root mean square residual; SRMR) ir Tucker'io-Lewis'o indeksu (*angl.* Tucker-Lewis index; TLI). Modelio atitikimas duomenims vertintas kaip priimtinas, kai CFI ir TLI $\geq 0,90$ bei RMSEA ir SRMR $\leq 0,8$; modelio atitikimas duomenims vertintas kaip geras, kai CFI ir TLI $\geq 0,95$ bei RMSEA ir SRMR $\leq 0,5$ (Brown, 2015; Kline, 2011; Little, 2013). Tais atvejais, kai nors vieno iš šių indeksų vertė buvo žemesnė nei priimtina, modelis vertintas kaip prastai atspindintis duomenis ir buvo peržiūrimas. Tais atvejais, kai vieno indeksų vertės rodė gerą modelio-duomenų atitikimą, o kitų tik priimtina, modelis vertintas kaip pakankamai gerai (priimtina) atspindintis duomenis.

Instrumentų patikimumas taip pat buvo vertinamas pasitelkus CFA rezultatus. Skales sudarančių teiginių vidinis suderintumas vertintas kompozicinio patikimumo metodu, remiantis Raykov'o (1997, 2001) ir Raykov'o ir Marcoulides'o (2012) formulėmis (šiam darbe žymimas kaip ρ koeficientas). Šis patikimumo matas naudotas kaip alternatyva Cronbach'o α koeficientui, kadangi yra žinoma, jog α koeficientas situacijose, kuriose yra pažeidžiamos šio koeficiento prielaidos, nepakankamai įvertina arba pervertina vidinį teiginių suderintumą (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 2009), tuo tarpu koeficientai, apskaičiuoti remiantis CFA rezultatais, šių trūkumų neturi. Nagrinėjant šio darbo klausimus, vietoje atsakymų į skalių teiginius vidurkis yra naudojami faktorių, matuojančių minėtus konstruktus, įverčiai (*angl.* factor scores). Todėl papildomai vertintas ir šių įverčių patikimumas, faktoriaus determinuotumo (*angl.* factor determinacy) metodu. Faktoriaus determinuotumas yra ryšys (koreliacija) tarp latentinio kintamojo, vertinančio tam tikrą konstruklą, ir to konstrukto įverčių, apskaičiuotų remiantis latentinio kintamojo parametrais (Muthén & Muthén, 2012), ir rodo faktorių įverčių tikslumą. Šio metodo esmę sudaro CFA modelio įvertinimas ir faktorių įverčių apskaičiavimas, po kurio atliekamas pakartotinis CFA modelio vertinimas įtraukiant ir faktorių įverčius, apskaičiuotus pirmame žingsnyje, kurie yra traktuojami kaip stebimas kintamasis ir susietas koreliaciniu ryšiu su latentiniu kintamuoju. Ši koreliacija ir yra faktoriaus determinuotumas. Šie skaičiavimai atlikti *Mplus* 7.31 versija.

Gyvenimo istorijos kalendorius. Informacija apie pereinamuosius įvykius, statusus bei jų trukmę buvo renkama atliekant interviu GIK metodu. Pavyzdinės GIK formos, pavyzdiniai interviu klausimai bei leidimas naudoti tyrime gautas iš Avshalom'o Caspi (Djuko genominės ir skaičiuojamosios biologijos centras, Djuko universitetas, JAV).

GIK interviu metodas lanksčiai taikomas įvairių sričių tyrimuose, kurių metu renkama retrospektyvi informacija apie asmens gyvenimo eigą. GIK sudaro bent kelių eilučių ir stulpelių lentelė, kuri užpildoma struktūruoto interviu metu. Viena pozicija eilutėje žymi tam tikrą asmens statusą tam tikru gyvenimo momentu, o visa eilutė atspindi šių statusų kaitą per nagrinėjamą gyvenimo laikotarpį. Eilučių skaičius priklauso nuo to, kokios gyvenimo sritys domina tyrėją. Stulpelis lentelėje žymi konkretų tyrėjo nustatytą laiko intervalą, pvz., mėnesį, tris mėnesius, pusę metų arba metus. Kartu stulpelis žymi vieną poziciją eilutėje. Laiko intervalai yra parenkami gana įvairiai, tačiau dažniausiai, jei ketinama aprėpti didesnę gyvenimo tarpsnį, naudojami ilgesni intervalai, pvz., metai (Axinn, Pearce, & Ghimire, 1999; Salmela-Aro et al., 2011), jeigu trumpesnį – trumpesni, pvz., mėnesiai (Bradburn,

Rips, & Shevell, 1987; Caspi et al., 1996). Tokia lentelė yra užpildoma interviu atliekančio asmens pagal dalyvio pateikiamą informaciją (Axinn et al., 1999; Caspi et al., 1996).

GIK kaip specifinis interviu metodas pasitelkiamas rinkti retrospektyvią informaciją apie asmens gyvenimo eigą ir kaitą. Metodas išskirtinis tuo, kad suteikia galimybę rinkti informaciją apie įvairius gyvenimo įvykius ar statusus, jų trukmę ir išsidėstymą tam tikrame laiko intervale, o tai leidžia sudaryti išsamų gyvenimo eigos dinamikos paveikslą (Caspi et al., 1996). GIK yra savitas ir tuo, kad šio interviu metu siekiant padėti tyrimo dalyviui prisiminti tam tikrus įvykius bei gyvenimo pokyčius yra pasitelkiamos vaizdinės priemonės, t. y. interviu metu tiek dalyvis, tiek tyrėjas gali stebėti GIK lentelę, kuri padeda dalyviui susieti gyvenimo įvykius vienoje srityje su įvykiais ar statusais kitoje bei tiksliai nurodyti jų išsidėstymą gyvenimo eigoje. Pradedant nuo įsimintinesnių įvykių ir pasitelkiant asociacijas lengviau atkuriami ir mažiau įsiminti įvykiai (Axinn et al., 1999).

Šiuo metodu renkamos informacijos tikslumą patvirtina keletas tyrimų. Caspi ir kt. (1996) nurodo tyrimą, kurio metu buvo apklausti 1 037 15-18 metų jaunuoliai, o vėliau jiems sulaukus 21-erių, šie jaunuoliai buvo dar kartą apklausti GIK interviu metodu apie tuos pačius įvykius ir statusus (pvz., romantinių santykių, edukacinės veiklos ir kt.), kuriuos nurodė būdami 15-os. Net 90 % dalyvių visiškai tiksliai, mėnesio tikslumu, atkūrė tai, ką buvo nurodę būdami 15-os metų amžiaus. Panašūs rezultatai gauti ir GIK interviu tiriant penkerių metų intervalą (Bradburn et al., 1987).

Šiame tyrime GIK interviu metodu buvo renkama informacija, susijusi su gyvenamojo būsto, partnerio, tėvystės / motinystės, pomokyklinių studijų bei darbinio statuso pokyčiais (statusų kategorijos, pateikiamos 7.1.1. lentelėje, atitinka kategorijas, pateiktas GIK formoje). Rengiant interviu bei sudarant interviu metu pildomą formą buvo vadovautasi Axinn'o ir kt. (1999), Caspi ir kt. (1996) gairėmis. Šiame tyrime GIK formoje stulpeliai žymėjo šešių mėnesių trukmės laiko intervalą, susietą su kalendoriniais metais, t. y. tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti, kurį kalendorinį pusmetį (pvz., 2008 m. I pusmetį) įvyko tam tikras pereinamasis įvykis, po kurio asmuo įgydavo naują socialinės brandos statusą (pvz., po santuokos – sutuoktinio), kiek pusmečių asmuo išbuvo tam tikro statuso ir kada šį statusą pakeitė kitas. Pusės metų intervalas leido atsiriboti nuo trumpai trunkančių statuso pasikeitimų (pvz., dviejų–trijų mėnesių trukmės kelionės arba trumpų romantinių santykių), kuriuos jaunuoliams būtų buvę sunkiau tiksliai prisiminti ir kurie taip pat yra mažiau reikšmingi šio tyrimo kontekste. Be to, pusės metų intervalas, kitaip nei metų intervalas, leido įvertinti pakankamą tyrimo dalyvių gyvenimo įvykių ir statusų įvairovę bei kitimą, reikšmingus šiam tyrimui.

Forma, kurioje buvo žymimi pereinamieji įvykiai ir įgyjami statusai, buvo sudaryta atsižvelgiant į kalendorinį (istorinį) laiką, t. y. dalyvių buvo prašoma prisiminti pereinamuosius įvykius bei įgyjamus statusus, juos susiejant su tam tikrais kalendoriniais metais. Formos ilgis buvo parinktas atsižvelgiant į maksimaliai įmanomą laiko tarpsnį: formą sudarė 25 pusės metų intervalai, išdėstyti nuo 2002 m. I pusmečio iki 2015 m. I pusmečio (imtinai). Visų tyrimo dalyvių buvo prašoma papasakoti savo gyvenimo eigą nuo mokyklos pabaigimo iki dabartinio gyvenimo momento. Tokiu būdu atskaitos taškas (inkaras), nuo kurio buvo renkama informacija apie statusus ir jų kaitą, visų tyrimo dalyvių buvo vienodas, o pabaiga

nežymiai skyrėsi, priklausomai nuo to, kiek metų tyrimo dalyviui buvo tyrimo momentu. Tiksliau, dalyvių buvo prašoma prisiminti kalendorinius metus, kuriais jie baigė mokyklą, pažymėti šį įvykį lentelėje ir užpildyti lentelę iki dabartinio pusmečio. Mokyklos pabaigimo įvykis pasirinktas todėl, kad Lietuvos jaunuolių gyvenimo eiga iki mokyklos pabaigimo, vertinant penkis pereinamuosius socialinės brandos įvykius, yra itin standartizuota, t. y. labai menka dalis jaunuolių pradeda darbinę karjerą, palieka tėvų namus ar tuokiasi iki mokyklos pabaigimo ir didžioji dauguma Lietuvos jaunuolių baigia vidurinę mokyklą apytiksliai 18-ais gyvenimo metais. Informaciją į formą pildė interviu atliekantis asmuo, tyrimo dalyviui visą laiką aiškiai stebint procesą. Prieš pradėdant pildyti formą dalyviui buvo paaiškinama, ką reiškia interviu formoje įvardyti įvykiai ir statusai bei koku būdu turėtų būti užpildyta lentelė. Forma buvo pildoma pieštuku, kad interviu metu būtų galima ją koreguoti.

Tapatumo procesai vertinti Utrechto tapatumo įsipareigojimų valdymo klausimynu (*angl.* Utrecht-Management of Identity Commitments Scale; U-MICS; Crocetti et. al., 2008). Klausimynu tiriami tapatumo procesai remiantis trijų dimensijų tapatumo modeliu. Tapatumo įsipareigojimų (*angl.* identity commitments) proceso skalėmis matuojami tvirtai priimti tapatumo sprendimai ir dėl šių sprendimų kylantis pasitikėjimas savimi. Giluminės tapatumo paieškos (*angl.* in-depth exploration) proceso skalės matuoja, kiek stipriai jaunuolis apmąsto savo dabartinius tapatumo įsipareigojimus, ieško papildomos informacijos, susijusios su šiais įsipareigojimais, bei kalba su kitais apie savo ir jų tapatumo sprendimus. Įsipareigojimų persvarstymo (*angl.* commitment reconsideration) skalėmis matuojamas savo tapatumo įsipareigojimų lyginimas ir alternatyvų paieška, kai esami asmens tikslai, vertybės ir įsitikinimai jo nebetenkina. Kiekvienas iš tapatumo procesų yra vertinamas keturiose gyvenimo srityse: geriausio draugo, romantinio partnerio, edukacijos ir darbinės veiklos. Pirmosios dvi gyvenimo sritys priskiriamos santykių kontekstui (tapatumo įsipareigojimų skalės teiginio pavyzdys: „Santykiai su mano geriausiu draugu / su mano partneriu suteikia mano gyvenimui saugumą“; giluminės tapatumo paieškos skalės teiginio pavyzdys: „Aš dažnai apmąstau savo santykius su geriausiu draugu / partneriu“; įsipareigojimų persvarstymo skalės teiginio pavyzdys: „Dažnai galvoju, kad susiradus kitą geriausią draugą / partnerį mano gyvenimas taptų įdomesnis“). Trečia ir ketvirta gyvenimo sritis (edukacijos ir darbo) priskiriamos ideologiniam kontekstui (tapatumo įsipareigojimų skalės teiginio pavyzdys: „Mano dabartiniai mokslai / darbas man leidžia į ateitį žvelgti optimistiškai“; giluminės tapatumo paieškos skalės teiginio pavyzdys: „Dažnai bandau sužinoti, ką kiti mano apie mano dabartinius mokslus / darbą“; įsipareigojimų persvarstymo skalės pavyzdys: „Dažnai svarstau, kad man būtų geriau, jei pabandyčiau pakeisti dabartinius mokslus / susirasti kitą darbą“). Kiekvienas iš teiginių vertinamas nuo „visiškai nesutinku“ (1 balas) iki „visiškai sutinku“ (5 balai). Nors keturios paralelinės klausimyno formos suteikia galimybę įvertinti ir nagrinėti tapatumo procesus bent keliose gyvenimo srityse, pasitelkiant šias formas galima išvesti patikimus bendrųjų (*angl.* global) tapatumo procesų įverčius. Šiame darbe dėmesys yra skiriamas tik bendriesiems tapatumo procesams, todėl instrumento struktūros validumo analizė buvo atlikta naudojant įverčius, kurie buvo apskaičiuoti išvedant atsakymų į paralelinius klausimyno teiginius vidurkius.

Instrumento struktūros validumo analizė tiriant modelį, kuriame buvo laikytasi prielaidos, kad skalę sudaro trys faktoriai, atskleidė, kad toks modelis ryšius tarp kinta-

mųjų paaiškina kiek prasčiau nei pakankamai ($\chi^2_{(MLR)} = 290,89$, $df = 62$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,09^(90 % CI = 0,08; 0,10); CFI = 0,94; TLI = 0,92; SRMR = 0,08). Detalesnė modifikacijos indeksų analizė parodė, kad egzistuoja papildomas ryšys tarp devinto („Dažnai bandau sužinoti, ką kiti mano apie mano geriausią draugą / darbą / mokslus / partnerį“) ir dešimto („Apie savo santykius su geriausiu draugu / partneriu / darbą / mokslus dažnai kalbu su kitais“) tapatumo paieškos skalės teiginio, nepaaiškinamas šiuo latentiniu kintamuoju. Stiprus liekamasis ryšys tarp šių kintamųjų buvo nustatytas ir ankstesniuose tyrimuose (Crocetti, Cieciuch, et al., 2015) ir aiškinamas šių teiginių turinio panašumu, t. y. abu teiginiai vertina bendravimą su kitais, ir tai juos išskiria iš likusiųjų. Atsižvelgiant į tai, šių teiginių liekamosioms paklaidoms buvo leista koreliuoti. Papildžius modelį šia koreliacija gautas pakankamai gerai duomenis atitinkantis modelis ($\chi^2_{(MLR)} = 187,59$, $df = 61$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,07^(90 % CI = 0,06; 0,08); CFI = 0,97; TLI = 0,96; SRMR = 0,06). Įvertinus instrumentą sudarančių skalių patikimumą, nustatyta, kad visos skalės pasižymi aukštu vidiniu suderinamumu (tapatumo įsipareigojimų skalės $\rho = 0,93$; tapatumo paieškos – $\rho = 0,71$; įsipareigojimų persvarstymo – $\rho = 0,91$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmės atitinkamai 0,97, 0,95 ir 0,97. Instrumento konvergentinis ir diskriminantinis validumas išsamiau aptariami Crocetti, Cieciuch'o ir kt. (2015) studijoje.

Individuacija vertinta Vėlyvosios paauglystės individuacijos klausimynu (*angl.* Late Adolescence Individuation Questionnaire; LAIQ; Baik, 1998). Klausimyną sudaro 19 teiginių, kurie vertina dvi individuacijos dimensijas – atsiskyrimą (*angl.* separation) ir ryšius su tėvais (*angl.* connectedness). Ryšių su tėvais skalė yra vienos dimensijos skalė, sudaryta iš dešimties teiginių (pvz., „Mano tėvai yra atidūs mano rūpesčiams“). Atsiskyrimo skalė sudaryta iš trijų smulkesnių skalių po tris teiginius: tėvų kontrolės (pvz., „Mano tėvai man aiškina, kaip turėčiau tvarkyti savo gyvenimą“), meistriško jausmo (pvz., „Kai tenka spręsti problemą, nesijaučiu labai pasitikintis savimi“) ir nepriklausomybės (pvz., „Aš pats (-i) esu atsakingas (-a) už tai, kad įveikčiau savo problemas“). Visi tėvų kontrolės ir meistriško jausmo skalių teiginiai yra atvirkšti. Visi teiginiai vertinami šešių balų skalėje nuo „visiškai nesutinku“ (1 balas) iki „visiškai sutinku“ (6 balai).

Instrumento struktūrinio validumo analizė tiriant modelį, kuriame buvo laikytasi prielaidos, kad skalę sudaro keturi pirmos eilės (ryšių su tėvais, tėvų kontrolės, meistriško jausmo ir nepriklausomybės) ir vienas antros eilės (atsiskyrimo, kurį sudaro pirmos eilės tėvų kontrolės, meistriško jausmo ir nepriklausomybės faktoriai) faktorius (pagal Baik, 1998), atskleidė, kad toks modelis ryšius tarp kintamųjų paaiškina pakankamai gerai ($\chi^2_{(MLR)} = 439,40$, $df = 148$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,06^(90 % CI = 0,06; 0,07); CFI = 0,90; TLI = 0,88; SRMR = 0,09). Toliau darbe yra naudojami tik ryšių su tėvais ir atsiskyrimo skalių įverčiai, todėl vertinti tik jų patikimumo rodikliai. Nustatyta, kad skalės teiginiai pasižymi aukštu vidiniu suderinamumu (ryšių su tėvais $\rho = 0,92$; atsiskyrimo – $\rho = 0,83$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmės atitinkamai 0,96 ir 0,84. Instrumento konvergentinis, diskriminantinis ir kriterinis validumas išsamiau aptariami Baik (1998) tyrime.

Šeimyninės kompetencijos vertintos keturiais teiginiais, adaptuotais iš Arnett'o (2003) Suaugusiojo kriterijų (ženklų) klausimyno. Originaliame klausimyne šiais teiginiais yra vertinamas tyrimo dalyvių požiūris į tai, ar šie (šeimyninių kompetencijų) ir kiti kriterijai turi būti pasiekti, kad asmuo būtų laikomas suaugusiuoju, pasirenkant vieną iš dviejų atsa-

kymo variantų – „suaugusiajam būtina“ arba „suaugusiajam nebūtina“. Šeimynines kompetencijas žymintys teiginiai originalioje klausimyno versijoje yra formuluojami kiekvienai lyčiai atskirai, pvz., „Moterims – sugebėti pasirūpinti vaikais“. Šiam tyrimui teiginiai buvo performuluoti taip, kad nebūtų specifiški tam tikrai lyčiai, kadangi jais siekta įvertinti ne tyrimo dalyvio požiūrį, o paties asmens galimą ar esamą gebėjimą (pajėgumą) rūpintis šeima, pvz., prieš tai pateiktas pavyzdinis teiginys buvo performuluotas į „Sugebu (sugebėčiau) pasirūpinti vaikais“. Tyrimo dalyviams buvo pateikiama tokia instrukcija: „Žemiau yra pateikti keturi teiginiai apie dabartines tavo galimybes rūpintis tavo šeima. Jeigu šiuo metu dar nesi sukūręs savo šeimos, tiesiog pagalvok, ar galėtumei ir sugebėtumei padaryti tai, kas išvardinta“.

Tyrimo dalyvių prašoma pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų, nuo „visiškai nesutinku“ (1 balas) iki „visiškai sutinku“ (4 balai). Skalės struktūrinio validumo analizė, tiriant modelį, kuriame buvo laikytasi prielaidos, kad skalę sudaro vienas faktorius, atskleidė, kad toks modelis ryšius tarp kintamųjų paaiškina prastai ($\chi^2_{(MLR)} = 204,27$, $df = 2$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,29_(90 % CI = 0,24; 0,35); CFI = 0,79; TLI = 0,37; SRMR = 0,08). Detalesnė modifikacijos indeksų analizė atskleidė, kad egzistuoja papildomas ryšys tarp trečio ir ketvirtro teiginio, kurį būtų galima paaiškinti šių dviejų teiginių turinio panašumu. Įvedus šią koreliaciją gautas gerai duomenims tinkantis modelis ($\chi^2_{(MLR)} = 0,84$, $df = 1$, $p = 0,36$; RMSEA = 0,00_(90 % CI = 0,00; 0,12); CFI = 1,00; TLI = 1,00; SRMR = 0,01). Remiantis šio modelio rezultatais taip pat nustatyta, kad skalės teiginiai pasižymi vidiniu suderinamumu $\rho = 0,77$), o faktorių įverčiai – patikimumu (faktorius determinuotumo reikšmė 0,86).

Nerimas / depresija ir taisyklės laužantis elgesys buvo vertinamas ASEBA suaugusiojo klausimyno skalėmis (*angl.* Adult Self-Report Form; ASR; Achenbach & Rescorla, 2003). Nerimo / depresijos skalę sudaro 16 teiginių (pvz., „Dažnai verkiu“), taisyklių laužymo – 14 (pvz., „Elgiuosi neatsakingai“). Prie kiekvieno teiginio pateikiami trys atsakymų variantai: „teiginys neteisingas“ (0 balų), „teiginys iš dalies teisingas“ (1 balas) ir „teiginys visiškai teisingas arba dažniausiai teisingas“ (2 balai). Tokio pobūdžio atsakymų variantai paprastai traktuojami kaip kategoriniai. Nors metodų, kuriais galima įvertinti tokio pobūdžio skalės struktūros validumą, yra sukurta ir jie jau yra integruoti į populiarius programinius pakečius, skirtus struktūrinių lygčių modelių analizei, kol kas nėra sukurta priemonių, leidžiančių įvertinti vidinį tokio tipo skalės teiginių suderinamumą pagal CFA analizės rezultatus (iš esmės todėl, kad kategorinių kintamųjų CFA modeliai yra skirtingai parametrizuojami nei intervalinių kintamųjų). Todėl struktūros validumas ir patikimumas abiem skalėms buvo tikrinamas dviem žingsniais, laikantis Raykov'o ir Marcoulides'o (2011) gairių. Pirma žingsnyje buvo nagrinėjamas dviejų faktorių modelis (nerimas / depresija ir taisyklės laužantis elgesys), kurie buvo sudaryti iš šioms skalėms priklausančių teiginių. Analizė buvo atlikta netransformavus šių teiginių įverčių, todėl modelio analizei buvo naudojamas WLSMV metodas, kuris tinkamas kategoriniams atsakymų variantams. Įvertinus struktūros validumą šiuo metodu, buvo gautas pakankamai atitinkantis duomenis modelis: $\chi^2_{(WLSMV)} = 724,34$, $df = 376$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,04_(90 % CI = 0,04; 0,05); CFI = 0,92; TLI = 0,91; WRMR = 1,32. Antrame žingsnyje skales sudarantys teiginiai buvo balansavimo metodu, remiantis koreguotomis teiginio-skalės koreliacijomis (Little, 2013), pasiskirstyti į grupuotus indikatorius (*angl.* parcels), sudarant penkis nerimo / depresijos faktoriui ir keturis –

taisyklių laužymo, ir atlikta pakartotinė CFA analizė. Grupuojieji indikatoriai jau gali būti traktuojami kaip intervaliniai, turintys artimą normaliajam skirstinį, ir tai leidžia taikyti MLR metodą. Pasitelkus MLR metodą gautas pakankamai duomenims tinkantis modelis ($\chi^2_{(MLR)} = 71,85$, $df = 26$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,06^(90 % CI = 0,04; 0,08); CFI = 0,96; TLI = 0,94; SRMR = 0,05).

Įvertinus instrumentą sudarančių skalių patikimumą, nustatyta, kad skalės pasižymi aukštu vidiniu suderinamumu (nerimo / depresijos skalės $\rho = 0,92$; taisyklių laužymo – $\rho = 0,93$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmės atitinkamai 0,92 ir 0,86. Kiti šių skalių validumo aspektai (konstrukto, kriterinis ir prognostinis validumas) yra aptariami Achenbach'o ir Rescorla (2003) ir Šimulionienė, Brazdeikienės, Rugevičiaus, Gedutienės ir Žakaitienės (2010) tyrimuose.

Savęs kaip suaugusio jausmas buvo vertinamas autoriaus kurta Buvimo suaugusiu jausmo bendraamžių ir suaugusiųjų kontekste skale (*angl.* Sense of Adulthood in Peer and Adult Contexts; SAPAC; Vosylis et. al., priimta spaudai). Prieš pildant skalę tyrimo dalyviams buvo pateikiama tokia instrukcija: „Toliau yra pateikiami klausimai apie tai, kaip dažnai jautiesi, jog jau esi suaugęs įvairiose gyvenimo situacijose su kitais žmonėmis. Prašome prie kiekvieno pateikto teiginio nurodyti tinkamą atsakymą. Kaip dažnai jautiesi suaugęs, kai...“

Po instrukcijos pateikiami trys teiginiai, vertinantys savęs kaip suaugusio jausmą suaugusiųjų kontekste (pvz., „... esi su vyresniais giminaičiais“) bei keturi – bendraamžių kontekste (pvz., „... esi su tos pačios lyties draugais“). Tyrimo dalyviams yra pateikiami penki atsakymų variantai, nuo „niekada“ (1 balas) iki „visada“ (5 balai). Nustatyta, kad instrumentas pasižymi priimtiniu struktūros validumu ($\chi^2_{(MLR)} = 41,89$, $df = 11$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,08^(90 % CI = 0,52; 0,10); CFI = 0,96; TLI = 0,92; SRMR = 0,03), skalės teiginiai – vidiniu suderintumu (savęs kaip suaugusio jausmo skalės bendraamžių kontekste $\rho = 0,71$; savęs kaip suaugusio jausmo skalės suaugusių kontekste skalės $\rho = 0,78$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmės abiem skalėms 0,91. Skalės teorinis pagrindas, struktūros validumas, matavimo modelio ekvivalentiškumas trijose amžiaus grupėse (20-mečių, 25-mečių ir 30-mečių) bei kiti psichometriniai rodikliai, nustatyti remiantis šio empirinio tyrimo duomenimis, yra detalai nagrinėjami šio instrumento plėtotei skirtoje Vosylis ir kt. (2016) publikacijoje.

Sutelktumas į save ir suvokiamos galimybės keisti gyvenimą buvo vertinami teiginiais iš Besiformuojančio suaugusiojo dimensijų klausimyno (*angl.* Inventory of Dimensions of Emerging Adulthood; IDEA; Reifman, Arnett, & Colwell, 2007). Originalų klausimyną sudaro 31 trumpas teiginys, kurie yra pateikiami po bendrojo klausimo: „Ar šis gyvenimo tarpsnis tau yra...“ Šiame darbe naudota trumpoji šio klausimyno versija (Crocetti, Tagliabue, et al., 2015), kurią sudaro 15 teiginių – po tris, skirtus įvertinti kiekvienai iš penkių besiformuojančio suaugusiojo periodo dimensijų. Kai kurios besiformuojančio suaugusiojo periodo dimensijos buvo vertintos kitais klausimynais (pvz., tapatumo paieška – UMICS klausimynu, savęs kaip suaugusio jausmas – SAPAC skale), todėl tyrimo dalyviams buvo pateiktos tik dvi trumposios IDEA klausimyno skalės, skirtos įvertinti sutelktumą į save (pvz., „... metas, kai rūpiniesi savimi neprašydamas pagalbos iš kitų?“) ir suvokiamas galimybes keisti gyvenimą (pvz., „... neribotų pasirinkimų metas?“). Klausimai vertinami taip pat kaip ir originaliaame klausimyne – keturių balų skalėje nuo „visiškai nesutinku“ (1 balas) iki „visiškai sutinku“ (4 balai).

Nustatyta, kad taip sudarytos skalės pasižymi geru struktūros validumu ($\chi^2_{(MLR)} = 13,32$, $df = 8$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,04^(90 % CI = 0,00; 0,07); CFI = 0,99; TLI = 0,98; SRMR = 0,03), skalės teiginiai – vidiniu suderintumu (sutelktumo į save skalės $\rho = 0,72$; suvokiamų galimybių keisti gyvenimą skalės $\rho = 0,76$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmės 0,87 ir 0,91 atitinkamai. Kai kurie kiti skalės validumo aspektai yra aptariami Crocetti, Tagliabue, ir kt. (2015) publikacijoje.

Pasitenkinimas gyvenimu vertintas Diener'io skale (Diener et al., 1985). Skalę sudaro penki teiginiai (pvz., „Mano gyvenimas artimas idealiam“), vertinami septynių balų skalėje nuo „visiškai nesutinku“ (1 balas) iki „visiškai sutinku“ (7 balai); teiginiai matuoja bendrą kognityvinį pasitenkinimą savu gyvenimą. Skalės struktūrinio validumo analizė tiriant modelį, kuriame buvo laikytasi prielaidos, kad skalę sudaro vienas faktorius, atskleidė, kad toks modelis ryšius tarp kintamųjų paaiškina prastai ($\chi^2_{(MLR)} = 34,06$, $df = 5$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,11, CFI = 0,96; TLI = 0,91; SRMR = 0,04). Atsižvelgiant į modifikacijos indeksus, į modelį buvo įvestos dvi papildomos koreliacijos tarp liekamųjų indikatorių paklaidų, žyminčios indikatorių turinio specifiškumą: tarp penktojo („Jeigu aš galėčiau gyventi savo gyvenimą iš naujo, beveik nieko nekeisčiau“) ir ketvirtojo („Gyvenime aš iš dalies pasiekiau svarbių dalykų, kurių norėjau“) ir tarp pirmojo („Mano gyvenimas artimas idealiam“) ir antrojo („Mano gyvenimo sąlygos puikios“). Šis modelis duomenims tiko pakankamai ($\chi^2_{(MLR)} = 6,71$, $df = 3$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,05^(90 % CI = 0,00; 0,11); CFI = 0,99; TLI = 0,98; SRMR = 0,01). Nustatyta, kad skalės teiginiai pasižymi aukštu vidiniu suderintumu ($\rho = 0,82$), o skalės įverčiai – patikimumu: faktoriaus determinuotumo reikšmė 0,93. Kiti skalės validumo aspektai (konstrukto, kriterinis ir prognostinis validumas) yra aptariami Pavot & Diener (1993) publikacijoje.

Šeimų, iš kurių jaunuoliai yra kilę, socioekonominio statuso grupės ir jų sudarymas. Siekiant įvertinti šeimų, iš kurių jaunuoliai yra kilę, socioekonominį statusą, tyrimo dalyviams buvo pateikti keturi klausimai, vertinantys jų tėvo ir motinos darbinį statusą ir įgytą išsilavinimą. Darbinis statusas buvo vertinamas trijomis kategorijomis: „dirba nuolatinį darbą“, „dirba laikinus darbus“ ir „nedirba“. Įgytas išsilavinimas taip pat buvo vertinamas trijomis kategorijomis: „vidurinis arba žemesnis“, „aukštesnysis“ ir „universitetinis aukštasis“. Siekiant sudaryti socioekonominio statuso grupes, buvo pasitelkta latentinių klasių analizė. Analizės principai aprašomi toliau aptariant tyrimo duomenų analizės strategiją, todėl čia bus tik glaustai aptarti šios analizės rezultatai. Parenkant tinkamą latentinių klasių skaičių buvo nagrinėti šios analizės sprendimai, sudaryti iš nuo vieno iki keturių klasių. Entropijos, AIC ir BIC koeficientai sufleravo trijų klasių sprendimą, tuo tarpu LMR-LRT sufleravo dviejų. Nors entropijos koeficientas trijų klasių sprendimo atveju buvo kiek aukštesnis nei dviejų klasių sprendimo atveju, dvi iš trijų išskirtų klasių labai menkai tesiskyrė tarpusavyje. Tuo tarpu dviejų klasių sprendimą sudarė dvi labiau tarpusavyje besiskiriančios grupės. Atsižvelgiant į tai, buvo parinktas dviejų klasių sprendimas (rezultatai pateikiami B priede) ir dvi išskirtos klasės buvo apibūdintos kaip „aukštesnė“ ir „žemesnė“ socioekonominė klasė. Aukštesnė apibūdino šeimas, kur abu tėvai buvo dirbantys nuolatinį darbą ir dažniausiai turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Žemesnė apibūdino šeimas, kur abu tėvai taip pat buvo dirbantys arba nuolatinius, arba laikinus darbus ir buvo įgiję vidurinį arba aukštesnįjį išsilavinimą.

7.3. Tyrimo eiga

Tyrimo duomenys buvo renkami 2014–2015 metais, talkinant Mykolo Romerio universiteto trečio kurso psichologijos studentams (toliau – tyrėjo padėjėjai), atliekantiems vieną iš psichologijos studijų programos praktikos modulio užduočių. Kiekvienas šio modulio dalyvis buvo paprašytas surasti apie 12 tyrimo dalyvių. Pirmaisiais metais tyrimo padėjėjai buvo įpareigoti surasti keturis 20-mečius (19–21 metų amžiaus), keturis 25-mečius (24–26 metų amžiaus) bei keturis 30-mečius (29–31 metų amžiaus) dalyvius. Antraisiais tyrimo metais padėjėjų buvo prašoma rasti šešis 25-mečius (24–26 metų amžiaus) bei šešis 30-mečius (29–31 metų amžiaus) dalyvius. Tyrėjo padėjėjų taip pat buvo prašyta išlaikyti vienodą vyrų ir moterų santykį bei kitas socialinės brandos statusų kvotas, pvz., 25-mečių grupėje turėjo būti bent vienas susituokęs ir bent vienas dirbantis ir jau pabaigęs mokslus ir pan. Šiomis gairėmis buvo siekiama sudaryti kuo įvairesnę imtį socialinės brandos statusų atžvilgiu. Siekiant paskatinti tyrimo dalyvius, buvo siūloma su jais pasidalyti tyrimo rezultatais.

Padėjėjai prieš tyrimą paties tyrėjo buvo apmokyti taikyti interviu metodą. GIK buvo pildomas tyrėjo padėjėjų interviu su tyrimo dalyviais metu. Anketas pildė patys dalyviai, pabaigus pildyti GIK. Interviu ir anketų pildymui tyrėjo padėjėjų buvo prašoma pasirinkti nuošalesnę vietą. Dažniausiai tyrimo anketos buvo pildomos tyrimo dalyvio ar tyrėjo padėjėjo namuose, tačiau dalis jų buvo apklausti skaityklose ir kitose viešose vietose (pvz., kavinėje). Padėjėjai taip pat buvo prašomi atidžiai stebėti tyrimo eigą. Šios stebėsenos metu tyrėjo padėjėjai žymėjosi su tyrimo procesu susijusią informaciją, tokią kaip klausimų pildymo trukmė, tyrimo dalyviams kilę klausimai ir kt. Ši informacija vėliau buvo naudojama rengiant atlikto tyrimo ataskaitą, taip pat padėjo surinkti informaciją apie numatytų tyrimo procedūrų laikymąsi. Įkėlus duomenis į duomenų bazę, su tyrėjo padėjėjais buvo atliekami 10–15 minučių trukmės individualūs interviu apie vykdytą apklausą bei tyrimo procedūrų laikymąsi.

Įvertinus anketas ir ataskaitas, tos anketos, kurioms stigo loginio nuoseklumo (pvz., nors nurodyta, jog tyrimo dalyvis neturi partnerio, kiti klausimai apie santykius su partneriu toliau atsakomi), buvo pažymėtos kaip papildomai tikrintinos dėl autentiškumo. Tų tyrimo dalyvių anketos, kurie tam tikruose konstruktuose pasižymėjo kaip išskirtys, taip pat buvo pažymėtos kaip papildomai tikrintinos, t. y. buvo laikomasi prielaidos, kad neautentiškos anketos išsiskiria kaip reti, netipiniai atvejai. Išskirtimi buvo laikomi tie atvejai, kurie nutolsta daugiau nei per tris standartinius nuokrypius nuo vidurkio arba viršija Mahalanobis'io atstumo reikšmę, atitinkančią 0,001 dydžio tikimybę. Kai rasta išskirtis sutapo su žyma, jog tam tikra anketa yra tikrintina, arba kai tam tikro tyrėjo padėjėjo surinktose anketose buvo rastos dvi ar daugiau išskirčių, padėjėjų buvo prašoma kuo nuosekliau atpasakoti tyrimo eigą su aptariamais dalyviais. Jei tyrimo eiga tebelikdavo neaiški arba jei atsirasdavo naujos informacijos, leidžiančios suabejoti apklausos atlikimo gairių ir procedūrų laikymusi (pvz., anketos buvo pildytos padedant kitam asmeniui ir pačiam tyrėjo padėjėjui nedalyvaujant apklausoje), anketos į tolesnę analizę nebuvo įtraukiamos. Tyrimo anketų buvo atsisakyta ir tais atvejais, kai tyrėjo padėjėjas dėl vienokių ar kitokių priežasčių neatvyko žodžiu pristatyti parengtos vykdyto tyrimo ataskaitos. Per

dvejus tyrimo metus iš viso buvo surinkta apytiksliai 1 600 tyrimo anketų, iš kurių apie 1 250 įvertintos kaip patikimos. Šiame tyrime nėra analizuojamos 20-mečių ir 30-mečių anketos, todėl galutinį rinkinį sudarė 489 tyrimo dalyvių anketos.

7.4. Duomenų analizė

Tyrimo duomenų analizė buvo atliekama keliais pagrindiniais etapais; kiekvienas iš šių etapų buvo skirtas atsakymų į tam tikrą tyrimo klausimą paieškai. Siekiant atsakyti į pirmuosius tris klausimus buvo nagrinėjamos gyvenamojo būsto, partnerystės-šeimos ir mokslų-darbo statusų kaitą žyminčios sekos eilutės, išskiriant socialinės brandos takus trijose gyvenimo srityse. Socialinės brandos takai buvo išskiriami klasifikuojant šias sekos eilutes pagal jų panašumą, analizę atliekant kiekvienai gyvenimo sričiai atskirai. Sudaryti klasteriai atspindi socialinės brandos takus, todėl rezultatų dalyje paprastumo dėlei *socialinės brandos takai* yra vadinami socialinės brandos klasteriais arba tiesiog *klasteriais*. Siekiant atsakyti į kitus du tyrimo klausimus ir išskirti holistinius socialinės brandos takus nagrinėjant socialinę brandą visose srityse vienu metu, buvo atlikta dviejų žingsnių analizė. Pirmame šios analizės žingsnyje buvo sudaromi latentiniai statusai, apibūdinantys asmens socialinės brandos statusų derinį tam tikrame gyvenimo etape, o antrame šių statusų sekos buvo sugrupuotos pagal panašumą taikant klasterinės analizės metodus.

Siekiant atsakyti į šeštąjį tyrimo klausimą, buvo pasitelkta latentinių klasių analizė ir išskirti psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliai, besiskiriantys tapatumo, individualizacijos, atsakingo elgesio ir besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožais.

Siekiant įvertinti skirtingais socialinės brandos takais pasižyminčių jaunuolių psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus buvo įvertinta, kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingesni jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialinės brandos takams. Šis lyginimas buvo atliktas pasitelkus požymių nepriklausomybės testą.

Toliau bus detaliau aptarti statistinės analizės metodai, kurie buvo taikyti nagrinėjant tyrimo rezultatus.

7.4.1. Socialinio vaidmens statuso kaitą apibūdinančių sekos eilučių analizė

Analizuojant GIK metodu surinktus duomenis buvo pasitelkta socialinio vaidmens statuso kaitą apibūdinančių *sekos eilučių analizė* (*angl.* sequence analysis). Ši analizė buvo atlikta siekiant įgyvendinti pirmąjį tyrimo tikslą, t. y. atskleisti Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus, ir atsakyti į su šiuo tikslu susietus klausimus. Ši analizė buvo atlikta vertinant gyvenamojo būsto statuso pokytį žyminčias sekas, partnerystės-šeimos statusų sekas, mokslų-darbo statusų sekas ir latentinių socialinės brandos statusų sekas. Visais atvejais analizę sudarė keli pagrindiniai žingsniai.

Pirmame žingsnyje buvo vertinamas sekos eilučių panašumas, sudarant panašumo (atsutumo) tarp sekos eilučių matricą, rodančią, kaip stipriai jaunuoliai vieni nuo kitų skiriasi savo statusų kaita. Panašumo tarp sekos eilučių matavimui pasitelktas OM (*angl.* optimal matching) metodas, kuris yra vienas dažniausiai socialiniuose moksluose naudojamų al-

goritmų, nagrinėjant statusų kaitą žyminčias sekas (Abbott, 1995; Abbott & Forrest, 1986; Martin, Schoon, & Ross, 2008). Šiuo metodu apskaičiuojamas mažiausias „įterpti / ištrinti“ (*angl.* insert / delete; toliau – *indel*) arba „pakeisti“ (*angl.* substitute; toliau – *subs*) operacijų skaičius, atliekamas vieno individo eilutę transformuojant į kitą (Martin & Wiggins, 2011). Kuo mažiau tokių operacijų reikia atlikti, tuo labiau vieno individo seka yra panašesnė į kito. Už kiekvieną operaciją yra suteikiamas tam tikras taškas, arba kitaip – „kaina“. Daugelyje tyrimų, kuriuose pasitelkiamas šis metodas, „įkainojama“ kiekviena *indel* operacija (Dietrich et al., 2014; Martin et al., 2008), t. y. jeigu reikia vieną reikšmę įterpti, o po to vieną reikšmę ištrinti, suteikiami du atstumo taškai. Siekiant duomenų analizę atlikti kaip galima panašiau į anksčiau atliktų tyrimų, šiame tyrime taip pat buvo pasirinkta už vieną *indel* operaciją suteikti vieną tašką. Tuo tarpu *subs* operacijų „kainai“ nustatyti tyrimuose naudojama strategija dažnai skiriasi. Laikomasi nuomonės, kad *subs* operacijos „kaina“ turi skirtis priklausomai nuo to, koks statusas koku statusu yra keičiamas (Martin et al., 2008; Martin & Wiggins, 2011). Jeigu pasikeitimo tikimybė santykinai didelė, t. y. jis yra dažnai pasitaikantis (pvz., asmuo su statusu „vienišas“ įgyja statusą „turintis partnerį“), tai jo (statuso „vienišas“ pakeitimas statusu „turintis partnerį“) „kaina“ turėtų būti nedidelė. Jeigu pasikeitimo tikimybė gana maža (pvz., asmuo su statusu „vienišas“ įgyja statusą „susituokęs“), tai tokio pakeitimo „kaina“ turėtų būti didelė. Suteikiant specifines „kainas“ retos sekos, pasižyminčios netipiniais pokyčiais, talpinamos toliau nuo sekų, kurios atspindi normatyvius, dažnai pasitaikančius pokyčius. *Subs* operacijos „kainas“ tyrėjai nustato remdamiesi teoriniu samprotavimu (Salmela-Aro et al., 2011) arba naudoja empirinių pagrindų sudarytą „kainų“ matricą (Dietrich et al., 2014). Šiame tyrime nuspręsta naudoti empirinių pagrindų sudarytą matricą, paremtą statusų pasikeitimų dažnumu, t. y. buvo apskaičiuota kiekvieno statuso pasikeitimo tipo tikimybė ir ši tikimybė buvo atimta iš dviejų. Tokiu būdu tam tikras statuso pasikeitimas, kuris šioje imtyje turėjo gana didelę tikimybę įvykti (pvz., statuso „susituokęs“ pasikeitimas į statusą „susituokęs, turintis vaikų“), buvo „įkainotas“ mažiau nei tas, kuris turėjo gana mažą tikimybę (pvz., statuso „vienišas“ pasikeitimas į statusą „susituokęs, turintis vaikų“).

Antrajame analizės žingsnyje OM atstumų matrica buvo panaudota klasifikuojant tyrimo dalyvius į klasterius. Ši analizė atlikta taikant dviejų pakopų tikslinamąjį klasterizavimą, kuriame pasitelkiami hierarchinės ir skaidomosios klasterinės analizės metodai, siekiant išvengti kiekvieno iš šių metodų trūkumų. Vienas hierarchinių klasifikavimo metodų trūkumų yra tai, kad kai tam tikras objektas patenka į tam tikrą klasterį, vėlesniuose proceso etapuose šis objektas iš klasterio, į kurį pateko, nebegali būti perklasifikuotas į „tinkamesnį“ klasterį, t. y. į tą, į kurį galiausiai yra panašesnis. Skaidomieji klasterizavimo metodai (pvz., k-vidurkių) šiuo trūkumu nepasižymi, tačiau taikant šiuos metodus yra itin svarbu suteikti gerus atskaitos taškus (kitai – klasterių centrus), kurių nepateikus išskiriamieji klasteriai yra sunkiai replikuojami. Taikant dviejų pakopų tikslinamąjį klasterizavimą, visų pirma objektai klasifikuojami taikant hierarchinio klasterizavimo metodą, o vėliau šiuo metodu išskirtų klasterių centrai yra naudojami taikant skaidomąjį klasterizavimą. Antrame žingsnyje sudaryti klasteriai stipriai nesiskiria nuo pirmųjų, tačiau pasižymi kokybiškesne individų klasifikacija (Gore, 2000).

Analizuojant statusų sekas, pirmame žingsnyje naudotas Ward'o hierarchinis klasterių sudarymo metodas, kuris iš hierarchinių laikomas tinkamiausiu OM pagrindu sudarytai

atstumų matricai analizuoti (Martin et al., 2008). Nagrinėjant Ward'o metodu sudarytus klasterius, didžiausias dėmesys buvo skiriamas dendrogramai, kuri leidžia matyti, kaip ir kokie klasteriai yra apjungiami. Antrajame žingsnyje taikytas skaidomasis PAM (*angl.* Partitioning Around Medoids) metodas, kuriuo buvo patikslintas objektų priskyrimas klasteriams, išskirtiems pirmajame žingsnyje. Šis metodas yra panašus į k-vidurkių skaidomąjį metodą, tačiau klasterio centras čia yra ne kintamojo vidurkis (pagal kurį individai skirstomi į klasterius), o vienas individas, kurio statusų seka pasižymi mažiausiu vidutiniu skirtumu (didžiausiu panašumu) nuo visų likusių klasteriui priskirtų sekų (centrinis klasterio objektas, arba kitaip – medoidas). PAM metodu sudaryti klasteriai taip pat buvo įvertinti ir keliais rekomenduojamais klasterių kokybės indeksais: PBC (*angl.* Point Bise-rial Correlation), HG (Hubert'o Gamma), ASW (*angl.* Average Silhouette Width), CH_{sq} (Calinski-Harabasz'o indeksas, apskaičiuotas kvadratu pakeltai atstumų matricai) ir R²_{sq} (pseudo R², apskaičiuotas kvadratu pakeltai atstumų matricai). Visų, išskyrus R²_{sq}, indeksų didesnės vertės rodo geresnį klasterinį sprendimą. R²_{sq} indekso vertės visada būna didesnės iš daugiau klasterių sudarytuose sprendimuose, tačiau gerais sprendimais laikomi tie, kurių R²_{sq} vertė viršija 0,5. Pasitaiko, kad kai kurios indeksų vertės prieštarauja vienos kitoms, todėl parenkant tinkamą klasterių skaičių kiekvienoje analizėje, didžiausias dėmesys buvo skirtas klasterių interpretacijos aiškumui, naudojant klasterių kokybės indeksus tik kaip sufleruojančius vieną ar kitą sprendimą.

Atliekant sekų analizę buvo pasitelkti ir kai kurie aprašomosios statistikos metodai, dažnai taikomi tokio pobūdžio analizėje. Siekiant įvertinti jaunuolių socialinės brandos statusų įvairovę skirtingais laiko momentais buvo pasitelktas Shannon'o entropijos indeksas. Šio indekso vertė, artėjanti prie nulio, rodo, kad tam tikrame tarpsnyje (šiuo atveju – gyvenimo pusmetyje) visi jaunuoliai yra vieno statuso. Indekso vertei artėjant prie vieneto, reiškia, kad tam tikrame tarpsnyje visi jaunuoliai yra tolygiai pasiskirstę skirtingus statusus, t. y. tam tikras gyvenimo tarpsnis pasižymi didžiausia statusų įvairove. Apibūdinant išskirtus socialinės brandos takus, buvo atrinktos klasterį reprezentuojančios sekos, laikantis Gabadinho, Ritschard'o, Müller'io ir Studer'io (2011) bei Gabadinho, Ritschard'o, Studer'io ir Müller'io (2011) gairių. Kiekvienam iš klasterių taip pat buvo apskaičiuotas vidutinis laikas metais, prabūtas esant tam tikro sekos eilutę sudarančio statuso.

Sekos eilučių analizė taikant OM metodą atlikta naudojant R programai sukurtą *Traminer* paketą (Gabadinho, Ritschard, Studer, & Müller, 2009), o klasterizavimas bei klasterių kokybės indeksų apskaičiavimas atliktas naudojant R programai sukurtą ir sekos eilučių klasterizavimui pritaikytą *WeightedCluster* paketą (Studer, 2013).

7.4.2. Latentinių statusų sudarymas

Latentinių statusų sekų analizė taip pat buvo atlikta prieš tai aprašytais metodais, tačiau patys latentiniai statusai buvo sudaryti taikant latentinių klasių analizę (*angl.* Latent Class Analysis; LCA). Latentinių statusų sudarymas buvo atliktas siekiant sužinoti pagrindinius socialinės brandos statusų derinius, būdingus jaunuoliams jaunystės metu. LCA analizė buvo atlikta laikantis DiStefano (2012) ir Geiser'io (2012) gairių. LCA yra specifinis klasterizavimo metodas, kuris yra taikomas nagrinėjant kategorinio pobūdžio kintamuosius, t. y.

kai yra siekiama sugrupuoti objektus remiantis tam tikromis kokybinėmis kategorijomis. Šio darbo kontekste ši analizė buvo panaudota sudarant latentinius statusus, atspindinčius socialinę jaunuolių brandą tam tikru gyvenimo momentu, vienu metu trijose gyvenimo srityse. Analizė buvo atlikta transformavus jaunuolių statusų kaitą žyminčias sekas taip, kad viena eilutė duomenų byloje žymėtų vieno tyrimo dalyvio statusus trijose gyvenimo srityse, viename pusmetyje, t. y. buvo taikyta „wide to long“ duomenų transformacija, dažnai aptinkama nagrinėjant hierarchinius modelius. Kadangi kiekvieno iš 489 tyrimo dalyvių statusų seka buvo sudaryta iš maždaug 14 pusmečių, po šios transformacijos buvo gauta apytiksliai 6 500 stebėjimų, kurie ir buvo nagrinėjami LCA analizėje.

LCA analizė buvo atlikta pasitelkiant MLR parametrų įvertinimo metodą, kuris yra nustatytas kaip numatytasis metodas tokio tipo analizei *Mplus 7.31* programiniame pakete. Tinkamiausiam latentinių klasių skaičiui nustatyti buvo pasitelkti dažniausiai LCA analizėje naudojami kriterijai: AIC (*angl.* Akaike Information Criterion), koreguotas BIC (*angl.* sample size adjusted Bayesian Information Criterion), entropijos indeksas, vidutinė tikimybė objektams pakliūti į klasterį, kuriam objektai yra priskirti, Lo-Mendell-Rubino koreguotas LRT testas (*angl.* Likelihood Ratio Test; toliau – LMR-LRT testas), mažiausios klasės proporcija ir teorinė išskiriamų klasterių interpretacija. AIC ir koreguotas BIC indeksai yra modelio tinkamumo indeksai, naudojami struktūrinių lygčių analizėje renkant tarp kelių nepriklausomų (*angl.* non-nested) modelių, sukurtų siekiant paaiškinti ryšius tarp kintamųjų, vienoje imtyje. Mažesnės šių indeksų vertės arba mažai besikeičiančios šių indeksų vertės rodo optimalesnį sprendimą. Entropijos indeksas ir vidutinė tikimybė objektams pakliūti į klasterį yra kiti du labai panašūs indeksai, rodantys objektų klasifikacijos kokybę. Didesnės nei 0,8 šių indeksų vertės rodo aukštą klasifikavimo kokybę. LMR-LRT testas yra ypatingas tuo, kad rodo, ar tam tikro klasterių skaičiaus sprendimas yra statistiškai reikšmingai geresnis nei sprendimas, sudarytas iš vienu klasteriu mažiau. Klasterių sprendimai, sudaryti iš bent vieno klasterio, kuriam buvo priskirti 5 % arba mažiau objektų, taip pat nebuvo nagrinėjami. Šiuo atveju apsispręsta buvo nagrinėjant pirmiausiai modelio tinkamumo rodiklius. Ši analizė atlikta *Mplus 7.31* paketu.

Įvertinus, kuris tam tikrą klasterių skaičių turintis sprendimas yra tinkamiausias, išskirti ir priskirti latentiniai statusai kiekvienam jaunuolio gyvenimo pusmečiui buvo išsaugoti; tuomet buvo atlikta atgalinė „long to wide“ duomenų transformacija, taip sudarant latentinių statusų sekas kiekvienam tyrimo dalyviui. Tolesnis šių sekų klasterizavimas, skirtas holistinių socialinės brandos takų nagrinėjimui, buvo atliktas taikant anksčiau aprašytą dviejų pakopų tikslinamąjį sekos eilučių klasterizavimo metodą.

7.4.3. Latentinių profilių analizė

Siekiant atskleisti profilius, žyminčius psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus, išskirtus BSRT teorijoje, buvo taikyta latentinių profilių analizė. Latentinių profilių analizė (*angl.* Latent Profile Analysis; LPA) yra LCA atmaina, kuri nuo klasikinės LCA skiriasi tik tuo, kad čia yra nagrinėjami ne kategorinio pobūdžio, o intervaliniai ar santykių skalės kintamieji. Šios analizės eiga visiškai atitiko LCA analizės eigą nagrinėjant ir sudarant latentinius statusus, todėl detaliau nėra aprašoma. Ši analizė taip pat atlikta *Mplus 7.31* paketu.

7.4.4. Ryšių tarp socialinės brandos takų ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju profilių analizė

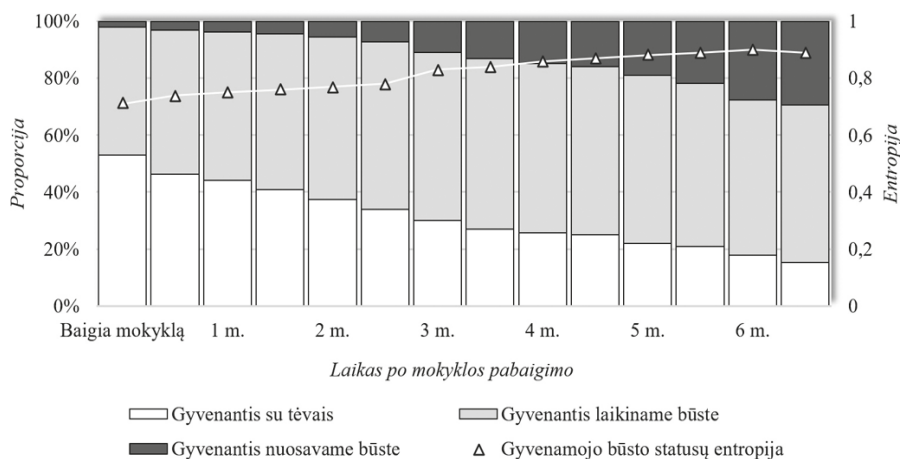
Ryšys tarp socialinės brandos takų ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju profilių buvo vertintas nagrinėjant jaunuolių, pasižyminčių vienu ar kitu psichologiniu tapsmo suaugusiuoju profiliumi, proporcijos skirtumus, grupėse, besiskiriančiose socialinės brandos eiga. Proporcijos skirtumai buvo vertinti taikant χ^2 požymių nepriklausomybės kriterijų; šio kriterijaus vertė, atitinkanti 0,05 tikimybę, buvo vertinama kaip nurodanti statistiškai reikšmingą priklausomybę tarp dviejų kategorinių kintamųjų. Nagrinėjant, kiek stipriai du kategoriniai kintamieji yra susiję, buvo pasitelktas Cramer'io V koeficientas, kuris laikomas efekto didumo matu nagrinėjant kategorinius kintamuosius. Cramer'io V dydžio interpretacija skiriasi priklausomai nuo laisvės laipsnių skaičiaus, kuris šiam koeficientui skaičiuojamas pasirinkus vieną iš dviejų kategorinių kintamųjų, turintį mažiau kategorinių reikšmių, ir atėmus vienetą šio kintamojo kategorinių reikšmių skaičiaus (pvz., jeigu vienas iš kintamųjų turi tris, o kitas keturias kategorines reikšmes, tai laisvės laipsnių skaičius yra du). Tais atvejais, kai $df = 1$, $V \geq 0,1$ vertinamas kaip nurodantis mažą efektą, $V \geq 0,3$ – vidutinį ir $V \geq 0,5$ – didelį; kai $df = 2$, $V \geq 0,07$ vertinamas kaip nurodantis mažą efektą, $V \geq 0,21$ – vidutinį ir $V \geq 0,35$ – didelį; kai $df = 3$, $V \geq 0,06$ vertinamas kaip nurodantis mažą efektą, $V \geq 0,17$ – vidutinį ir $V \geq 0,29$ – didelį (Cohen, 1988).

Kategorinių kintamųjų reikšmių sąsajoms atvaizduoti yra pasitelkiama ir korespondenčių analizė. Šiame darbe yra naudojami tik korespondenčių analizės žemėlapiai, leidžiantys įvertinti, kaip stipriai vieni ar kiti kintamojo požymiai yra susiję: kuo arčiau žemėlapyje yra du skirtingų kintamųjų požymiai, tuo labiau jie yra susiję, ir atvirkščiai. Kai kuriais atvejais nagrinėjant požymių nepriklausomybę taip pat buvo pasitelkta koreguota standartizuota paklaida, siekiant nustatyti, kuri vieno kategorinio kintamojo reikšmė yra statistiškai reikšmingai susijusi (labiau persikloja) su tam tikra kito kategorinio kintamojo reikšme. Koreguota standartizuota paklaida yra apskaičiuojama kiekvienai požymių priklausomybės lentelės gardelei. Ši paklaida turi standartinį normalųjį skirstinį, todėl toliau visur žymima kaip z . Šio indekso vertės, didesnės nei 1,96 (dažniausiai apvalinama iki 2,0), reiškia, kad du požymiai statistiškai reikšmingai dažniau (prie 0,05 alfa lygmens) imtyje sutampa. Šio indekso vertės, mažesnės nei -1,96 (dažniausiai apvalinama iki -2,0), reiškia, kad du požymiai statistiškai reikšmingai linkę nesutapti (Agresti, 2002). Ši analizė atlikta SPSS 21 paketu.

8. TYRIMO REZULTATAI

8.1. Jaunuolių socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje

Gyvenamojo būsto srities vaidmens kaitą žyminčios sekos eilutės buvo sudarytos iš trijų galimų statusų: „gyvenantis su tėvais“ (toliau – GST; gyvena kartu su tėvais, laikiname ar tėvams priklausančiame būste), „gyvenantis laikiname būste“ (toliau – GLB; gyvena ne su tėvais, laikiname būste, pvz., bendrabutyje arba nuomuojuame būste) ir „gyvenantis nuosavame būste“ (toliau – GNB; gyvena ne su tėvais, būste, kurio savininkas arba dalinis savininkas yra pats tyrime dalyvaujantis jaunuolis). Tyrimo dalyvių, esančių vieno ar kito statuso, proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo yra pateikta 8.1.1 pav., kur galima matyti, kad nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento šių statusų dalyvių proporcija gana tolygiai kito. Didžioji dalis tyrime dalyvavusių jaunuolių pabaigę mokyklas gyveno pas tėvus arba laikiname būste. Tačiau kiekvieną pusmetį po mokyklos pabaigimo gyvenančiųjų pas tėvus proporcija buvo vis mažesnė, o gyvenančiųjų nuosavame būste – didesnė. Apskaičiavus Shannon'o entropijos indekso kaitą, didžiausia gyvenamojo būsto statusų įvairovė šioje jaunuolių imtyje buvo pasiekta maždaug šešiais metais po mokyklos pabaigimo – apytiksliai tada, kai buvo atliktas tyrimas. Taigi, galima teigti, kad socialinė branda gyvenamojo būsto srityje nėra standartizuota, t. y. laikas, kada Lietuvos jaunuoliai palieka tėvų namus, daugelio jų yra gana skirtingas: vieni iš tėvų namų išsikelia gana anksti, kiti vėlai. Kartu tai leidžia manyti, kad socialinė branda gyvenamojo būsto srityje yra ir diversifikuota, t. y. socialinės brandos įvairovė šioje srityje galima paaiškinti keliais egzistuojančiais socialinės brandos takais.

8.1.1 paveikslas. Jaunuolių gyvenamojo būsto statusų proporcijos kaita po mokyklos pabaigimo

Siekiant išskirti socialinės brandos takus gyvenamojo būsto srityje, buvo atlikta šių sekos eilučių klasterinė analizė. Šio analizėje buvo nagrinėjami klasterinės analizės

sprendimai, sudaryti iš nuo dviejų iki aštuonių klasterių. Pirmame klasterinės analizės žingsnyje, kurio metu buvo taikytas Ward'o hierarchinis klasterizavimas, buvo sudaryta dendrograma, rodanti klasterių apjungimo eigą, pradedant nuo aštuonių ir baigiant vienu klasteriu (C priedo 1 pav.). Antrame žingsnyje taikant tikslinamąją PAM klasterinę analizę, įvairiems sprendimams, sudarytiems iš skirtingo klasterių skaičiaus, buvo apskaičiuoti sprendimo kokybės rodikliai (8.1.1 lentelė).

Tiek dendrograma, tiek klasifikacijos kokybės indeksai sufleravo keturių klasterių sprendimą. Dendrograma nurodė, kad 8-ių, 7-ių, 6-ių ir 5-ių klasterių sprendimus sudarė bent keli menkai besiskiriantys klasteriai. Aštuonių klasterių sprendime buvo du klasteriai, beveik nesiskiriantys tarpusavyje, kuriuos abu buvo galima apibūdinti kaip „palaipsniui išsikeliantys iš tėvų namų į laikiną būstą“. Septynių klasterių sprendime taip pat buvo du itin panašūs klasteriai, kurių bendras požymis buvo tai, kad šiems klasteriams priklausančios jaunuoliai anksti išsikėlė į nuosavą būstą. Šešių klasterių sprendimas taip pat buvo sudarytas iš dviejų klasterių, žyminčių nuolatinį gyvenimą laikiname būste, iš kurių vienas nuo kito skyrėsi tik trumpų laikotarpių tarpais, kuriais jaunuoliai grįždavo gyventi į tėvų namus. Tuo tarpu mažesnio klasterių skaičiaus sprendimai kur kas aiškiau skyrėsi tarpusavyje. Įvertinus klasterių kokybės indeksus, trijų ir keturių klasterių sprendimai pasižymėjo didžiausia kokybe: aukščiausia PBC rodiklio vertė nustatyta esant trijų ir keturių klasterių sprendimui; HG sufleravo, kad geriausi yra trijų, keturių arba penkių klasterių sprendimai; ASW rodiklis sufleravo trijų klasterių sprendimą; CH_{sq} – trijų arba keturių. Determinacijos koeficientas (R^2_{sq}) visų klasterių sprendimų atveju viršijo 0,5 ribą. Atsižvelgiant į klasterių kokybės rodiklius, kurie sufleravo trijų ir keturių sprendimą, ir dendrogramą, kuri rodė, kad keturių klasterių sprendimas būtų prasmingesnis nei trijų, buvo nuspręsta toliau naudoti ir interpretuoti keturių klasterių sprendimą.

8.1.1 lentelė. Skirtingo klasterių skaičiaus sprendimų, nagrinėjant gyvenamojo būsto statusų sekas, kokybės rodikliai

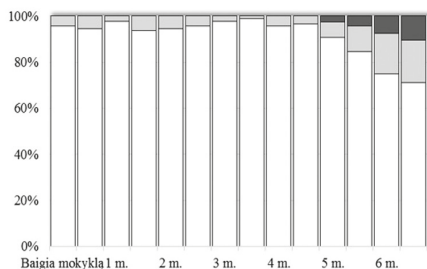
Klasterių kokybės rodikliai	Klasterių skaičius						
	2	3	4	5	6	7	8
PBC	0,71	0,80	0,76	0,73	0,59	0,60	0,58
HG	0,83	0,95	0,94	0,95	0,88	0,90	0,92
ASW	0,55	0,61	0,55	0,55	0,45	0,46	0,47
CH_{sq}	633,64	841,88	856,17	796,97	763,25	788,90	826,67
R^2_{sq}	0,57	0,78	0,84	0,87	0,89	0,91	0,92

Keturi išskirti klasteriai, atspindintys socialinės brandos takus, buvo taip pavadinti: „ilgai gyvenantys tėvų namuose“, „vėliau išsikeliantys į laikiną būstą“, „ilgai gyvenan-

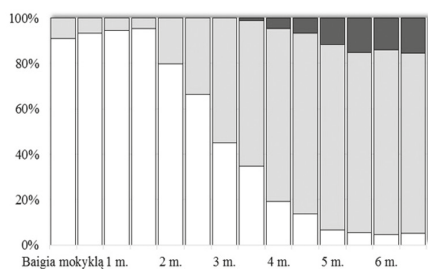
tys laikiname būste“ ir „anksti išsikeliančios į nuosavą būstą“. Gyvenamojo būsto statusų proporcijos kaitos ypatumai keturiuose klasteriuose yra pateikti 8.1.2 paveiksle, o kitos savybės pateiktos 8.1.2 lentelėje. Išskirti klasteriai statistiškai reikšmingai skyrėsi šeimos socioekonominiu statusu ($\chi^2 = 8,083$; $p = 0,034$; $V_{(1)} = 0,157$): tarp anksti išsikeliančių į nuosavą būstą buvo daugiau tų, kurie kilę iš aukštesnio socioekonominio statuso šeimų. Išskirti klasteriai statistiškai reikšmingai nesiskyrė lyties proporcija ($\chi^2 = 5,465$; $p = 0,141$; $V_{(1)} = 0,106$), t. y. vyrų ir moterų santykis visuose klasteriuose buvo panašus. Aptariant klasterius pirmiausiai aprašomi pasižymintys lėtesne socialine branda (vėlesne socialinių suaugusiojo statusų kaita), galiausiai – pasižymintys greita socialine branda (ankstyvesne socialinių suaugusiojo statusų kaita).

„Ilgai gyvenančių tėvų namuose“ klasteris yra antras pagal dydį imtyje, tačiau dydžiu panašesnis į likusius nei į didžiausią – „ilgai gyvenančių laikiname būste“. Šis klasteris yra gana homogeniškas jį reprezentuojančių sekų atžvilgiu: daugiau nei pusę esančių sekų galima apibūdinti viena reprezentatyvia seka, rodančia, kad po mokyklos pabaigimo jaunuolis nuolat gyvena su tėvais. Tas pats matyti ir vertinant laiką, prabūtą vieno ar kito gyvenamojo būsto statuso: šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido gyvendami su tėvais.

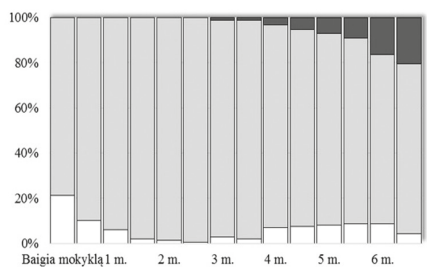
Ilgai gyvenantys tėvų namuose (n = 95; 19,4 %)

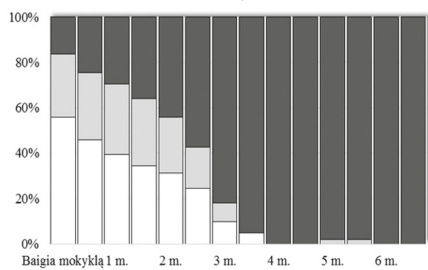
Vėliau išsikeliančios į laikiną būstą (n = 89; 18,2 %)

Ilgai gyvenantys laikiname būste (n = 244; 49,9 %)

Anksti išsikeliančios į nuosavą būstą (n = 61; 12,5 %)

Legend: Gyvenantis su tėvais Gyvenantis laikiname būste Gyvenantis nuosavame būste

8.1.2 paveikslas. Gyvenamojo būsto statusų proporcijos kaitos ypatumai keturiuose klasteriuose

„Vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ klasteris yra trečias pagal dydį imtyje. Klasteris yra apibūdinamas dviem reprezentatyviomis sekomis, kurios abi apibūdina panašią gyvenamojo būsto statusų kaitą: dveji metai gyvenimo su tėvais, po kurių išsikeliama į laikiną būstą, arba treji su puse metų gyvenimo su tėvais, po kurių išsikeliama į laikiną būstą.

„Ilgai gyvenančių laikiname būste“ klasteris yra didžiausias savo proporcija imtyje ir yra homogeniškas jį sudarančių sekų atžvilgiu, t. y. klasteris reprezentuojamas viena seka, rodančią tai, kad iš karto po mokyklos pabaigimo jaunuolis išsikėlė iš tėvų namų ir viso nagrinėjamo periodo metu gyveno laikiname būste. Žvelgiant į laiką, pabūtą vieno ar kito statuso, taip pat matyti, kad šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido gyvendami laikiname būste.

„Anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ klasteris yra mažiausias imtyje ir apibūdinamas dviem reprezentatyviomis sekomis: pirmoji žymi išsikėlimą į nuosavus namus iš karto po mokyklos pabaigimo ir nuolatinį gyvenimą juose, antroji žymi trejus metus gyvenimo tėvų namuose, po kurių išsikeliama į nuosavus namus.

8.1.2 lentelė. Gyvenamojo būsto statusų kaitos klasterių savybės

Socialinės brandos takas / klasteris	n (%)	Vyrų ir moterų santykis (v:m)	Klasterį reprezentuojančios sekos ^a	Vidutinė statuso trukmė (vidurkis metais)
Ilgai gyvenantys tėvų namuose	95 (19,4 %)	1:0,66	11GST	GST = 5,78; GLB = 0,33; GNB = 0,06
Vėliau išsikeliančios į laikiną būstą	89 (18,2 %)	1:0,85	4GST-8GLB; 7GST-5GLB	GST = 3,24; GLB = 2,81; GNB = 0,24
Ilgai gyvenantys laikiname būste	244 (49,9 %)	1:1,12	11GLB	GST = 0,40; GLB = 5,67; GNB = 0,21
Anksti išsikeliančios į nuosavą būstą	61 (12,5 %)	1:1,18	12GNB; 6GST-6GNB	GST = 1,23; GLB = 0,86; GNB = 4,38
Iš viso	489 (100 %)	1:0,97		GST = 2,07; GLB = 4,45; GNB = 0,70

Pastabos

GST – gyvenantys su tėvais; GLB – gyvenantys laikiname būste; GNB – gyvenantys nuosavame būste.

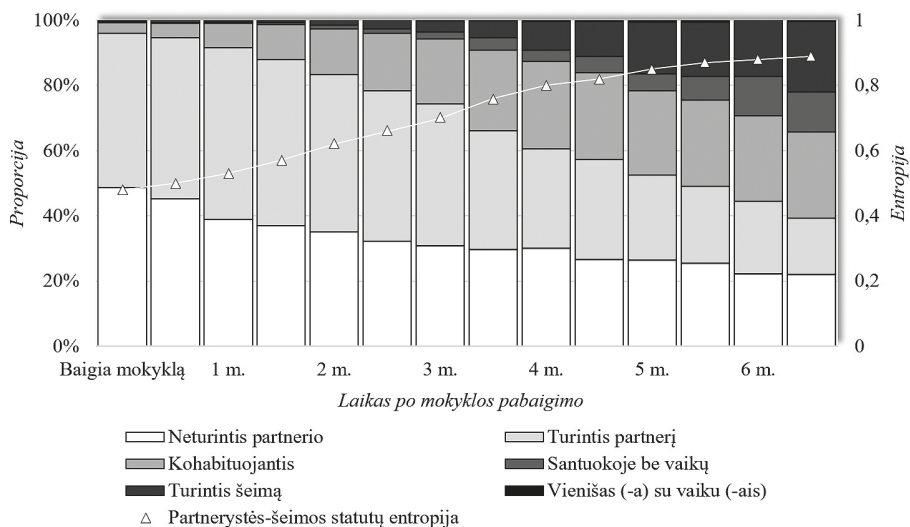
^a – skaičius, nurodytas priešais statusą, reiškia pusmečių, kuriuos jaunuolis prabuvo šio statuso, sumą.

8.2. Jaunuolių socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje

Kiekvienas tyrimo dalyvis GIK interviu metu, prisimindamas savo partnerystės ir šeimos kūrimo istoriją, užpildė dvi statusų seką žyminčias eilutes: vieną, skirtą partnerystės formavimosi eigai, ir vieną, skirtą tėvystės / motinystės eigai, nurodydami pusmetį, kada susilaukė pirmojo ir kitų vaikų. Kadangi šiame darbe buvo siekta nagrinėti ne atskirus socialinės brandos įvykius, o socialinę brandą trijose gyvenimo srityse, tyrimo duomenis buvo nuspręsta transformuoti taip, kad visiems dalyviams būtų sudaryta tik viena statusų kaitą partnerystės-šeimos srityje žyminti sekos eilutė, kuri būtų sudaryta tik iš santykinai dažnai pasitaikančių ir teoriškai svarbių statusų. Pirmiausiai buvo atlikta tėvystės / motinystės statusų seką žyminčių reikšmių transformacija, siekiant sumažinti galimų statusų skaičių. Didžioji dalis dalyvių tyrimo momentu vaikų neturėjo, tačiau tarp turinčiųjų buvo keletas, kurie turėjo ir po du vaikus. Tai reiškia, kad šios sekos buvo sudarytos iš trijų galimų reikšmių, t. y. „neturintis vaikų“ (0), „turintis vieną vaiką“ (1) ir „turintis du vaikus“ (2). Siekiant sumažinti galimų statusų skaičių, tėvystės / motinystės statuso sekos eilučių reikšmės buvo perkoduotos taip, kad turėtų tik du galimus variantus, t. y. „turintis vaikų“ (1) ir „neturintis vaikų“ (0). Nors atlikus tokį perkodavimą tam tikra informacija buvo prarasta, teoriškai svarbi ir šiam darbui reikšminga informacija išliko, kadangi būtent pirmojo vaiko gimimas žymėjo jaunuolio vaidmens pokytį (tapsmas tėvu / motina). Antra duomenų transformacija buvo atlikta apjungiant partnerystės ir tėvystės / motinystės istoriją žyminčias sekos eilutes, t. y. kiekvienam dalyviui sudarant tik vieną sekos eilutę, žyminčią vaidmenų kaitą partnerystės-šeimos srityje. Sudarant šias sekos eilutes buvo sudaryti dešimt skirtingų statusų, t. y. kiekvienas iš penkių partnerystės statusų („vienišas (neturintis partnerio)“, „turintis partnerį“, „nesusituokęs, gyvenantis su partneriu (kohabituojantis)“, „susituokęs, negyvenantis su sutuoktiniu“, „susituokęs, gyvenantis su sutuoktiniu“) buvo suskirstytas į du atskirus pagal tai, ar asmuo turi vaikų ar ne, pvz., statusas „turintis partnerį“ buvo perkoduotas į dvi galimas reikšmes – „turintis partnerį, neturintis vaikų“ ir „turintis partnerį, turintis vaikų“. Vertinant, kaip dažnai kiekvienas iš 10 naujai išvestų statusų pasireiškė tyrimo dalyvių gyvenimo eigoje, buvo rasta, kad tokie statusai kaip „turintis partnerį, turintis vaikų“, „kohabituojantis, turintis vaikų“, „susituokęs, negyvenantis su sutuoktiniu, turintis vaikų“ buvo itin reti, trumpi (dažniausiai pusmečio ar metų trukmės), prieš įgyjant „susituokusio, gyvenančio su sutuoktiniu, turinčio vaikų“ statusą. Atsižvelgiant į tai ir siekiant sumažinti nagrinėjamų statusų, ypač tų, kurie pasitaikydavo retai, skaičių, trys statusai („turintis partnerį, turintis vaikų“, „kohabituojantis, turintis vaikų“, „susituokęs, negyvenantis su sutuoktiniu, turintis vaikų“) buvo apjungti kartu su statusu „susituokęs, gyvenantis su sutuoktiniu, turintis vaikų“, suteikiant jiems bendrą „turinčiojo šeimą“ apibūdinimą. Po šių perkodavimų partnerystės-šeimos srities vaidmenys ir vaidmens kaitą žyminčios sekos eilutės buvo sudarytos iš šešių galimų statusų: „neturintis partnerio“ (toliau – NP); „turintis partnerį“ (turi partnerį ir neturi vaikų; toliau – P); „kohabituojantis“ (gyvena su partneriu nesusituokęs ir neturi vaikų; toliau – K); „santuokoje be vaikų“ (toliau – SNT); „turintis šeimą“ (turi partnerį arba sutuoktinį, su kuriuo gyvena, ir turi vaikų; toliau – SEIM); „vienišas (-a) su vaiku (-ais)“ (neturi partnerio, turi vaikų; toliau – VN/SV).

Tyrimo dalyvių, esančių vieno ar kito iš šešių partnerystės-šėimos statusų, proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo yra pateikta 8.2.1 pav. Kaip galima matyti, nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento ši proporcija gana tolygiai kito. Didžioji dalis jaunuolių pabaigę mokyklas neturėjo partnerių arba turėjo, bet negyveno kartu; kiti statusai pasitaikė itin retai. Tačiau kas pusmetį po mokyklos pabaigimo kitų statusų proporcija didėjo. Apskaičiavus Shannon'o entropijos indeksą, didžiausia partnerystės-šėimos statusų įvairovė buvo pasiekta šeštais-septintais metais po mokyklos pabaigimo, t. y. apytiksliai tada, kai buvo atliekamas tyrimas. Tai leidžia manyti, kad socialinė branda partnerystės-šėimos srityje, kaip ir gyvenamojo būsto srityje, nėra standartizuota, t. y. laikas, kada Lietuvos jaunuoliai įgyja vieną ar kitą šios srities statusą, yra labai įvairus. Kartu tai suteikia pagrindą manyti, kad socialinės brandos įvairovę šioje srityje galima paaiškinti keliais egzistuojančiais socialinės brandos takais.

Siekiant išskirti socialinės brandos takus šėimos kūrimo srityje, buvo atlikta šių statusų sekos eilučių klasterinė analizė, nagrinėjant įvairius analizės sprendimus, kuriuos sudaro nuo dviejų iki aštuonių klasterių. Pirmame klasterinės analizės žingsnyje, kurio metu buvo taikytas Ward'o hierarchinis klasterizavimas, buvo sudaryta dendrograma, rodanti klasterių apjungimo eigą, pradedant nuo aštuonių ir baigiant vienu klasteriu (C priedo 2 pav.). Antrajame žingsnyje, taikant tikslinamąją PAM klasterinę analizę, skirtingo klasterių skaičiaus sprendimams buvo apskaičiuoti klasifikacijos kokybės rodikliai (8.2.1 lentelė).

8.2.1 paveikslas. Jaunuolių partnerystės-šėimos statusų proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento

Naudoti aštuonių klasterių sprendimą buvo nuspręsta daugiausiai pasiremiant dendrograma, kadangi klasterių kokybės indeksai šiuo atveju buvo gana prieštaringi. HG rodiklis

rodė, kad didžiausia klasifikacijos kokybė pasižymi septynių ir aštuonių klasterių sprendimais, R^2_{sq} taip pat rodė, kad ir trijų klasterių sprendimas paaiškina daugiau nei 50 % sekos eilučių variacijos. Tačiau PBC, ASW ir CH_{sq} nurodė, kad trijų klasterių sprendimas yra kokybiškiausias. Detaliau žvelgiant į indeksų vertes, buvo matyti, kad šiuo atveju PBC (maksimali 0,55, minimali 0,43) ir ASW (maksimali 0,33, minimali 0,28) vertės gana mažai varijavo, palyginti su HG (max – 0,85, min – 0,51), ir tai rodė, kad šie indeksai šios analizės atveju buvo mažiau jautrūs skirtingiems sprendimams. Dendrograma atskleidė, kad net ir aštuonių klasterių sprendimas buvo sudarytas iš gana prasmingai besiskiriančių statusų kaitos klasterių. Aštuonių klasterių sprendimas buvo sudarytas iš dviejų gana panašių klasterių, pasižyminčių ankstyva santuoka, tačiau skyrėsi tuo, kad vienas iš jų buvo sudarytas iš tyrimo dalyvių, turinčių šeimą (turinčių vaikų). Du septintame žingsnyje išskirti klasteriai skyrėsi gyvenimo su partneriu trukme. Šeštame žingsnyje buvo išskirtas klasteris, pasižymintis didele neturinčiųjų partnerio proporcija visais laiko periodais. Atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus buvo nuspręsta naudoti ir interpretuoti aštuonių klasterių sprendimą.

Aštuoni išskirti klasteriai, atspindintys socialinės brandos takus partnerystės-šėimos srityje, buvo pavadinti taip: „ilgai neturintys partnerio“, „nutrūkstantys santykiai“, „vėliau užmezgantys santykius“, „nesikeičiantys santykiai“, „partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu“, „anksti apsigyvenantys kartu“, „ankstyva santuoka be vaikų“ ir „ankstyva šeima“. Išskirti klasteriai statistiškai reikšmingai skyrėsi vyrų ir moterų santykiu ($\chi^2 = 24,559$; $p = 0,001$; $V_{(1)} = 0,224$), tačiau įvertinus koreguotą standartizuotą paklaidą, šis santykis reikšmingai skyrėsi tik dviejuose iš išskirtų klasterių: tarp „ilgai neturinčių partnerio“ buvo daugiau vyrų, o tarp priklausančių „ankstyvos šeimos“ klasteriui – gerokai daugiau moterų (D priedo D2 lentelė). Išskirti klasteriai statistiškai reikšmingai nesiskyrė šeimos socioekonominiu statusu ($\chi^2 = 10,922$; $p = 0,142$; $V_{(1)} = 0,149$; D priedo D2 lentelė). Partnerystės-šėimos statusų proporcijos kaitos ypatumai aštuoniuose klasteriuose yra pateikti 8.2.2 paveiksle; kitos savybės pateiktos 8.2.2 lentelėje. Aptariant klasterius pirmiausiai aprašomi pasižymintys lėta socialine branda (vėlesne socialinių suaugusiojo statusų kaita), galiausiai – pasižymintys greita socialine branda (ankstyvesne socialinių suaugusiojo statusų kaita).

8.2.1 lentelė. Skirtingo klasterių skaičiaus sprendimų, nagrinėjant partnerystės-šėimos tatus sekas, kokybės rodikliai

Klasterių kokybės rodikliai	Klasterių skaičius						
	2	3	4	5	6	7	8
PBC	0,43	0,55	0,51	0,54	0,50	0,51	0,51
HG	0,51	0,70	0,69	0,77	0,76	0,81	0,85
ASW	0,29	0,32	0,28	0,28	0,27	0,27	0,27
CH_{sq}	203,64	252,97	200,33	202,94	173,36	187,84	181,25
R^2_{sq}	0,29	0,51	0,55	0,63	0,64	0,70	0,73

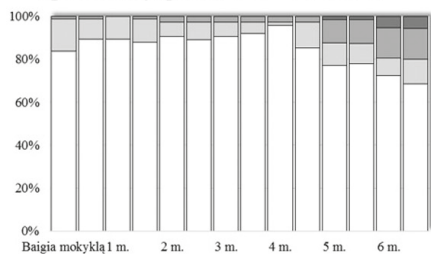
„Ilgai neturinčių partnerio“ klasteris yra antras pagal dydį imtyje ir gana homogeniškas reprezentuojančių sekų atžvilgiu, t. y. daugiau nei 50 % visų šiame klasteryje esančių sekų galima apibūdinti viena reprezentuojančia seka, rodančia, kad po mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento jaunuolis neturėjo pastovių santykių su partneriu. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko išbuvo „neturinčio partnerio“ statuso. Šiam klasteriui buvo priskirta apie septintadalis tyrime dalyvavusių jaunuolių, ir tai rodo, kad toks socialinės brandos takas nėra retas ir jaunuolių populiacijoje pasitaiko panašiai dažnai kaip ir likusieji. Šis klasteris išsiskiria ir tuo, kad jame yra daugiau vyrų nei moterų; tai leidžia manyti, kad ilgai trunkantis partnerio neturėjimas šiame amžiuje yra kiek daugiau būdingas vyrams.

„Nutrūkstančių santykių“ klasteris dydžiu buvo vidutiniškas, vyrų ir moterų proporcija buvo panaši. Klasteris reprezentuojamas dviem sekomis: viena, rodančia dvejus su puse metų po mokyklos pabaigimo, praleistų turint partnerį, ir dvejus su puse metų būnant be partnerio, ir kita, besiskiriančia vieneriais metais, esant vieno ar kito statuso. Šiame klasteryje buvo daugiau jaunuolių, kurie tyrimo momentu gyveno su tėvais, ir mažiau jaunuolių, gyvenančių nuosavame būste. Iš esmės šį klasterį taip pat galima apibūdinti gana ilgai trunkančiu partnerio neturėjimu, tačiau nuo „ilgai neturinčių partnerio“ šis skyrėsi tuo, kad jaunuoliai turėjo partnerį po mokyklos pabaigimo, tačiau praėjus keliems metams šiuos santykius nutraukė ir iki tyrimo momento, kol jiems suėjo apie 26 metus, naujų santykių neužmezgė.

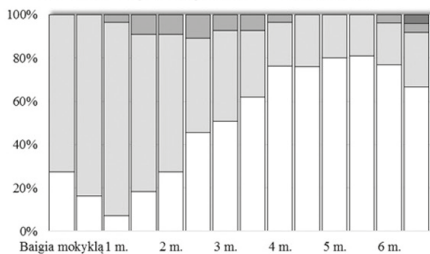
„Vėliau užmezgančių santykius“ klasteris dydžiu buvo gana panašus į likusius. Pagrindinė klasterį reprezentuojanti seka apibūdino tokią statusų kaitą, kai jaunuolis trejus su puse metų po mokyklos pabaigimo neturėjo partnerio, vėliau užmezgė santykius ir išbuvo šiuose santykiuose iki tyrimo momento. Antra seka nuo pirmosios skyrėsi tik pusmečių, praleistų esant vieno iš dviejų statusų, skaičiumi. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido būdami vieniši arba turėdami partnerį.

„Nesikeičiančių santykių“ klasteris yra didžiausias imtyje, išskirtas nagrinėjant partnerystės-šėimos kūrimo statusų sekas. Tai nurodo, kad šis socialinės brandos takas yra gana dažnas tarp jaunuolių, t. y. santykinai didelė dalis jaunuolių Lietuvoje anksti užmezga santykius su partneriu, tačiau neskuba apsigyventi kartu, tuoktis ar kurti šeimą. Vyrų ir moterų santykis šiame klasteryje yra panašus, o jaunuolių grupė, priskirta šiam klasteriui, yra gana homogeniška reprezentuojančių sekų atžvilgiu: daugiau nei pusę visų šiame klasteryje esančių sekų galima apibūdinti viena reprezentuojančia seka, rodančia, kad pabaigęs mokyklą jaunuolis turėjo partnerį ir šiuos santykius, jiems neperaugus į gyvenimą kartu ar santuoką, išlaikė iki tyrimo momento. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido turėdami partnerį, tačiau negyvendami kartu ar nekurdami šeimos.

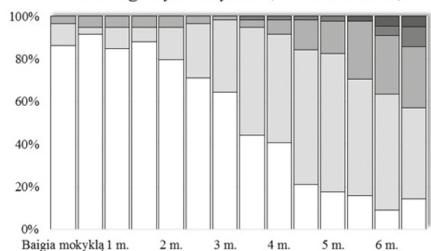
Ilgai neturintis partnerio (n = 74; 15,1 %)

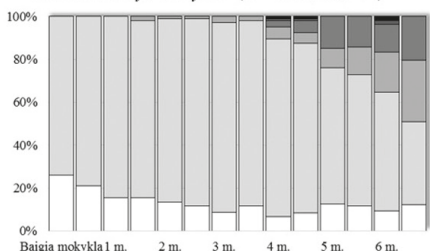
Nutrūkstantys santykiai (n = 55; 11,2 %)

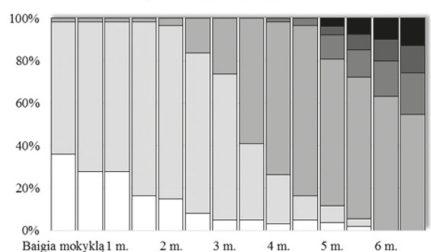
Vėliau užmezgiantys santykius (n = 59; 12,1 %)

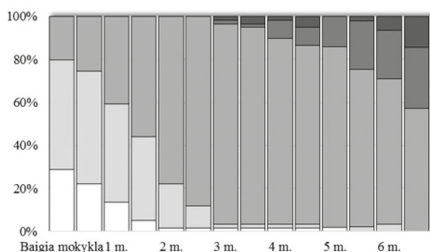
Nesikeičiantys santykiai (n = 104; 21,3 %)

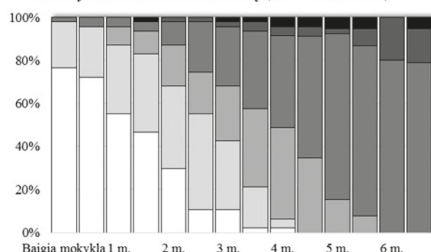
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu (n = 61; 12,5 %)

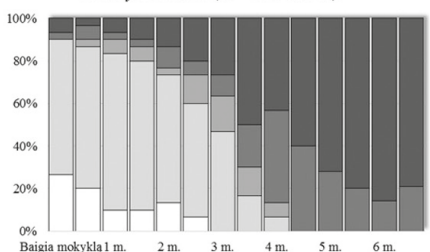
Anksti apsigyvenantys kartu (n = 59; 12,1 %)

Ankstyva santuoka be vaikų (n = 47; 9,6 %)

Ankstyva šeima (n = 30; 6,1 %)

□ Neturintis partnerio □ Turintis partnerį □ Kohabituojantis ■ Santuokoje be vaikų ■ Turintis šeimą ■ Vienišas (-a) su vaikais (-ais)

8.2.2 paveikslas. Jaunuolių partnerystės-šėimos statusų proporcijos kaitos ypatumai aštuoniuose klasteriuose

„Partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ klasteris, kurio pagrindinis požymis yra keleri metai santykių su partneriu ir vėliau apsigyvenimas kartu, yra kiek mažesnis nei „ne-

sikeičiančių santykių“ ir dydžiu yra panašus į likusius mažesnius klasterius. Klasteris reprezentuojamas dviem sekomis. Viena šių sekų apibūdina jaunuolius, kurie nuo mokyklos pabaigimo turėjo partnerį ir praėjus trejiems metams įsikėlė gyventi kartu. Antra klasterį reprezentuojanti seka nuo pirmosios skiriasi tuo, jog praėjus pusmečiui po mokyklos pabaigimo jaunuoliai nutraukė buvusius santykius su partneriu, pusantrų metų buvo vieniši ir vėliau užmezgė naujus santykius, kurie perėjo į gyvenimą kartu. Šis klasteris taip pat yra panašus vyrų ir moterų santykiu. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko išbuvo turėdami partnerį bei gyvendami kartu nesusituokę.

„Anksti apsigyvenančių kartu“ klasteris, palyginti su kitais, dydžiu yra apytiksliai vidutinis, jis yra reprezentuojamas dviem sekomis. Pagrindinė seka apibūdina pusantrų metų laikotarpį po mokyklos pabaigimo turint partnerį, po kurio seka ketveri su puse metų gyvenimo kartu. Antra seka yra beveik identiška pirmajai, tik skiriasi metais ilgesniu laikotarpiu turint partnerį ir kartu metais vėliau pradėdami gyvenimą kartu. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido gyvendami kartu su partneriu. Taigi, apibendrinant, pagrindinis šio klasterio požymis yra ankstyvas sprendimas gyventi kartu su partneriu ir ilgas gyvenimas kartu nesusituokiant ir nesusilaukiant vaikų.

„Ankstyvos santuokos be vaikų“ klasteris yra antras mažiausias imtyje, o klasterį reprezentuoja keturios gana panašios sekos. Pirmoji seka apibūdina jaunuolius, kurie dvejus su puse metų po mokyklos pabaigimo neturėjo partnerio, vėliau metus turėjo partnerį, tuomet pusantrų metų gyveno kartu su partneriu, galiausiai susituokė ir pragyveno santuokoje dar dvejus su puse metų iki tyrimo momento. Kitos dvi sekos taip pat atspindi tokią pačią statusų kaitos tvarką, tačiau nežymiai skiriasi laiko trukme neturint partnerio, turint partnerį arba gyvenant kartu su partneriu nesusituokus. Paskutinė klasterį reprezentuojanti seka yra panaši į likusias, tik be gyvenimo su partneriu nesusituokus periodo. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko praleido būdami santuokoje, turėdami partnerį arba neturėdami partnerio.

Paskutinis „ankstyvos šeimos“ klasteris, kurio pagrindinis požymis yra ankstyvas vaikų susilaukimas, yra mažiausias, tačiau išsiskyrė iš kitų daugeliu savybių. Pagrindinė ši klasterį reprezentuojanti seka apibūdina tokią statusų kaitą, kai trejus metus po mokyklos baigimo jaunuolis turi partnerį, tuomet metus gyvena santuokoje be vaikų ir vėliau dvejus metus susilaukęs vaikų. Antra reprezentuojanti seka žymi trejus su puse metų po mokyklos pabaigimo turint partnerį ir po jų gyvenimą santuokoje. Trečia seka žymi metus po mokyklos pabaigimo neturint partnerio, dvejus metus turint partnerį, pusę metų santuokinio gyvenimo neturint vaikų ir trejus su puse turint šeimą. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai laiko prabuvo turėdami šeimą ir turėdami partnerį, negyvendami kartu. Šis klasteris išsiskiria gerokai didesne moterų proporcija: iš 30 šiam klasteriui priskirtų tyrimo dalyvių 26 buvo moterys.

Apibendrinti rezultatai iš esmės patvirtina keltą prielaidą, kad šeimos kūrimo srityje egzistuoja jaunuolių grupės, pasižyminčios lėta arba visai nevykstančia romantinių santykių eiga bei greita romantinių santykių raida anksti tuokiantis ir / arba kuriant šeimą. Tai rodo, kad socialinė branda šioje srityje yra gana diversifikuota.

8.2.2 lentelė. Partnerystės-šėimos statusų kaitos klasterių savybės

Socialinės brandos takas / klasteris	n (%)	Vyrų ir moterų santykis (v:m)	Klasterį reprezentuojančios sekos ^a	Vidutinė statuso trukmė (vidurkis metais)
Ilgai neturintys santykių	74 (15,1 %)	1:0,61 ^b	10NP	NP = 5,46; P = 0,57; K = 0,26; SNT = 0,04; SEIM = 0,00
Nutrūkstantys santykiai	55 (11,2 %)	1:0,96	5P-5NP; 7P-3NP	NP = 2,99; P = 2,96; K = 0,27; SNT = 0,01; SEIM = 0,00
Vėliau užmezgantys santykius	59 (12,1 %)	1:0,90	7NP-3P; 5NP-5P	NP = 3,53; P = 1,97; K = 0,53; SNT = 0,06; SEIM = 0,03
Nesikeičiantys santykiai	104 (21,3 %)	1:0,73	10P	NP = 0,85; P = 4,91; K = 0,30; SNT = 0,25; SEIM = 0,01
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu	61 (12,5 %)	1:0,91	6P-4K; 1P-3NP-4P -4K	NP = 0,77; P = 2,96; K = 2,20; SNT = 0,22; SEIM = 0,11
Anksti apsigyvenantys kartu	59 (12,1 %)	1:1,27	3P-9K; 5P-9K	NP = 0,41; P = 1,14; K = 4,29; SNT = 0,38; SEIM = 0,12
Ankstyva santuoka be vaikų	47 (9,6 %)	1:1,24	5NP-2P-3K-5SNT; 4NP-3P-2K-5SNT; 2NP-2P-3K-5SNT; 2NP-5P-5SNT	NP = 1,53; P = 1,26; K = 1,07; SNT = 2,02; SEIM = 0,21
Ankstyva šeima	30 (6,1 %)	1:6,50 ^b	6P-2SNT-4SEIM; 7P-5SNT; 2NP-4P-1SNT-7SEIM	NP = 0,43; P = 2,28; K = 0,35; SNT = 1,05; SEIM = 2,38
Iš viso	489 (100 %)	1:0,97		NP = 4,17; P = 4,49; K = 2,23; SNT = 0,80; SEIM = 0,40 NPS/SV = 0,03

Pastabos

NP – neturintis partnerio (neturintis vaikų); P – turintis partnerį (neturintis vaikų); K – koha-bituojantis (neturintis vaikų); SNT – santuokoje be vaikų; SEIM – turintis šeimą (turi partnerį ar sutuoktinį, su kuriuo gyvena, ir turi vaiką (-ų)); VN/SV – vienišas (-a) su vaiku (-ais).

^a – skaičius priešais statusą reiškia pusmečių, kuriuos asmuo prabuvo šio statuso, skaičių.

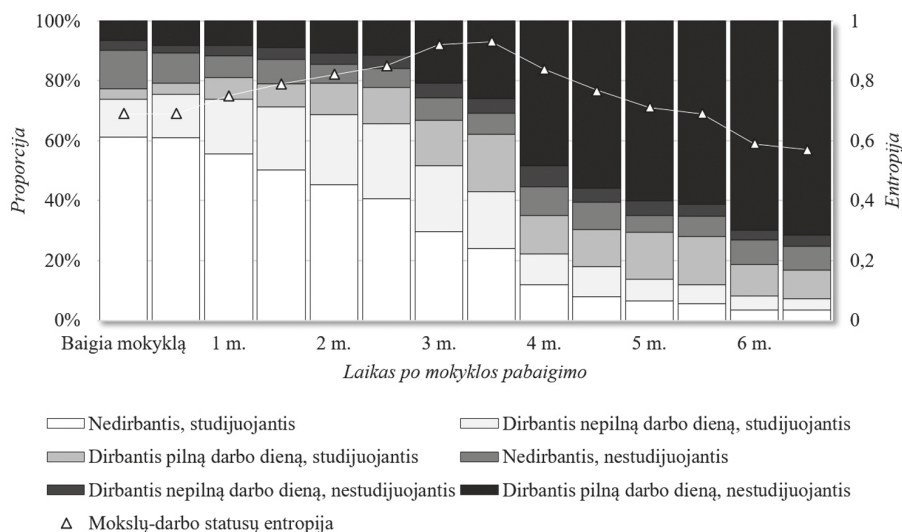
^b – vyrų ir moterų santykis šiame klasteryje statistiškai reikšmingai skiriasi.

8.3. Jaunuolių socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje

Tyrimo dalyviai, GIK interviu metu prisimindami mokslo ir darbinio statusus nagrinėjamo laikotarpio pusmečiais, pildė dvi šių statusų kaitą žyminčias eilutes: vieną, skirtą edukacijos sričiai, kitą – darbinės veiklos. Kadangi šiame darbe buvo siekta nagrinėti ne atskirus socialinės brandos įvykius, o socialinę brandą trijose gyvenimo srityse, mokslo ir darbo statuso kaitą žyminčios eilutės buvo transformuotos taip, kad visiems tyrimo dalyviams būtų sudaryta viena statusų kaitą mokslų-darbo srityje žyminti sekos eilutė. Pirmiausiai, siekiant sumažinti darbo statusų skaičių, kategorijos „nedirbantis, neieškantis darbo“, „nedirbantis, ieškantis darbo“ ir „savanoris, neturintis apmokamo darbo“ buvo apjungtos į vieną – „nedirbančio“, kadangi visos trys reiškė, kad asmuo savarankiškai gyvenimo pajamų neužsidirba. Tokiu būdu iš penkių galimų darbo statusų buvo sudaryti trys – „nedirbantis“, „dirbantis nepilną darbo dieną“ ir „dirbantis pilną darbo dieną“. Antra, siekiant sumažinti edukacijos statusų skaičių, kategorija „studijuojantis kitaip“, kuri apibūdino studijas be studijų sutarties, buvo apjungta su „nestudijuojančiu“; abu statusai pavadinti „nestudijuojančiu“. Kategorija „studijuojantis nenuolatinėse studijose“ buvo apjungta su kategorija „studijuojantis nuolatinėse studijose“, kadangi abi reiškė, kad asmuo yra pasirašęs mokytis įpareigojančią studijų sutartį. Tokiu būdu iš keturių galimų edukacijos statusų buvo sudaryti du – „studijuojantis“ ir „nestudijuojantis“. Galiausiai buvo atlikta duomenų transformacija apjungiant darbo ir edukacijos statusų sekos eilutes, kiekvienam tyrimo dalyviui sudarant vieną sekos eilutę, žyminčią vaidmenų kaitą mokslų-darbo srityje. Kadangi darbo statusai buvo sudaryti iš trijų kategorijų, o edukaciniai – iš dviejų, iš viso buvo išvesti šeši šių statusų deriniai: „nedirbantis, studijuojantis“ (toliau žymimas ND/ST); „dirbantis nepilną darbo dieną, studijuojantis“ (toliau – DND/ST); „dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis“ (toliau – DPD/ST); „nedirbantis, nestudijuojantis“ (toliau – ND/NST); „dirbantis nepilną darbo dieną, nestudijuojantis“ (toliau – DND/NST); „dirbantis pilną darbo dieną, nestudijuojantis“ (toliau – DPD/NST).

Mokslų-darbo statusų proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo yra pateikta 8.3.1 pav., kur galima matyti, kad nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento jaunuolių, esančių vieno ar kito statuso, proporcija taip pat gana ryškiai kito. Didžioji dalis jaunuolių pabaigę mokyklas nedirbo ir studijavo arba derino studijas su darbu. Tuo tarpu paskutiniaais nagrinėjamo periodo etapais didžioji jaunuolių dalis buvo pabaigę studijas ir dirbo pilną darbo dieną. Skirtingai nei gyvenamojo būsto ar partnerystės-šeimos srityje, didžiausia Shannon'o entropijos vertė čia nustatyta ne paskutiniais nagrinėjamo periodo metais, o apytiksliai trečiais-ketvirtais po mokyklos pabaigimo, ir tai rodo, kad didžiausia statusų įvairovė yra būtent šiame laikotarpyje. Žvelgiant į pirmus ketverius metus po mokyklos pabaigimo taip pat aiškiai matyti, kad didžioji jaunuolių dalis studijavo, t. y. studijavo visą dėmesį skirdami studijoms (nedirbo) arba studijuodami dirbo nepilną darbo dieną. Tuo tarpu ketvirtais ir penktais metais po mokyklos pabaigimo jaunuolių, esančių šių statusų, proporcija tapo ryškiai mažesnė. Šių statusų retėjimas buvo lygiagretus kitų, tokių kaip „dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis“ arba „dirbantis pilną darbo dieną, nestudijuojantis“, dažnėjimui. Šiuos pokyčius lengvai paaiškina tai, kad dauguma pomokyklinių studijų trunka trejus-ketverius metus, po kurių arba kurioms einant į pabaigą jaunuoliai pradeda dirbti. Tai patvirtina ir tai, kad statusas „dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis“ taip pat dažniausiai pasitaikė apie

ketvirtus metus po mokyklos pabaigimo. Mažai kito tik du statusai, žymintys menką įsitraukimą į edukacinę arba darbinę veiklą: „nedirbantis, nestudijuojantis“ ir „dirbantis nepilną darbo dieną, nestudijuojantis“ visais nagrinėjamo laikotarpio pusmečiais sudarė apie 5–10 % dalį. Iš esmės tai rodo, kad socialinė branda edukacijos srityje yra dar gana standartizuota, kadangi labai didelė dalis jaunuolių ketverius metus po mokyklos pabaigimo yra įsitraukę į studijas, o praėjus šiam laikotarpiui dauguma jaunuolių studijas pakeičia darbu. Tačiau ši statusų mokslų-darbo srityje kaita taip pat rodo, kad socialinė branda šioje srityje nepasižymi stipria institucionalizacija, t. y. pakankamai didelė jaunuolių dalis nuo pirmųjų metų po mokyklos pabaigimo siekia derinti darbinę veiklą ir studijas. Kartu tai taip pat suteikia pagrindą manyti, kad socialinės brandos įvairovė šioje srityje galima paaiškinti keliais egzistuojančiais socialinės brandos takais.

8.3.1 paveikslas. Jaunuolių mokslų-darbo statusų proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento

Siekiant išskirti socialinės brandos takus mokslų-darbo srityje, buvo atlikta šių statusų sekos eilučių klasterinė analizė, nagrinėjant įvairius analizės sprendimus, kuriuos sudarė nuo dviejų iki aštuonių klasterių. Kaip ir anksčiau, pirmame dviejų pakopų klasterinės analizės žingsnyje, taikant Ward'o hierarchinį klasterizavimą, buvo sudaryta dendrograma, rodanti klasterių apjungimo eigą, pradedant nuo aštuonių ir baigiant vienu klasteriu (C priedo 3 pav.). Antrajame žingsnyje, taikant tikslinamąją PAM klasterinę analizę, skirtingų klasterių skaičių sprendimams buvo apskaičiuoti klasifikacijos kokybės rodikliai (8.3.1 lentelė).

Naudoti šešių klasterių sprendimą buvo nuspręsta tiek atsižvelgus į dendrogramą, tiek į klasifikacijos kokybės rodiklius. Klasterių kokybės indeksai siūlė šešių arba aštuonių klasterių sprendimus: PBC, HG vertės buvo aukščiausios šešių ir aštuonių klasterių sprendimuose, ASW nurodė trijų, keturių, šešių ir aštuonių klasterių sprendimus, CH_{sq} – dviejų arba šešių,

o R^2_{sq} – visus, sudarytus iš daugiau nei keturių klasterių. Dendrograma parodė, kad aštuonių klasterių sprendime buvo du panašūs klasteriai, kuriuose visais laiko momentais dominavo du panašūs statusai – „dirbančių nepilną darbo dieną, nestudijuojančių“ ir „dirbančių pilną darbo dieną, nestudijuojančių“. Kadangi šiems klasteriams buvo priskirti tik 33 tyrimo dalyviai (pirmajam – 11, o antrajam – 22), nuspręsta aštuonių klasterių sprendimo nenaudoti. Septynių klasterių sprendimas taip pat pasižymėjo dviem gana menkai besiskiriančiais klasteriais, tuo tarpu šešių klasterių sprendimas buvo sudarytas iš gana aiškiai tarpusavyje besiskiriančių grupių. Tai, kad šešių klasterių sprendimas taip pat pasižymėjo ir gana aukštais klasifikacijos kokybės rodikliais, suteikė pagrindo manyti, kad būtent šį sprendimą ir verta toliau interpretuoti.

8.3.1 lentelė. Socialinės brandos mokslų-darbo srityje išskirtų klasterių, taikant PAM metodą, kokybės rodikliai

Klasterių kokybės rodikliai	Klasterių skaičius						
	2	3	4	5	6	7	8
PBC	0,40	0,51	0,52	0,49	0,53	0,52	0,53
HG	0,47	0,61	0,67	0,67	0,77	0,75	0,81
ASW	0,26	0,28	0,27	0,23	0,26	0,24	0,26
CH_{sq}	167,50	151,86	147,24	133,67	149,18	135,75	139,74
R^2_{sq}	0,26	0,38	0,48	0,52	0,61	0,63	0,67

Šeši išskirti klasteriai, atspindintys socialinės brandos takus mokslų-darbo srityje, buvo pavadinti taip: „ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys“, „ilgai studijuojantys“, „anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną“, „teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui“, „anksti pradedantys dirbti“ ir „derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną“. Išskirti klasteriai statistškai reikšmingai skyrėsi vyrų ir moterų proporcija ($\chi^2 = 16,688$; $p = 0,005$; $V_{(1)} = 0,185$), tačiau reikšmingai šis santykis skyrėsi tik keliuose iš klasterių: tarp „ilgai studijuojančių“ ir tarp „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ buvo daugiau moterų, o tarp „anksti pradedančių dirbti“ – vyrų (D priedo D3 lentelė). Išskirti klasteriai statistškai reikšmingai skyrėsi ir šeimos socioekonominiu statusu ($\chi^2 = 12,083$; $p = 0,034$; $V_{(1)} = 0,157$; D priedo D3 lentelė), tačiau reikšmingai šis santykis skyrėsi tik viename iš klasterių: tarp „ilgai nedirbančių ir nestudijuojančių“ buvo daugiau jaunuolių, kilusių iš žemesnio socioekonominio statuso šeimų. Aptariant klasterius pirmiausiai aprašomi pasižymintys lėta socialine branda, galiausiai – pasižymintys greita socialine branda.

„Ilgai nedirbančių ir nestudijuojančių“ klasteris yra mažiausias imtyje, klasteryje vyrų ir moterų proporcija panaši. Šis socialinės brandos takas yra reprezentuojamas trimis sekomis. Pagrindinė seka žymi tai, kad jaunuolis po mokyklos pabaigimo nei vieną pusmetį nestudijavo ir nedirbo jokio apmokamo darbo. Antra seka nuo pirmosios skyrėsi tuo, kad pirmieji dveji metai po studijų pabaigimo buvo skiriami studijoms nedirbant apmokamo darbo, tačiau šios studijos buvo nutrauktos ir toliau nebuvo nei dirbama, nei studijuojama. Trečioji apibūdino jaunuolius, kurie ketverius metus po mokyklos pabaigimo nestudijavo

ir nesimokė, o vėliau pradėjo dirbti pilną darbo dieną. Daugiausiai laiko šie jaunuoliai taip pat praleido nedirbdami ir nestudijuodami. Apibendrinant, šio socialinės brandos tako pagrindinis ypatumas yra gana trumpas edukacinis periodas arba visiškas edukacinio periodo pabaigus mokyklą nebuvimas, po kurių eina ilgas nedarbo laikotarpis. Tai būtų galima sieti su ankstyvesne socialine branda, tačiau kadangi šiai grupei priklausantys jaunuoliai pasižymėjo ilgai trunkančiu nedarbingumu, visgi šis klasteris vertintinas kaip vėluojančios socialinės brandos arba „sunkios pradžios“.

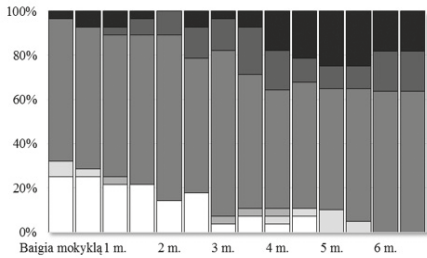
„Ilgai studijuojančių“ klasteris apėmė kiek daugiau nei dešimtadalį tyrimo imties. Klasteris yra apibūdinamas dviem sekomis, kurių pagrindinė apibūdino jaunuolius, penkerius metus po mokyklos studijuojančius ir neįsitraukiančius į darbinę veiklą. Antroji seka apibūdino jaunuolius, kurie ketverius metus studijavo nedirbdami, tačiau paskutiniaisiais metais pradėjo dirbti pilną darbo dieną nenutraukę studijų. Šis klasteris išsiskyrė iš kitų tuo, kad jame moterų proporcija buvo beveik dvigubai didesnė nei vyrų. Daugiausiai laiko šie jaunuoliai praleido studijuodami ir nedirbdami jokio darbo.

„Teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbu“ klasteriui taip pat priklauso apytiksliai ketvirtis visos imties. Klasteris yra reprezentuojamas dviem statusų sekomis. Pagrindinė žymi trejus metus studijų nedirbant ir dvejus dirbant pilną darbo dieną ir nestudijuojant. Antra skiriasi tik skirtingų statusų trukme: dveji metai studijų nedirbant ir studijuojant, po kurių seka treji metai dirbant pilną darbo dieną ir nestudijuojant. Iš esmės šis klasteris taip pat gali būti apibūdinamas kaip nuosekli statusų kaita. Šis klasteris taip pat iš kitų išsiskyrė tuo, kad yra daugiau būdingas moterims nei vyrams. Nuo prieš tai aptarto „anksti pradedančių derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbančių pilną darbo dieną“ klasterio šis skyrėsi tuo, kad jam priklausantys jaunuoliai studijų metu nebuvo linkę dirbti, o į aktyvią darbinę veiklą įsitraukė tik po studijų.

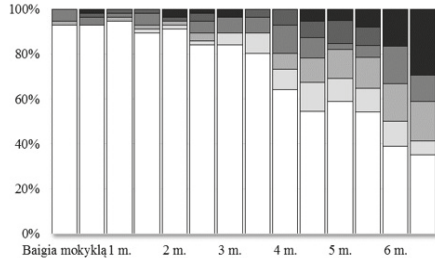
Apytiksliai šeštadalį jaunuolių buvo priskirti „anksti pradedančių dirbti“ klasteriui. Klasteris reprezentuojamas trimis sekomis. Pagrindinė šio klasterio seka apibūdino jaunuolius, kurie po mokyklos pabaigimo iš karto pradėjo dirbti pilną darbo dieną nestudijuodami. Antra seka yra panaši į pirmąją, tik prieš pradedant dirbti pilną darbo dieną įsiterpia metai, kai jaunuolis studijuoja nedirbdamas. Trečia seka prasideda dvejais metais studijuojant ir dirbant nepilną darbo dieną, vėliau pusę metų dirbant pilną darbo dieną ir studijuojant ir baigiama darbu pilną darbo dieną nestudijuojant. Vidutiniškai šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai daugiausiai dirbo pilną darbo dieną nestudijuodami. Palyginti su visa imtimi, šis klasteris pasižymėjo didesne vyrų proporcija.

„Derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ klasteris apėmė apytiksliai šeštadalį imties. Klasteris yra gana heterogeniškas jį reprezentuojančių sekų atžvilgiu: iš viso klasterį reprezentuoja penkios sekos. Keturios iš jų yra panašios tuo, kad jų pradžioje yra bent keleri metai studijų nedirbant, o pabaigoje – metai ar keleri dirbant ir nestudijuojant. Visos penkios panašios tuo, kad visose yra bent metus ir daugiau statusų, žyminčių studijavimą dirbant pilną darbo dieną. Apibendrinant, daugiausiai laiko šie jaunuoliai praleido nedirbdami pilną darbo dieną ir studijuodami arba studijuodami ir nedirbdami. Be to, „derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ klasteris yra gana savitas tuo, kad šiam klasteriui priklausantys jaunuoliai derina dvi gana daug resursų reikalaujančias veiklas, t. y. darbą pilną darbo dieną ir studijavimą nuolatinėse studijose.

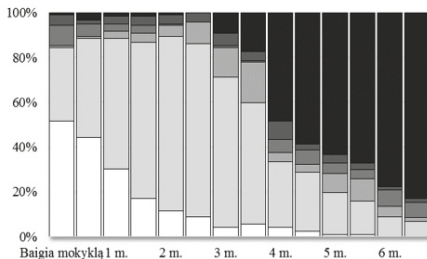
*Ilgai nedirbantis ir nestudijuojantis
(n = 28; 5,7 %)*

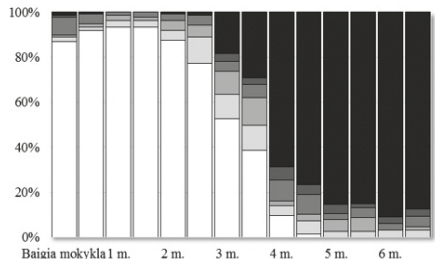
Ilgai studijuojantis (n = 56; 11,5 %)

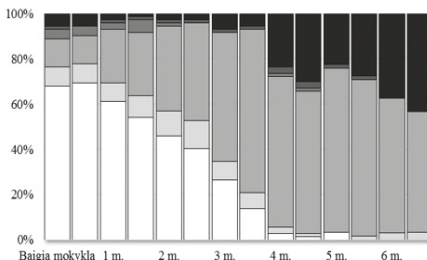
*Anksti pradėdantis derinti darbą prie studijų ir vėliau
dirbantis pilną darbo dieną (n = 122; 24,9 %)*

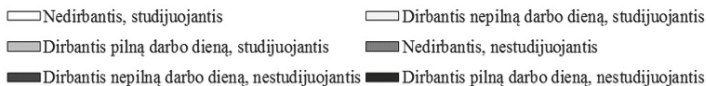
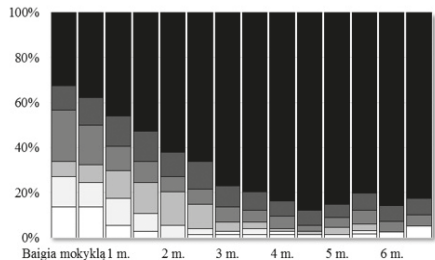
*Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui
(n = 137; 28,0 %)*

*Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną
(n = 74; 15,1 %)*

Anksti pradėdantis dirbti (n = 72; 14,7 %)

8.3.2 paveikslas. Mokslių-darbo statusų proporcijos kaitos ypatumai šešiuose klasteriuose

Apibendrinant, šie rezultatai taip patvirtina keltą prielaidą, kad mokslių-darbo srityje egzistuoja socialinės brandos takai, pasižymintys ilgu edukaciniu periodu ir vėlyva karjeros pradžia bei trumpu edukaciniu periodu ir ankstyva karjeros pradžia. Tai rodo, kad socialinė branda šioje srityje yra gana diversifikuota.

8.3.2 lentelė. Moksly-darbo statusų kaitos klasterių savybės

Socialinės brandos takas / klasteris	n (%)	Vyrų ir moterų santykis (v:m)	Klasterių reprezentuojančios sekos ^a	Vidutinė statuso trukmė (vidurkis metais)
Ilgai nedirbantis ir nestudijuojantis	28 (5,7 %)	1:0,75	10ND/NST; 4ND/ST-6ND/NST; 8ND/NST-6DPD/NST	ND/ST = 0,73; DND/ST = 0,14; DPD/ST = 0,07; ND/NST = 3,88; DND/NST = 0,64; DPD/NST = 0,64
Ilgai studijuojantis	56 (11,5 %)	1:1,80 ^b	10ND/ST; 8ND/ST-2 DPD/ST	ND/ST = 4,63; DND/ST = 0,30; DPD/ST = 0,29; ND/NST = 0,36; DND/NST = 0,21; DPD/NST = 0,20
Anksti pradedantis derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantis pilną darbo dieną	122 (24,9 %)	1:0,91	2ND/ST-6DND/ST-6DPD/NST; 5ND/ST-5DND/ST-4DPD/NST; 6DND/ST-1ND/ST-1DPD/ST-4DPD/NST; 3ND/ST-4DND/ST-5DPD/NST-2ND/NST; 2ND/NST-3ND/ST-4DND/ST-1DND/NST-4DPD/NST; 5DND/ST-3DPD/ST-6DPD/NST	ND/ST = 0,91; DND/ST = 2,87; DPD/ST = 0,41; ND/NST = 0,25; DND/NST = 0,25; DPD/NST = 1,67
Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui	137 (28,0 %)	1:1,36 ^b	6ND/ST-4DPD/NST; 4ND/ST-6DPD/NST	ND/ST = 3,16; DND/ST = 0,32; DPD/ST = 0,27; ND/NST = 0,31; DND/NST = 0,13; DPD/NST = 2,13
Anksti pradedantis dirbti	74 (15,1 %)	1:0,57 ^b	10DPD/NST; 2ND/ST-8DPD/NST; 4DND/ST-1DPD/ST-7DPD/NST	ND/ST = 0,42; DND/ST = 0,30; DPD/ST = 0,41; ND/NST = 0,55; DND/NST = 0,62; DPD/NST = 4,34
Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną	72 (14,7 %)	1:0,67	8ND/ST-5DPD/ST-1DPD/NST; 6ND/ST-2DPD/NST-2DPD/ST-4DPD/NST; 4ND/ST-4DPD/ST-2DPD/NST; 5ND/ST-7DPD/ST-2DND/ST; 10DPD/ST-2DPD/NST	ND/ST = 1,93; DND/ST = 0,41; DPD/ST = 2,88; ND/NST = 0,10; DND/NST = 0,09; DPD/NST = 0,81
Iš viso	489 (100 %)	1:0,97		

Pastabos

ND/ST – nedirbantis, studijuojantis; DND/ST – dirbantis nepilną darbo dieną, studijuojantis; PD/ST – dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis; ND/NST – nedirbantis, nestudijuojantis; DND/NST – dirbantis nepilną darbo dieną, nestudijuojantis; DPD/NST – dirbantis pilną darbo dieną, nestudijuojantis.

^a – skaičius priešais statusą reiškia pusmečių, kuriuos asmuo prabuvo šio statuso, skaičių.

^b – vyrų ir moterų santykis šiame klasteryje statistiškai reikšmingai skiriasi.

8.4. Holistiniai jaunuolių socialinės brandos takai

8.4.1. Latentiniai socialinės brandos statusai: socialinės brandos statusų deriniai

Siekiant išskirti jaunystės periodui būdingus socialinės brandos statusų derinius (latentinius statusus), buvo atlikta LCA analizė. Pasirenkant tinkamą derinių skaičių buvo nagrinėjami LCA sprendimai, sudaryti iš nuo vieno iki šešių latentinių klasių (daugiau klasių turintys sprendimai nekonvergavo). Šios analizės rezultatai pateikiami 8.4.1.1 lentelėje. Įvertinus AIC ir koreguotą BIC indeksus ir jų skirtumus, visi sprendimai, sudaryti iš daugiau klasių, buvo geresni nei sprendimai, kuriuos sudarė viena klase mažiau, t. y. mažiausios šių indeksų vertės buvo nustatytos nagrinėjant šešių klasių sprendimą. Tačiau didžiausi pokyčiai tarp šių indeksų buvo matyti lyginant vienos klasės sprendimą su dviejų klasių sprendimu, dviejų – su trijų ir trijų – su keturių. LMR-LRT testo rezultatai aiškiai nurodė, kad dviejų klasių sprendimas geriau klasifikuoja nei vienos ir trijų – geriau klasifikuoja nei dviejų. Kita vertus, šio testo reikšmė lyginant keturių ir trijų klasių sprendimą buvo ribinė – p nežymiai didesnė nei 0,05. Galutinai apsispręsta, kurį – trijų ar keturių klasių sprendimą pasirinkti, buvo atsižvelgus į klasifikavimo kokybės rodiklius, t. y. entropijos indekso ir vidutinės tikimybės objektams pakliūti į klasterį, kuriems jie yra priskirti. Aukščiausia klasifikacijos kokybė buvo pasiekta išskiriant keturias latentines klases. Šis sprendimas, palyginti su sudarytais iš daugiau klasių, pasižymėjo ir santykinai didele (apimančia daugiau nei 5 % nagrinėjamų objektų) mažiausia klase. Apibendrinus visus rezultatus, buvo nuspręsta naudoti keturių latentinių klasių (keturių latentinių socialinės brandos statusų) sprendimą.

8.4.1.1 lentelė. LCA analizės, nagrinėjant socialinės brandos statusus, rezultatai: skirtingo klasių skaičiaus modelių tinkamumo ir klasifikacijos kokybės rodikliai

Modelio tinkamumo rodikliai	Latentinių klasių skaičius					
	1	2	3	4	5	6
Log-likelihood	-23761,1	-22876,4	-22673,8	-22596,7	-22540,3	-22501,4
AIC	47546,27	45802,84	45423,69	45295,31	45208,61	45156,78
Pokytis		-1743,43	-379,15	-128,388	-86,70	-51,83
Koreguotas BIC	47626,96	45891,49	45558,45	45476,16	45435,56	45429,83
Pokytis		-1735,46	-333,05	-82,29	-40,60	-5,73
Vidutinė tikimybė		0,91	0,87	0,88	0,71	0,75
Entropijos indekso vertė		0,75	0,74	0,81	0,73	0,71
Mažiausios klasės proporcija		29 %	9 %	8 %	4 %	2 %
LMR-LRT testo reikšmė		1749,378	401,604	153,038	111,71	77,152
p		< 0,001	0,01	0,07	0,28	0,98

Keturių LCA analizės metu išskirtų latentinių statusų interpretacijai buvo pasitelkta lentelė, rodanti vieno ar kito latentinio statuso objekto (čia – jaunuolio tam tikrame gyvenimo pusmetyje) tikimybę pasižymėti stebimu socialinės brandos statusu trijose gyvenimo srityse (8.4.1.2 lentelė). Ši tikimybė kartu atspindi tam tikru gyvenimo momentu stebimų socialinės brandos statusų proporciją jaunuolių grupėje, kuriems yra priskirtas tam tikras latentinis statusas tam tikrame jų gyvenimo laikotarpyje. Pirmasis statusas, arba socialinės brandos statusų derinys, buvo apibūdintas kaip „neturintis socialinių suaugusiojo vaidmenų“, kadangi dauguma jaunuolių, kuriems šis statusas buvo būdingas tam tikru gyvenimo momentu, gyveno su tėvais, neturėjo partnerio arba turėjo partnerį, su kuriuo negyveno kartu, studijavo nedirbdami arba dirbo nestudijuodami. Siekiant paprastumo, šis statusas toliau tekste vadinamas „ankstyvu“, sutrumpintai – AN. Antrasis latentinis statusas, arba socialinės brandos statusų derinys, buvo apibūdintas kaip „studento, gyvenančio atskirai nuo tėvų“, kadangi šį statusą turintys jaunuoliai pasižymėjo didžiausia tikimybe gyventi laikiname būste, palaikyti santykius su partneriu arba neturėti romantinių santykių ir studijuoti nedirbant. Siekiant paprastumo, šis statusas toliau tekste vadinamas „studento“, sutrumpintai – STD. Trečiasis statusas buvo apibūdintas kaip „dirbantis, gyvenantis laikiname būste su partneriu, nesusituokęs“. Šio statuso jaunuoliai pasižymėjo didele tikimybe gyventi laikiname būste, gyventi kartu su partneriu nesusituokę arba turėti partnerį negyvenant kartu su juo / ja, dirbti nestudijuojant arba derinti studijas prie darbinės veiklos. Siekiant paprastumo, šis statusas toliau tekste vadinamas „pirmųjų žingsnių“, sutrumpintai – PŽ. Ketvirtasis socialinės brandos statusas buvo apibūdintas kaip „esantis suaugusiojo vaidmenyje“. Šio statuso jaunuoliai pasižymėjo didele tikimybe gyventi laikiname arba nuosavame būste, būti susituokę (be vaikų) arba būti sukūrę šeimą (turėti vaikų) ir dirbti nestudijuojant. Šis statusas toliau tekste taip ir vadinamas, t. y. „esantis suaugusiojo vaidmenyje“, o sutrumpintai – ESV.

8.4.1.2 lentelė. *LCA analizės, nagrinėjant socialinės brandos statusus, rezultatai: tikimybė pasižymėti vienu iš stebimų socialinės brandos statusų trijose gyvenimo srityse, pasižymint vienu iš latentinių statusų*

<i>Stebimi socialinės brandos statusai trijose gyvenimo srityse</i>		Latentiniai statusai (statusų deriniai), žymintys socialinės brandos lygį trijose gyvenimo srityse			
		AN	STD	PŽ	ESV
		Tikimybė pasižymėti stebimu statusu			
<i>Būsto</i>	Gyvenantis su tėvais	0,98	0,00	0,04	0,11
	Gyvenantis laikiname būste	0,00	0,96	0,81	0,36
	Gyvenantis nuosavame būste	0,02	0,04	0,15	0,53
<i>Partnerystės šeimos</i>	Neturintis partnerio	0,47	0,37	0,26	0,00
	Turintis partnerį	0,52	0,47	0,30	0,02
	Kohabituojantis	0,00	0,13	0,39	0,19
	Santuokoje be vaikų	0,00	0,02	0,06	0,47
	Turintis šeimą	0,00	0,01	0,01	0,32
	Vienišas (-a) su vaiku (-ais)	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Mokslų-darbo</i>	Nedirbantis, studijuojantis	0,38	0,70	0,00	0,01
	Dirbantis nepilną darbo dieną, studijuojantis	0,18	0,13	0,18	0,01
	Dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis	0,08	0,08	0,19	0,03
	Nedirbantis, nestudijuojantis	0,12	0,06	0,03	0,22
	Dirbantis nepilną darbo dieną, nestudijuojantis	0,05	0,03	0,04	0,05
	Dirbantis pilną darbo dieną, nestudijuojantis	0,19	0,00	0,55	0,67

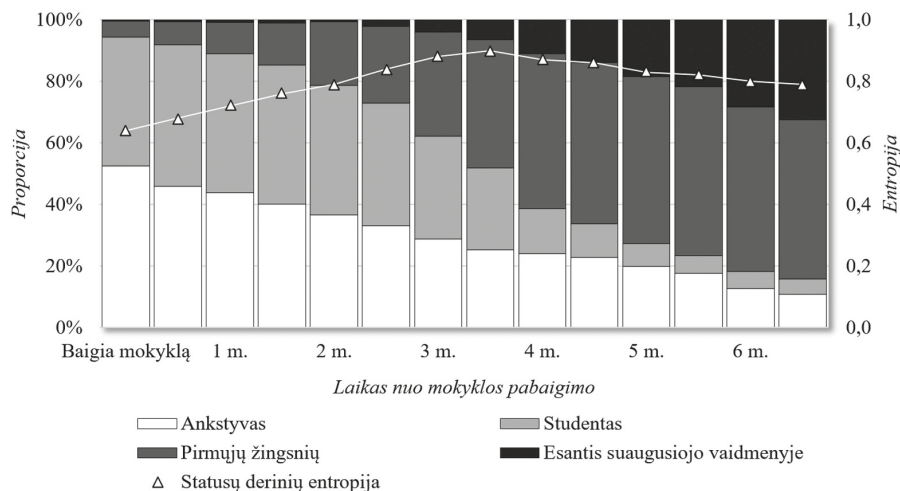
Pastaba

AN – neturintis socialinių suaugusiojo vaidmenų („ankstyvas“); STD – studentas, gyvenantis atskirai nuo tėvų („studentas“); PŽ – dirbantis, gyvenantis laikiname būste su partneriu, nesusituokęs („pirmųjų žingsnių“); ESV – esantis suaugusiojo vaidmenyje.

8.4.2. Holistiniai socialinės brandos takai

Sudarius socialinės brandos latentinius statusus kiekvienam tyrimo dalyviui ir kiekvienam nagrinėtam pusmečiui, duomenims buvo taikyta atgalinė duomenų transformacija, visiems tyrimo dalyviams sudarant latentinių statusų sekas. Dalyvių, pasižymin-

čių vienu ar kitu statusų deriniu, proporcijos kaita nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento yra pateikta 8.4.2.1 pav., kur galima matyti, kad nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento vieno ar kito statuso tyrimo dalyvių proporcija gana tolygiai kito, ir to buvo galima tikėtis. Pirmasis statusas labiausiai buvo būdingas pabaigus mokyklą ir kiekviename tolesniame periode šio statuso jaunuolių proporcija tolygiai mažėjo. Tas pats pasakytina ir apie antrąjį statusą. Trečiojo statuso jaunuolių tuoj pat po mokyklos baigimo buvo mažai, tačiau ši proporcija tolygiai augo iki maždaug ketvirtų metų po mokyklos pabaigimo ir toliau išliko gana stabili. Tyrimo momentu didžiausia dalis dalyvių taip pat pasižymėjo trečiu statusu. Ketvirto statuso jaunuolių dalis pirmaisiais trejais metais po mokyklos pabaigimo buvo labai nežymi, tačiau vėlesniais gyvenimo etapais šis statusas tapo vis būdingesnis. Didžiausia šio statuso jaunuolių dalis buvo nustatyta paskutiniame nagrinėjame etape, t. y. tyrimo momentu. Apskaičiavus Shannon'o entropijos indekso kaitą, latentinių statusų įvairovė šioje jaunuolių imtyje buvo pasiekta maždaug ketvirtais metais po mokyklos pabaigimo. Tačiau ir vėlesniais etapais ši įvairovė išliko gana didelė.

8.4.2.1 paveikslas. Jaunuolių socialinės brandos statusų derinių proporcijos kaita po mokyklos pabaigimo

Siekiant išskirti holistinius socialinės brandos takus, buvo nagrinėjami klasterinės šių sekos eilučių analizės sprendimai, sudaryti iš nuo dviejų iki aštuonių klasterių. Pirmame dviejų pakopų klasterinės analizės žingsnyje, taikant Ward'o hierarchinį klasterizavimą, buvo sudaryta dendrograma, rodanti klasterių apjungimo eigą, pradedant nuo aštuonių ir baigiant vienu klasteriu. Antrajame žingsnyje, taikant tikslinamąją PAM klasterinę analizę, buvo apskaičiuoti klasterizacijos kokybės rodikliai, įvairaus klasterių skaičiaus sprendimai (rodiklių vertės pateikiamos 8.4.2.1 lentelėje).

Naudoti šešių klasterių sprendimą buvo nuspręsta išnagrinėjus dendrogramą, kadangi klasterių kokybės rodikliai pateikė labai prieštaringus rezultatus. PBC, ASW ir CH_{sq} buvo

tolygiai didesnės mažesnių klasterių skaičių sprendimų, o HG ir R^2_{sq} – tolygiai didesnės sprendimų, sudarytų iš daugiau klasterių. Tuo tarpu dendrograma siūlė, kad tik septynių klasterių sprendimas pasižymi keliais klasteriais, kuriuos sudaro vos keli tyrimo dalyviai, o aštuonių klasterių sprendimas pasižymėjo keliais labai menkai besiskiriančiais klasteriais. Atsižvelgus į tai, buvo nuspręsta naudoti šešių klasterių sprendimą.

Šeši išskirti klasteriai, atspindintys holistinius socialinės brandos takus, buvo pavadinti taip: „vėluojančios socialinės brandos“, „orientuoti į studijas“, „orientuoti į darbinę veiklą“, „orientuoti į santuoką be vaikų“, „tradicinės eigos“ ir „ankstyvos socialinės brandos“. Siekiant apibūdinti šiuos klasterius buvo sudarytos klasterių reprezentuojančios latentinių statusų sekos, buvo įvertinti vyrų ir moterų proporcijos klasteriuose skirtumai, taip pat įvertintas holistinių socialinės brandos takų persiklojimas su takais, išskirtais nagrinėjant kiekvieną gyvenimo sritį atskirai. Išskirti klasteriai statistiškai reikšmingai skyrėsi vyrų ir moterų proporcija ($\chi^2 = 23,149$; $df = 5$; $p = 0,005$; $V_{(1)} = 0,218$). Holistiniai socialinės brandos klasteriai taip pat itin ryškiai persiklojo su takais, išskirtais gyvenamojo būsto srityje ($\chi^2 = 739,401$; $df = 15$; $p < 0,001$; $V = 0,710$), ryškiai persiklojo su takais, išskirtais partnerystės-šeimoms srityje ($\chi^2 = 347,148$; $df = 35$; $p < 0,001$; $V = 0,377$) ir mažiau ryškiai persiklojo su takais, išskirtais mokslų-darbo srityje ($\chi^2 = 234,464$; $df = 25$; $p < 0,001$; $V = 0,310$). Detaliau šie rezultatai aptariami aprašant išskirtus socialinės brandos klasterius, o lentelės, kuriose parodyti šių kintamųjų ryšiai, yra pateiktos prieduose (E priedas). Aptariant klasterius pirmaisiai aprašomi pasižymintys lėta socialine branda, galiausiai – pasižymintys greita socialine branda.

8.4.2.1 lentelė. *Socialinės brandos klasterių, išskirtų nagrinėjant latentinius statusus, taikant PAM metodą, kokybės rodikliai*

Klasterių kokybės rodikliai	Klasterių skaičius						
	2	3	4	5	6	7	8
PBC	0,65	0,67	0,65	0,64	0,61	0,60	0,58
HG	0,77	0,82	0,84	0,86	0,88	0,90	0,90
ASW	0,45	0,41	0,40	0,39	0,36	0,37	0,36
CH_{sq}	465,31	431,05	398,56	389,70	374,03	360,41	345,56
R^2_{sq}	0,30	0,64	0,71	0,76	0,79	0,83	0,83

Pirmojo – „vėluojančios socialinės brandos“ klasterio pagrindinis požymis, kaip rodo klasterių reprezentuojančios latentinių statusų sekos, yra ilgas laikotarpis, prabūtas esant pirmojo – „ankstyvo“ statusų derinio. Nagrinėjant šio klasterio tako persiklojimą su išskirtais trijose gyvenimo srityse, galima matyti, kad dauguma šiam klasteriui priskirtų jaunuolių ilgai gyveno tėvų namuose, ilgai neturėjo santykių arba nors ir turėjo, bet nedarė rimtesnių žingsnių, taip pat išsiskyrė ilgu studijavimu, t. y. sutapo su „ilgai studijuojančių“ klasteriu, nustatytu nagrinėjant mokslų-darbo statusų kaitą. Apibendrinant, šį socialinės brandos taką galima apibūdinti kaip vėluojančios socialinės brandos. Vienas šios jaunuolių grupės ypatumų yra tai, kad jame buvo kiek didesnė vyrų proporcija. Iš

viso ši klasterį sudarė kiek mažiau nei penktadalis tyrimo imties, ir tai taip pat leidžia manyti, kad tokia socialinės brandos eiga yra gana dažna tarp Lietuvos jaunuolių.

Antrojo – „orientuotų į studijas“ klasterio pagrindinis požymis, kaip rodo klasterį reprezentuojančios sekos, yra ilgas laikotarpis, prabūtas esant antrojo – „studento“ statusų derinio, nuo mokyklos pabaigimo iki apytiksliai 25-ų gyvenimo metų. Kadangi pagrindinis „studento“ statusų derinio požymis yra gyvenimas laikiname būste ir studijavimas nuolatinėse studijose, ši klasterį galima sieti su orientacija į ilgą studijas. Iš esmės tai patvirtina ir šio socialinės brandos tako persiklojimas su socialinės brandos takais, išskirtais trijose gyvenimo srityse. Didelė dalis jaunuolių, priskirtų šiam klasteriui, taip pat buvo priskirti „ilgai gyvenančių laikiname būste“, „vėliau užmezgančių santykius“ ir „ilgai studijuojančių“ klasteriams. Apibendrinant, ši socialinės brandos taką galima apibūdinti kaip orientuotą į studijas, gyvenančių savarankiškai, kadangi šie jaunuoliai ilgai nedaro žingsnių darbo ir romantinių santykių srityse. Klasteris buvo gana panašus vyrų ir moterų bei šeimos socioekonominio statuso santykiu, ir tai leidžia manyti, kad tokia socialinės brandos eiga yra būdinga tiek vyrams, tiek moterims ir nėra susijusi su šeimos statusu.

Trečiojo – „orientuotų į darbinę veiklą“ klasterio pagrindinis požymis, kaip rodo klasterį reprezentuojančios sekos, yra trumpas laikotarpis po mokyklos pabaigimo, prabūtas esant pirmojo – „ankstyvo“ statuso, vėliau pusmetis, prabūtas esant antrojo – „studento“, ir visas likęs laikas, prabūtas esant trečiojo – „pirmųjų žingsnių“ statuso. Remiantis tuo, galima manyti, kad šiai jaunuolių grupei yra būdingas gana ankstyvas atsiskyrimas nuo tėvų, trumpesnis studijų laikotarpis ir ankstyva darbinės karjeros pradžia, tačiau kiek lėtesnė romantinių santykių raida. Tai patvirtina ir šio socialinės brandos tako persiklojimas su socialinės brandos takais, išskirtais trijose gyvenimo srityse. Didelė dalis jaunuolių, priskirtų šiam klasteriui, taip pat buvo priskirti „ilgai gyvenančių laikiname būste“, „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ klasteriams, taip pat „anksti apsigyvenančių kartu“, „anksti pradedančių dirbti“ arba „derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ klasteriams. Taigi, ši socialinės brandos taką galima sieti su įvairiais socialinės brandos žingsniais, daromais darbo ir partnerystės-šeimos srityse, tačiau neskubant stipriau įsipareigoti romantiniuose santykiuose (tuoktis ir / arba susilaukti vaikų).

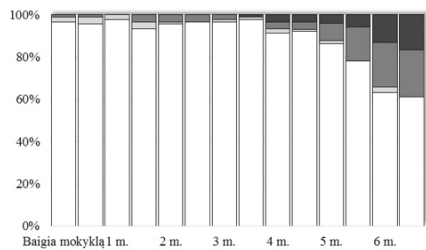
Ketvirtojo – „orientuotų į santuoką be vaikų“ klasterio pagrindinis požymis, kaip rodo klasterį reprezentuojančios sekos, yra santykinai ilgas laikotarpis, prabūtas esant pirmojo „ankstyvo“ statusų derinio, vėliau trumpam įgijus „studento“, greitai pereinant į trečiąją „pirmųjų žingsnių“ statusų derinį. Statusų kaitos atžvilgiu šis socialinės brandos takas yra daug kuo panašus į „orientuotų į darbinę karjerą“, tačiau stipriai skiriasi laiko trukme, prabūta esant vieno ar kito statuso. Detaliau nagrinėjant, kokiais socialinės brandos takais, išskirtais nagrinėjant tris atskiras sritis, pasižymi šiuo taku einantys jaunuoliai, buvo atskleista daugiau šio klasterio ypatumų. Didelė dalis jaunuolių, priskirtų šiam klasteriui, taip pat buvo priskirti „vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ klasteriui, taip pat „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“, ir „ankstyvos santuokos be vaikų“ klasteriams bei „anksti pradedančių derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbančių pilną darbo dieną“ klasteriui. Ryškiausias sutapimas buvo su „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ ir „ankstyvos santuokos be vaikų“ takais, todėl ši taką galima sieti su vėliau vykstančiu

išsikėlimu iš tėvų namų, kuris sietinas su sprendimu tuoktis ir / arba pradėti bendrą gyvenimą kartu su partneriu. Šiame klasteryje taip pat buvo apylygė vyrų ir moterų proporcija.

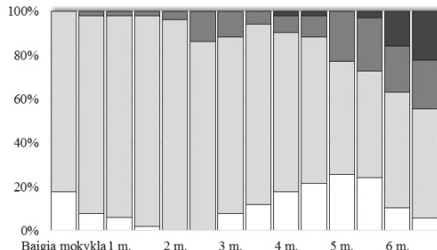
Penktojo – „tradicinės eigos“ socialinės brandos tako pagrindinis požymis yra keleri metai po mokyklos pabaigimo, prabūti esant antrojo „studento“ statusų derinio, bei likęs laikotarpis, prabūtas esant trečiojo „pirmųjų žingsnių“ statusų derinio. Taigi, šis takas nuo „orientuotų į darbinę veiklą“ ir „orientuotų į santuoką be vaikų“ skiriasi pirmojo statuso pabaigus mokyklą nebuvimu. Detaliau nagrinėjant, kokiais socialinės brandos takais, išskirtais nagrinėjant tris atskiras sritis, pasižymi šiuo taku einantys jaunuoliai, buvo atskleista daugiau šio klasterio ypatumų. Didelė dalis jaunuolių, priskirtų šiam klasteriui, taip pat buvo priskirti „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“, „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“, ir „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ bei „derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ takams. Taigi, šis takas pasižymi gana ankstyvu išsikėlimu iš tėvų namų edukacijos tikslais ir studijoms einant į pabaigą daromais žingsniais romantinių santykių ir darbinėje srityje. Tai, jog šis klasteris buvo vienas didžiausių imtyje, leidžia manyti, kad tai yra ir gana plačiai populiacijoje paplitusi socialinės brandos statusų kaita.

Paskutiniojo – „ankstyvos socialinės brandos“ tako požymis yra keleri metai nagrinėto periodo pabaigoje, prabūti esant ketvirtinio – „esančio suaugusiojo vaidmenyje“ statusų derinio, kurio pagrindiniai bruožai – gyvenimas laikiname arba nuosavame būste, gyvenimas su sutuoktiniu neturint vaikų arba turint vaikų (turint šeimą) ir dirbant pilną darbo dieną pabaigus studijas. Kadangi tai yra vienintelis klasteris, kurio reprezentuojančiose sekose pasitaikė „esančio suaugusiojo vaidmenyje“ statusų derinys, šį klasterį galima vertinti kaip ankstyvos socialinės brandos. Šis socialinės brandos takas taip pat reikšmingai sutapo su takais, išskirtais nagrinėjant tris gyvenimo sritis, žyminčiais ankstyvą socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimą, t. y. su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ ir „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ takais, nustatytais nagrinėjant būsto statusų kaitą, taip pat su „ankstyvos santuokos be vaikų“ ir „ankstyvos šeimos“ takais, nustatytais nagrinėjant partnerystės-šeimos statusų kaitą, ir su „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ taku, nustatytu nagrinėjant mokslų-darbo statusų kaitą. Taigi, šį socialinės brandos taką galima laikyti ankstyvos socialinės brandos taku. Vienas šios jaunuolių grupės ypatumų yra tai, kad jame buvo daug didesnė moterų proporcija. Šį klasterį sudarė kiek mažiau nei dešimtadalis tyrimo imties, ir tai leidžia manyti, kad tokia socialinės brandos eiga yra santykinai reta tarp Lietuvos jaunuolių.

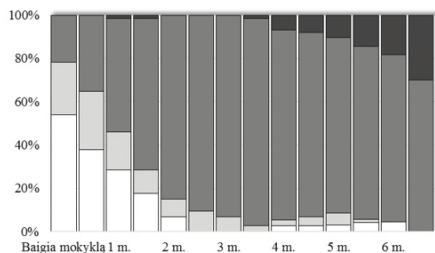
Vėluojanti socialinė branda (n = 91; 18,6 %)

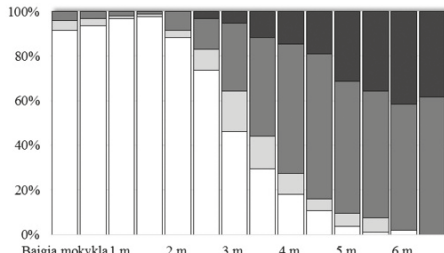
Orientuoti į studijas (n = 51; 10,4 %)

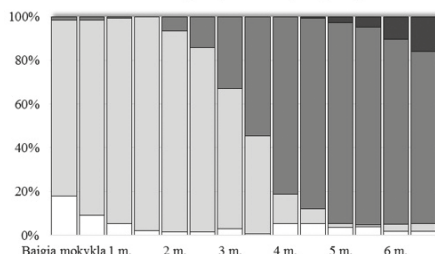
Orientuoti į darbinę veiklą (n = 74; 15,1 %)

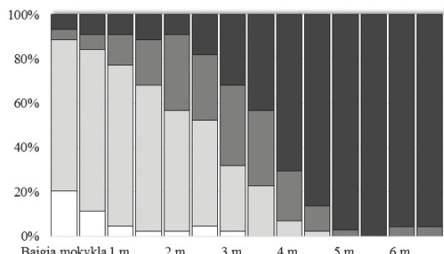
Orientuoti į santuoką be vaikų (n = 95; 19,4 %)

Tradicinės eigos (n = 134; 27,4 %)

Ankstyvos socialinės brandos (n = 44; 9,0 %)

□ Ankstyvas

■ Pirmųjų žingsnių

■ Studentas

■ Esantis suaugusiojo vaidmenyje

8.4.2.2 paveikslas. Jaunuolių socialinės brandos statusų derinių kaitos ypatumai šešiuose klasteriuose

8.4.2.2 lentelė. Holistinių socialinės brandos klasterių savybės

Socialinės brandos takas / klasteris	n (%)	Vyrų ir moterų santykis (v:m)	Klasterį reprezentuojančios latentinių statusų sekos ^a	Būdingi socialinės brandos takai trijose gyvenimo srityse
<i>Vėluojančios socialinės brandos</i>	91 (18,6 %)	1:0,65 ^b	10AN	<i>Ilgai gyvenantys tėvų namuose; ilgai neturintys partnerio arba nesikeičiantys santykiai; kiek daugiau pasitaiko ilgai studijuojantys</i>
<i>Orientuoti į studijas</i>	51 (10,4 %)	1:1,32	10ST	<i>Ilgai gyvenantys laikiname būste; vėliau užmezgantys santykius; ilgai studijuojantys</i>
<i>Orientuoti į darbinę veiklą</i>	74 (15,1 %)	1:1,11	3AN-1ST-8PŽ; 1AN-1ST-12PŽ	<i>Ilgai gyvenantys laikiname būste arba anksti išsikeliantys į nuosavą būstą; anksti pradedantys gyventi kartu; anksti pradedantys dirbti arba derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną</i>
<i>Orientuoti į santuoką be vaikų</i>	95 (19,4 %)	1:0,79	8AN-1ST-3PŽ	<i>Vėliau išsikeliantys į laikiną būstą; partnerystė, pereinantį į gyvenimą kartu; ankstyva santuoka be vaikų; mažiau būdingas ilgai studijuojančių takas, nežymiai daugiau būdingas anksti pradedančių derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbančių pilną darbo dieną takas</i>
<i>Tradicinės eigos</i>	134 (27,4 %)	1:0,81	8ST-6PŽ	<i>Anksti išsikeliantys į nuosavą būstą; partnerystė, pereinantį į gyvenimą kartu; vėliau užmezgantys santykius; teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui arba derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną</i>
<i>Ankstyvos socialinės brandos</i>	44 (9,0 %)	1:3,89 ^b	5ST-1PŽ-8ESV; 1AN-7ST-6ESV; 6ST-3PŽ-5ESV	<i>Ilgai gyvenantys laikiname būste arba anksti išsikeliantys į nuosavą būstą; ankstyva santuoka be vaikų arba ankstyva šeima; teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui</i>
Iš viso	489 (100 %)	1:0,97		

Pastabos

AN – neturintis socialinių suaugusiojo vaidmenų („ankstyvas“); STD – studentas, gyvenantis atskirai nuo tėvų („studento“); PŽ – dirbantis, gyvenantis laikiname būste su partneriu, nesusituokęs („pirmųjų žingsnių“); ESV – esantis suaugusiojo vaidmenyje.

^a – skaičius priešais statusą reiškia pusmečių, kuriuos asmuo prabuvo šio statuso, skaičių.

^b – šis santykio skirtumas yra statistškai reikšmingas.

8.5. Jaunuolių latentiniai profiliai, sudaryti remiantis psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais

Viena LPA analizės prielaidų yra ta, kad kintamieji, kuriais remiantis yra grupuojami objektai, yra tarpusavyje susiję. Todėl prieš atliekant šią analizę, buvo įvertintos psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų, kurie ir yra šiame darbe naudojami jaunuolių profilių klasifikacijai, koreliacijos. Visi šie aspektai yra pateikiami 8.5.1 lentelėje, kurioje galima matyti, kad daugelis aspektų reikšmingai tarpusavyje susiję. Vidutiniškai stipriausius ryšius galima išvelgti tarp tapatumo išsipareigojimų, giluminės tapatumo paieškos ir tapatumo išsipareigojimų persvarstymo, ir tai yra gana suprantama, kadangi tapatumo formavimasis laikomas viena svarbiausių psichologinių tapsmo suaugusiuoju dimensijų. Su visais likusiais kintamaisiais gana ryškiai vidutiniais ryšiais susijęs ir pasitenkinimas gyvenimu. Likę kintamieji taip pat pasižymėjo reikšmingais ryšiais bent jau su keliais kitais kintamaisiais. Visa tai leidžia manyti, kad visi šie kintamieji yra tinkami LPA, kurios viena pagrindinių prielaidų yra tai, kad egzistuojančius ryšius tarp kintamųjų galima paaiškinti tam tikrais objektų (čia – jaunuolių) klasteriais, besiskiriančiais vieno ar kito kintamojo pasireišimo stiprumu.

8.5.1 lentelė. *Psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų tarpusavio koreliacijos*

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Tapatumo išsipareigojimai	0,57	-0,56	0,31	0,22	0,18	-0,18	-0,18	0,05	0,06	0,20	0,36
2 Giluminė tapatumo paieška		-0,25	0,30	0,16	0,06	-0,09	-0,02	0,13	0,14	0,06	0,22
3 Išsipareigojimų persvarstymai			-0,22	-0,34	-0,11	0,26	0,22	-0,03	0,02	-0,15	-0,27
4 Ryšiai su tėvais				0,35	0,12	-0,18	-0,17	-0,01	0,01	0,11	0,35
5 Atsiskyrimas					0,30	-0,28	-0,34	0,01	-0,06	0,28	0,37
6 Šeimyninės kompetencijos						-0,14	-0,21	-0,01	-0,05	0,18	0,25
7 Taisyklių laužymas							0,51	-0,04	0,12	-0,24	-0,29
8 Nerimas / depresyvumas								-0,02	0,15	-0,30	-0,40
9 Sutelktumas į save									0,62	0,11	0,02
10 Suvokiamos galimybės keisti gyvenimą										-0,04	-0,08
11 Savęs kaip suaugusiojo jausmas											0,26
12 Pasitenkinimas gyvenimu											

Pastaba

Lentelėje pateikti koreliacijos koeficientai, didesni nei 0,10, statistiškai reikšmingai skiriasi nuo nulio ($p < 0,05$). Šie koeficientai yra paryškinti.

Siekiant nustatyti tinkamiausią latentinių profilių skaičių buvo nagrinėjami LPA sprendimai, sudaryti iš nuo vieno iki šešių latentinių klasterių (sprendimai, sudaryti iš

daugiau klasių, nekonvergavo). Šios analizės rezultatai pateikiami 8.5.2 lentelėje. Vienos klasės sprendimas, kaip ir anksčiau, buvo naudotas tik kaip atskaitos taškas lyginant šį su dviejų klasių sprendimu. Apskaičiavus AIC ir koreguotą BIC indeksų vertę ir šios vertės skirtumus, visi sprendimai, sudaryti iš daugiau klasių, buvo geresni nei sprendimai, kuriuos sudarė viena klase mažiau, t. y. mažiausios šių indeksų vertės buvo nustatytos nagrinėjant šešių klasių sprendimą. Tačiau didžiausi pokyčiai tarp šių indeksų buvo nustatyti lyginant vienos klasės sprendimą su dviejų, t. y. lyginant kitus sprendimus šių indeksų vertės skyrėsi panašiu dydžiu. Atsižvelgiant į tai galima buvo manyti, kad dviejų klasterių sprendimas yra tinkamiausias. LMR-LRT testo rezultatai taip pat aiškiai nurodė, kad dviejų profilių sprendimas geriau klasifikuoja nei vienos, tačiau šis testas taip pat nurodė, kad trijų klasių sprendimas visgi tinka geriau nei dviejų. Daugiau, t. y. keturių, penkių ar šešių, profilių sprendimai reikšmingai nuo likusių nesiskyrė. Didžiausios klasifikacijos kokybės indeksų vertės buvo nustatytos dviejų latentinių profilių modelyje, tačiau teoriškai trijų klasių sprendimas buvo aiškesnis ir prasmingesnis nei dviejų profilių. Atsižvelgiant į tai, kad trijų profilių modelio entropijos indeksas buvo gana artimas 0,8 vertei, žyminti aukštą klasifikacijos kokybę, buvo nuspręsta naudoti ir interpretuoti trijų profilių sprendimą.

8.5.2 lentelė. *LPA analizės, nagrinėjant psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus, rezultatai: skirtingo profilių (klasterių) skaičiaus modelių tinkamumo ir klasifikacijos kokybės rodikliai*

Modelio tinkamumo rodikliai	Latentinių klasių skaičius					
	1	2	3	4	5	6
Log-likelihood	-7756,5	-7351,1	-7273,8	-7196,5	-7124,9	-7088,2
AIC	15560,9	14776,3	14647,66	14519,0	14401,9	14354,4
Pokytis		-784,6	-128,6	-128,7	-117,1	-47,5
Koreguotas BIC	15585,3	14813,9	14698,6	14583,1	14479,3	14445,1
Pokytis		-771,4	-115,4	-115,4	-103,8	-34,2
Vidutinė tikimybė		0,95	0,90	0,89	0,88	0,88
Entropijos indekso vertė		0,84	0,77	0,79	0,79	0,80
Mažiausios klasės proporcija imtyje		33 %	23 %	9 %	8 %	2 %
LMR-LRT testo reikšmė		800,7	152,7	152,8	141,3	72,6
p		< 0,001	0,02	0,13	0,018	0,61

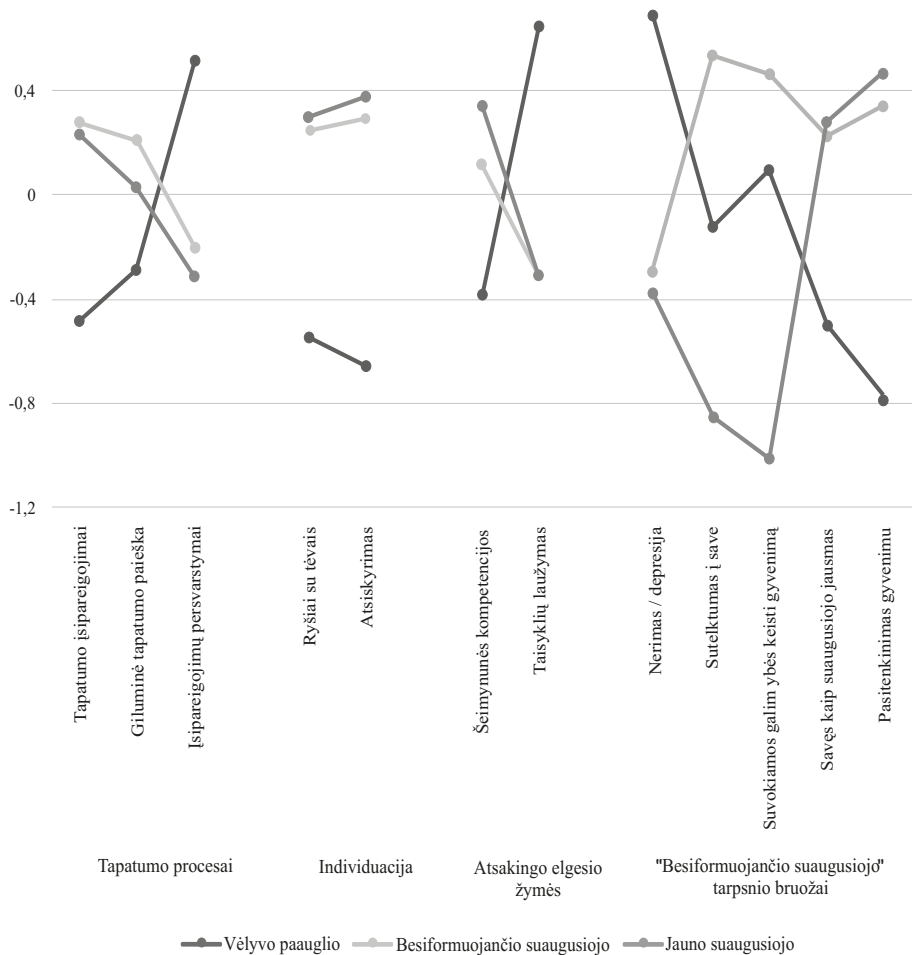
Siekiant įvertinti, kurie iš psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų įverčių reikšmingai diferencijuoja išskirtus latentinius profilius, buvo pasitelkta daugiamačė dispersinė analizė (MANOVA), naudojant aspektų įverčius kaip priklausomus kintamuosius,

o kintamąjį, žymintį latentinius profilius, – kaip nepriklausomą kintamąjį. Bendrasis visų kintamųjų testas atskleidė, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas efektas (Wilk $\lambda = 0,170$; $F_{(24, 950)} = 56,401$, $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,588$). Tolesni vieno faktoriaus dispersinės analizės rezultatai taip pat patvirtino, kad šis efektas taip pat egzistuoja ir kiekvienam iš nagrinėjamų kintamųjų, ir tai rodo, kad visi analizėje nagrinėti kintamieji reikšmingai diferencijuoja bent kelis klasterius (8.5.3 lentelė). Dar detalesnė analizė, taikant Tukey HSD post-hoc testą, atskleidė, kad kai kurie iš kintamųjų diferencijuoja visus klasterius, tačiau kiti – tik du. Vienas iš išskirtų profilių ryškiai skyrėsi nuo kitų visais be išimties tapumo suaugusiuoju aspektais. Kiti du daugeliu aspektų buvo panašūs, tačiau tarpusavyje gana ryškiai skyrėsi keliais kintamaisiais, ir tai leido manyti, kad šie du profiliai prasmingai tarpusavyje skiriasi.

Pirmasis latentinis profilis, besiskiriantis visų kintamųjų vidurkiais nuo likusiųjų, pasižymėjo mažais tapatumo įsipareigojimais, silpna gilumine tapatumo paieška, stipriai išreikštu įsipareigojimų persvarstymu, silpna individuacija, menkomis šeimyninėmis kompetencijomis, dažnu taisyklių laužymu, stipriu nerimu / depresija, vidutiniu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą, menku savęs kaip suaugusiojo jausmu ir mažu pasitenkinimu gyvenimu. Šis profilis buvo pavadintas „vėlyvu paaugliu“.

Antrasis profilis pasižymėjo aukštais tapatumo įsipareigojimais, stipriausiai išreikšta gilumine tapatumo paieška ir silpnai išreikštu įsipareigojimų persvarstymu, stipria individuacija, vidutinėmis šeimyninėmis kompetencijomis, retu taisyklių laužymu ir silpnu nerimu / depresija, dideliu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą, gana stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu ir dideliu pasitenkinimu gyvenimu. Šis profilis buvo pavadintas „besiformuojančiu suaugusiuoju“.

Trečiasis profilis daugeliu aspektų buvo panašus į antrąjį, t. y. pasižymėjo dideliais tapatumo įsipareigojimais ir silpnai išreikštu įsipareigojimų persvarstymu, stipria individuacija, retu taisyklių laužymu ir silpnu nerimu / depresija, gana stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu ir dideliu pasitenkinimu gyvenimu. Tačiau nuo antrojo profilio skyrėsi tuo, kad pasižymėjo kiek silpniau išreikšta gilumine tapatumo paieška, didesnėmis šeimyninėmis kompetencijomis, stipresniu pasitenkinimu gyvenimu. Didžiausias šio profilio skirtumas nuo pirmojo ir antrojo buvo tai, kad šie tyrimo dalyviai pasižymėjo mažiausiu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą. Remiantis tuo, šis profilis buvo pavadintas „jaunu suaugusiuoju“.

8.5.1 paveikslas. Standartizuotų psichologinių tapimo suaugusiuoju aspektų įverčių vidurkiai trijose latentinių profilių grupėse

8.5.3 lentelė. *Psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų įverčių vidurkiai (M) ir standartiniai nuokrypiai (SD) trijose latentinių profilių grupėse, sudarytose LCA, remiantis šiais įverčiais*

Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai	Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai						F _(2, 486)	η ²
	Vėlyvas paauglys (n = 156; 32 %)		Besiformuojan- tis suaugusysis (n = 221; 45 %)		Jaunas suaugusysis (n = 112; 23 %)			
	M	SD	M	SD	M	SD		
Tapatumo įsipareigojimai	-0,49 ^a	0,81	0,27 ^b	0,66	0,23 ^b	0,60	60,08*	0,20
Giluminė tapatumo paieska	-0,29 ^a	0,73	0,21 ^b	0,65	0,03 ^c	0,68	24,84*	0,09
Įsipareigojimų persvarstymai	0,51 ^a	0,93	-0,21 ^b	0,61	-0,32 ^b	0,57	60,04*	0,20
Ryšiai su tėvais	-0,55 ^a	1,02	0,24 ^b	0,82	0,30 ^b	0,78	45,89*	0,16
Atsiskyrimas	-0,66 ^a	0,82	0,29 ^b	0,65	0,37 ^b	0,57	107,85*	0,31
Šeimyninės kompetencijos	-0,39 ^a	0,80	0,11 ^b	0,82	0,34 ^c	0,83	29,01*	0,11
Taisyklių laužymas	0,65 ^a	0,88	-0,31 ^b	0,67	-0,31 ^b	0,58	93,02*	0,28
Nerimas / depresija	0,68 ^a	0,93	-0,30 ^b	0,74	-0,38 ^b	0,66	87,03*	0,26
Sutelktumas į save	-0,13 ^a	0,77	0,53 ^b	0,62	-0,86 ^c	0,62	166,31*	0,41
Suvokiamos galimybės keisti gyvenimą	0,09 ^a	0,76	0,46 ^b	0,68	-1,02 ^c	0,63	169,60*	0,41
Savęs kaip suaugusiojo jausmas	-0,50 ^a	0,85	0,22 ^b	0,84	0,27 ^b	0,78	41,71*	0,15
Pasitenkinimas gyvenimu	-0,79 ^a	0,88	0,34 ^b	0,69	0,46 ^b	0,66	129,55*	0,35

Pastabos

* – $p < 0,001$.

Vidurkiai, pažymėti tokia pačia raide toje pačioje eilutėje, statistškai reikšmingai (remiantis Tukey HSD post-hoc testu) tarpusavyje nesiskiria; vidurkiai, pažymėti kita raide, tarpusavyje reikšmingai skiriasi.

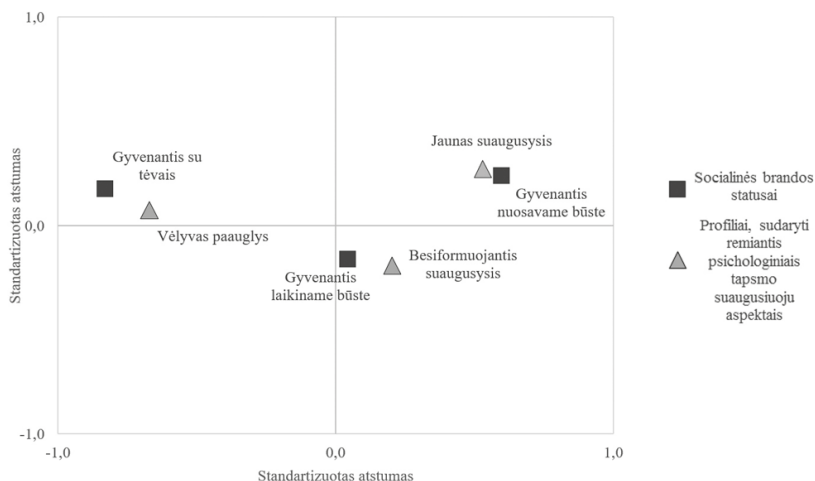
8.6. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose gyvenamojo būsto statusu ir gyvenamojo būsto statusų kaita

Siekiant įvertinti jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumus grupėse, besiskiriančiose gyvenamojo būsto statusu ir gyvenamojo būsto statusų kaita, pirmiausiai šie skirtumai buvo įvertinti grupėse, besiskiriančiose esamu gyvenamojo būsto statusu. Taikant požymių nepriklausomybės testą, buvo nustatyta, kad jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, pasiskirstymas trijose skirtingo gyvenamojo būsto statuso grupėse reikšmingai skiria-

si ($\chi^2 = 25,703$; $df = 4$; $p < 0,001$; $V_{(2)} = 0,162$). Korespondentinės analizės žemėlapis (8.6.1 pav.) atskleidžia, kad „vėlyvo paauglio“ profilis yra labiausiai būdingas gyvenantiems su tėvais ir kartu mažiausiai būdingas gyvenantiems nuosavame būste. Taip pat matyti, kad „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis labiausiai būdingas gyvenantiems laikiname būste. Tuo tarpu „jauno suaugusiojo“ profilis labiausiai būdingas gyvenantiems nuosavame būste ir mažiausiai – gyvenantiems tėvų namuose.

8.6.1 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu gyvenamojo būsto statusu

Gyvenamojo būsto statusai	Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
	Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Gyvenantis tėvų namuose (n = 100)	n 50 % 50,00 %	36 36,00 %	14 14,00 %
Gyvenantis laikiname būste (n = 272)	n 83 % 30,50 %	128 47,10 %	61 22,40 %
Gyvenantis nuosavame būste (n = 117)	n 23 % 19,70 %	57 48,70 %	37 31,60 %
Iš viso	n 156 % 31,90 %	221 45,20 %	112 22,90 %

8.6.1 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp socialinės brandos tų gyvenamojo būsto srityje bei psichologinių tapsmo suaugusiuoju požymių profilių

Siekiant įvertinti jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumus grupėse, besiskiriančiose gyvenamojo būsto statusų kai-

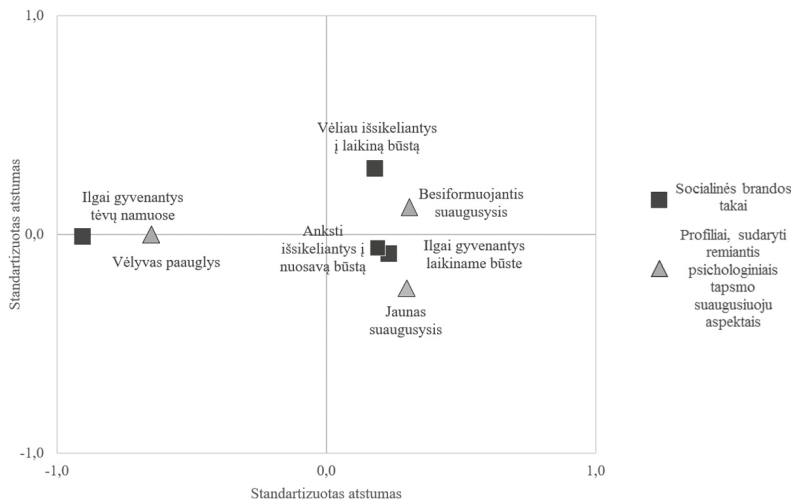
ta, taip pat buvo taikytas požymių nepriklausomybės testas. Nustatyta, kad jaunuoliai, besiskiriantys psichologiniais tapsmo suaugusiu profiliais, nėra tolygiai pasiskirstę per keturis išskirtus socialinės brandos takus būsto srityje ($\chi^2 = 19,079$; $df = 6$; $p = 0,004$; $V_{(2)} = 0,140$), t. y. psichologinių profilių pasiskirstymas keturiuose klasteriuose reikšmingai skiriasi nuo šiais profiliais pasižyminčių jaunuolių proporcijos visoje imtyje. Korespondentinės analizės žemėlapis (8.6.2 pav.) atskleidžia kelis dalykus. Visų pirma, aiškiai matyti, kad „vėlyvo paauglio“ profilis buvo labiau būdingas ilgai gyvenantiems su tėvais. Tačiau likusių profilių ir takų požymių priklausomybė nebuvo ryški: „besiformuojančio suaugusiojo“ ir „jauno suaugusiojo“ profiliai buvo panašiai būdingi kitiems trims socialinės brandos takams gyvenamojo būsto srityje. Atsižvelgiant į tai, kad „jauno suaugusiojo“ profilio reikšmė žemėlapyje yra kiek stipriau nutolusi nuo „vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ reikšmės, galima manyti, kad šie požymiai yra linę kiek mažiau sutapti.

8.6.2 lentelė. *Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose gyvenamojo būsto statusų kaita*

Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje		Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Ilgai gyvenantys tėvų namuose (n = 95)	n	48	31	16
	%	50,50 %	32,60 %	16,80 %
Vėliau išsikeliančys į laikiną būstą (n = 89)	n	25	44	20
	%	28,10 %	49,40 %	22,50 %
Ilgai gyvenantys laikiname būste (n = 244)	n	66	117	61
	%	27,00 %	48,00 %	25,00 %
Anksti išsikeliančys į nuosavą būstą (n = 61)	n	17	29	15
	%	27,90 %	47,50 %	24,60 %
Iš viso	n	156	221	112
	%	31,90 %	45,20 %	22,90 %

Apibendrinant šiuos rezultatus galima teigti, kad gyvenamojo būsto atveju tyrimo hipotezės, kuriomis buvo spėjama, jog „jauno suaugusiojo“ profilis labiau būdingas ankstyva socialinių statusų kaita pasižymintiems jaunuoliams, o „besiformuojančio suaugusiojo“ – vėlyva, iš dalies pasitvirtino. Tačiau čia svarbu pabrėžti, jog hipotezė pasitvirtino tik iš dalies. Visų pirma dėl to, kad šiame tyrime buvo nustatyti trys, o ne du jaunuolių profiliai, besiskiriantys psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais. Taip pat buvo nustatyta, kad kaip tik „vėlyvo paauglio“, o ne „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas ilgiau tėvų namuose gyvenantiems jaunuoliams. Tuo tarpu „jauno suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas tyrimo momentu gyvenusiems nuosavame būste, tačiau vertinant ne tik dabartinį statusą, o visą gyvenamojo būsto statusų kaitos istoriją ryškesnio šių požymių persiklojimo nebuvo matyti, t. y. „jauno suaugusiojo“ profilis buvo panašiai būdingas tiek ilgai gyvenantiems laikiname būste, tiek anksčiau išsikeliančioms į nuosavą būstą. Antra, verta atkreipti dėmesį ir į efekto dydžius, apskai-

čiuotus šių požymių priklausomybei: abiem atvejais V reikšmė neviršijo 0,21, ir tai rodo, kad priklausomybę tarp psichologinių profilių bei gyvenamojo būsto statusų ir jų kaitos galima laikyti silpna ir nebūtinai pastebima.

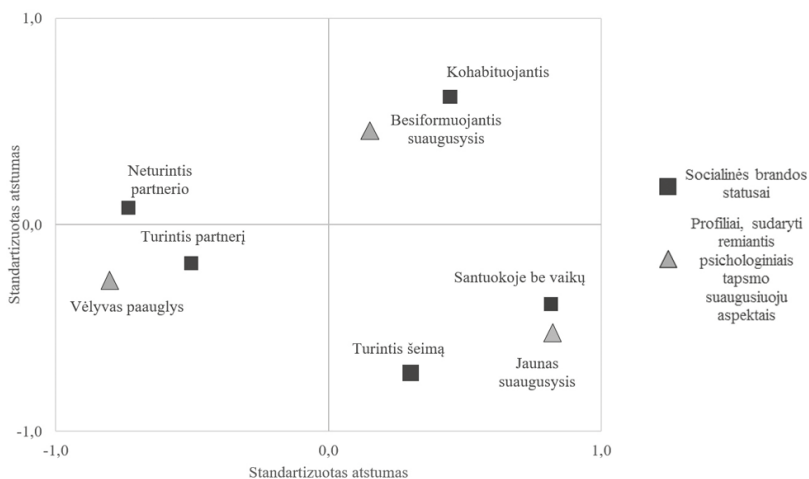
8.6.2 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp socialinės brandos takų gyvenamojo būsto srityje bei psichologinių tapsmo suaugusiųjų požymių profilių

8.7. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų aspektų profiliais proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu partnerystės-šėimos statusu ir partnerystės-šėimos statusų kaita

Siekiant įvertinti jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų profiliais, proporcijos skirtumus grupėse, besiskiriančiose partnerystės-šėimos statusu ir partnerystės-šėimos statusų kaita, taip pat buvo taikytas požymių nepriklausomybės testas. Pirmiausiai šie skirtumai buvo įvertinti grupėse, besiskiriančiose esamu partnerystės-šėimos statusu. Nustatyta, kad jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų profiliais, pasiskirstymas penkiose skirtingo partnerystės-šėimos statuso grupėse reikšmingai skiriasi nuo šių profilių pasiskirstymo visoje imtyje ($\chi^2 = 82,952$; $df = 8$; $p < 0,001$; $V_{(2)} = 0,291$). Korespondentinės analizės žemėlapis (8.7.1 pav.) atskleidžia, kad „vėlyvo paauglio“ profilis yra daug labiau būdingas neturintiems partnerio arba turintiems partnerį, tačiau negyvenantiems kartu, ir mažiau būdingas kitiems statusams. Galima matyti, kad „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis yra labiausiai būdingas gyvenantiems kartu su partneriu ir mažiau – likusiems kitiems. Galiausiai matyti ir tai, kad „jauno suaugusiojo“ profilis yra daug labiau būdingas susituokusiems jaunuoliams bei tiems, kurie yra sukūrę šeimą, t. y. turintiems vaikų, ir mažiau būdingas likusiems.

8.7.1 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu partnerystės-šėimos statusu

Socialinės brandos statusai partnerystės-šėimos srityje		Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Neturintis partnerio (n = 122)	n	61	51	10
	%	50,00 %	41,80 %	8,20 %
Turintis partnerį (n = 108)	n	50	41	17
	%	46,30 %	38,00 %	15,70 %
Kohabituojantis (n = 125)	n	19	76	30
	%	15,20 %	60,80 %	24,00 %
Santuokoje be vaikų (n = 91)	n	13	39	39
	%	14,30 %	42,90 %	42,90 %
Turintis šeimą (n = 43)	n	13	14	16
	%	30,20 %	32,60 %	37,20 %
Iš viso	n	156	221	112
	%	31,90 %	45,20 %	22,90 %

8.7.1 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp partnerystės-šėimos statusų bei psichologinių tapsmo suaugusiuoju požymių profilių

Vertinant jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumus grupėse, besiskiriančiose partnerystės-šėimos statusų kaita, taip pat buvo nustatyta reikšmingų šių požymių sąsajų ($\chi^2 = 48,477$; $df = 14$; $p < 0,001$; $V_{(2)} = 0,223$). Korespondentinės analizės žemėlapis (8.7.2 pav.) atskleidžia, kad „vėlyvo paauglio“ profilis labiausiai yra būdingas ilgai neturintiems partnerio ir kartu – mažiau

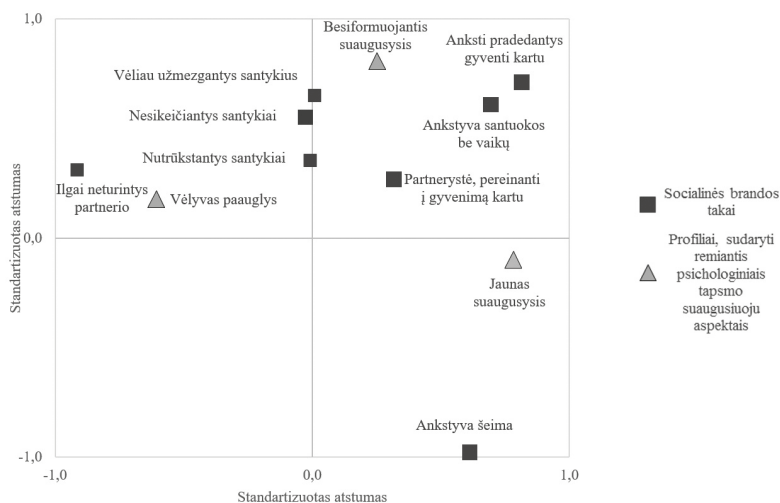
būdingas kitiems. Tuo tarpu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo būdingas vi-
siems socialinės brandos takams, išskyrus du – „ilgai neturinčių partnerio“ ir „ankstyvos
šeimos“, t. y. šis profilis buvo panašiai būdingas „vėliau užmezgančių santykius“, „nesikei-
čiančių santykių“, „nutrūkstančių santykių“, „anksti apsigyvenančių kartu“, „ankstyvos
santuokos be vaikų“ ir „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ takams. „Jauno su-
augusiojo“ profiliui vieno būdingiausio socialinės brandos tako nebuvo nustatyta, tačiau
šis profilis buvo kiek labiau būdingas „ankstyvos šeimos“ ir „partnerystės, pereinančios
į gyvenimą kartu“ takams ir kartu mažiau būdingas „ilgai neturinčių partnerio“ takui.

8.7.2 lentelė. *Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, pro-
porcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose socialinės brandos partnerystės-šeimos srityje
takais*

<i>Socialinės brandos takai partnerystės-šeimos srityje</i>		<i>Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai</i>		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Ilgai neturintys partnerio (n = 74)	n %	41 55,40 %	27 36,50 %	6 8,10 %
Nutrūkstantys santykiai (n = 55)	n %	19 34,50 %	24 43,60 %	12 21,80 %
Vėliau užmezgantys santykius (n = 59)	n %	19 32,20 %	29 49,20 %	11 18,60 %
Nesikeičiantys santykiai (n = 104)	n %	35 33,70 %	49 47,10 %	20 19,20 %
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu (n = 61)	n %	17 27,90 %	27 44,30 %	17 27,90 %
Anksti apsigyvenantys kartu (n = 59)	n %	8 13,60 %	33 55,90 %	18 30,50 %
Ankstyva santuoka be vaikų (n = 47)	n %	8 17,00 %	25 53,20 %	14 29,80 %
Ankstyva šeima (n = 30)	n %	9 30,00 %	7 23,30 %	14 46,70 %
Iš viso	n %	156 31,90 %	221 45,20 %	112 22,90 %

Apibendrinant šiuos rezultatus galima teigti, kad partnerystės-šeimos statusų atveju
tyrimo hipotezės, kuriomis buvo spėjama, jog „jauno suaugusiojo“ profilis bus labiau
būdingas ankstyva socialinių statusų kaita pasižymintiems jaunuoliams, o „besiformuo-
jančio suaugusiojo“ – vėlyva, iš dalies pasitvirtino. Tačiau vėlgi čia svarbu pabrėžti, jog
ši išvada čia daroma atsižvelgiant į tai, kad šiame tyrime buvo nustatyti trys, o ne du
jaunuolių profiliai. Kartu buvo nustatyta, kad kaip tik „vėlyvo paauglio“ profilis buvo
labiau būdingas ilgai neturintiems partnerio jaunuoliams, o „jauno suaugusiojo“ – anks-
čiau pradedantiems gyvenimą kartu su partneriu ir kuriantiems šeimai. Kartu buvo ma-
tyti, kad „jauno suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas susituokusiems, neturintiems
vaikų, tačiau vertinant ne visą partnerystės-šeimos statusų kaitos istoriją, o dabartinį
statusą. Tuo tarpu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo būdingas gana įvairiems

takams, tačiau mažiausiai „ilgai neturinčių partnerio“ ir „ankstyvos šeimos“, o vertinant dabartinį statusą – labiausiai buvo būdingas gyvenantiems kartu su partneriu. Svarbu ir tai, kad šiuo atveju nustatyti efekto dydžiai šių požymių priklausomybei įvertinti viršijo 0,21, ir tai rodo, kad ši priklausomybė yra vidutinė ir pastebima.

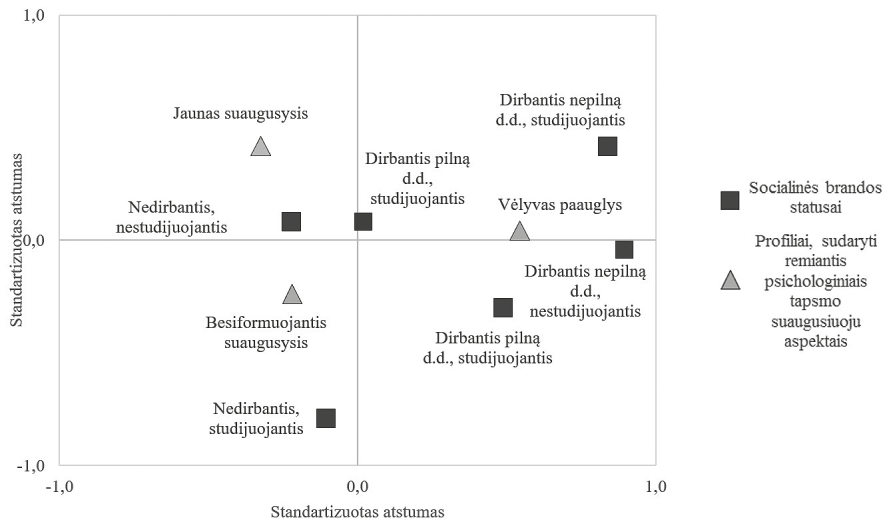
8.7.2 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp socialinės brandos takų šeimos kūrimo srityje bei psichologinių tapsmo suaugusiųjų požymių profilių

8.8. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu mokslų-darbo statusu ir mokslų-darbo statusų kaita

Vertinant jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų profiliais, proporcijos grupėse, besiskiriančiose mokslų-darbo statusu, skirtumus, nebuvo nustatyta reikšmingų šių požymių sąsajų ($\chi^2 = 11,759$; $df = 10$; $p = 0,302$; $V_{(2)} = 0,110$). Tai reiškia, kad jaunuoliai, besiskiriantys psichologiniais profiliais, yra pasiskirstę per mokslų-darbo statusus tokiu pačiu santykiu kaip visoje imtyje (8.8.1 lentelė). Panašūs rezultatai gauti ir vertinant jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiųjų profiliais, proporcijos grupėse, besiskiriančiose mokslų-darbo statusų kaita (8.8.2 lentelė): čia taip pat nebuvo nustatyta reikšmingos šių požymių priklausomybės ($\chi^2 = 8,626$; $df = 10$; $p = 0,568$; $V_{(2)} = 0,094$). Efekto didumo įverčiai sufleravo, kad tarp šių požymių taip pat egzistuoja tik labai silpnas ryšys. Korespondentinės analizės žemėlapis (8.8.1 pav. ir 8.8.2 pav.) taip pat neatskleidė aiškesnių šių kintamųjų požymių sąsajų. Apibendrinant šiuos rezultatus galima teigti, kad mokslų-darbo statusų atveju tyrimo hipotezės, kuriomis buvo spėjama, jog „jauno suaugusiojo“ profilis bus labiau būdingas ankstyva socialinių statusų kaita pasižymintiems jaunuoliams, o „besiformuojančio suaugusiojo“ – vėlyva, nepasitvirtino.

8.8.1 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu mokslų-darbo statusu

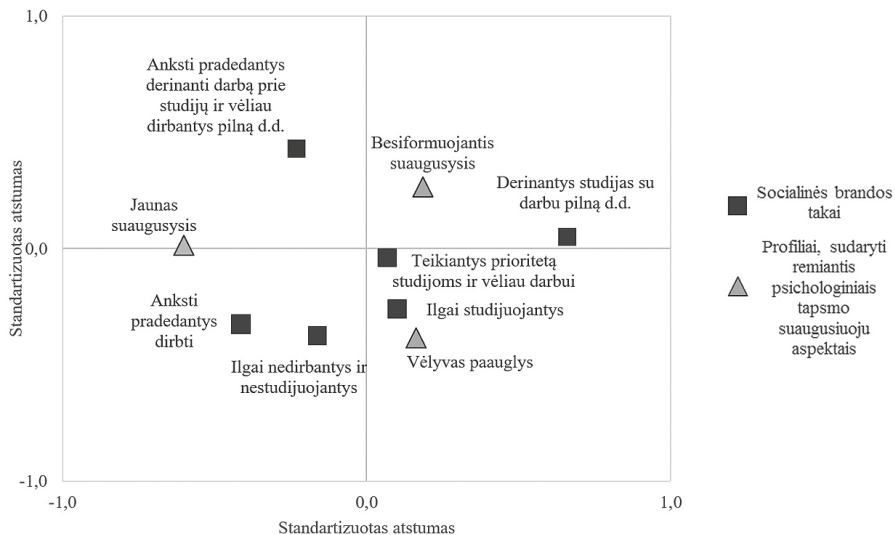
Mokslų-darbo statusai		Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Nedirbantis, studijuojantis (n = 31)	n	9	17	5
	%	29,00 %	54,80 %	16,10 %
Dirbantis nepilną darbo dieną, studijuojantis (n = 34)	n	16	11	7
	%	47,10 %	32,40 %	20,60 %
Dirbantis pilną darbo dieną, studijuojantis (n = 55)	n	22	24	9
	%	40,00 %	43,60 %	16,40 %
Nedirbantis, nestudijuojantis (n = 34)	n	11	15	8
	%	32,40 %	44,10 %	23,50 %
Dirbantis nepilną darbo dieną, nestudijuojantis (n = 19)	n	9	7	3
	%	47,40 %	36,80 %	15,80 %
Dirbantis pilną darbo dieną, nestudijuojantis (n = 316)	n	89	147	80
	%	28,20 %	46,50 %	25,30 %
Iš viso	n	156	221	112
	%	31,90 %	45,20 %	22,90 %

8.8.1 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp mokslų-darbo statusų bei psichologinių tapsmo suaugusiuoju požymių profilių

8.8.2 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose socialinės brandos mokslų-darbo srityje takais

Socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje		Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys (n = 28)	n %	10 35,70 %	11 39,30 %	7 25,00 %
Ilgai studijuojantys (n = 56)	n %	20 35,70 %	24 42,90 %	12 21,40 %
Anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną (n = 122)	n %	31 25,40 %	59 48,40 %	32 26,20 %
Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui (n = 137)	n %	45 32,80 %	62 45,30 %	30 21,90 %
Anksti pradedantys dirbti (n = 74)	n %	25 33,80 %	28 37,80 %	21 28,40 %
Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną (n = 72)	n %	25 34,70 %	37 51,40 %	10 13,90 %
Iš viso	n %	156 31,90 %	221 45,20 %	112 22,90 %

8.8.2 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp socialinės brandos takų mokslų-darbo srityje bei psichologinių tapsmo suaugusiuoju požymių profilių

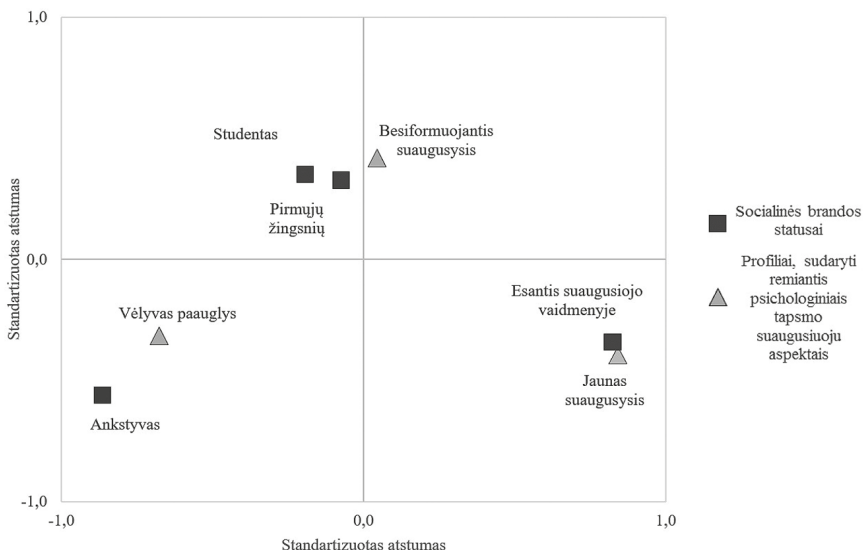
8.9. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektų profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamu socialinės brandos statuso deriniu ir holistiniais socialinės brandos takais

Galiausiai buvo įvertinta ir jaunuolių, charakterizuojamų skirtingais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose esamais socialinės brandos statuso deriniais bei holistiniais socialinės brandos takais. Pirmiausiai šie skirtumai buvo įvertinti grupėse, besiskiriančiose esamu latentiniu statusu. Taikant požymių nepriklausomybės testą buvo nustatyta, kad skirtingo latentinio statuso jaunuolių grupėse psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų profilių pasiskirstymas reikšmingai skiriasi nuo šių požymių pasiskirstymo imtyje ($\chi^2 = 57,163$; $df = 6$; $p < 0,001$; $V_{(2)} = 0,242$).

8.9.1 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtumai grupėse, besiskiriančiose latentiniais socialinės brandos statusais

Latentiniai socialinės brandos statusai		Psichologiniai tapsmo suaugusiuoju profiliai		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Ankstyvas (neturintis socialinių suaugusiojo vaidmenų) (n = 88)	n	49	29	10
	%	55,70 %	33,00 %	11,40 %
Studentas (n = 31)	n	10	16	5
	%	32,30 %	51,60 %	16,10 %
Pirmųjų žingsnių (n = 247)	n	74	127	46
	%	30,00 %	51,40 %	18,60 %
Esantis suaugusiojo vaidmenyje (n = 121)	n	21	49	51
	%	17,40 %	40,50 %	42,10 %
Iš viso	n	154	221	112
	%	31,60 %	45,40 %	23,00 %

Korespondentinės analizės žemėlapis (8.7.2 pav.) atskleidė, kad „vėlyvo paauglio“ profilis yra labiausiai būdingas „ankstyvo“ statuso jaunuoliams, o mažiausiai – „esantiems suaugusiojo vaidmenyje“. Tuo tarpu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis yra labiausiai būdingas „pirmųjų žingsnių“ ir „studento“ statusų derinių jaunuoliams ir mažiausiai „ankstyvo“. „Jauno suaugusiojo“ profilis labiausiai būdingas jaunuoliams, priskirtiems „esančių suaugusiojo vaidmenyje“ statusų deriniui, o mažiausiai – „ankstyvo“ ir „pirmųjų žingsnių“.

8.9.1 paveikslas. Korespondentinės analizės rezultatai: žemėlapis, vaizduojantis sąsajas tarp socialinės brandos statusų derinių bei psichologinių tapsmo suaugusiuoju požymių profilių

Taikant požymių nepriklausomybės testą taip pat buvo nustatyta, kad jaunuolių grupėse, besiskiriančiose statusų derinių kaita, egzistuoja reikšmingi psichologinių tapsmo suaugusiuoju profilių skirtumai ($\chi^2 = 32,071$; $df = 10$; $p < 0,001$; $V_{(2)} = 0,181$). Jaunuoliams, priskirtiems „orientuotų į studijas“ klasteriui, yra būdingesnis „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis. „Vėluojančios socialinės brandos“ klasteriui priskirtiems jaunuoliams yra daug labiau būdingas „vėlyvo paauglio“ profilis ir kartu mažiau būdingi „besiformuojančio suaugusiojo“ ir „jauno suaugusiojo“ profiliai. „Ankstyvos socialinės brandos“ profiliui yra daug labiau būdingas „jauno suaugusiojo“ profilis ir kartu mažiau – „besiformuojančio suaugusiojo“ ir „jauno suaugusiojo“ profiliai. Tuo tarpu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo labiausiai būdingas visiems likusiems holistiniams socialinės brandos takams, t. y. „orientuotų į darbinę veiklą“, „orientuotų į santuoką be vaikų“, „tradicinės eigos“ ir „orientuotų į studijas“ takams.

8.9.2 lentelė. Jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, proporcijos skirtingai grupėse, besiskiriančiose holistiniiais socialinės brandos takais

<i>Holistiniai socialinės brandos takai</i>		<i>Psichologiniai tapsmo suaugusiųjų profiliai</i>		
		Vėlyvas paauglys	Besiformuojantis suaugusysis	Jaunas suaugusysis
Orientuoti į studijas (n = 51)	<i>n</i>	13	30	8
	%	25,50 %	58,80 %	15,70 %
Vėluojančios socialinės brandos (n = 91)	<i>n</i>	46	30	15
	%	50,50 %	33,00 %	16,50 %
Orientuoti į darbinę veiklą (n = 74)	<i>n</i>	18	36	20
	%	24,30 %	48,60 %	27,00 %
Orientuoti į santuoką be vaikų (n = 95)	<i>n</i>	27	46	22
	%	28,40 %	48,40 %	23,20 %
Tradicinės eigos (n = 134)	<i>n</i>	41	65	28
	%	30,60 %	48,50 %	20,90 %
Ankstyvos socialinės brandos (n = 44)	<i>n</i>	11	14	19
	%	25,00 %	31,80 %	43,20 %
Iš viso	<i>n</i>	156	221	112
	%	31,90 %	45,20 %	22,90 %

Apibendrinant šiuos rezultatus galima teigti, kad socialinės brandos statusų derinių ir holistinių socialinės brandos takų atveju tyrimo hipotezės, kuriomis buvo spėjama, jog „jauno suaugusiojo“ profilis labiau būdingas ankstyva socialinių statusų kaita pasižymintiems jaunuoliams, o „besiformuojančio suaugusiojo“ – vėlyva, iš dalies pasitvirtino. Tačiau vėlgi čia svarbu pabrėžti, jog ši išvada daroma atsižvelgiant į tai, kad šiame tyrime buvo nustatyti trys, o ne du jaunuolių profiliai. Kartu buvo nustatyta, kad kaip tik „vėlyvo paauglio“ profilis buvo labiau būdingas ankstyvo statuso jaunuoliams, o „jauno suaugusiojo“ – brandaus. Kartu buvo matyti, kad „jauno suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas pasižymintiems ankstyva branda, „vėlyvo paauglio“ – pasižymintiems vėlyva branda, o „besiformuojančio suaugusiojo“ – likusiems. Šių požymių priklausomybės efekto dydžiai derinių atveju viršijo 0,21, ir tai rodo, kad ši priklausomybė yra vidutinė ir pastebima, o holistinių socialinės brandos takų atveju buvo kiek mažesnė už šią ribą, ir tai rodo, kad ši priklausomybė yra nestipri.

9. REZULTATŲ APTARIMAS

9.1. Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto, mokslų-darbo ir partnerystės-šėimos srityse

Šiame darbe pirmiausiai buvo siekta atskleisti Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus. Būtent nuo jų išsamesnės analizės ir pradedamas tyrimo rezultatų aptarimas. Detaliau aptariama, kaip trijų darbe nagrinėtų gyvenimo sričių takai tarpusavyje persikloja, kokios galimos vienos ar kitos gyvenimo srities suaugusiojo socialinių statusų pokyčių eigos priežastys. Vėliau aptariami holistiniai socialiniai brandos takai. Tyrimo rezultatai lyginami su ankstesniais panašaus pobūdžio tyrimais, siekiant pateikti išsamesnį Lietuvos jaunuolių socialinės brandos ypatumų vaizdą. Kaip ir rezultatų dalyje, aprašant socialinės brandos takus pirmiausiai yra aptariami pasižymintys vėliau įgyjamais socialiniais suaugusiojo vaidmenimis, nuosekliai pereinant prie pasižyminčių anksčiau įgyjamais vaidmenimis.

9.1.1. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje

Nagrinėjant gyvenamojo būsto statusų kaitą buvo nustatyti keturi socialinės brandos takai, atspindintys jaunuolių grupes, besiskiriančias judėjimo link savarankiško gyvenimo greičiu. Daugelis šių takų reikšmingai sutapo su takais, išskirtais partnerystės-šėimos srityje, tačiau nebuvo nustatyta statistiškai reikšmingų sutapimų su išskirtais mokslų-darbo srityje. Nagrinėjant lyties proporcijų skirtumus buvo nustatyta, jog vyrų ir moterų santykis šiose grupėse taip pat nesiskyrė, tačiau esama reikšmingų sąsajų su tėvų socioekonominiu statusu.

„Ilgai gyvenantys tėvų namuose“ jaunuoliai gali būti vertinami kaip santykinai lėtesnės socialinės brandos. Šiam klasteriui buvo priskirta maždaug penktadalis tyrimo dalyvių, tačiau vertinant demografinę statistiką, galima manyti, kad ilgas gyvenimas su tėvais Lietuvos jaunuoliams yra būdingesnis, nei leidžia manyti šio tyrimo rezultatai. Šio tyrimo imtis kiek mažiau reprezentuoja jaunuolius, gyvenančius su tėvais: Lietuvoje apie 40 % 25–29 metų amžiaus jaunuolių gyvena tėvų namuose (Eurostat, 2015, Balandis), tuo tarpu šiame tyrime gyvenančių su tėvais buvo tik apie 20 %. Ši jaunuolių grupė taip pat yra savita tuo, kad reikšminga jos dalis buvo priskirti lėtos socialinės brandos takams partnerystės-šėimos srityje, t. y. „ilgai neturinčių partnerio“ ir „nutrūkstančių santykių“.

Jaunuolių grupė, apibūdinta kaip „vėliau išsikeliantys į laikiną būstą“, yra savita tuo, kad čia buvo reikšmingai daugiau jaunuolių, priskirtų „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ ir „ankstyvos santuokos be vaikų“ takams, nustatytiems nagrinėjant partnerystės-šėimos statusų kaitos sekas. Iš esmės tai rodo, kad vėlesnis išsikėlimas iš tėvų namų į laikiną būstą šiame laikotarpyje yra daugiau sietinas su žingsniais, daromais romantinių santykių bei šėimos kūrimo srityje, konkrečiau – su sprendimu apsigyventi kartu su partneriu susituokus ar nesusituokus.

Beveik pusė visų tyrimo dalyvių buvo priskirti „ilgai gyvenančių laikiname būste“ takui, todėl galima manyti, kad šis socialinės brandos takas yra gana dažnas Lietuvos jaunuolių populiacijoje. Nagrinėjant gyvenamojo būsto ir šėimos kūrimo socialinės brandos takų ry-

šius, nustatyta, kad tokia socialinės brandos eiga yra kiek daugiau būdinga jaunuoliams, anksti apsigyvenantiems su partneriu. Tačiau šiame klasteryje buvo daugybė jaunuolių, priskirtų ir kitiems šeimos kūrimo socialinės brandos takams, todėl galima teigti, kad sprendimas anksti išsikelti iš tėvų namų yra paaiškinamas ne vien tik ankstyvu sprendimu apsigyventi kartu su partneriu, bet ir kitais veiksniais, pvz., migracija šalies viduje edukaciniais tikslais arba siekiu savarankiškai gyventi.

Paskutiniam – „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ socialinės brandos takui, kurį galima vertinti kaip greitos socialinės brandos, priskirta mažiausiai šio tyrimo dalyvių, tad galima manyti, kad tokia socialinės brandos eiga yra santykinai reta. Šis socialinės brandos takas taip pat savitas keliais svarbiais bruožais. Kaip ir „vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ grupėje, šioje buvo reikšmingai daugiau jaunuolių, priskirtų „ankstyvos santuokos be vaikų“ grupei, išskirtai nagrinėjant partnerystės-šeimos statusų sekas. Tačiau čia buvo reikšmingai daugiau ir tų, kurie buvo priskirti „ankstyvos šeimos“ socialinės brandos takui, ir tai rodo, kad kėlimasis į nuosavą būstą yra sietinas su šeimos kūrimu ir kad judėjimas link savarankiško gyvenimo atskirai nuo tėvų yra gana glaudžiai susijęs su partnerystės-šeimos statusų kaita. Vienas įdomus šios grupės ypatumas yra tai, kad didesnė dalis jaunuolių buvo kilę iš aukštesnio socioekonominio statuso šeimų. Tai sufleruoja, kad ankstyvas sprendimas keltis į nuosavą būstą gali būti sietinas su finansine tėvų parama išgyjant pirmąjį nuosavą būstą.

Keturių gyvenamojo būsto statusų kaitos grupės, išskirtos šiame tyrime, iš esmės atitinka kitose šalyse atliktų tyrimų rezultatus. Pavyzdžiui, tyrime Vokietijoje pagal išsikėlimo iš tėvų namų laiką buvo išskirtos trys jaunuolių grupės: „laiku paliekantys tėvų namus“, „vis dar gyvenantys su tėvais“ ir trečia grupė, apimanti „vėliau paliekančius“ ir „grįžtančius gyventi pas tėvus“ jaunuolius (Seiffge-Krenke, 2009). „Vis dar gyvenantys su tėvais“ iš esmės atitinka šio tyrimo „ilgai gyvenančius tėvų namuose“, o „laiku paliekantys tėvų namus“ ir „vėliau paliekantys“ atitinka kitas tris šiame tyrime išskirtas jaunuolių grupes. Pastebėtina, kad mūsų tyrime buvo išskirtas ir „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ takas, kuris nebuvo įvardytas minėtame Vokietijos jaunuolių tyrime (Seiffge-Krenke, 2009). Tai galima paaiškinti tuo, kad Vokietijoje atliktame tyrime nebuvo vertinta, į kokio tipo – laikiną ar nuosavą būstą jaunuolis išsikelia (Seiffge-Krenke, 2009), todėl anksti išsikeliančių į nuosavą būstą apskritai nebuvo įmanoma identifikuoti. Dar vienas mūsų tyrimo savitumas yra tai, jog čia nebuvo išskirta jaunuolių grupė, kurią būtų galima apibūdinti kaip „grįžtančių gyventi pas tėvus“. Nagrinėjant šio tyrimo duomenis (gyvenamojo būsto statusų sekas), jaunuolių, išsikėlusius iš tėvų namų ir vėliau (nagrinėto periodo pabaigoje) grįžusių gyventi pas tėvus, buvo rasta (iš viso buvo šeši tokie jaunuoliai) ir jie buvo prijungti prie ilgai gyvenančių laikiname būste neformuojant atskiros klasterio. Vis dėlto tiesiogiai lyginti šio ir Vokietijos tyrimų rezultatus yra gana sunku, kadangi pastarajame grupės buvo sudarytos pagal jaunuolių išsikėlimo iš tėvų namų amžiaus skirtumus nuo šio amžiaus vidurkio imtyje, ir tai stipriai besiskirianti grupių sudarymo strategija nuo naudotos šiame tyrime.

Nagrinėjant gyvenamojo būsto statusų kaitą, buvo nustatyta, jog daugelis išskirtų takų aiškiai susiję su socialinės brandos takais partnerystės-šeimos srityje. Tai yra lauktas rezultatas dėl kelių priežasčių. Visų pirma, sąsajos tarp partnerystės-šeimos ir gyvenamojo būsto statusų kaitos buvo nustatytos ir ankstesniuose tyrimuose (pvz., Maggs et al., 2012; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011). Ankstesni tyrimai taip pat parodė, kad gyvenimo

kartu su partneriu pradžia paprastai yra susijusi ir su išsikėlimu iš tėvų namų (Kraniauskienė, 2009, 2011b). Taip pat nustatyta ir tai, kad tėvų namuose gyvenantys jaunuoliai pasižymi mažesniu romantinių santykių aktyvumu, o santykinai laiku išsikeliančys iš tėvų namų jaunuoliai pasižymi didesniu romantinių santykių aktyvumu iki išsikėlimo iš tėvų namų, taip pat romantinių santykių suaktyvėjimu jau išsikėlus iš tėvų namų (Seiffge-Krenke, 2009). Prieš tai aptartus tyrimus šio tyrimo rezultatai papildo dar keliomis interpretacijomis: tikėtina, kad ilgas gyvenimas tėvų namuose trukdo vystyti romantiniams santykiams ir gali lemti romantinių santykių nutrūkimą, be to, romantinių santykių nebuvimas ar nutrūkstantis romantiniai santykiai sąlygoja ilgesnį gyvenimą tėvų namuose.

Kiek nauja ir netikėta šiame tyrime yra tai, jog nebuvo nustatytas ryšys tarp gyvenamojo būsto statusų kaitos ir mokslų-darbo statusų kaitos. Nors yra tyrimų, rodančių, kad darbinės karjeros pradžia dažnai nesąlygoja jaunuolių išsikėlimo iš tėvų namų (Cordón, 1997; Lanz & Tagliabue, 2007), tokios tendencijos būdingesnės Pietų Europos šalių jaunuoliams, t. y. kultūriniuose kontekstuose, kur apskritai yra įprasta gyventi tėvų namuose iki santuokos, net ir pradėjus darbinę karjerą. Tuo tarpu kitose Europos šalyse jaunuolio (didėjančios) pajamos yra labai svarbus išsikėlimo iš tėvų namų 18–30 metų amžiaus intervale prognozuojantis veiksnys (Blanc & Wolff, 2006). Šio tyrimo rezultatai rodo, jog Lietuvos kontekstas šiuo aspektu yra gana savitas. Gretinant tyrimo rezultatus su „Eurostat“ statistiniais rodikliais, pagal kuriuos Lietuvos jaunuolių nedarbingumo lygis, palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis, yra gana žemas (Eurostat, 2015, Birželis), o gyvenančių tėvų namuose skaičius yra gana didelis (Eurostat, 2015, Balandis), galima teigti, kad daugumos Lietuvos jaunuolių, nepriklausomai nuo to, ar jie dirba ar ne, finansinė situacija neleidžia pradėti savarankiško gyvenimo, t. y. net ir anksčiau pradėta darbinė karjera nesuteikia finansinių galimybių išsikelti į laikiną ar nuosavą būstą; tuo tarpu apsigyvenimas kartu su partneriu finansinę savarankiško gyvenimo naštą palengvina.

9.1.2. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai partnerystės-šėimos srityje

Nagrinėjant partnerystės-šėimos statusų kaitą buvo išskirti aštuoni socialinės brandos takai, atspindintys Lietuvos jaunuoliams būdingą partnerystės-šėimos statusų kaitos įvairovę. Kartu šie takai apibūdina jaunuolių grupes pagal judėjimo link šeimyninio gyvenimo greitį. Kaip jau minėta, daugelis partnerystės-šėimos srities takų reikšmingai persiklojo su gyvenamojo būsto srities takais. Kai kurie iš šių takų taip pat reikšmingai sutapo su takais, išskirtais mokslų-darbo srityje. Nagrinėjant lyties proporcijų skirtumus buvo nustatyta, jog vyrų ir moterų santykis šiose grupėse reikšmingai skyrėsi, tačiau šie skirtumai galiojo tik dviem grupėms: „ilgai neturinčių partnerio“ grupei, kurioje buvo daugiau vyrų, ir „ankstyvos šėimos grupei“, kurioje buvo daugiau moterų.

„Ilgai neturinčių partnerio“ grupė buvo savita reikšmingai didesniu vyrų skaičiumi, tad galima manyti, kad ilgiau trunkanti partnerio paieška yra kiek labiau būdinga vyrams nei moterims; taip pat tuo, kad didesnė dalis šiam socialinės brandos takui priklausančių jaunuolių buvo priskirti „ilgai gyvenančių tėvų namuose“ klasteriui. Ši grupė tarp aštuonių, išskirtų nagrinėjant partnerystės-šėimos statusų sekas, buvo antra pagal dydį, ir tai

sufleruoja, kad tokia eiga yra santykinai dažna jaunuolių populiacijoje. Gana panaši į šią buvo ir „nutrūkstančių santykių“ grupė, apibūdinanti jaunuolius, užmezgusius santykinai pastovius romantinius santykius nagrinėto laikotarpio pradžioje ir po kelių metų juos nutraukusius. Šiems jaunuoliams taip pat buvo būdingas ilgiau trunkantis gyvenimas tėvų namuose.

Trečioji – „vėliau užmezgančių santykius“ grupė buvo savita tuo, kad joje buvo reikšmingai daugiau jaunuolių, priskirtų „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ socialinės brandos takui, nustatytam nagrinėjant mokslų-darbo statusų sekas. Galima manyti, kad ši grupė apibūdina jaunuolius, kurie pastovesnius santykius užmezga tik pasibaigus edukaciniam laikotarpiui. Į šią panaši buvo ir „nesikeičiančių santykių“ jaunuolių grupė; tačiau ji reikšmingai nesutapo su nė vienu gyvenamojo būsto ar mokslų-darbo srities statusų kaitos klasteriu.

Jaunuolių grupė, apibūdinta kaip „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“, buvo savita keliais aspektais. Joje buvo reikšmingai daugiau jaunuolių, kurie priklausė „vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ klasteriui, tačiau čia taip pat buvo daugiau jaunuolių, priskirtų „anksti pradedančių derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbančių pilną darbo dieną“ takui. Kita panaši grupė – „anksti apsigyvenantys kartu“ – buvo priskirti „anksti pradedančių dirbti“ grupei, išskirtai nagrinėjant mokslų-darbo statusų kaitą. Kaip jau buvo minėta, šis socialinės brandos takas taip pat reikšmingai sutapo su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ taku, išskirtu nagrinėjant būsto statusų kaitą. Apibendrinant, abiejų aptartų grupių, pasižyminčių ankstesne gyvenimo su partneriu pradžia nekuriant šeimos (nesituokiant ir neskubant susilaukti vaikų), jaunuolių gyvenimo sprendimai sietini ir su ankstyvesne darbinės karjeros pradžia.

„Ankstyvos santuokos be vaikų“ ir „ankstyvos šeimos“ grupės buvo santykinai mažesnės už kitas. Kaip jau minėta anksčiau, šie jaunuoliai taip pat pasižymėjo ankstyvesniu išsikėlimu į laikiną arba nuosavą būstą. Tai, jog šios grupės buvo santykinai mažos, yra labai tikėtinas rezultatas, atsižvelgiant į tai, kad vidutinis pirmosios santuokos amžius Lietuvoje šiuo metu yra apie 29 metus ir gana retas jaunuolis tuokiasi iki 25-erių (*Demografijos metraštis* 2013, 2014). Vienas ryškus „ankstyvos šeimos“ grupės ypatumas yra tai, kad šios grupės daugumą sudarė moterys. Ši grupė taip pat pasižymėjo ir ilgu nedarbo nestudijuojant periodu, ir tai rodo, kad ankstyvas šeimos kūrimas moterų imtyje yra susijęs su vaikų auginimu nedirbant ar nestudijuojant. Apibendrinant, abu šiuos klasterius galima priskirti prie greitos ir ankstyvos socialinės brandos šeimos srityje.

Partnerystės-šeimos srities statusų kaitos grupėse buvo nustatyta vyrų ir moterų proporcijos skirtumų, rodančių, jog ankstyvas šeimos kūrimas yra labiau būdingas moterims, o ilgiau trunkantis romantinių santykių neturėjimas – vyrams. Tai labai tikėtinas rezultatas, nes daugumoje Europos šalių, taip pat ir kitur, vidutinis moterų santuokos amžius yra keleriais metais mažesnis (Eurostat, 2016, Rugpjūtis). Kita vertus, šie rezultatai leidžia išsamiau paaiškinti statistinius bendrosios populiacijos rodiklius: populiacijos mastu vidutinę tendenciją vyrams tuoktis kiek vėliau galima paaiškinti ne tuo, jog vyrai dėl vieno ar kitų priežasčių tuokiasi vėliau, o tuo, jog daug didesnė vyrų dalis ilgą laiką apskritai neturi romantinių santykių; tuo tarpu ilgai santykių nepradedančių moterų yra mažiau.

Kartu gerokai daugiau yra anksti šeimas kuriančių moterų, o vyrų grupėje toks sprendimas yra gerokai retesnis.

Išskirti partnerystės–šėimos statusų kaitos klasteriai iš esmės daug kuo panašūs į nustatytus kitose šalyse. Tačiau taikytų tyrimų strategijų skirtumai tarp mūsų ir kitų tyrimų leidžia tik apytiksliai gretinti tyrimų rezultatus. Pavyzdžiui, tyrime, kuriame buvo nagrinėjama Australijos partnerystės–šėimos kūrimo statusų kaita 18–50 amžiaus intervale, buvo išskirta net 14 takų, tačiau kai kurie iš jų buvo gana panašūs į išskirtus šiame tyrime (O’Flaherty, Baxter, Haynes, & Turrell, 2016). Pavyzdžiui, trys Australijos tyrime išskirti takai, pavadinti „ankstyva šeima“, skyrėsi tik šėimoje gimusių vaikų skaičiumi (vienas, du–trys ir daugiau), taigi, šis takas iš esmės atitinka mūsų „ankstyvos šėimos“ taką. Suprantama, mūsų tyrime buvo tirtas gerokai trumpesnis gyvenimo tarpsnis ir tokios įvairovės nebuvo įmanoma rasti. Australijos tyrime taip pat buvo išskirtas takas „santuoka be vaikų“, kuris iš dalies primena „ankstyvos santuokos be vaikų“ klasterį mūsų tyrime. Taip pat buvo išskirta „nekuriančių santykių“ grupė, kuri atitinka „ilgai neturinčių partnerio“ grupę šiame tyrime. Be šių, buvo išskirta ir kitokių, pvz., „pakartotinės santuokos“, kurių šiame tyrime dėl trumpo nagrinėto periodo nebuvo galima aptikti. Kitame tyrime Vokietijoje, kuriame buvo nagrinėtas 15–40 metų amžiaus tarpsnis, buvo išskirti keturi takai: „ilgai neužmezgančių santykių“ (*angl. mavericks*), „ankstyvos santuokos“ (*angl. early marriers*), „gyvenančių kartu“ (*angl. cohabiters*) ir „vėlyvos santuokos“ (*angl. late marriage*) (Fulda, 2016), kurie yra gana akivaizdžiai panašūs į išskirtus mūsų tyrime. Vis dėlto tiesiogiai lyginti mūsų ir Vokietijos tyrimų rezultatus yra gana sunku, kadangi pastarajame nebuvo nagrinėta, ar tyrimo dalyviai yra susilaukę vaikų ar ne, o ir nagrinėtas periodas buvo gerokai ilgesnis. Nepaisant to, mūsų tyrimo rezultatai atskleidžia gana didelę partnerystės–šėimos statusų įvairovę, todėl galima teigti, jog Lietuvos jaunuolių šėimos kūrimo eiga yra diversifikuota.

Vertinant takus, išskirtus gyvenamojo būsto ir partnerystės–šėimos srityse, galima matyti, kad daugelis Vakarų šalims būdingų socialinės brandos požymių yra būdingi ir Lietuvos jaunuoliams. Daugeliui jaunuolių tapo įprasta prieš kuriant šėimą pagyventi savarankiškai (Settersten Jr., 2012), o vėliau, prieš įsipareigojant santuokai, pagyventi su partneriu (Giordano et al., 2012). Šie rezultatai atkartoja ankstesnių Lietuvos socialinės brandos tyrimų rezultatus (Kraniauskienė, 2011b), tačiau taip pat rodo, jog ankstesnių autorių bandymai išskirti universalius modernios socialinės brandos bruožus (pvz., apibūdinant socialinę brandą vėlyva), remiantis vidutinėmis visos populiacijos socialinės brandos charakteristikomis (pvz., lyginant vidutinį santuokos amžių ar laiką, kai išsikeliama iš tėvų namų), yra gana ribota. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad nors daugeliui jaunuolių prieš įsipareigojant santuokai tapo įprasta pagyventi kartu, tai būdinga ne visiems jaunuoliams, t. y. vis dar esama jaunuolių, bendrą gyvenimą su partneriu pradedančių tik po santuokos. Taip pat matyti, kad ne visi jaunuoliai prieš apsisprendami apsigyventi su partneriu yra linkę pagyventi visiškai savarankiškai. Taigi, rezultatai rodo, kad Lietuvos jaunuolių socialinę brandą tiksliausiai būtų galima apibūdinti kaip individualizuotą diversifikacijos prasme, t. y. modernios socialinės brandos bruožai, tokie kaip statusų kaitos vėlyvumas, yra būdingi, tačiau dalies jaunuolių socialinė branda vis dar vyksta „tradiciniais“ būdais.

9.1.3. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos takai mokslių-darbo srityje

Nagrinėjant mokslų-darbo statusų sekas buvo išskirti šeši socialinės brandos takai, atspindintys šios srities statusų kaitos įvairovę, būdingą Lietuvos jaunuoliams, pagal judėjimo link stabilios darbinės karjeros greitį. Kaip jau minėta, išskirti socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje reikšmingai nepersiklojo su takais, išskirtais gyvenamojo būsto srityje, tačiau kai kurie iš jų reikšmingai sutapo su takais, išskirtais partnerystės-šėimos srityje. Nagrinėjant vyrų ir moterų proporcijos šiuose takuose skirtumus, nustatyta, kad tarp „ilgai studijuojančių“ ir „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ buvo daugiau moterų, o tarp „anksti pradedančių dirbti“ buvo daugiau vyrų. Nagrinėjant ryšius su šeimos socioekonominio statusu taip pat nustatyta, kad tarp „ilgai nedirbančių ir nestudijuojančių“ buvo daugiau jaunuolių, kilusių iš žemesnio socioekonominio statuso šeimų. Visus šešis takus pagal panašumą taip pat galima sugrupuoti į tris poras. Pirmoji pora apibūdina jaunuolius, kurie nederina pomokyklinių studijų su darbine veikla; antroji pora apibūdina jaunuolius, kurie po mokyklos toliau studijuoja, tačiau derina darbinę veiklą prie studijų; trečioji pora apibūdina jaunuolius, kurie po mokyklos toliau nestudijuoja ir arba pradeda pastovią darbinę karjerą, arba pasižymi ilgais nedarbingumo laikotarpiais.

Pirmąją takų porą sudaro „ilgai studijuojantys“ ir „teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui“. „Ilgai studijuojančių“ grupės pagrindinis požymis, kaip ir nusako šios grupės pavadinimas, yra gana ilgai trunkantis edukacinis periodas, besitęsiantis iki apytiksliai 25-erių metų, nepradedant darbinės karjeros. Vienas šios grupės ypatumų yra tai, kad joje buvo daugiau moterų nei vyrų, ir tai leidžia manyti, jog ilgas studijavimo laikotarpis nepradedant darbinės karjeros yra daugiau būdingas moterims nei vyrams. Didžiausia tyrime dalyvavusių jaunuolių dalis buvo priskirti antrajai grupei, pavadintai „teikiančiais prioritetą studijoms ir vėliau darbui“, kurios pagrindinis požymis yra po mokyklos baigimo tęsiantis studijavimas nebandant derinti studijų prie darbo ir po studijų – darbinės karjeros pradžia. Tokį socialinės brandos taką būtų galima apibūdinti kaip institucionalizuotą, t. y. šiai grupei yra būdingas aiškus edukacinių ir darbo statusų atskirtumas. Atsižvelgiant į šio klasterio dydį taip pat galima teigti, kad tokia mokslų-darbo statusų kaita yra gana paplitusi tarp Lietuvos jaunuolių ir kad institucionalizacijos požymių mokslų-darbo srityje yra gana daug. Šis socialinės brandos takas, kaip ir „ilgai studijuojančių“, taip pat buvo daugiau būdingas moterims, ir tai sufleruoja, kad vyrai yra kiek labiau linkę derinti darbinę karjerą prie studijų nei moterys. Dar vienas šio tako požymis yra tai, kad čia buvo daugiau jaunuolių, priskirtų „vėliau užmezgančių santykius“ takui, išskirtam nagrinėjant partnerystės-šėimos statusų kaitą. Tai rodo, jog ši jaunuolių grupė studijų metais yra labiausiai susitelkę ties studijomis, o ne romantinių santykių formavimu.

Antrąją takų porą sudaro „anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną“ ir „derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną“. Jaunuoliai, apibūdinti kaip „anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną“, buvo saviti gana ankstyva karjeros pradžia, kuri buvo pradėdama nuolatinių studijų metu. Kaip ir minėta anksčiau, tarp šiam klasteriui priskirtų jaunuolių buvo reikšmingai daugiau tų, kurie taip pat priskirti „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ klasteriui,

todėl šį klasterį galima sieti su greitesne socialine branda partnerystės-šėimos srityje. Kita jaunuolių grupė, taip pat panaši į šią – „derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ yra gana savita tuo, kad šie jaunuoliai derina dvi gana daug resursų reikalaujančias veiklas, t. y. darbą pilną darbo dieną ir studijavimą. Vienas šios grupės ypatumų yra tai, kad joje nebuvo nei vieno jaunuolio, priskirto „ankstyvos šėimos“ socialinės brandos takui, ir tai rodo, jog retas jaunuolis prisiima įpareigojančius vaidmenis mokslų-darbo ir partnerystės-šėimos srityse vienu metu. Kartu tai patvirtina ankstesnių autorių teiginius (pvz., Maggs et al., 2012), kad tam tikri vaidmenys gali labiau skatinti kitus vaidmenis arba atvirkščiai – trukdyti kitiems vaidmenims.

Trečią porą sudaro „anksti pradedantys dirbti“ ir „ilgai nedarbantys ir nestudijuojantys“. „Anksti pradedančių dirbti“ grupė buvo savita trumpu edukaciniu periodu ir ankstyva darbinės karjeros pradžia. Vienas šio socialinės brandos tako ypatumų yra tai, kad didesnė jos proporciją sudarė vyrai nei moterys, taip pat čia buvo didesnė proporcija „anksti apsigyvenančių kartu“. Taigi, šį taką būtų galima apibūdinti ankstyva socialine branda, kuri sietina su ankstyvu sprendimu apsigyventi kartu su partneriu. Tuo tarpu paskutinė – „ilgai nedarbančių ir nestudijuojančių“ grupė buvo savita gana trumpu edukaciniu periodu arba edukacinio periodo pabaigus mokyklą nebuvimu. Viena vertus, šią grupę galima apibūdinti ankstyvesne socialine branda, kadangi šie jaunuoliai, palyginti su kitais, anksčiau pabaigia mokslus, kita vertus, šiai grupei priklausantys jaunuoliai pasižymėjo ilgai trunkančiu nedarbingumu, todėl vėluojančios brandos apibūdinimas būtų tinkamesnis. Ši grupė iš kitų išsiskyrė ir tuo, kad čia buvo reikšmingai daugiau jaunuolių, priskirtų „ankstyvos šėimos“ grupei, ir tai rodo, kad tokią mokslų-darbo statusų kaitą iš dalies galima paaiškinti ir ankstyva tėvyste / motinyste.

Apibendrintai žvelgiant į trijose gyvenimo srityse išskirtus socialinės brandos takus taip pat matyti, jog socialinės brandos pokyčiai vienoje srityje beveik nevyksta be pokyčių kitose. Aiškiausius ryšius galima įžvelgti tarp socialinės brandos takų, išskirtų gyvenamojo būsto ir partnerystės-šėimos srityse, t. y. kiekvienas iš gyvenamojo būsto srities takų buvo susijęs su vienokiais ar kitokiais pokyčiais partnerystės-šėimos srityje, ir tai rodo gana glaudų ryšį tarp pokyčių šiose dviejose srityse. Taip pat reikšmingas ryšys buvo nustatytas tarp socialinės brandos takų mokslų-darbo ir partnerystės-šėimos srityse. Taigi, ir šiose srityse vykstantys pokyčiai persikloja. Visa tai kartu rodo, jog socialinę brandą tikslingiausia yra nagrinėti pasitelkiant holistinį požiūrį, didelį dėmesį skiriant socialinės brandos statusų deriniams ir jų pokyčiams.

9.2. Lietuvos jaunuoliams būdingi socialinės brandos statusų deriniai

Pasitelkus latentinių klasių analizę buvo išskirti keturi latentiniai statusai arba kitaip – socialinės brandos statusų deriniai. Šie deriniai daugeliu aspektų buvo panašūs į išskirtus ankstesniuose tyrimuose, tačiau kai kurie šio ir ankstesnių tyrimų rezultatai skiriasi.

Pirmasis statusų derinys, apibūdintas kaip „neturintis socialinių suaugusiojo vaidmenų“ (sutrumpintai vadinamas „ankstyvu“), pasižymėjo gyvenimu su tėvais neturint partnerio arba turint partnerį (bet negyvenant kartu su juo / ja) ir studijavimu nederinant studijų su darbine veikla arba darbine veikla nederinant darbo su studijomis. Iš kitų šis derinys

išsiskyrė ir tuo, jog buvo gana dažnas ne tik iš karto pabaigus mokyklą, bet ir vėlesniais nagrinėjamo periodo pusmečiais, t. y. kiti statusų deriniai, tokie kaip „pirmųjų žingsnių“ ar „esantis suaugusiojo vaidmenyje“, buvo būdingesni tik vėlesniuose nagrinėjamo laikotarpio perioduose. Šis derinys tam tikrais aspektais buvo panašus į JAV tyrime išskirtą „tradicinio studento“, t. y. gyvenančio tėvų namuose, studijuojančio ir nesusituokusio, statusą (Eliason et al., 2015). Vis dėlto mūsų tyrime išskirtas statusas nuo JAV (Eliason et al., 2015) skyrėsi tuo, kad tarp šiuo deriniu pasižyminčių jaunuolių galėjo būti ir tokių, kurie dirba visai nestudijuodami. „Ankstyvo“ derinys taip pat buvo gana panašus į kelis, išskirtus kituose tyrimuose, nagrinėjančiuose 24–27 metų amžiaus jaunuolių socialinės brandos statusų derinius: į JAV tyrime sudarytą derinį, pasižymintį gyvenimu tėvų namuose ir romantinių santykių neturėjimu (Osgood et al., 2005), ir į kitame JAV tyrime nustatytą derinį, pavadintą „dirbančiais vienišiais, gyvenančiais su tėvais“ (Maggs et al., 2012).

Antrasis statusų derinys, apibūdintas kaip „studento“, atspindėjo studijavimą visai nedirbant arba dirbant tik nepilną darbo dieną ir gyvenimą atskirai nuo tėvų, laikiname būste. Šiuo deriniu pasižymintiems jaunuoliams, panašiai kaip ir „ankstyvo“ statusų derinio, buvo būdingi romantiniai santykiai be rimtesnių įsipareigojimų (negyveno kartu su partneriu, nebuvo susituokę ir neturėjo vaikų) arba romantinių santykių neturėjimas. Vienas šio derinio ypatumų yra tai, kad jis buvo dažnesnis iškart pabaigus mokyklą, o vėlesniais periodais pasitaikė daug rečiau. Į „studento“ panašių derinių buvo nustatyta ir ankstesniuose tyrimuose, pvz., „tradicinio studento“ statusas JAV (Eliason et al., 2015), nuo kurio mūsų tyrime išskirtas „studento“ derinys skyrėsi tik tuo, jog Lietuvos jaunuoliai gyveno atskirai nuo tėvų. „Studento“ derinys yra gana panašus ir į „išsilavinusių studentų, neturinčių vaikų“ statusą, nustatytą nagrinėjant statusų derinius 25–26 metų jaunuolių grupėje JAV (Maggs et al., 2012). Šių JAV jaunuolių pagrindinis bruožas taip pat yra studijavimas nekuriant šeimos. Analizuojant įvairius atliktus tyrimus, matyti, kad juose suformuojami statusų deriniai, atspindintys tam tikrus mokslų-darbo ir gyvenamojo būsto srities statusus, gali skirtis priklausomai ir nuo geografinės aplinkos ir jos infrastruktūros savybių, kurioje yra atliekamas tyrimas. Jeigu tyrimas atliekamas mieste, kuriame yra sutelkta daug aukštojo mokslo institucijų, galima tikėtis, kad statusas, apibūdinantis studijavimą nedirbant, bus daugiau susietas su gyvenimu tėvų namuose. Ir atvirkščiai, jeigu tyrimas atliekamas kontekste, kuriame edukacinės institucijos yra sutelktos viename ar keliuose miestuose (kaip Lietuvoje), į kuriuos atvyksta studijuoti jaunuoliai iš įvairių šalies vietovių, galima tikėtis, jog studijavimas bus labiau susietas su gyvenimu laikiname būste.

Trečiasis išskirtas – „pirmųjų žingsnių“ derinys apibūdino gyvenimą laikiname būste turint partnerį ir gyvenant arba negyvenant kartu su juo / ja. Iš kitų šis derinys aiškiai išsiskyrė įsitraukimu į darbinę veiklą, kai kuriais atvejais derinant studijas prie darbinės veiklos arba nestudijuojant. Kaip ir buvo galima tikėtis, mažiausiai šis derinys pasitaikė nagrinėto periodo pradžioje, tačiau kiekvieną pusmetį jaunuolių, pasižyminčių šiuo statusų deriniu, vis daugėjo. Šis derinys taip yra gana savitas kalbant apie jo atitikmenis, nustatytus nagrinėjant kitose Vakarų šalyse atliktų tyrimų duomenis. Viena vertus, šis statusų derinys yra kiek panašus į „išsilavinusių partnerių“, kuris buvo nustatytas nagrinėjant socialinės brandos statusų derinius JAV (Osgood et al., 2005): abu šie deriniai pasižymėjo romantiškais santykiais, tačiau nesantuokiniais ir be vaikų. Šis derinys taip pat primena „išsilavinu-

sius dirbančiuosius, neturinčius vaikų“ – derinį, išskirtą kitame JAV tyrime (Maggs et al., 2012), bei „dirbantį sutuoktinį be vaikų“ kitame JAV tyrime (Eliason et al., 2015). Vis dėlto šiais atvejais panašumas yra gana santykinis, kadangi minėti deriniai vienais ar kitais aspektais gana aiškiai skyrėsi nuo šiamo tyrime išskirto derinio, pvz., šiame tyrime „pirmųjų žingsnių“ derinio jaunuoliai nebuvo susituokę. Taigi, galima teigti, jog „pirmųjų žingsnių“ derinys yra gana savitas Lietuvos kontekstui.

Paskutinis, ketvirtasis socialinės brandos derinys buvo pavadintas „esančiu suaugusiojo vaidmenyje“, kadangi apibūdino didžiausią pažangą socialinių statusų kaitoje, t. y. šis derinys žymėjo gyvenimą laikiname arba nuosavame būste su sutuoktiniu turint arba neturint vaikų ir dirbant pilnu etatu pilnai pabaigus studijas. Kaip ir galima tikėtis, šis derinys iki trečių–ketvirtų metų po mokyklos baigimo praktiškai nepasireiškė ir ryškėti pradėjo tik vėlesniais metais. Suprantama, didžiausia šiuo deriniu pasižyminčių jaunuolių proporcija buvo paskutiniais nagrinėto periodo metais. Šis derinys daugeliu aspektų taip pat yra panašus į nustatytus kitose šalyse. Pavyzdžiui, du deriniai, išskirti JAV (Eliason et al., 2015), tokie kaip „dirbantis susituokęs tėvas / motina“ (dirbantis pastovų darbą, nesimokantis, gyvenantis atskirai nuo tėvų, turintis vaikų ir susituokęs) ir „dirbantis sutuoktinis, neturintis vaikų“ (dirbantis pastovų darbą, nesimokantis, gyvenantis atskirai nuo tėvų, susituokęs ir neturintis vaikų), iš esmės sutapo su šiame tyrime išskirtu „turinčio šeimą“ statusu. Be to, šis derinys buvo panašus į „anksti pradedančiųjų“ bei „dirbančių sutuoktinių, turinčių vaikų“ derinius JAV tyrimuose (Osgood, et al., 2006; Maggs, et al., 2012).

Atsižvelgiant į tai, jog kituose tyrimuose buvo suformuota daugiau socialinės brandos statusų derinių, sufleruoją, jog kai kurie Lietuvos jaunuolių brandos statusų deriniai šiame tyrime galėjo būti neatskleisti. Nustatomų derinių skaičius gali skirtis nuo daugelio tyrimo aplinkybių. Be tokių kaip sociokultūrinis kontekstas ar netgi geografinė vietovė (kaip tai gali paveikti derinių skaičių, buvo paaiškina anksčiau), viena svarbi aplinkybė, galinti turėti įtakos, yra imties reprezentatyvumas. Šiame tyrime nebuvo išskirtas derinys, apibūdinantis vienišus dirbančius tėvus / motinas, ir tai gali būti paaiškinama mažu jaunuolių, auginančių vaiką (-us) be partnerio, skaičiumi šiame tyrime: toks statusas kaip „vienišas tėvas / motina“ apskritai pasitaikė labai retai, nors galima drąsiai manyti, jog populiacijoje jis nėra retenybė ar išskirtis. Antrasis veiksnys, galintis turėti įtakos derinių skaičiui, yra laiko periodas, nagrinėjamas tam tikrame tyrime siekiant išskirti socialinės brandos statusų derinius. Jeigu yra nagrinėjama tik tam tikro specifinio amžiaus grupė (pvz., Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Schoon et al., 2012), tikėtina, kad bus suformuota daugiau derinių, specifinių tam tikram amžiui (pvz., 25 m.), tuo tarpu nagrinėjant ilgesniu laiko tarpu vykstančią statusų kaitą tokie deriniai gali būti reti ir neišskirti. Nagrinėjant dar ilgesnį laiko tarpą, pvz., nuo 18 iki 30 ar daugiau metų, gali būti nustatyta derinių, kurių jaunesnėse amžiaus grupėse beveik nepasitaiko. Taigi, šio tyrimo rezultatus reikėtų vertinti atsižvelgiant į tai, kad čia buvo nagrinėtas amžiaus tarpsnis nuo maždaug 18 metų iki maždaug 25 m. Jeigu būtų nagrinėtas ilgesnis periodas, tikėtina, kad kai kurie retesni deriniai nebebūtų išskirti ir atsirastų naujų, kurių šiame tyrime nebuvo išskirta. Nepaisant to, šie tyrimo rezultatai leidžia ištirti bent jau pagrindinius derinius, būdingus Lietuvos jaunuoliams.

Keturi išskirti socialinės brandos statusų deriniai brėžia svarbias gaires socialinės brandos tyrimams ateityje. Tai, jog naudojant latentinių klasių analizę buvo sėkmingai išskirti

keturi prasmingi deriniai, reiškia, jog socialinės brandos pokyčiai vienoje srityje yra labai dažnai lydimi pokyčių kitoje. Taigi, tyrimuose nagrinėti *vienos* gyvenimo srities socialinių statusų kaitą (pvz., gyvenamojo būsto), jos priežastis, pasekmes ar susijusius konstruktus galima tik labai ribotai, kadangi daugelis pokyčių vienoje srityje vyksta kartu su pokyčiais kitoje. Tokia analizė būtų įmanoma tik siekiant išskirti specifines grupes, kurios pasižymėtų statusų stabilumu vienoje srityje ir kaita kitoje. Be to, tyrimai, nagrinėjantys vienos socialinės brandos srities kaitą ir šios kaitos sąsajas su kitais konstruktais, turėtų kelti abejonų dėl galimos samplaikos tarp vienos srities pokyčių su pokyčiais kitoje, kadangi vienos gyvenimo srities kaitos priežastys ar pasekmės gali būti neteisingai interpretuojamos. Pavyzdžiui, gyvenamojo būsto statuso pasikeitimas (išsikėlimas iš tėvų namų) gali būti interpretuojamas kaip priežastis, nors tikroji priežastis gali būti gyvenimo kartu su partneriu pradžia arba santuoka, kurią lydi apsigyvenimas kartu su sutuoktiniu. Apibendrinant, socialinės brandos tyrimuose tiksliausia tyrinėti visus šio proceso aspektus taikant holistinius „į asmenį orientuotos“ metodologijos principus.

9.3. Lietuvos jaunuoliams būdingi holistiniai socialinės brandos takai

Nagrinėjant socialinės brandos statusų derinių kaitą buvo išskirtos šešios jaunuolių grupės. Šios klasifikacijos interpretacijai buvo pasitelktos reprezentuojančios derinių sekos, taip pat buvo vertinamas šių takų persiklojimas su klasteriais, išskirtais nagrinėjant tris gyvenimo sritis atskirai. Aptariant šie rezultatai yra lyginami su gautais kituose tyrimuose.

Pirmojo – „vėluojančios socialinės brandos“ tako pagrindinis požymis yra ilgai trunkantis ir nesikeičiantis „ankstyvo“ statusų derinys. „Vėluojančios socialinės brandos“ jaunuolius galima vertinti kaip ilgai gyvenančius tėvų namuose, neturinčius rimtesnių išpareigojimų santykiuose su partneriu, skiriančius dėmesį arba studijoms, arba darbui, arba visai nedirbančius ir nestudijuojančius. Šiam klasteriui buvo priskirta apie penktadalis visų tyrimo dalyvių, ir tai rodo, kad tokia socialinės brandos eiga yra gana dažna. Šis socialinės brandos takas yra daug kuo panašus į JAV išskirtus „lėtai pradedančiųjų“ (Osgood et al., 2005) ir „dirbančių vienišių, gyvenančių su tėvais“ (Maggs et al., 2012), Jungtinėje Karalystėje išskirtą „lėtai pradedančiųjų“ (Schoon et al., 2012), Prancūzijoje išskirtą „vėlai paliekančiųjų tėvų namus“ (Robette, 2010) ir Suomijoje išskirtą „vėlai pradedančiųjų“ (Salmela-Aro et al., 2011) takus.

Antrojo – „orientuotų į studijas“ tako pagrindinis požymis – ilgas laikas, prabūtas „studento“ statusų derinio. „Orientuotus į studijas“ jaunuolius galima vertinti kaip ilgai studijuojančius, gyvenančius atskirai nuo tėvų ir neturinčius rimtų išpareigojimų romantiniuose santykiuose. Tokią interpretaciją patvirtina ir tai, kad šis takas sutapo ir su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ taku, išskirtu nagrinėjant gyvenamojo būsto statusų kaitą, taip pat su „ilgai studijuojančių“ taku, išskirtu nagrinėjant mokslų-darbo statusų kaitą. Šiam klasteriui buvo priskirti apie dešimtadalis visų tyrimo dalyvių, ir tai leidžia manyti, kad šis socialinės brandos takas nėra labai dažnas. Jis daug kuo panašus į JAV išskirtus „išsilavinusių vienišių“ (Osgood et al., 2005) bei „išsilavinusių studentų, neturinčių vaikų“ takus (Maggs et al., 2012), Jungtinėje Karalystėje išskirtą „aukšto išsilavinimo, neturinčių vaikų“ (Schoon et al., 2012), Suomijoje – „vėlyvos karjeros vienišių“ (Salmela-Aro et al., 2011)

bei JAV „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos“ (Eliason et al., 2015) takus. Apibendrinant, šią jaunuolių grupę galima apibūdinti kaip ilgai studijuojančius bei mažiau dėmesio skiriančius darbo paieškai ar romantiniams santykiams.

„Orientuotų į darbinę veiklą“ tako pagrindinis požymis yra trumpas laikotarpis, prabūtas pirmojo „ankstyvo“ statusų derinio, tuomet trumpai „studento“ ir vėliau ilgam pereinant prie „pirmųjų žingsnių“ derinio. Šiuos jaunuolius galima vertinti kaip ilgai gyvenančius laikiname būste kartu su partneriu, bet neskubančius kurti šeimos bei anksti pradedančius darbinę karjerą, kiek mažiau dėmesio skiriant studijoms. Šią interpretaciją patvirtina ir tai, kad šis takas taip pat sutapo su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ ir „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“, taip pat su „anksti apsigyvenančių kartu“ ir „anksti pradedančių dirbti“ arba „derinančių studijas su darbu pilną darbo dieną“ takais, išskirtais nagrinėjant tris gyvenimo sritis atskirai. Šis socialinės brandos takas buvo kiek panašus į JAV tyrimuose išskirtus „dirbančių vienišių“ (Osgood et al., 2005) bei „išsilavinusių dirbančiųjų, neturinčių vaikų“ takus (Maggs et al., 2012) bei „karjeros ir nestabilios partnerystės“ taką, išskirtą Suomijos tyrime (Salmela-Aro et al., 2011).

„Orientuotų į santuoką be vaikų“ tako pagrindinis bruožas yra ilgesnis laikas, prabūtas „ankstyvo“ derinio, vėliau trumpam pereinant prie „studento“ derinio ir tuomet prie „pirmųjų žingsnių“ derinio. Statusų kaitos prasme šis socialinės brandos takas yra daug kuo panašus į prieš tai aptartą „orientuotų į darbinę veiklą“ bei toliau aptariamą „tradicinės eigos“ takus. Tačiau atidžiau žvelgiant matyti, kad šis socialinės brandos takas yra gana savitas: šie jaunuoliai daugiau laiko prabūna „ankstyvo“ statusų derinio, ir tai juos atskiria tiek nuo „orientuotų į darbinę veiklą“, kurie šio derinio prabūna trumpai, tiek nuo „tradicinės eigos“, kurie tik pabaigę mokyklą pereina prie „studento“ derinio. Detalesnė šiems jaunuoliams būdingų takų, išskirtų nagrinėjant tris gyvenimo sritis atskirai, analizė atskleidė unikalius bruožus. Tarp šių jaunuolių buvo daugiau priskirtų „vėliau išsikeliančių į laikiną būstą“ takui, taip pat „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ ir „ankstyvos santuokos be vaikų“ takams bei „anksti pradedančių derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbančių pilną darbo dieną“ takui. Apibendrinant, šią jaunuolių grupę galima vertinti kaip kiek ilgiau užtrunkančią tėvų namuose, išsikeliančią iš jų gyvenimui su partneriu arba sutuoktiniu, kiek anksčiau pradedančią darbinę karjerą ir derinančią ją su studijomis. Šis takas buvo gana savitas ir dėl to, jog gana nedaug atitiko takus, išskirtus kitų šalių ankstesniuose tyrimuose. Vienintelis artimas atitikmuo – „ankstyvos partnerystės ir vėlyvos tėvystės / motinystės“ takas Suomijos jaunuolių tyrime (Salmela-Aro et al., 2011).

„Tradicinės eigos“ tako pagrindinis bruožas yra ketveri metai po mokyklos pabaigimo, prabūti „studento“ derinio, bei likęs laikotarpis, prabūtas „pirmųjų žingsnių“ derinio. Šie jaunuoliai nuo prieš tai aptartų skiriasi tuo, jog po mokyklos iškart pereina prie „studento“ derinio. Taigi, šiuos jaunuolius galima vertinti kaip ketverius metus skiriančius dėmesį studijoms, tuomet pradedančius darbinę karjerą ir romantinius santykius. Šią interpretaciją patvirtina ir tai, kad šis takas taip pat sutapo su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ taku, taip pat su „partnerystės, pereinančios į gyvenimą kartu“ taku ir „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ taku, išskirtais nagrinėjant socialinę brandą trijose srityse atskirai. Galima teigti, kad vienas aiškių šiam takui priskirtų jaunuolių požymių yra lėtesnė, nuosekli statusų kaita, kai skirtingi statusai (pvz., mokslų ir darbo) nėra derinami kartu. Ši

jaunuolių grupė buvo gana panaši į JAV išskirtus „tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos“ (Eliason et al., 2015) bei „išsilavinusių dirbančiųjų, neturinčių vaikų“ (Maggs et al., 2012) takus. Atsižvelgiant į šiuos rezultatus bei tai, jog šis takas buvo didžiausias imtyje, šią jaunuolių grupę tinkamiausia apibūdinti kaip „tradicinės eigos“.

Paskutinis išskirtas takas yra „ankstyvos socialinės brandos“. Jo pagrindinis požymis yra nagrinėto periodo pabaigoje keleri metai, prabūti „esancio suaugusiojo vaidmenyje“ socialinės brandos statusų derinio. Šiuos jaunuolius galima vertinti kaip pasižyminčius ankstyva socialine branda, t. y. ankstyvu socialinių suaugusiojo vaidmenų prisiėmimu. Šią interpretaciją patvirtina ir tai, kad šis takas taip pat sutapo su „ilgai gyvenančių laikiname būste“ ir „anksti išsikeliančių į nuosavą būstą“ takus, taip pat su „ankstyvos santuokos be vaikų“ ir „ankstyvos šeimos“ takais bei „teikiančių prioritetą studijoms ir vėliau darbui“ taku, išskirtais nagrinėjant tris gyvenimo sritis atskirai. Šis socialinės brandos takas yra daug kuo panašus į JAV tyrimuose išskirtus „anksti pradedančiųjų“ (Osgood et al., 2005) ir „dirbančių sutuoktinių, turinčių vaikų“ (Maggs et al., 2012) takus, Jungtinėje Karalystėje išskirtą „lėtai pradedančiųjų“ taką (Schoon et al., 2012), „sutuoktinių, turinčių vaikų“ taką, išskirtą Prancūzijoje (Robette, 2010), „anksti pradedančiųjų“ taką Suomijoje (Salmela-Aro et al., 2011) bei JAV „ankstyvos tėvystės / motinystės, turint partnerį ir dirbant“ taką (Eliason et al., 2015).

Apibendrintai žvelgiant į šiuos rezultatus galima nesunkiai pastebėti akivaizdų šiame tyrime išskirtų socialinės brandos takų panašumą į tuos, kurie buvo išskirti tyrimuose svetur. Daugelį takų galima priskirti teorinėje darbo dalyje pasiūlytai takų tipologijai, kurią sudarė „vėluojančios socialinės brandos“, „ankstyvos socialinės brandos“, „išsilavinusių vienišų“, „orientuotų į darbinę karjerą“, „darbinėje srityje neaktyvių tėvų“ ir „vienišų tėvų“ takai. Labiausiai panašūs į daugelyje užsienio šalių išskirtus takus yra „vėluojančios socialinės brandos“ ir „ankstyvos socialinės brandos“ takai. Tai rodo, jog įvairių autorių akcentuojama didėjanti vėlyvų ir ankstyvų takų diferenciacija (Côté & Bynner, 2008; Maggs et al., 2012; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012) būdinga ir Lietuvos kontekstui. Žinoma, šio tyrimo rezultatai neleidžia įvertinti, ar ši diferenciacija tarp Lietuvos jaunuolių padidėjo, kadangi šiame tyrime apžvelgiami tik vienos jaunuolių kohortos duomenys. Tačiau tikėtina, kad ir anksčiau egzistavo tiek tokių jaunuolių, kurie suaugusiojo vaidmenis prisiima labai anksti, tiek tokių, kurie suaugusiojo vaidmenis prisiima labai vėlai arba niekada. Vis dėlto santykinai didelė „vėluojančios socialinės brandos“ grupė ir egzistuojanti „ankstyvos socialinės brandos“ grupė leidžia teigti, jog Lietuvos jaunuolių socialinė branda yra diversifikuota.

Dar du socialinės brandos takai, panašūs į ankstesniuose tyrimuose išskirtus, – tai „orientuotų į darbinę veiklą“ ir „orientuotų į studijas“. Abi šias grupes būtų galima apibūdinti kaip ištęstos socialinės brandos, t. y. šių grupių jaunuoliai anksčiau žengia žingsnius vienoje gyvenimo srityje, tačiau atidėlioja žingsnius kitoje. Vienu atveju tai apibūdina jaunuolius, daug dėmesio skiriančius studijoms (nederinančius studijų su darbine karjera ir nedarančius rimtesnių žingsnių šeimos kūrimo srityje), kitu atveju – daugiau dėmesio skiriančius darbinei karjerai ir žengiančius tam tikrus žingsnius partnerystės srityje, tačiau neskubančius kurti šeimos. Tai, jog buvo išskirtos keturios grupės, labai panašios į nustatytas Vakarų šalyse, dar kartą patvirtina, jog Lietuvos jaunuolių socialinė branda yra panaši į Vakarų šalių jaunimo.

„Tradicinės eigos“ takas kiek mažiau atitinka Vakarų šalyse išskirtus takus. Sunku tvirtinti, kad tokia eiga yra būdinga tik Lietuvos sociokultūriniam kontekstui bei JAV jaunuoliams, kur buvo išskirti du panašūs takai („tradicinio perėjimo iš edukacijos į darbinę sferą, nekuriant šeimos“ (Eliason et al., 2015) ir „išsilavinusių dirbančiųjų, neturinčių vaikų“ (Maggs et al., 2012)). Šis takas žymi jaunuolius, kurie apie ketverius metus dėmesį skiria studijoms ir vėliau pradeda darbinę karjerą bei daugiau dėmesio skiria santykių su partneriu kūrimui; tokia eiga turėtų būti gana dažna ir kitose šalyse. Kodėl daugelyje ankstesnių tyrimų toks takas nebuvo aiškiai įvardytas, greičiau būtų galima paaiškinti tuo, jog daugelyje aptartų socialinės brandos tyrimų buvo pasitelkti ne tęstinių, o skerspjuvio tyrimo duomenys, t. y. buvo nagrinėjami socialinės brandos statusų deriniai jaunuoliams esant apie 25 metų amžiaus, o ne statusų ir jų derinių sekos. Gana akivaizdu, jog tokia eiga, kai jaunuolis apie ketverius metus po mokyklos baigimo studijuoja, o vėliau pradeda dirbti ir plėtoti santykius partnerystės-šeimos srityje (pvz., apsigyvena su partneriu), turėtų būti būdinga daugeliui kultūrinių kontekstų.

Vienas iš šiame tyrime išskirtų holistinių takų – „orientuotų į santuoką be vaikų“ – buvo gana itin savitas ir be aiškių atitikmenų kituose tyrimuose. Šį taką galima interpretuoti kaip būdingą Lietuvos sociokultūriniam kontekstui, paaiškinantį, kodėl Lietuvos jaunimas, palyginti su Vakarų šalimis, pasižymi kiek ankstyvesniu vidutiniu pirmosios santuokos amžiumi (Eurostat, 2016). Tikėtina, kad skirtingai nei kitose šalyse tarp Lietuvos jaunuolių egzistuoja tokių, kurie tuoktis nusprendžia santykinai anksti, nebūtinai pradėję darbinę karjerą ar nebūtinai pagyvenę prieš tai su partneriu. Ši grupė buvo savita ir tuo, kad iki santuokos daugelis jaunuolių gyvena tėvų namuose, o su partneriu apsigyvena tik susituokę, ir tai leistų tokią socialinės brandos eigą laikyti tradicine, kuri rečiau pasitaiko Vakarų šalyse. Tokiai interpretacijai suteikia pagrindo ir tai, kad Lietuvos kontekste, panašiai kaip ir kitose buvusios Sovietų Sąjungos šalyse, vis dar vyrauja gana konservatyvus požiūris į šeimos kūrimą; tuo tarpu kitose (Šiaurės ir Vakarų Europos šalyse) dominuoja individualistinis požiūris. Pavyzdžiui, Lietuvoje, palyginti su Nyderlandų Karalyste ar Suomija (kurios laikomos labai individualistinėmis), į šeimą orientuotos vertybės, t. y. familistinė ideologija (ideologija, teikianti pirmenybę šeimai, o nei individui; *angl.* familyism), yra išreikšta gerokai stipriau – panašiai kaip Vengrijoje, Čekijoje ar Lenkijoje, kurios laikomos labiau konservatyvių pažiūrų (Stankūnienė & Maslauskaitė, 2008).

Šiame tyrime taip pat nebuvo nustatyta kai kurių takų, išskirtų ankstesniuose tyrimuose. Pavyzdžiui, nebuvo nustatyta „darbinėje srityje neaktyvių tėvų“ ir „vienių tėvų“ tipams priskirtų takų, arba – „vėlyvos kohabitacijos“ ir „kohabituojančių tėvų“ takų, išskirtų Prancūzijoje (Robette, 2010). Tai iš dalies galima paaiškinti sociokultūrinio konteksto ypatumais, tyrimo imties dydžiu ir reprezentatyvumo stoka, taip pat metodologinės prieigos skirtumais. Kodėl nebuvo nustatyti tokie takai kaip „vėlyvos kohabitacijos“ ir „kohabituojančių tėvų“, galima paaiškinti metodologinės strategijos, taikytos šiame ir ankstesniuose tyrimuose, skirtumais. Kaip minėta, išskiriami takai gali priklausyti nuo to, kokio ilgio periodas yra nagrinėjamas: apimant ilgesnį periodą galima išskirti socialinės brandos tipus, kurie skiriasi nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje; apimant trumpesnį išskiriami socialinės brandos tipai labiau skiriasi periodo pradžioje. Taigi, mažai tikėtina, kad šiame tyrime apskritai būtų buvę galima išskirti „vėlyvos kohabitacijos“ ir „kohabituojančių tėvų“ takus.

Kodėl šiame tyrime nebuvo nustatyti takai, priskirti „darbinėje srityje neaktyvių“ tėvų tipai, iš dalies galima paaiškinti tiek konteksto ypatumais, tiek metodologine analize. Verta priminti, jog nagrinėjant takus partnerystės-šeimų srityje buvo išskirtas takas, pavadintas „ankstyva šeima“, kuris reikšmingai persiklojo su „ilgai nedirbančiais ir nestudijuojančiais“. Taigi, galima teigti, jog tokia jaunuolių grupė vis dėlto tyrimo imtyje egzistavo, tačiau nebuvo didelė (iš viso penki jaunuoliai; žr. F priedo 3 lentelę) ir „ištirpo“ „ankstyvos socialinės brandos“ grupėje, kuriai taip pat būdinga ankstyva darbinės karjeros pradžia. Kita vertus, tai galima sieti ir su Lietuvos konteksto ypatumais, t. y. tikėtina, kad Lietuvos jaunuoliams visiškai atsiduoti šeimai, nesiekiant jokios darbinės karjeros, nėra įprasta, kadangi tai reikėtų, jog visą finansinę našą prisiima partneris ar kiti asmenys (pvz., tėvai). Atsižvelgiant į gana menkas Lietuvos jaunuolių pajamas, nenuostabu, kad tokių šeimų yra nedaug.

Galiausiai, kodėl nebuvo nustatytas takas, kurį būtų galima apibūdinti kaip „vienišų tėvų“, galima paaiškinti imties ypatumais. Verta priminti, kad šioje imtyje apskritai mažai jaunuolių, kurie augintų vaikus neturėdami partnerio, todėl nebuvo išskirtas takas, pasižymintis ankstyvu ir savarankišku vaikų auginimu. Didesnės imties ir geriau Lietuvos jaunuolius reprezentuojančiame tyrime, tikėtina, tokia jaunuolių grupė būtų išskirta.

Verta atkreipti dėmesį į tai, jog šio ir kitų tyrimų socialinės brandos takai čia lyginami daugiausiai dėmesio skiriant socialinės brandos takų formai. Lyginant nėra atsižvelgiama į statusų ar statusų derinių laiko trukmę. Taip pat nėra detalios nagrinėjamas laikas, kada vienam ar kitam takui priskirti jaunuoliai pereina prie tam tikro statuso ar statusų derinio, ir t. t. Tokią analizę atlikti yra labai sudėtinga ir daugeliu atveju neįmanoma, kadangi praktiškai kiekvieno aptarto socialinės brandos takų tyrimo metodologija skiriasi; tai lemia panašius, bet vis dėlto besiskiriančius tyrimų rezultatus. Taip pat galima teigti, jog ateityje socialinės brandos nagrinėjimui būtų pravartu parengti ir naudoti vienodą instrumentą, kuris apibūdintų socialinės brandos statusus vienodomis kategorijomis ir jų skaičiumi. Tai leistų atlikti prasmingesnius ir tikslesnius tarpkultūrinius socialinės brandos takų palyginimus.

Apibendrinant verta dar sykį pabrėžti, jog bandymai aprašyti modernią socialinę brandą universaliais bruožais yra gana riboti. Modernią socialinę brandą tiek kitų šalių, tiek Lietuvos kontekste prasmingiausia būtų įvardyti kaip kai kurių jaunuolių vėluojančią, kai kurių – ištęstą ir kompleksiską, kai kurių – kaip ankstyvą, akcentuojant, jog pagrindinis modernios brandos bruožas yra įvairovė. Galima teigti, kad nors šeimos kūrimo įvykiai yra atidėliojami daugelio jaunuolių, tačiau vis dėlto ne visų, ir tai reiškia, jog socialinės brandos trajektorijos, kurias galima apibūdinti kaip tradicines (arba ankstyvos socialinės brandos), tebeegzistuoja Lietuvos kontekste.

9.4. Psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus apibūdinantys profiliai

Nors mokslinėje literatūroje daug diskutuojama apie *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijos trūkumus ir tinkamumą atspindėti tik dalies jaunuolių tapsmo suaugusiuoju proceso ypatumus (pvz., Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Hartmann & Swartz, 2006; Hendry & Kloep, 2011; Kloep & Hendry, 2011), iki šiol pasigendama tyrimų, kurie taikytų holistinį požiūrį šios teorijos teiginiams įvertinti. Šis tarpsnis paprastai vertinamas pasiremiant „suaugusiojo kriterijų“ tyrimais, įvairia vidutinį socialinės brandos įvykių am-

žių aprašančia demografinę statistiką arba tik tam tikrų psichologinių šio tarpsnio aspektų analize. Šiame tyrime *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijos teiginiai vertinti nagrinėjant ne tik socialinės brandos įvairovę, bet ir psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus, ir tai sudarė galimybę apimti didesnę tapsmo suaugusiuoju proceso įvairovę. Nagrinėjant psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus taip pat buvo siekta įvertinti, ar egzistuoja jaunuolių grupės, besiskiriančios įvairiais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju ypatumais, apibūdinantis *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje, ir tai buvo antrasis šio tyrimo tikslas.

Remiantis ankstesniais tyrimais buvo tikėtasi nustatyti du jaunuolių profilius: vieną, atitinkantį jaunuolio paveikslą, pateiktą *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje, ir kitą – jauno suaugusiojo. Taikant latentinių profilių analizę buvo išskirti trys skirtingi jaunuolių profiliai. Analizės rezultatai patvirtino tik vieną iš dviejų keltų prielaidų apie specifinių profilių egzistavimą. Kaip ir tikėtasi, buvo išskirtas profilis, kurį būtų galima apibūdinti kaip jauno suaugusiojo, tačiau taip pat buvo nustatyti kiti du tarpusavyje gana ryškiai besiskiriantys profiliai. Nei vienas iš šių dviejų profilių tiksliai neatitiko *besiformuojančio suaugusiojo* paveikslo, todėl vieną jų buvo pasirinkta interpretuoti kaip *besiformuojančio suaugusiojo*, o kitą – kaip vėlyvo paauglio.

„**Vėlyvo paauglio**“ jaunuolių profilis nuo kitų dviejų skyrėsi visų psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų raiška. Ryškiausia šio profilio savybė – mažesni tapatumo įsipareigojimai, silpnesnė giluminė tapatumo paieška ir stipresni įsipareigojimų persvarstymai. Toks tapatumo procesų raiškos profilis trijų dimensijų tapatumo raidos modelyje yra interpretuojamas kaip moratoriumo būseną (Crocetti & Meeus, 2015), t. y. būseną, kai asmuo yra išitraukęs į intensyviai savojo tapatumo paieškas turėdamas dar gana menkus tapatumo įsipareigojimus. Moratoriumo būseną literatūroje yra daugiausiai siejama su vėlyvosios paauglystės periodu, kai jaunuolis dar neturi aiškios gyvenimo krypties ir aktyviai ieško įvairių alternatyvų, tačiau taip pat žinoma, kad moratoriumo būseną yra būdinga ir vyresniems jaunuoliams (pvz., Kroger et al., 2010). Šio tyrimo rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų rezultatus, rodančius, jog santykinai didelė 18–25 amžiaus jaunuolių dalis vis dar yra savo tapatumo ieškojimų periode (Crocetti, Avanzi, Hawk, Fraccaroli, & Meeus, 2013; Crocetti, Sica, et al., 2013; Kroger et al., 2010).

Antroji ryški šio profilio savybė – žymiai silpnesnė separacija-individuacija, rodanti, jog šiai grupei yra būdinga didesnė priklausomybė nuo tėvų įtakos, pasižyminti vienpusiu autoritetu grįstais santykiais, menkesnis gebėjimas prisiimti atsakomybę už savo veiksmus ir bendrai prastesni, konfliktiškesni santykiai su tėvais. Šie rezultatai taip pat atitinka ankstesnių tyrimų rezultatus, rodančius, kad dalis jaunuolių dar nėra įveikę separacijos-individuacijos proceso (pvz., Baik, 1998). Tai, jog buvo išskirta jaunuolių grupė, pasižyminti ir moratoriumo būseną, ir silpnesne separacija-individuacija, yra tikėtinas LPA analizės rezultatas dėl kelių priežasčių. Visų pirma, ankstesni tyrimai parodė, kad separacijos-individuacijos procesas jaunystėje tampa teoriškai ir empiriškai susijęs su tapatumo formavimosi procesu (Kroger, 1985; Kroger & Haslett, 1988). Tokios sąsajos rastos ir šiame tyrime: šių kintamųjų tarpusavio ryšiai (koreliacijos) atskleidė, jog tapatumo įsipareigojimai ir giluminė tapatumo paieška su separacijos-individuacijos dimensijomis buvo susiję teigiamai, o tapatumo įsipareigojimų persvarstymai – neigiamai. Antra, ankstesniuose ty-

rimuose, kuriuose buvo taikytas „į asmenį orientuotas“ požiūris, taip pat buvo nustatyta, kad jaunuolių grupė, pasižyminti priklausomybe nuo tėvų bei prastais santykiais su tėvais, taip pat pasižymėjo stipriai išreikšta moratoriumo būseną (Baik, 1998).

„Vėlyvo paauglio“ profilis nuo kitų taip pat skyrėsi ir menkesniais kitais gebėjimo elgtis atsakingai požymiais, t. y. šiems jaunuoliams buvo būdingos mažesnės šeimyninės kompetencijos bei dažnesnis taisyklių laužymas. Tyrimų, nagrinėjančių šeimyninių kompetencijų (taip, kaip jos vertinamos suaugusiojo kriterijų tyrimuose) sąsajas su kitais tapumo suaugusiuoju aspektais, autoriaus žiniomis, atlikta nėra, ir tai trukdo tiesiogiai palyginti šiuos rezultatus su ankstesniais. Tačiau ankstesniuose tyrimuose yra nustatyta, kad taisyklių laužymas taip pat aiškiai susijęs su tapatumo formavimusi, pvz., tapatumo įsipareigojimais yra neigiamai susiję su taisyklių laužymu (Schwartz et al., 2011, 2015), o taisyklės laužantis elgesys taip pat yra neigiamai susijęs su separacija-individuacija (Christopoulos, 2003). Šiame tyrime taip pat buvo nustatyti ankstesnių tyrimų rezultatus patvirtinantys ryšiai, t. y. taisyklių laužymo skalės įverčiai buvo neigiamai susiję su tapatumo įsipareigojimais, atsiskyrimo ir ryšių su tėvais skalių įverčiais bei teigiamai – su įsipareigojimų persvarstymų skalės įverčiais. Tai leidžia manyti, kad išskirtas profilis, pasižymintis mažais tapatumo įsipareigojimais, silpna separacija-individuacija bei menkesniais gebėjimo elgtis atsakingai požymiais, yra tikėtinas ir prasmingas.

Žvelgiant į aptartus „vėlyvo paauglio“ profilio požymius iš raidos užduočių teorijų perspektyvos, šią jaunuolių grupę galima vertinti kaip patiriančią sunkumų įveikiant pagrindines šio tarpsnio raidos užduotis arba bent jau vėluojančios raidos. Nenuostabu, kad šiai grupei taip pat buvo būdingas ir mažesnis pasitenkinimas gyvenimu. Ankstesni tyrimai taip pat parodė, kad nerimo / depresijos skalės įverčiai stipriai teigiamai susiję su taisyklės laužančiu elgesiu ir yra daug labiau išreikšti tarp moratoriumo būseną pasižyminčių jaunuolių (Crocetti, Hale, et al., 2015; Crocetti et al., 2011; Lillevoll, Kroger, & Martinussen, 2013; Schwartz et al., 2011); tai taip pat patvirtina tiek šiame tyrime nustatyti koreliaciniai ryšiai, tiek išskirti profiliai. Galiausiai, šis profilis pasižymėjo ir gerokai menkesniu savęs kaip suaugusiojo jausmu. Tai gana tikėtinas rezultatas žvelgiant iš *besiformuojančio suaugusiojo* teorijos perspektyvos: anot šios teorijos, savęs kaip suaugusiojo jausmas turėtų pasireikšti asmenims, kurių tapatumas yra daugiau susiformavęs ir kurie yra labiau atsiskyrę nuo tėvų (Arnett, 2004, 2014).

Šiam profilui būtų tinkamos dvi interpretacijos. Viena vertus, šią jaunuolių grupę būtų galima vadinti „vėlyvo paauglio“ profiliumi, kadangi visi šie požymiai yra būdingi ir paaugliams. Kita vertus, šį profilį būtų galima interpretuoti ir kaip „besiformuojančio suaugusiojo“, kadangi, anot šios teorijos autoriaus, intensyvi tapatumo paieška, siekis atsiskirti nuo tėvų (rodantis tebesantį priklausymą nuo jų), jausmas, lyg būtų dar nesuaugęs, ir kitos aptartos savybės taip pat yra būdingos ir besiformuojantiems suaugusiesiems (Arnett, 2000, 2004, 2014). Vis dėlto dar kelios šio profilio savybės sufleruoja, kad šią jaunuolių grupę būtų tinkamiau vertinti kaip vėluojančios psichosocialinės raidos ir apibūdinti kaip vėlyvus paauglius. Pirma, *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje besiformuojančio suaugusiojo tarpsnis vertinamas kaip pozityvus, kupinas pasitenkinimo gyvenimu, laisvės keisti gyvenimo kryptį ir sutelktumo į save. Būtent šie požymiai nebuvo būdingi aptariamai grupei, t. y. šioje grupėje sutelktumas į save ir suvokiamos galimybės keisti gyvenimą buvo

tik vidutiniškai išreikšti, ir tai rodo, kad šie jaunuoliai nelaiko savo dabartinio gyvenimo tarpsnio kaip kupino laisvės galimybių rinktis savo kelią. Antra, šiai grupei buvo būdingas ir daug mažesnis pasitenkinimas gyvenimu, ir tai prieštarauja *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje pateiktam jaunuolio portretui. Atsižvelgiant į tai ir pasiremiant vėlesne šių profilių pasiskirstymo skirtinga socialine brandos eiga pasižyminčiose grupėse analize, šią grupę buvo nuspręsta interpretuoti kaip vėluojančią įveikiant šio tarpsnio raidos užduotis ir apibūdinti kaip „vėlyvo paauglio“.

Antrasis jaunuolių profilis, apibūdintas kaip „**besiformuojančio suaugusiojo**“, neatitiko tyrimo prielaidoje suformuluotų požymių, tačiau tam tikros šio profilio savybės, taip pat ir vėlesnė analizė, kurioje šie profiliai buvo gretinami su socialinės brandos takais, leido manyti, kad šią grupę geriausia vertinti kaip „besiformuojančio suaugusiojo“. Šis profilis išsiskyrė dideliais tapatumo įsipareigojimais, stipriai išreikšta gilumine tapatumo paieška bei menkais tapatumo įsipareigojimų svarstymais. Toks tapatumo procesų raiškos profilis yra siejamas su pasiekto tapatumo būviu, t. y. būsena, kuriai būdingi suformuoti tapatumo įsipareigojimai po intensyvių tapatumo paieškų bei kartu giluminė tapatumo paieška, toliau stiprinanti esamus įsipareigojimus (Crocetti & Meeus, 2015). Nors tokia būsena paprastai laikoma suformuoto tapatumo rodikliu ir kartu tapsmo suaugusiuoju ženklu, šis profilis sufleruoja, kad šie jaunuoliai buvo išitraukę į intensyvias ir kartu ilgiau trunkančias tapatumo paieškas, būdingas besiformuojančio suaugusiojo tarpsniui. Kaip ir galima tikėtis, šie jaunuoliai taip pat pasižymėjo stipria separacija-individuacija, stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu bei žemais nerimo / depresijos simptomų skalės įverčiais, kadangi jau ankstesni tyrimai yra parodę, jog šie konstruktai tarpusavyje gana tampriai susiję (Christopoulos, 2003; Crocetti, Hale, et al., 2015; Crocetti et al., 2011; Lillevoll, Kroger, & Martinussen, 2013; Schwartz et al., 2011, 2015). Pagrindinė savybė, išskirianti šį profilį nuo kitų ir leidžianti šį profilį interpretuoti kaip „besiformuojančio suaugusiojo“, yra stipriai išreikšti sutelktumo į save ir suvokiamų galimybių keisti gyvenimą požymiai. Abu šie požymiai yra vieni iš svarbiausių besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožų, kuriais remiantis galima teigti, kad jaunuoliai savo dabartinį gyvenimą suvokia kaip laisvės keisti gyvenimo kryptį metą, ir tai kartu atspindi gana menkus įsipareigojimus įvairiems suaugusiojo vaidmenims, didelį dėmesį skiriant sau (Arnett, 2004, 2014). Šiai grupei taip pat buvo būdingas didelis pasitenkinimas gyvenimu, kuris teorijos autoriaus priskiriamas prie šio periodo bruožų (Arnett, 2011).

Apibendrinant, išskirti „vėlyvo paauglio“ ir „besiformuojančio suaugusiojo“ profiliai, kai kuriais aspektais panašūs į *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje pateikiamą jaunuolio paveikslą, tačiau tarpusavyje gana ryškiai skiriasi. „Vėlyvo paauglio“ profilį galima vertinti kaip vėluojančios ar „stringančios“ psichosocialinės raidos, o „besiformuojančio suaugusiojo“ – kaip sėkmingai vykstančios raidos didelį dėmesį skiriant ilgesniems gyvenimo krypties svarstymams, neskubant įsipareigoti suaugusiojo vaidmenims.

Trečia – „**jauno suaugusiojo**“ profilio grupė daugeliu aspektų buvo panaši į „besiformuojančio suaugusiojo“. Panašiai kaip ir „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis, šis pasižymėjo dideliais tapatumo įsipareigojimais ir menkais įsipareigojimų svarstymais, tačiau skyrėsi kiek mažesniais giluminės tapatumo paieškos skalės įverčiais. Tokio tipo tapatumo procesų įverčių profilis yra kiek panašesnis į „ankstyvo sprendimo“ (Crocetti & Meeus,

2015), ir tai sufleruoja, kad ši jaunuolių grupė pasižymi tapatumo išipareigojimais, prisiimtais nepraėjus pakankamai ilgam tapatumo paieškos periodui. „Jauno suaugusiojo“ profilio grupė buvo panaši į „besiformuojančio suaugusiojo“ ir separacijos-individuacijos požymiais, t. y. šiai grupei taip pat buvo būdinga nepriklausomybė nuo tėvų sugebant vertinti save kaip atskirą asmenybę ir kartu palaikant su tėvais lygiavertčius ir gerus santykius. Šiai grupei taip pat buvo būdingas retas taisyklių laužymas, tačiau šie jaunuoliai, palyginti su besiformuojančiais suaugusiais, pasižymėjo stipresnėmis šeimyninėmis kompetencijomis, rodančiomis jų didesnę pasirengimą rūpintis šeima. „Jaunų suaugusiųjų“ grupė taip pat pasižymėjo žemais nerimo / depresijos simptomų skalės balais bei stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu. Tačiau du pagrindiniai požymiai, rodantys, kad tai yra savitas profilis, yra itin silpnai išreikšti suteltumas į save ir suvokiamos galimybės keisti gyvenimą. Silpna šių dviejų besiformuojančio suaugusiojo periodo bruožų raiška leidžia šį profilį apibūdinti kaip „jauno suaugusiojo“, t. y. jaunuolio, turinčio rimtesnių išipareigojimų gyvenime, mažinančių galimybes keisti gyvenimo kryptį bei verčiančių rūpintis kitais asmenimis.

Šio tyrimo imtyje išskirti trys skirtingi, o ne vienas jaunuolių profilis prieštarauja *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijai, juolab kad nei vienas iš šių profilių tiksliai neatitiko teorijoje pateikiamo jaunuolio paveikslą. Tačiau lyginant šiuos rezultatus su kitais šios srities tyrimais, trys išskirti profiliai atrodo logiški ir prasmingi. Kaip minima *besiformuojančio suaugusiojo* teorijos kritikų darbuose (pvz., Hendry & Kloep, 2010), ne visi jaunuoliai pasižymi besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio bruožais ir gana didelė dalis jaunuolių subręsta gerokai anksčiau. Šiuos teiginius pagrindžia ir daugelis empirinių tyrimų. Metaanalitinio pobūdžio tyrime, kuriame apžvelgiama 90 tapatumo raidos tyrimų, atliktų tyrinėjant 18–29 amžiaus jaunuolius, yra parodyta, kad tik apie trečdalis jaunuolių gali būti priskirti moratoriumo būviui, o maždaug ketvirtadalis – pasiekto tapatumo būviui (Kroger et al., 2010). Taigi, moratoriumo būseną kaip pagrindinis šio tarpsnio bruožas yra būdingas ne visiems jaunuoliams ir tikėtina, kad egzistuoja didelė grupė jaunuolių, įveikusių savąjį tapatumo krizę. Tai patvirtina ir šiame tyrime atlikta latentinių profilių analizė. Dar viename metaanalitiniame tyrime, taip pat ir keliuose tarpkultūriniuose tyrimuose buvo nustatyta, kad mažiausiu nerimu pasižymėjo jaunuoliai, priskirti ankstyvo sprendimo arba pasiekto tapatumo statusui (Crocetti, Hale, et al., 2015; Lillevoll et al., 2013), tad nenuostabu, kad šiame tyrime išskirtos grupės taip pat skiriasi ir pasireiškiančiais nerimo / depresijos simptomais. Taip pat nustatyta, kad esantys pasiekto tapatumo arba ankstyvo sprendimo statuso taip pat pasižymi ir mažiausiu taisyklių laužymu (Schwartz et al., 2011), ir tai paremia šiame tyrime išskirtų grupių taisyklių laužymo įverčių skirtumus. Galiausiai, labiau nuo tėvų atsiskyrusiems jaunuoliams (pasižymintiems stipresne separacija-individuacija) būdingi mažesni elgesio sunkumai (Christopoulos, 2003), ir tai rodo, kad šiame tyrime rasta jaunuolių profilių diferenciacija yra logiška ir būtų patvirtinta tyrimų ateityje.

Šio tyrimo rezultatai iš esmės atitinka ankstesnių kokybinių tyrimų rezultatus, kuriuose buvo išskirti trys jaunuolių profiliai (Hendry & Kloep, 2010). Tik šiame tyrime išskirti profiliai nežymiai skyrėsi nuo prieš tai apibūdintų. Jungtinėje Karalystėje atliktame tyrime išskirti trys profiliai, pavadinti „besiformuojančio suaugusiojo“, „suvaryto suaugusiojo“ ir „visiškai suaugusiojo“. „Besiformuojančio suaugusiojo“ profilis, išskirtas Hendry'io ir Kloep (2010) tyrime (pasižyminčio dviprasmišku savęs kaip suaugusiojo jausmu, be rimtų įsi-

pareigojimų gyvenime, neišitraukusio į pastovius romantinius santykius, turinčio menkus karjeros planus, gyvenančio su tėvais ir tuo visai patenkinto jaunuolio), daugiau sutapo šiame tyrime išskirtu „vėlyvo paauglio“ profilium. Tik mūsų tyrime išskirtas profilis buvo savitas menku pasitenkinimu gyvenimu. „Visiškai suaugusiojo“ profilis (išsiskiriantis buvimo visiškai suaugusiu jausmu, didesnėmis atsakomybėmis šeimos ir darbo srityse ir nepriklausomybe nuo tėvų) daugiau sutapo šiame tyrime išskirtu „jauno suaugusiojo“ profilium. Tuo tarpu trečiasis – „sugaržyto suaugusiojo“ profilis kiek skyrėsi nuo šiame tyrime išskirtu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilio: sugaržyti suaugusieji pasižymėjo dviprasmišku savęs kaip suaugusiojo jausmu ir daline priklausomybe nuo tėvų, tuo tarpu šio tyrimo „besiformuojančio suaugusiojo“ profilium buvo būdinga stipri separacija-individuacija, stiprus savęs kaip suaugusiojo jausmas ir stiprios suvokiamos galimybės keisti gyvenimą, taigi, „sugaržyti suaugusieji“ nebūtų tinkamas šios jaunuolių grupės apibūdinimas.

Apibendrinus, šie rezultatai rodo, kad tapsmo suaugusiuoju procesas vertinant psichologinius šio proceso aspektus taip pat gali būti labai įvairus: vienų jaunuolių šis procesas ilgai neprasideda, kitų įvyksta gana anksti, trečių vyksta nuosekliai, gana ilgą laiko tarpą. Taip pat galima teigti, jog *besiformuojančio suaugusiojo* teorija ir joje pateikti šiuolaikinio tapsmo suaugusiuoju proceso bruožai neatspindi visos įvairovės, kuri egzistuoja net ir viename konkrečiame kultūriniame kontekste.

9.5. Skirtingiems socialinės brandos takams priskirtiems jaunuoliams būdingi psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai

Nagrinėjant jaunuolių, besiskiriančių psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, pasiskirstymą tarp skirtingų socialinių statusų ir socialinės brandos takų, buvo nustatytos gana akivaizdžios paralelės tarp socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų.

„Vėlyvo paauglio“ profilis buvo labiau būdingas jaunuoliams, pasižymintiems vėlai įgyjamais socialiniais suaugusiojo statusais arba apskritai šių statusų neturintiems, t. y. ilgai gyvenantiems su tėvais, ilgai neužmezgantiems santykių arba turintiems partnerį, bet negyvenantiems kartu su juo / ja. Suprantama, tarp „vėlyvo paauglio“ profilio jaunuolių buvo daugiau pasižyminčių „ankstyvu“ statusų deriniu, taip pat priskirtų „vėluojančios socialinės brandos“ takui. Analogiškai, „jauno suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas jaunuoliams, pasižymintiems anksti įgyjamais socialiniais suaugusiojo statusais, t. y. anksčiau įsikėlusiams į nuosavą būstą, susituokusiems ir arba turintiems, arba neturintiems vaikų. Suprantama, tarp „jauno suaugusiojo“ profilio jaunuolių buvo daugiau pasižyminčių „esančio suaugusiojo vaidmenyje“ deriniu ir priskirtų „ankstyvos socialinės brandos“ takui.

Tuo tarpu „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas tiems jaunuoliams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip „išžęstos socialinės brandos“, t. y. jaunuoliams, kurie santykinai anksti žengia žingsnius mokslų-darbo, partnerystės arba gyvenamojo būsto srityje, tačiau neskuba kurti šeimos. Šios tendencijos pasireiškė nagrinėjant sąsajas su gyvenamojo būsto ir partnerystės-šeimos statusais, tačiau ryškiausiai – siejant šiuos profilius su statusų deriniais bei holistiniais socialinės brandos takais: „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo labiau būdingas jaunuoliams, kurie būdami 25-erių metų pasižymėjo „pirmųjų žingsnių“ ir „studento“ deriniais bei įvairiais holistiniais socialinės brandos ta-

kais, kuriuos taip pat būtų galima pavadinti „išstętos socialinės brandos“: „orientuotiems į studijas“, „orientuotiems į karjerą“, „tradicinės eigos“ ir „orientuotiems į santuoką be vaikų“.

Nagrinėjant jaunuolių, apibūdintų skirtingais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju profiliais, pasiskirstymą per mokslų-darbo statusus ir socialinės brandos takus mokslų-darbo srityje, reikšmingų ryšių rasta nebuvo. Tad galima manyti, jog psichologiniams tapsmo suaugusiuoju proceso aspektams yra svarbesnis savarankiškas gyvenimas atskirai nuo tėvų bei labiau įpareigojantys santykiai su romantiniu partneriu, tokie kaip gyvenimas kartu su partneriu, santuoka ir vaikų turėjimas. Kita vertus, mokslų-darbo statusų kaitos tapsmo suaugusiuoju procesui nereikėtų nuvertinti, kadangi „jauno suaugusiojo“ profilis buvo būdingesnis „esančio suaugusiojo vaidmenyje“ statusų deriniu apibūdintiems jaunuoliams, žyminiu pradėtą karjerą. „Jauno suaugusiojo“ profilis taip pat buvo labiau būdingas ir „ankstyvos socialinės brandos“ taku pasižymintiems jaunuoliams. Taigi, mokslų-darbo srities statusų kaita visgi yra susijusi ir su didėjančia nepriklausomybe, savarankiškumu, atsakingumu ir kitais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais. Remiantis aptartais rezultatais būtų teisingiau daryti išvadą, kad mokslų-darbo statusų kaita tapsmui suaugusiuoju yra svarbi tada, kai ją lydi pokyčiai gyvenamojo būsto ir šeimos kūrimo srityje.

Šie tyrimo rezultatai suteikia naujų įžvalgų apie suaugusiojo vaidmenų įgijimo svarbą tapsmo suaugusiuoju procesui. Visų pirma, tyrime nustatytos sąsajos prieštarauja „suaugusiojo kriterijų“ tyrimų svarstymams, kad vaidmenų kaita nebeturi reikšmės tapsmo suaugusiuoju procesui, ir siūlymams vaidmenų pokyčių nesieti su šiuo procesu (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003). Tyrime nustatytos sąsajos veikiau papildo ankstesnius tyrimus, rodančius, kad suaugusiojo vaidmenų įgijimas yra lydimas ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju dimensijų pokyčių (Benson & Furstenberg Jr., 2006; Shanahan et al., 2005). Be to, remiantis šio tyrimo rezultatais galima teigti, kad vaidmenų pokyčiai yra susiję ne tik su savęs kaip suaugusiojo jausmu, kuris buvo nagrinėtas ankstesniuose tyrimuose, bet ir su gerokai platesniu psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų spektru: su tapatumo formavimosi, separacijos-individuacijos, gebėjimo būti atsakingu formavimosi ir kitais procesais. Šie rezultatai taip pat patvirtina ankstesniuose kokybiniuose tyrimuose pateikiamas įžvalgas, kad nepriklausomu, atsakingu, brandžiu ir savarankišku asmeniu tampama kintant socialiniams vaidmenims ir statusams (Hartmann & Swartz, 2006). Šio tyrimo rezultatai taip pat leidžia teigti, kad socialinės brandos įvykiai ir juos lydintis nauji vaidmenys tarsi laidininkai padeda inicijuoti vidinius pokyčius, atvedančius į suaugusiojo pasaulį (Andrew et al., 2006).

Kartu galima pritarti ir Billari'ui ir Liefbroer'ui (2010), kurių teigimu, vaidmenų kaitos įvykių išgyvenimas ir jų seka yra reikšmingi asmens gyvenimo eigai, nepaisant to, kad jaunuoliai nelaiko vaidmenų kaitos įvykių svarbiais tapsmui suaugusiuoju. Akivaizdu, jog abu šie tapsmo suaugusiuoju aspektai yra susiję, ir tai leidžia teigti, jog tyrimai, nagrinėjantys socialinę brandą, tyrinėja ir tapsmo suaugusiuoju procesą. Apibendrinant, „suaugusiojo kriterijų“ tyrimuose, užuot aiškinantis, ar vaidmenų kaita tebėra reikšminga tapsmo suaugusiuoju procesui, vertėtų tirti, kaip patys jaunuoliai vertina tapsmo suaugusiuoju procesą ir kaip skiriasi jų požiūris tam tikruose kontekstuose.

Šio tyrimo rezultatai suteikia galimybę daugiau pasvarstyti apie tai, kiek galima socialinės brandos įvykius laikyti tapsmo suaugusiuoju ženklais, t. y. ar verta socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimą traktuoti kaip tapsmą suaugusiuoju ir kartu teigti, kad šių

vaidmenų neįgiję asmenys nėra suaugę. Tokią išvadą, matyt, būtų galima daryti tik tuo atveju, jeigu šiame tyrime, nagrinėjant ryšius tarp socialinių statusų kaitos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų, būtų nustatyti stiprūs ryšiai. Tačiau šie ryšiai tyrime buvo nustatyti tik vidutiniai, dažnai ir silpni, ir tai rodo, kad visose grupėse, pasižyminčiose vėlyva socialine branda, pasitaikė santykinai daug „jauno suaugusiojo“ profilio jaunuolių, ir atvirkščiai – ankstyvos socialinės brandos grupėse pasitaikė santykinai daug vėlyvų paauglių. Taigi, socialinė branda ne visais atvejais yra lydimą sėkmingo šiam tarpsniui būdingų raidos užduočių įveikimo ar „išėjimo“ iš besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio. Žinoma, silpną ir vidutinį socialinės brandos grupių ir psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus atspindinčių profilių persiklojimą būtų galima paaiškinti atsitiktinumu, tyrimo instrumentų ir tyrimo proceso generuojama paklaida arba pačiu tyrimo dizainu. Tačiau teisingiau būtų teigti, kad įgyjamas socialinis suaugusiojo statusas ne visais atvejais reiškia ir tapsmą suaugusiu, t. y. atsakingu, nepriklausomu ir savarankišku asmeniu. Lygiai taip pat galima teigti, kad tapti atsakingu, nepriklausomu ir savarankišku asmeniu galima ir neįgijus suaugusiojo vaidmenų, t. y. gyvenant tėvų namuose, nedirbant, nesituokiant ar nesusilaukiant vaikų. Taigi, tyrimai, nagrinėjantys socialinius suaugusiojo vaidmenis, tik iš dalies paaiškina šį procesą ir šių vaidmenų nevertėtų tapatinti su tapsmu suaugusiuoju. Taigi, šiame tyrime išsakyta kritika „suaugusiojo kriterijų“ tyrimams galioja ir socialinių statusų kaitos tyrimams, t. y. socialinių statusų kaitos tyrimuose reiktų daryti išvadas apie socialinę brandą ir socialinius suaugusiojo statusus ir vaidmenis, pabrėžiant, kad yra nagrinėjama tik viena – socialinė tapsmo suaugusiuoju pusė.

Tyrimo rezultatai leidžia aptarti ir raidos užduočių teorijas ir jose pateikiamas periodams būdingas užduotis bei šių teorijų tinkamumą šiuo metu gyvenančių jaunuolių raidai apibūdinti. Nustatytos sąsajos tarp psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų, taip pat profilių, sudarytų remiantis šiais aspektais, ir socialinės brandos takų persiklojimais gana akivaizdžiai rodo, kad klasikinėse raidos užduočių teorijose pateikiamos užduotys yra svarbios ir dabartiniu metu gyvenantiems jaunuoliams. Kita vertus, amžiaus tarpsniai, kuriuos autoriai nurodo kaip esminius šioms užduotims įveikti, kiek prasilenkia su dabartinėmis tendencijomis. Priminsime, kad Havighurst'as nurodo, kad 12–18 metų amžiaus intervale yra svarbu tapti emociškai nepriklausomam nuo tėvų, ruoštis santuokai ir šeimos gyvenimui, profesinei karjerai, formuoti tapatumą (ideologiją) bei gebėjimą elgtis socialiai atsakingai (Havighurst, 1966). Tai, jog gana didelė dalis jaunuolių vis dar gyvena su tėvais, studijuoja, nėra sukūrę šeimų, pasižymi moratoriumo būseną, silpnėse separacija-individualizacija ir kitais daugiau paaugliui būdingais požymiais, rodo, kad šių raidos užduočių jie dar nėra įveikę. Taigi, paaugliams būdingos užduotys daugelio jaunuolių tebėra aktyviai sprendžiamos ir vėliau, po paauglystės. Be to, gauti rezultatai, kad gyvenantys atskirai nuo tėvų, pasižymintys pasiekto tapatumo būseną, stipresne separacija-individualizacija ir kitais „suaugusiojo“ požymiais, kartu pasižymi ir didesniu pasitenkinimu gyvenimu, rodo, kad šių užduočių įveikimas šiame tarpsnyje yra svarbus. Apibendrinant, Havighurst'o pateikiamos raidos užduotys yra svarbios ir dabartiniame kontekste gyvenantiems jaunuoliams, tačiau laikas, kada paaugliams svarbios užduotys yra įveikiamos, daugeliui nusikėlė į vėlesnius metus. Kita vertus, šiam tarpsniui taip pat yra būdingos ir tos užduotys, kurias autorius įvardijo kaip svarbias vėlesniame periode. Priminsime, kad Havighurst'as nurodo,

kad 18–35 metų asmuo turi rasti partnerį, išmokti gyventi su sutuoktiniu, sukurti šeimą susilaukdamas pirmojo vaiko, auginti vaikus prisiimdamas už juos atsakomybę, išmokti rūpintis būstu, pradėti darbinę karjerą, imtis pilietinės atsakomybės ir rasti socialinę grupę, kuriai galėtų priklausyti (Havighurst, 1966). Atsižvelgiant į gana platų autoriaus pateikiamą laiko tarpsnį ir kartu į egzistuojančią socialinės brandos takų įvairovę, galima teigti, jog šios amžiaus ribos yra gana adekvačios, tik šiame raidos tarpsnyje yra aktyviai įveikiamos ir tos užduotys, kurios, anot autoriaus, yra labiau būdingos paauglystės tarpsniui.

Taigi, *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija ir jos modifikuotas, modernus žvilgsnis į raidos užduotis, ko gero, yra adekvatesnė dabartiniam Lietuvos kontekstui interpretuoti. Prisiminkime: šioje teorijoje teigiama, kad tapsmas suaugusiuoju įvyksta tampant savarankišku, nepriklausomu ir atsakingu asmeniu, ir to labiausiai patys jaunuoliai siekia kaip tik būdami 18–25 metų amžiaus, ir tik vėliau, įveikę šias užduotis, jie priima gana stabilius suaugusiojo vaidmenis. Tačiau čia nereikėtų nuvertinti ir socialinių suaugusiojo vaidmenų: atsakingais, savarankiškais ir nepriklausomais asmenimis yra tampama išbandant save įvairiuose vaidmenyse, t. y. gyvenant savarankiškai, atskirai nuo tėvų ir kuriant santykius.

Galiausiai, nustatyti ryšiai leidžia kiek detaliau apsvarstyti, ar pasikeitusi jaunuolių socialinė branda atspindi didėjančius jaunuolių tapimo suaugusiuoju sunkumus. Remiantis šiais rezultatais galima tvirtinti, kad socialinės brandos vėlavimas iš dalies atspindi ir sunkumus tapti suaugusiuoju, tačiau tai priklauso nuo to, kaip stipriai ir kokiais aspektais yra vėluojama. Tai, jog tarp pasižyminčių vėluojančia socialine branda buvo gana daug jaunuolių, pasižyminčių vėlyvo paauglio profiliu, rodo, kad visų socialinės brandos įvykių ir suaugusiojo vaidmenų atidėliojimas tikrai yra sietinas ir su kitų šiam tarpsniui būdingų raidos užduočių įveikimu. Tačiau šis efektas stipriausias tada, kai ilgai neturima jokių suaugusiojo vaidmenų, t. y. kai ilgai gyvenama tėvų namuose ir neįsipareigojama romantiniams santykiams. Tačiau jeigu jaunuolis žengia žingsnius bent vienoje gyvenimo srityje (pvz., išsikelia iš tėvų namų ir / ar apsigyvena kartu su partneriu), tačiau atidėlioja šeimos kūrimą, šio efekto nebelineka. Apibendrinant, socialinės brandos vėlavimas yra susijęs ir su sunkumais įveikiant kitas raidos užduotis, tačiau šis efektas pasireiškia tik tada, kai pernelg ilgai neturima jokių suaugusiojo vaidmenų.

9.6. Galimybės taikyti *besiformuojančio suaugusiojo* teoriją Lietuvos kontekste

Nors iš pažiūros daugelis šio tyrimo rezultatų prieštarauja *besiformuojančio suaugusiojo* teorijos teiginiams, visgi jais remiantis yra labai sunku tvirtinti, jog ši teorija apskritai klaidingai interpretuoja šiuolaikinį tapimo suaugusiuoju procesą. Išskirti „vėlyvo paauglio“ ir „besiformuojančio suaugusiojo“ profiliai vis dėlto rodo, kad daugeliui jaunuolių bent keli iš penkių teorijoje apibūdintų šio tarpsnio bruožų yra labai būdingi: jaunuoliai, priklausantys šioms dviem grupėms, sudarė kiek daugiau nei tris ketvirtadalius visų tyrime dalyvavusių jaunuolių. Taip pat tik kiek mažiau nei ketvirčiui jaunuolių tiko „jauno suaugusiojo“ profilis. Vadinas, teorijoje aprašomos jaunuolių patirtys yra būdingos ir didesnei daliai Lietuvos jaunuolių, tik vienos yra labiau būdingos vieniems jaunuoliams, o kitos – kitiems. Verta priminti ir tai, jog šiame tyrime pasirinkta skerspjuvio tyrimo strategija tyrinėjant apytiks-

liai 25-erių metų amžiaus jaunuolius, todėl sunku tvirtinti, jog jaunuoliai, šiame tyrime priskirti „jauno suaugusiojo“ profiliui, niekada nepasižymėjo savybėmis, būdingoms kitiems dviem profiliams. Tikėtina, kad kai kurios iš kitų profilių savybių jaunesnio amžiaus jaunuoliams taip pat galėjo stipriau pasireikšti, tačiau prisiėmus suaugusiojo vaidmenis kai kurie iš tapsmo suaugusiuoju aspektų, tokie kaip sutelktumas į save ar suvokiamos gali-mybės keisti gyvenimą, pakito. Kaip pažymi pats Arnett'as (2004), kai kurių jaunuolių besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnis gali būti ilgesnis, kai kurių trumpesnis. Todėl šio tyrimo rezultatai daugiau patvirtina nei paneigia *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijos teiginius.

Tai, jog „besiformuojančio suaugusiojo“ profilis buvo būdingas jaunuoliams, priklausantiems ne tik „orientuotų į studijas“ takui, bet ir kitiems, pvz., „orientuotų į darbinę karjerą“ ar „tradicinės eigos“ takams, rodo, jog *besiformuojančio suaugusiojo* teorijos kritika, teigianti, kad įvardijami tarpsnio bruožai yra būdingi tik ilgai studijuojantiems jaunuoliams (Bynner, 2005; Kloep & Hendry, 2011; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012), nėra tiksli, t. y. šios savybės daugiau ar mažiau būdingos labai įvairiais socialinės brandos takais pasižymintiems jaunuoliams. Be to, tai rodo, kad autoriai, besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio tam tikrame kontekste egzistavimą grindžiantys tik socialinės brandos takais, dažnai daro gana netikslias interpretacijas. Prisiminkime: aptariant JAV išskirtus socialinės brandos takus yra minima, kad tik vienas iš jų – „išsilavinusių vienišių“ yra panašus į besiformuojančius suaugusiuosius (Osgood et al., 2005); aptariant takus, būdingus Jungtinės Karalystės jaunuoliams, minima, kad tik „lėtai pradedantieji“ atitinka besiformuojančio suaugusiojo bruožus (Schoon et al., 2012); aptariant Suomijoje išskirtus minima, kad tik „vėlai pradedantieji“ ir „vėlyvos karjeros vienišiai“ yra panašūs į besiformuojančius suaugusiuosius. Remiantis šiuo tyrimu, galima teigti, kad teorijoje apibūdinti periodo bruožai yra būdingi kur kas įvairesne socialinės brandos eiga pasižymintiems jaunuoliams: *besiformuojančio suaugusiojo* tarpsnio teorijoje apibūdinamos patirtys yra daugiau ar mažiau būdingos visiems takams, išskyrus „ankstyvos socialinės brandos“.

Remiantis šiais tyrimo rezultatais taip pat galima teigti, kad *besiformuojančio suaugusiojo* teorijai trūksta tikslumo ir konkretumo aiškinant šiuolaikinį tapsmo suaugusiuoju procesą, t. y. teorija pateikia pernelyg abstraktų šiuolaikinio jaunuolio portretą, ir tai sumažina galimybes patikrinti įvairius teorijos teiginius. Šio tyrimo rezultatai leidžia pasiūlyti tam tikrą šios teorijos patikslinimą.

Visų pirma, išskirti „vėlyvo paauglio“ ir „besiformuojančio suaugusiojo“ profiliai, pasižymintys gana skirtingais bruožais, rodo, kad apibūdinant besiformuojančius suaugusiuosius verta išskirti tuos, kurie pasižymi didesniais sunkumais įveikiant raidos užduotis nepriklausomybės, savarankiškumo ir atsakingumo link, ir tuos, kurie gana sėkmingai šias užduotis įveikia, bet neskuba įsipareigoti socialiniams suaugusiojo vaidmenims, tokiems kaip santuoka ir / ar vaikų auginimas. Išskirtas „jauno suaugusiojo“ profilis rodo, jog verta išskirti ir tuos, kurių besiformuojančio suaugusiojo periodas yra labai trumpas. Tolesnis šių trijų pogrupių nagrinėjimas galėtų būti gana įdomi ir prasminga šio gyvenimo tarpsnio tyrimų kryptis.

Antra, nustatyti ryšiai tarp brandesnių socialinės brandos statusų derinių ir brandesnių latentinių profilių bei mažiau brandžių derinių ir mažiau brandžių profilių sufleruoja, kad šiuolaikinį jaunuolių tapsmo suaugusiuoju procesą galima vertinti kaip trijų skirtingų

greičių. Šią idėją jau yra išsakęs ir pats teorijos autorius: jis mini, kad tam tikrus jaunuolius galima apibūdinti kaip „išklydusius iš kelio“ (*angl. off-track*), t. y. pasižyminčius sunkumais pradedant tapsmo suaugusiuoju procesą, tam tikrus – kaip normatyvius, t. y. pasižyminčius daugeliu savybių, apibūdinamų *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje, ir tam tikrus – kaip „anksti įgyjančius suaugusiojo vaidmenis“ – anksti tampančius tėvais arba turinčius anksti prisiminti atsakomybę už kitus asmenis (Arnett & Tanner, 2011). Tiesa, aptardami tokius jaunuolius autoriai mini, jog „išklydusių iš kelio“ ir „anksti įgyjančių suaugusiojo vaidmenis“ yra reta, ir šias išvadas paremia vos kelių atskirų jaunuolių istorijų pavyzdžiais iš kokybinių tyrimų; tuo tarpu šio tyrimo rezultatai patvirtina, kad tokios grupės nėra retos.

Pirmoji grupė, kurią galima vertinti kaip „sunkios pradžios“, išsiskiria lėta socialine branda, kurią lydi ir ilgesnis moratoriumo būvis, sunkumai separacijos-individuacijos procese, nerimastingumas, menkesnis gebėjimas elgtis atsakingai bei menkesnės galimybės keisti gyvenimo eigą. Ši grupė taip pat pasižymi ir mažu pasitenkinimu gyvenimu bei menku savęs kaip suaugusiojo jausmu. Antroji grupė, kurią galima pavadinti „iššęstos eigos“ arba „besiformuojančio suaugusiojo“, pasižymi didele socialinės brandos takų įvairove, kurių vienas bendras bruožas yra bent keli anksčiau žengiami socialinės brandos žingsniai. Šiai grupei būdingas ilgesnis tapatumo ieškojimų periodas, kuris pasibaigia gana sėkmingai ir laiku, taip pat sėkmingas separacijos-individuacijos proceso įveikimas, mažesnis nerimastingumas, gebėjimas elgtis atsakingai, tačiau kartu visa tai yra lydimas laisvės keisti gyvenimo kryptį jausmo bei sutelktumo į save siekiant įsitvirtinti gyvenimo kelyje. Trečioji grupė, kurią galima būtų apibūdinti kaip „ankstyvos pradžios“, pasižymi ankstyvais žingsniais visose socialinės brandos srityse, kuriuos gali lydėti ankstyvi sprendimai tapatumo formavimosi procese, sėkmingas separacijos-individuacijos proceso įveikimas, mažesnis nerimastingumas, gebėjimas elgtis atsakingai, didelis pasirengimas rūpintis šeima, tačiau visa tai taip pat lydi silpnas galimybių keisti gyvenimo kryptį jausmas bei sutelktumas į šeimą. Nustatytos aiškios sąsajos tarp psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų ir socialinės brandos rodo, jog socialinės brandos tyrimai turėtų būti aktualūs ne tik sociologijos krypties tyrėjams, nagrinėjantiems žmogaus gyvenimo eigą *gyvenimo kelio* perspektyva, bet ir psichosocialinės brandos tyrėjams. Kaip tik socialinės brandos nagrinėjimas galėtų paaiškinti psichosocialinės brandos šiame tarpsnyje įvairovę ir identifikuoti šias tris grupes.

Apibendrinant, į tapsmo suaugusiuoju procesą vertėtų žiūrėti kaip į kompleksiską, kelių lygmenų procesą, priklausančią nuo sociokultūrinio konteksto ir šio konteksto pokyčių. Be to, nagrinėjant tapsmą suaugusiuoju dėmesį skirti reikėtų abiem šio proceso pusėms, t. y. tiek socialinių suaugusiojo statusų kaitai, tiek psichologiniams tapsmo suaugusiuoju aspektams.

9.7. Tyrimo trūkumai ir tolesnių tyrimų kryptys

Svarbu aptarti ir kelis tyrimo trūkumus bei tolesnių tyrimų kryptis, kurias, trumpai tariant, sudarytų didesnės imties ir tiksliau Lietuvos jaunuolius reprezentuojantys tyrimai, tęstinio dizaino tyrimai, tarpkultūriniai tyrimai, mišraus dizaino tyrimai ir psichologinio funkcionavimo tyrimai.

Vienas itin svarbių tyrimo trūkumų yra tai, kad tyrime dalyvavusių jaunuolių imtis nebuvo sudaryta atsitiktinės atrankos būdu, todėl tiksliai nereprezentuoja Lietuvos jaunuolių populiacijos. Nors sudarant imtį buvo siekta, kad demografinėmis charakteristikomis ji būtų kiek įmanoma panašesnė į Lietuvos jaunuolių populiaciją, tarp tyrimo dalyvių buvo mažesnė proporcija jaunuolių, gyvenančių su tėvais, bei kiek daugiau dirbančių nuolatinį darbą. Todėl yra gana sunku daryti tvirtas išvadas apie Lietuvos jaunuoliams būdingiausius ir mažiau būdingus socialinės brandos takus. Socialinės brandos takas, šiame tyrime apibūdintas kaip „tradicinės eigos“, gali būti ne toks „populiarus“, kaip rodo šio tyrimo duomenys. Taip pat yra sunku vertinti, kuris iš psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žyminčių profilių yra dažniausias. Atsižvelgiant į tai, kad „vėlyvo paauglio“ profilis buvo daug būdingesnis gyvenantiems su tėvais, kurių tarp Lietuvos jaunuolių yra apie 40 %, visiškai tikėtina, kad pasižyminčių šiuo profiliu taip pat yra daug daugiau, nei rodo šio tyrimo duomenys. Taip pat galima teigti, kad pasižyminčių vėlyvu tapsmu suaugusiuoju ir / ar patiriančių sunkumų šiame procese populiacijoje gali būti gana daug. Tačiau be didesnės Lietuvos jaunuolių tinkamai reprezentuojančios imties gana sunku daryti tokias išvadas. Įvertinti šių tendencijų mastą būtų viena iš svarbiausių ateities tyrimo krypčių.

Didesnės apimties ir labiau Lietuvos jaunuolius reprezentuojantys tyrimai būtų svarbūs tiksliau apibūdinant ir Lietuvos jaunuolių socialinę brandą. Kaip minėta, šiame tyrime buvo mažai jaunuolių, turinčių vaikų, bet neturinčių partnerio. Galima tikėtis, kad tokių populiacijoje tikrai yra ir kad tiriant didesnę jaunuolių imtį būtų išskirta daugiau socialinės brandos statusų derinių ir kartu – socialinės brandos takų. Galiausiai, didesnės imties tyrimai sudarytų galimybę naudoti tikslesnius metodus socialinės brandos takams išskirti, pvz., latentinių klasių analizei, kuriai atlikti analizuojant tokio tipo duomenis, t. y. ilgas sekas iš daug kategorinių reikšmių, reikėtų didesnio tyrimo dalyvių skaičiaus.

Kitas svarbus tyrimo trūkumas yra šių klausimų nagrinėjimui pasirinktas skerspjūvio tipo dizainas. Nors socialinės brandos eiga buvo nagrinėta retrospektyviai, įvertinant socialinės brandos statusų kaitą ir išskiriant socialinės brandos takus, psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai buvo vertinti tik vienu amžiaus tarpsniu – jaunuoliams esant 25 metų. Todėl sunku pasakyti, kiek tiksliai trys nustatyti profiliai atspindi psichosocialinės raidos trajektorijas. Tikėtina, kad pasitelkus tęstinio tyrimo dizainą, būtų išskirta daugiau ir kitaip interpretuotinų psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus žyminčių profilių. Apribojus šį tyrimą 25 metų jaunuolių grupe, neišvengiamai įvertinti, kaip viena ar kita socialinė branda pasižymintys jaunuoliai funkcionuoja vėlesniais gyvenimo metais, t. y. ar vėluojančios socialinės brandos jaunuoliai ir tolesnėje psichosocialinėje raidoje patiria sunkumų, ir atvirkščiai – ar pasižymintys ankstyva socialine branda taip pat gerai funkcionuoja ir vėlesniais gyvenimo momentais. Įvertinus rezultatus peršasi išvada, kad vėluojančios socialinės brandos jaunuoliai taip pat turėtų patirti sunkumų vėlesniais gyvenimo etapais. Tačiau esama tyrimų, rodančių, kad vėluojančios socialinės brandos jaunuolių pasitenkinimas gyvenimu vėlesniais gyvenimo momentais priylgsta kitokia socialine branda pasižyminčių jaunuolių (Schoon et al., 2012), todėl negalima tvirtinti, kad vėluojančios brandos jaunuoliai ir vėliau pasižymi įvairiais sunkumais. Tęstinio pobūdžio tyrimai, nagrinėjantys tolesnį šių jaunuolių funkcionavimą, padėtų tiksliau at-

sakyti į šiuos klausimus. Tuo pačiu, tęstinio pobūdžio tyrimai būtų svarbūs ir socialinės brandos eigai nagrinėti. Nors tyrimai rodo, kad retrospektyviai surinkta informacija apie statusų kaitą yra gana tiksli (Bradburn et al., 1987; Caspi et al., 1996), visgi lieka tikimybė, kad ne visus statusus, kiekviename pusmetyje, jaunuoliai galėjo prisiminti tiksliai.

Trečia svarbi tolesnių tyrimų kryptis būtų tarpkultūrinio pobūdžio tyrimai, kurie leistų įvertinti, kiek šie rezultatai yra specifiški Lietuvos kontekstui ir kiek juos galima pritaikyti kitiems. Atsižvelgiant į šiame tyrime nustatytą socialinės brandos takų panašumą į kitų šalių, tikėtina, kad panašios tendencijos būtų būdingos ir svetur. Kita vertus, žinant, jog tapimo suaugusiuoju procesas priklauso nuo sociokultūrinio konteksto, buvo tikėtasi aptikti ir šokių tokių skirtumų. Pavyzdžiui, tam tikruose Vakarų šalių kontekstuose (Pietų Europos šalyse) ilgai gyvenančių su tėvais jaunuolių proporcija yra dar didesnė nei Lietuvoje (Lanz & Tagliabue, 2007), tačiau yra žinoma, kad gyvenimas tėvų namuose šių šalių jaunuoliams visai nesukelia sunkumų separacijos-individuacijos procese. Todėl galima manyti, kad ir šiame tyrime nustatyti ryšiai nebūtinai pasitvirtintų kituose kontekstuose.

Dar viena svarbi tolesnių tyrimų kryptis būtų mišraus pobūdžio tyrimai, kuriuose jaunuolių tapimo suaugusiuoju ir gyvensenos ypatumai būtų tiriami ne tik kiekybiniais, bet ir kokybiniais metodais. Šio tyrimo rezultatai neleidžia įvertinti įvairių gyvenimo aplinkybių, verčiančių jaunuolius atidėti ar anksti prisiimti suaugusiojo vaidmenį. Giluminio pobūdžio interviu, leidžiantys giliau pažvelgti į šių gana stipriai besiskiriančių jaunuolių patirtis, būtų vienas iš galimų išsamiau šiuos klausimus nagrinėjančių ateities tyrimų metodų.

Galiausiai, šiame tyrime menkai buvo nagrinėti kiti jaunuolių psichologinio funkcionavimo aspektai. Atsižvelgiant į tai, kad tyrime nustatyti profiliai taip pat skyrėsi ir nerimo / depresijos, taisyklių laužymo ir pasitenkinimo gyvenimu skalių įverčiais, tikėtina, kad išskirtos socialinės brandos ir psichologinių tapimo suaugusiuoju ypatumų grupės aiškiai skirtųsi ir įvairiais psichinės sveikatos bruožais. Tolesni socialinės brandos ir kitų tapimo suaugusiuoju aspektų tyrimai leistų atverti naujas galimybes aiškinant psichinę gerovę šiame raidos tarpsnyje.

10. IŠVADOS

1. Lietuvos jaunuolių branda yra diversifikuota, t.y. pasižymi didele stipriai besiskiriančių socialinės brandos takų įvairove:
 - Egzistuoja bent keturi socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link savarankiško gyvenimo greičiu: „ilgai gyvenantys tėvų namuose“, „vėliau išsikeliantys į laikiną būstą“, „ilgai gyvenantys laikiname būste“ ir „anksti išsikeliantys į nuosavą būstą“.
 - Egzistuoja bent aštuoni socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link šeimyninio gyvenimo greičiu: „ilgai neturintys partnerio“, „nutrūkstantys santykiai“, „vėliau užmezgantys santykius“, „nesikeičiantys santykiai“, „partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu“, „anksti apsigyvenantys kartu“, „ankstyva santuoka be vaikų“ ir „ankstyva šeima“.
 - Egzistuoja bent šeši socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link darbinio gyvenimo greičiu: „ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys“, „ilgai studijuojantys“, „anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną“, „teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui“, „anksti pradedantys dirbti“ ir „derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną“.
 - Egzistuoja šeši holistiniai socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link visapusiškos socialinės brandos greičiu: „vėluojančios socialinės brandos“, „orientuoti į studijas“, „orientuoti į darbinę veiklą“, „orientuoti į santuoką be vaikų“, „tradicinės eigos“ ir „ankstyvos socialinės brandos“.
2. Socialinės brandos pokyčiai gyvenamojo būsto, partnerio-šeimoms ir mokslo-darbo srityse yra tarpusavyje susiję. Pokyčiai vienoje srityje dažniausiai yra lydimi pokyčių kitose. Galima išskirti bent keturis socialinės brandos statusų derinius, būdingus Lietuvos jaunuoliams 18-25 m. amžiaus tarpsnyje:
 - „neturintis suaugusiojo vaidmenų“ (pasižymintis gyvenimu su tėvais, romantiniais santykiais be rimtesnių įsipareigojimų ar šių santykių nebuvimu, studijavimu nederinant studijų su darbine veikla arba darbu nederinant jo su studijomis);
 - „studentas“ (pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, laikiname būste, romantiniais santykiais be rimtesnių įsipareigojimų ar šių santykių nebuvimu, studijavimu visai nedirbant arba dirbant tik nepilną darbo dieną);
 - „pirmųjų žingsnių“ (pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, laikiname būste, dažnai turint partnerį arba gyvenant kartu su partneriu, darbine veikla, kai kuriais atvejais derinant studijas prie darbinės veiklos arba visai nestudijuojant);
 - „esantis suaugusiojo vaidmenyje“, pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, nuosavame būste, kartu su sutuoktiniu, susilaukus vaikų arba dar jų neturint ir dirbant pilnu etatu nestudijuojant.
3. Tapsmo suaugusiuoju procesas, vertinant psichologinius šio proceso aspektus, taip pat yra įvairus, t.y. 25 m. amžiaus jaunuolių grupėje galima išskirti bent tris pogrupius, besiskiriančius jaunystei būdingų raidos užduočių įveikimu ir besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožais:

- Vieną šių grupių galima apibūdinti kaip „vėlyvo paauglio“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi mažesniais tapatumo įsipareigojimais, gilumine tapatumo paieška ir labiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat silpnesne separacija-individuacija, mažesniu atsakingumu, didesniu nerimastingumu, silpnesniu savęs kaip suaugusiojo jausmu, vidutiniškai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei mažu pasitenkinimu gyvenimu.
 - Kitą grupę galima apibūdinti kaip „besiformuojančio suaugusiojo“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi stipriais tapatumo įsipareigojimais ir gilumine tapatumo paieška bei mažiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat stipria separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu, stipriai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei dideliu pasitenkinimu gyvenimu.
 - Paskutinę grupę galima apibūdinti kaip „jauno suaugusiojo“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi stipriais tapatumo įsipareigojimais ir vidutiniška gilumine tapatumo paieška bei mažiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat stipria separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu, silpnai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei dideliu pasitenkinimu gyvenimu.
4. Egzistuoja paralelės tarp socialinių statusų kaitos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų. Tai rodo, kad socialinės brandos įvykių ir suaugusiojo vaidmenų įgijimo laikas yra sietinas ir su kitų šiam tarpsniui būdingų raidos užduočių įveikimu:
- „Vėlyvo paauglio“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos taip pat būtų galima apibūdinti kaip vėluojančios socialinės brandos: šie jaunuoliai pasižymi ilgu gyvenimu tėvų namuose, ilgai neturi partnerio arba turi partnerį, bet negyvena kartu.
 - „Besiformuojančio suaugusiojo“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip ištestos socialinės brandos eigos, – jaunuoliams, pasižymintiems anksčiau įgyjamais vaidmenimis tam tikrose gyvenimo srityse, tačiau neskubantiems įsipareigoti šeimyniniam gyvenimui.
 - „Jauno suaugusiojo“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip ankstyvos socialinės brandos – pasižymintiems ankstyvu išsikėlimu į nuosavą ar laikiną būstą, anksti susituokiantiems ir susilaukiantiems vaikų.

11. LITERATŪRA

1. Abbott, A. (1995). Sequence analysis: New methods for old ideas. *Annual Review of Sociology*, 21, 93–113.
2. Abbott, A., & Forrest, J. (1986). Optimal matching methods for historical sequences. *The Journal of Interdisciplinary History*, 16(3), 471–494.
3. Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA Adult Forms & Profiles*. Burlington: VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
4. Agresti, A. (2002). *Categorical Data Analysis* (2nd ed.). Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
5. Andrew, M., Eggerling-Boeck, J., Sandefur, G. D., & Smith, B. (2006). The “inner side” of the transition to adulthood: How young adults see the process of becoming an adult. *Advances in Life Course Research*, 11, 225–251. doi:10.1016/S1040-2608(06)11009-6
6. Arnett, J. J. (1994). Are college students adults? Their conceptions of the transition to adulthood. *Journal of Adult Development*, 1(4), 213–224. doi:10.1007/BF02277582.
7. Arnett, J. J. (1997). Young people’s conceptions of the transition to adulthood. *Youth & Society*, 29(1), 3–23. doi:10.1177/0044118X97029001001
8. Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development*, 41(5/6), 295–315. doi:10.1159/000022591
9. Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood. *American Psychologist*, 55(5), 469.
10. Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8(2), 133–143. doi:10.1023/A:1026450103225
11. Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in American ethnic groups. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2003(100), 63–76. doi:10.1002/cd.75
12. Arnett, J. J. (2004). *Emerging Adulthood : The Winding Road From The Late Teens Through The Twenties* (1st ed.). Oxford, New York: Oxford University Press.
13. Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68–73. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x
14. Arnett, J. J. (2011). Emerging Adulthood(s): The cultural psychology of a new life stage. In A. L. Jensen (Ed.), *Bridging Cultural and Developmental Approaches to Psychology: New Syntheses in Theory, Research, and Policy* (pp. 255–275). Oxford University Press.
15. Arnett, J. J. (2014). *Emerging Adulthood : The Winding Road From The Late Teens Through The Twenties* (2nd ed.). Oxford, New York: Oxford University Press.
16. Arnett, J. J. (2016). Emerging adults in Europe: common themes, diverse paths, and future directions. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 205–215). Abingdon; New York: Routledge.
17. Arnett, J. J., & Galambos, N. L. (2003). Culture and conceptions of adulthood. *New Directions for Child & Adolescent Development*, 2003(100), 91–98.

18. Arnett, J. J., Kloep, M., Hendry, L. B., & Tanner, J. L. (2011). *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
19. Arnett, J. J., & Taber, S. (1994). Adolescence terminable and interminable: When does adolescence end? *Journal of Youth and Adolescence*, 23(5), 517–537. doi:10.1007/BF01537734
20. Arnett, J. J., & Tanner, J. L. (2011a). In defense of emerging adulthood as a life stage: Rejoinder to Kloep's and Hendry's chapters 4 and 5. In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
21. Arnett, J. J., & Tanner, J. L. (2011b). Themes and variations in emerging adulthood across social classes. In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
22. Aseltine, J., & Gore, S. (1993). Mental health and social adaptation following the transition from high school. *Journal of Research on Adolescence (Lawrence Erlbaum)*, 3(3), 247–270.
23. Avdeev, A., Eremenko, T., Festy, P., Gaymu, J., Le Bouteillec, N., & Springer, S. (2011). Populations and demographic trends of European countries, 1980-2010. *Population*, 66(1), 7–129.
24. Axinn, W. G., Pearce, L. D., & Ghimire, D. (1999). Innovations in Life History Calendar Applications. *Social Science Research*, 28(3), 243–264. doi:10.1006/ssre.1998.0641
25. Badger, S., Nelson, L. J., & Barry, C. M. (2006). Perceptions of the transition to adulthood among Chinese and American emerging adults. *International Journal of Behavioral Development*, 30(1), 84–93. doi:10.1177/01650254060062128
26. Baik, J. (1998, March). *Individuation, College Adjustment and Ego Identity: Construction of a Measure of Individuation And Psychometric Analysis*. ProQuest Information & Learning.
27. Baltes, P. B., Lindenberger, U., & Staudinger, U. M. (2007). Life span theory in developmental psychology. In *Handbook of Child Psychology*. John Wiley & Sons, Inc.
28. Barban, N., & Billari, F. C. (2012). Classifying life course trajectories: a comparison of latent class and sequence analysis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, 61(5), 765–784. doi:10.1111/j.1467-9876.2012.01047.x
29. Benson, J. E., & Elder, G. H. J. (2011). Young adult identities and their pathways: A developmental and life course model. *Developmental Psychology*, 47(6), 1646–1657. doi:10.1037/a0023833
30. Benson, J. E., & Furstenberg Jr., F. F. (2006). Entry into adulthood: Are adult role transitions meaningful markers of adult identity? *Advances in Life Course Research*, 11(0), 199–224. doi:10.1016/S1040-2608(06)11008-4
31. Benson, J. E., & Johnson, M. K. (2009). Adolescent family context and adult identity formation. *Journal of Family Issues*, 30(9), 1265–1286. doi:10.1177/0192513X09332967
32. Bergman, L. R., Magnusson, D., & El-Khoury, B. M. (2003). *Studying individual development in an interindividual context: A person-oriented approach* (Vol. xiv). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

33. Billari, F. (2005). Life course analysis: Two (complementary) cultures? Some reflections with examples from the analysis of the transition to adulthood. *Advances in Life Course Research*, 10, 261–281.
34. Billari, F. C., & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 59–75. doi:10.1016/j.alcr.2010.10.003
35. Billari, F. C., Philipov, D., & Baizán, P. (2001). Leaving home in Europe: the experience of cohorts born around 1960. *International Journal of Population Geography*, 7(5), 339–356. doi:10.1002/ijpg.231
36. Blanc, D. le, & Wolff, F.-C. (2006). Leaving home in Europe: the role of parents' and children's incomes. *Review of Economics of the Household*, 4(1), 53–73. <https://doi.org/10.1007/s11150-005-6697-z>
37. Blos, P. (1967). The Second Individuation Process of Adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162–186.
38. Boles, S. A. (1999). A model of parental representations, second individuation, and psychological adjustment in late adolescence. *Journal Of Clinical Psychology*, 55(4), 497–512.
39. Bosma, H. A., & Kunnen, E. S. (2001). Determinants and mechanisms in ego identity development: a review and synthesis. *Developmental Review*, 21(1), 39–66. doi:10.1006/drev.2000.0514
40. Bradburn, N. M., Rips, L. J., & Shevell, S. K. (1987). Answering autobiographical questions: the impact of memory and inference on surveys. *Science*, 236(4798), 157–161. doi:10.1126/science.3563494
41. Brandtstädter, J. (2006). Action perspectives on human development. In *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human Development*. John Wiley & Sons, Inc.
42. Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human Development*. John Wiley & Sons, Inc.
43. Brown, T. A. (2015). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research, 2nd ed.* New York: The Guilford Press.
44. Brückner, H., & Mayer, K. U. (2005). De-standardization of the life course: what it might mean? And if it means anything, whether it actually took place? *Advances in Life Course Research*, 9, 27–53. doi:10.1016/S1040-2608(04)09002-1
45. Buhl, H. M. (2008). Development of a model describing individuated adult child–parent relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 381–389. doi:10.1177/0165025408093656
46. Bynner, J. (2005). Rethinking the youth phase of the life-course: The case for emerging adulthood? *Journal of Youth Studies*, 8(4), 367–384. doi:10.1080/13676260500431628
47. Campbell, C. C. (2011, March 24). The costs of 'emerging adulthood'. *St. Louis Post-Dispatch*. Retrieved from http://www.stltoday.com/news/opinion/columns/the-costs-of-emerging-adulthood/article_179b5e93-1c75-5a5b-b850-80b48cda8168.html

48. Caspi, A., Moffitt, T. E., Thornton, A., Freedman, D., Amell, J. W., Harrington, H., Smeijers, J., Silva, P. A. (1996). The life history calendar: A research and clinical assessment method for collecting retrospective event-history data. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 6(2), 101–114. doi:10.1002/(SICI)1234-988X(199607)6:2<101::AID-MPR156>3.3.CO;2-E
49. Christopoulos, A. L. (2003). Psychological adjustment and separation-individuation: An exploratory study with Greek adolescents. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 10(2–3), 248–257.
50. Collins, W. A., Laursen, B., Mortensen, N., Luebker, C., & Ferreira, M. (1997). Conflict processes and transitions in parent and peer relationships implications for autonomy and regulation. *Journal of Adolescent Research*, 12(2), 178–198. doi:10.1177/0743554897122003
51. Córdón, J. A. F. (1997). Youth Residential Independence and Autonomy A Comparative Study. *Journal of Family Issues*, 18(6), 576–607. doi:10.1177/019251397018006002
52. Corijn, M., & Klijzing, E. (Eds.). (2001). *Transitions to Adulthood in Europe* (Vol. 10). Dordrecht: Springer Netherlands.
53. Costello, E. J., Copeland, W., & Angold, A. (2011). Trends in psychopathology across the adolescent years: What changes when children become adolescents, and when adolescents become adults? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 52(10), 1015–1025. doi:10.1111/j.1469-7610.2011.02446.x
54. Côté, J. E. (2000). *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. NYU Press.
55. Côté, J. E. (2014). The dangerous myth of emerging adulthood: An evidence-based critique of a flawed developmental theory. *Applied Developmental Science*, 18(4), 177–188. doi:10.1080/10888691.2014.954451.
56. Côté, J. E., & Bynner, J. M. (2008). Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: the role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, 11(3), 251–268. doi:10.1080/13676260801946464
57. Côté, J. E., & Levine, C. (1988). A critical examination of the ego identity status paradigm. *Developmental Review*, 8(2), 147–184. doi:10.1016/0273-2297(88)90002-0
58. Crocetti, E. (2016). What does it mean to be an adult? Importance assigned to criteria for adulthood in Italian emerging adults. In *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 33–53). Abingdon; New York: Routledge.
59. Crocetti, E., Avanzi, L., Hawk, S. T., Fraccaroli, F., & Meeus, W. (2013). Personal and social facets of job identity: A person-centered approach. *Journal of Business and Psychology*, 29(2), 281–300. doi:10.1007/s10869-013-9313-x
60. Crocetti, E., Cieciuch, J., Gao, C.-H., Klimstra, T., Lin, C.-L., Matos, P. M., Morsünbül, Ü., Negru, O., Sugimura, K., Zimmermann, G., Meeus, W. (2015). National and gender measurement invariance of the Utrecht-management of identity commitments scale (U-MICS): A 10-nation study with university students. *Assessment*. doi:10.1177/1073191115584969

61. Crocetti, E., Fermani, A., Pojaghi, B., & Meeus, W. (2010). Identity formation in adolescents from Italian, mixed, and migrant families. *Child & Youth Care Forum*, 40(1), 7–23. doi:10.1007/s10566-010-9112-8
62. Crocetti, E., Hale, W. W., Dimitrova, R., Abubakar, A., Gao, C.-H., & Pesigan, I. J. A. (2015). Generalized anxiety symptoms and identity processes in cross-cultural samples of adolescents from the general population. *Child & Youth Care Forum*, 44(2), 159–174. doi:10.1007/s10566-014-9275-9
63. Crocetti, E., & Meeus, W. (2015). The identity statuses: Strengths of a person-centered approach. In K. C. McLean & M. Syed (Eds.), *The Oxford Handbook of Identity Development*. Oxford: Oxford University Press.
64. Crocetti, E., Rubini, M., Luyckx, K., & Meeus, W. (2008). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(8), 983–996. doi:10.1007/s10964-007-9222-2
65. Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence*, 31(2), 207–222. doi:10.1016/j.adolescence.2007.09.002.
66. Crocetti, E., Schwartz, S. J., Fermani, A., Klimstra, T., & Meeus, W. (2012). A cross-national study of identity status in Dutch and Italian adolescents: Status distributions and correlates. *European Psychologist*, 17(3), 171–181. doi:10.1027/1016-9040/a000076
67. Crocetti, E., Scignaro, M., Sica, L. S., & Magrin, M. E. (2011). Correlates of identity configurations: Three studies with adolescent and emerging adult cohorts. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6), 732–748. doi:10.1007/s10964-011-9702-2
68. Crocetti, E., Sica, L. S., Schwartz, S. J., Serafini, T., & Meeus, W. (2013). Identity styles, dimensions, statuses, and functions: Making connections among identity conceptualizations. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée/European Review of Applied Psychology*, 63(1), 1–13. doi:10.1016/j.erap.2012.09.001
69. Crocetti, E., Tagliabue, S., Sugimura, K., Nelson, L. J., Takahashi, A., Niwa, T., Sugiura, Y., Jinno, M. (2015). Perceptions of emerging adulthood a study with Italian and Japanese university students and young workers. *Emerging Adulthood*, 3(4), 229–243. doi:10.1177/2167696815569848
70. Dannefer, D., & Daub, A. (2009). Extending the interrogation: Life span, life course, and the constitution of human aging. *Advances in Life Course Research*, 14(1–2), 15–27. doi:10.1016/j.alcr.2009.05.001
71. *Demografijos metraštis 2005*. (2006). Vilnius: Statistikos departamentas.
72. *Demografijos metraštis 2010*. (2011). Vilnius: Statistikos departamentas.
73. *Demografijos metraštis 2013*. (2014). Vilnius: Statistikos departamentas.
74. Dewilde, C. (2003). A life-course perspective on social exclusion and poverty. *British Journal of Sociology*, 54(1), 109–128.

75. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. doi:10.1207/s15327752jpa4901_13.
76. Dietrich, J., Andersson, H., & Salmela-Aro, K. (2014). Developmental psychologists' perspective on pathways through school and beyond. In P. Blanchard, F. Bühlmann, & J.-A. Gauthier (Eds.), *Advances in Sequence Analysis: Theory, Method, Applications* (pp. 129–150). Springer International Publishing.
77. Diewald, M., & Mayer, K. U. (2009). The sociology of the life course and life span psychology: Integrated paradigm or complementing pathways? *Advances in Life Course Research*, 14(1–2), 5–14. doi:10.1016/j.alcr.2009.03.001.
78. DiStefano, C. (2012). Cluster analysis and latent class clustering techniques. In B. Laursen, T. D. Little, & N. A. Card (Eds.), *Handbook of Developmental Research Methods* (pp. 645–666). New York: The Guilford Press.
79. Doğan, A., Yüzbaşı, D. V., & Demir, M. (2016). The transition to adulthood in Turkey: Views from college students and working individuals. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 94–114). Abingdon; New York: Routledge.
80. Douglass, C. B. (2007). From duty to desire: Emerging adulthood in Europe and its consequences. *Child Development Perspectives*, 1(2), 101–108. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00023.x
81. Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 97–110. doi:10.1007/s10964-005-3209-7
82. Eisenberg, M. E., Spry, E., & Patton, G. C. (2015). From emerging to established longitudinal patterns in the timing of transition events among Australian emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(4), 277–281. doi:10.1177/2167696815574639.
83. Eurostat. (2016, Birželis). Youth unemployment rate by sex, age and country of birth. Rasta <http://goo.gl/hMigNy>.
84. Eurostat. (2016, Gegužė). Students in tertiary education - as % of 20-24 years old in the population. Rasta <http://goo.gl/oOizB>.
85. Eurostat. (2015, Balandis). Share of young people living with their parents by sex and age. Rasta <http://goo.gl/rPnQJ1>.
86. Eurostat. (2016, Rugpjūtis). Marriage indicators: mean age at first marriage. Rasta <http://goo.gl/P0HrCz>.
87. Elder, G. H. J. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4–15. doi:10.2307/2786971
88. Elder, G. H. J., & Kirkpatrick Johnson, M. (2002). The emergence and development of life course theory (pp. 3–19).
89. Elder, G. H. J., & Shanahan, M. J. (2006). The life course and human development. In *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human Development* (6th ed., Vol. 1). Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
90. Eliason, S. R., Mortimer, J. T., & Vuolo, M. (2015). The transition to adulthood life course structures and subjective perceptions. *Social Psychology Quarterly*, 190272515582002. doi:10.1177/0190272515582002.

91. Elzinga, C., & Liefbroer, A. (2007). De-standardization of family-life trajectories of young adults: A cross-national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 225–250. doi:10.1007/s10680-007-9133-7.
92. Erikson, E. H. (1963). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
93. Facio, A., & Micocci, F. (2003). Emerging adulthood in Argentina. *New Directions for Child & Adolescent Development*, 2003(100), 21–32.
94. Fulda, B. E. (2016). The diversity in longitudinal partnership trajectories during the transition to adulthood: How is it related to individual characteristics and regional living conditions? *Demographic Research*, 35(37), 1101–1134. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2016.35.37>.
95. Fussell, E., & Furstenberg Jr., F. F. (2005). The transition to adulthood during the twentieth century: race, nativity, gender. In R. A. Settersten Jr., F. F. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy* (pp. 29–59). Chicago: The University of Chicago Press.
96. Fussell, E., Gauthier, A., & Evans, A. (2007). Heterogeneity in the transition to adulthood: The cases of Australia, Canada, and the United States. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 389–414. doi:10.1007/s10680-007-9136-4.
97. Gabadinho, A., Ritschard, G., Müller, N. S., & Studer, M. (2011). Analyzing and visualizing state sequences in R with TraMineR. *Journal of Statistical Software*, 40(4), 1–37.
98. Gabadinho, A., Ritschard, G., Studer, M., & Müller, N. S. (2009). Mining sequence data in R with the TraMineR package: A user's guide. University of Geneva. Retrieved from <http://mephisto.unige.ch/traminer>.
99. Gabadinho, A., Ritschard, G., Studer, M., & Müller, N. S. (2011). Extracting and rendering representative sequences. In *Knowledge Discovery, Knowledge Engineering and Knowledge Management. Series: Communications in Computer and Information Science* (Vol. 128, pp. 94–106). Springer-Verlag.
100. Geiser, C. (2012). *Data Analysis with Mplus*. New York: The Guilford Press.
101. Giordano, P. C., Manning, W. D., Longmore, M. A., & Flanigan, C. M. (2012). Developmental shifts in the character of romantic and sexual relationships from adolescence to young adulthood. In A. Booth, S. L. Brown, N. S. Landale, W. D. Manning, & S. M. McHale (Eds.), *Early Adulthood in a Family Context* (pp. 133–164). Springer New York.
102. Griffiths, S. (2013). Most people don't grow up until 30: Life-stage named "emerging adulthood" is coined after number of 20-somethings living with their parents soars. *Daily Mail Online*. Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2490553/Emerging-adulthood-life-stage-coined-people-dont-grow-30.html>
103. Grotevant, H. D. (1987). Toward a process model of identity formation. *Journal of Adolescent Research*, 2(3), 203–222. doi:10.1177/074355488723003.
104. Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child Development*, 56(2), 415. doi:10.1111/1467-8624.ep7251638

105. Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking skill in adolescence. *Human Development*, 29(2), 82–100. doi:<http://dx.doi.org.ezp.sub.su.se/10.1159/000273025>
106. Hair, E. C., Moore, K. A., Garrett, S. B., Ling, T., & Cleveland, K. (2008). The continued importance of quality parent–adolescent relationships during late adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 18(1), 187–200. doi:10.1111/j.1532-7795.2008.00556.x
107. Hair, J. F. J., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (2009). *Multivariate Data Analysis* (7th ed.). Prentice Hall.
108. Hareven, T. K. (2000). *Families, History and Social Change: Life Course And Cross-cultural Perspectives*. Westview Press.
109. Hartmann, D., & Swartz, T. T. (2006). The new adulthood? The transition to adulthood from the perspective of transitioning young adults. *Advances in Life Course Research*, 11, 253–286. doi:10.1016/S1040-2608(06)11010-2
110. Havighurst, R. J. (1966). *Developmental Tasks and Education*. D. McKay.
111. Helson, R., Mitchell, V., & Moane, G. (1984). Personality and patterns of adherence and nonadherence to the social clock. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(5), 1079–1096. doi:10.1037/0022-3514.46.5.1079
112. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2007). Conceptualizing emerging adulthood: Inspecting the emperor's new clothes? *Child Development Perspectives*, 1(2), 74–79. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00017.x
113. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 169–179. doi:10.1080/13676260903295067
114. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2011). Lifestyles in emerging adulthood: Who needs stages anyway? In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
115. Henig, R. M. (2010, August 18). What Is It About 20-Somethings? *New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2010/08/22/magazine/22Adulthood-t.html?pagewanted=all&r=0>
116. Hill, J. M., Lalji, M., Rossum, G. van, Geest, V. R. van der, & Blokland, A. A. J. (2015). Experiencing emerging adulthood in the Netherlands. *Journal of Youth Studies*, 18(8), 1035–1056. doi:10.1080/13676261.2015.1020934
117. Hogan, D. P. (1987). *Transitions and Social Change: The Early Lives of American Men*. New York: Academic Press.
118. Hutteman, R., Hennecke, M., Orth, U., Reitz, A. K., & Specht, J. (2014). Developmental tasks as a framework to study personality development in adulthood and old age. *European Journal of Personality*, 28(3), 267–278. doi:10.1002/per.1959
119. Jayson, S. (2012, July 29). Many “emerging adults” 18-29 are not there yet. *USA Today*. Retrieved from <http://usatoday30.usatoday.com/news/health/wellness/story/2012-07-30/Emerging-adults-18-29-still-attached-to-parents/56575404/1>
120. Kerpelman, J. L., Pittman, J. F., & Lamke, L. K. (1997). Toward a microprocess perspective on adolescent identity development an identity control theory approach. *Journal of Adolescent Research*, 12(3), 325–346. doi:10.1177/0743554897123002

121. Kins, E., Beyers, W., & Soenens, B. (2013). When the separation-individuation process goes awry. Distinguishing between dysfunctional dependence and dysfunctional independence. *International Journal of Behavioral Development*, 37(1), 1–12. doi:10.1177/0165025412454027
122. Kins, E., Soenens, B., & Beyers, W. (2011). “Why do they have to grow up so fast?” Parental separation anxiety and emerging adults’ pathology of separation-individuation. *Journal of Clinical Psychology*, 67(7), 647–664. doi:10.1002/jclp.20786
123. Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling (3rd ed.)*. Guilford Press.
124. Kloep, M., & Hendry, L. B. (2011). Rejoinder to chapters 2 and 3: critical comments on Arnett’s and Tanner’s approach. In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
125. Kohli, M. (1986). The world we forgot: A historical review of the life course. In V. Marshal (Ed.), *Later life* (pp. 271–303). Beverly Hills, CA: Sage.
126. Kohli, M. (2007). The institutionalization of the life course: looking back to look ahead. *Research in Human Development*, 4(3/4), 253–271. doi:10.1080/15427600701663122.
127. Kraniauskienė, S. (2009). Socialinės brandos žymenys: atsiskyrimo nuo tėvų trajektorijos ir veiksniai. V. Stankūnienė & A. Maslauskaitė (Eds.), *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės* (pp. 259–296). Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
128. Kraniauskienė, S. (2011a). Lietuvoje jaunimas tėvų namuose užsibūna vis ilgiau. *Demografija Ir Mes*, 1, 1–8.
129. Kraniauskienė, S. (2011b). *Tapsmas suaugusiuoju: jaunimo socialinė branda Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, demografinių tyrimų institutas.
130. Kroger, J. (1985). Separation-individuation and ego identity status in New Zealand university students. *Journal of Youth and Adolescence*, 14(2), 133–147. doi:10.1007/BF02098653
131. Kroger, J., & Haslett, S. J. (1988). Separation-individuation and ego identity status in late adolescence: A two-year longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 17(1), 59–79. doi:10.1007/BF01538724
132. Kroger, J., & Marcia, J. E. (2011). The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research* (pp. 31–53). Springer New York.
133. Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 33(5), 683–698. doi:10.1016/j.adolescence.2009.11.002.
134. Kruse, J., & Walper, S. (2008). Types of individuation in relation to parents: Predictors and outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 390–400. doi:10.1177/0165025408093657
135. Lanz, M., & Tagliabue, S. (2007). Do I Really Need Someone in Order to Become an Adult? Romantic Relationships During Emerging Adulthood in Italy. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 531–549. <https://doi.org/10.1177/0743558407306713>
136. Lapsley, D., & Woodbury, R. D. (2015). Social cognitive development in emerging adulthood. In J. J. Arnett (Ed.), *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (pp. 142–160). New York: Oxford University Press.

137. Leadbeater, B., Thompson, K., & Gruppuso, V. (2012). Co-occurring trajectories of symptoms of anxiety, depression, and oppositional defiance from adolescence to young adulthood. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 41(6), 719–730.
138. Lerner, R. M. (2002). *Concepts and Theories of Human Development* (2nd ed.). Oxford: New Jersey.
139. Lerner, R. M. (2006). Developmental science, developmental systems, and contemporary theories of human development. In *Handbook of Child Psychology, Volume 1, Theoretical Models of Human Development*. John Wiley & Sons, Inc.
140. Levinson, D. J. (1978). *The Seasons of a Man's Life*. Ballantine Books.
141. Liefbroer, A. C., & Toulemon, L. (2010). Demographic perspectives on the transition to adulthood: An introduction. *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 53–58. doi:10.1016/j.alcr.2010.10.002
142. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. (2000). Lietuvos Respublikos Seimas.
143. Lillevoll, K. R., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013). Identity status and anxiety: a meta-analysis. *Identity*, 13(3), 214–227. doi:10.1080/15283488.2013.799432
144. Lisha, N. E., Grana, R., Sun, P., Rohrbach, L., Spruijt-Metz, D., Reifman, A., & Susman, S. (2012). Evaluation of the psychometric properties of the revised inventory of the dimensions of emerging adulthood (IDEA-R) in a sample of continuation high school students. *Evaluation & The Health Professions*, 37(2), 156–177.
145. Little, T. D. (2013). *Longitudinal Structural Equation Modeling*. Guilford Press.
146. Loo, R. (2002). A caveat on using single-item versus multiple-item scales. *Journal of Managerial Psychology*, 17(1), 68–75. doi:10.1108/02683940210415933
147. Lopez, F. G., & Gover, M. R. (1993). Self-report measures of parent-adolescent and separation-individuation: A selective review. *Journal of Counseling & Development*, 71(5), 560–569.
148. Macek, P., Bejček, J., & Vaníčková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 444–475. doi:10.1177/0743558407305417
149. Macek, P., Ježek, S., Lacinová, L., Bouša, O., Kvitkovičová, L., Neužilová Michalčáková, R., & Širůček, J. (2016). Emerging adults in the Czech Republic: Views into and across different domains of life. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 175–202). Abingdon; New York: Routledge.
150. Maggs, J. L., Jager, J., Patrick, M. E., & Schulenberg, J. (2012). Social role patterning in early adulthood in the USA: adolescent predictors and concurrent well-being across four distinct configurations. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 190–210. doi:10.14301/llcs.v3i2.183
151. Magnusson, D., & Stattin, H. (2007). The person in context: A Holistic-Interactionistic approach. In *Handbook of Child Psychology*. John Wiley & Sons, Inc.
152. Mahler, M. S. (1952). On child psychosis and schizophrenia: Autistic and symbiotic infantile psychoses. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 7, 286–305.
153. Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth Of The Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books.

154. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. doi:10.1037/h0023281
155. Martin, P., Schoon, I., & Ross, A. (2008). Beyond transitions: Applying optimal matching analysis to life course research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(3), 179–199. doi:10.1080/13645570701622025
156. Martin, P., & Wiggins, R. D. (2011). Optimal Matching Analysis. In M. Williams & W. P. Vogt (Eds.), *The SAGE Handbook of Innovation in Social Research Methods* (pp. 385–408). London: SAGE Publications Ltd.
157. Masten, A. S. (2006). Developmental psychopathology: Pathways to the future. *International Journal of Behavioral Development*, 30(1), 47–54. doi:10.1177/0165025406059974
158. Mayseless, O., & Scharf, M. (2003). What does it mean to be an adult? The Israeli experience. *New Directions for Child & Adolescent Development*, 2003(100), 5–20.
159. McCormick, C. M., I-Chun Kuo, S., & Masten, A. S. (2011). Developmental tasks across the life span. In K. L. Fingerman, C. A. Berg, J. Smith, & T. C. Antonucci (Eds.), *Handbook of Life-span Development* (pp. 117–140). New York: Springer Publishing Company.
160. Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94.
161. Meeus, W., & Iedema, J. (2002). Commitment and exploration as mechanisms of identity formation. *Psychological Reports*, 90(3), 771. doi:10.2466/pr0.2002.90.3.771
162. Mikulionienė, S. (2012). Timing of transition to adulthood in Lithuania: The experience of four cohorts, 11(2), 235–244.
163. Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2012). *Mplus User's Guide*. (Seventh edition). Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
164. Nelson, L. J. (2009). An examination of emerging adulthood in Romanian college students. *International Journal of Behavioral Development*, 33(5), 402–411.
165. Nelson, L. J., Badger, S., & Bo Wu. (2004). The influence of culture in emerging adulthood: Perspectives of Chinese college students. *International Journal of Behavioral Development*, 28(1), 26–36. doi:10.1080/01650250344000244
166. Nelson, L. J., & Barry, C. M. (2005). Distinguishing features of emerging adulthood: The role of self-classification as an adult. *Journal of Adolescent Research*, 20(2), 242–262. doi:10.1177/0743558404273074
167. Neugarten, B. L., & Danan, N. (1973). CHAPTER 3 - Sociological perspectives on the life cycle. In P. B. Baltes & K. W. Schaie (Eds.), *Life-Span Developmental Psychology* (pp. 53–69). Amsterdam: Academic Press.
168. Ní Bhrolcháin, M., & Beaujouan, É. (2012). Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment. *Population Studies: A Journal of Demography*, 1–17. doi:10.1080/00324728.2012.697569
169. O'Flaherty, M., Baxter, J., Haynes, M., & Turrell, G. (2016). The family life course and health: Partnership, fertility histories, and later-life physical health trajectories in Australia. *Demography*, 53(3), 777–804. <https://doi.org/10.1007/s13524-016-0478-6>

170. Oris, M., Ludwig, C., de Ribaupierre, A., Joye, D., & Spini, D. (2009). Linked lives and self-regulation: Lifespan – life course: Is it really the same? *Advances in Life Course Research*, 14(1–2), 1–4. doi:10.1016/j.alcr.2009.05.003
171. Osgood, D. W., Ruth, G., Eccles, J. S., Jacobs, J. E., & Barber, B. L. (2005). Six paths to adulthood: fast starters, parents without careers, educated partners, educated singles, working singles, and slow starters. In R. A. Settersten Jr., F. F. J. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy* (pp. 320–355). University of Chicago Press.
172. Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Psychological Assessment*, 5, 164–172.
173. Person, A. E., Rosenbaum, J. E., & Deil-Amen, R. (2005). Colleges, careers, and the institutional structuring of the transition to adulthood. *Advances in Life Course Research*, 9, 125–149. doi:10.1016/S1040-2608(04)09005-7
174. Petersen, I. T., Bates, J. E., Dodge, K. A., Lansford, J. E., & Pettit, G. S. (2015). Describing and predicting developmental profiles of externalizing problems from childhood to adulthood. *Development and Psychopathology*, 27(3), 791–818. doi:10.1017/S0954579414000789
175. Petrogianis, K. (2011). Conceptions of the transition to adulthood in a sample of Greek higher education students. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*, 11(1), 121–137.
176. Quintini, G., Martin, J. P., & Martin, S. (2007). *The Changing Nature of the School-to-Work Transition Process in OECD Countries* (SSRN Scholarly Paper No. ID 1884070). Rochester, NY: Social Science Research Network. Retrieved from <http://papers.ssrn.com/abstract=1884070>
177. Räikkönen, E., Kokko, K., Chen, M., & Pulkkinen, L. (2012). Patterns of adult roles, their antecedents and psychosocial wellbeing correlates among Finns born in 1959. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 211–227. doi:10.14301/llcs.v3i2.180
178. Raykov, T. (1997). Estimation of composite reliability for congeneric measures. *Applied Psychological Measurement*, 21(2), 173–184. doi:10.1177/01466216970212006
179. Raykov, T. (2001). Bias of coefficient for fixed congeneric measures with correlated errors. *Applied Psychological Measurement*, 25(1), 69–76. doi:10.1177/01466216010251005
180. Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2011). *Introduction to Psychometric Theory*. New York: Routledge.
181. Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2012). Evaluation of validity and reliability for hierarchical scales using latent variable modeling. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 19(3), 495–508. doi:10.1080/10705511.2012.687675
182. Reifman, A., Arnett, J. J., & Colwell, M. J. (2007). Emerging adulthood: theory, assessment, and application. *Journal of Youth Development*, 2(1).
183. Reis, O., & Buhl, H. M. (2008). Individuation during adolescence and emerging adulthood – five German studies. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 369–371. doi:10.1177/0165025408093653
184. Riley, M. W., & Foner, A. (1968). *Aging and Society, Volume 1: An Inventory of Research Findings*. Russell Sage Foundation.

185. Riley, M. W., Riley, J. W., Jr, & Johnson, M. (1969). *Aging and Society, Volume 2: Aging and the Professions*. Russell Sage Foundation.
186. Robette, N. (2010). The diversity of pathways to adulthood in France: Evidence from a holistic approach. *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 89–96. doi:10.1016/j.alcr.2010.04.002
187. Robinson, O. (2016). Emerging adulthood, early adulthood and quarter-life crisis: Updating Erikson for the 21st century. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 17–30). Abingdon; New York: Routledge.
188. Roisman, G. I., Masten, A. S., Coatsworth, J. D., & Tellegen, A. (2004). Salient and emerging developmental tasks in the transition to adulthood. *Child Development*, 75(1), 123–133.
189. Ryder, N. B. (1985). The cohort as a concept in the study of social change. In W. M. Mason & S. E. Fienberg (Eds.), *Cohort Analysis in Social Research* (pp. 9–44). Springer New York.
190. Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Nurmi, J.-E., & Eerola, M. (2011). Mapping pathways to adulthood among Finnish university students: Sequences, patterns, variations in family- and work-related roles. *Advances in Life Course Research*, 16(1), 25–41. doi:10.1016/j.alcr.2011.01.003
191. Salmela-Aro, K., Sortheix, F. M., & Ranta, M. (2016). Emerging adulthood in Finland. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 138–153). Abingdon; New York: Routledge.
192. Salmela-Aro, K., Taanila, A., Ek, E., & Chen, M. (2012). Role configurations in young adulthood, antecedents, and later wellbeing among Finns born in 1966. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 228–242. doi:10.14301/llcs.v3i2.184
193. Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2003). Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41(3), 555–592. doi:10.1111/j.1745-9125.2003.tb00997.x
194. Saraiva, L. (2016). Becoming an adult in Portugal: negotiating pathways between opportunities and constraints. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 117–137). Abingdon; New York: Routledge.
195. Schoon, I., Chen, M., Kneale, D., & Jager, J. (2012). Becoming adults in Britain: lifestyles and wellbeing in times of social change. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 173–189. doi:10.14301/llcs.v3i2.181
196. Schulenberg, J. E., Bryant, A. L., & O'malley, P. M. (2004). Taking hold of some kind of life: How developmental tasks relate to trajectories of well-being during the transition to adulthood. *Development and Psychopathology*, 16(4), 1119–1140. doi:10.1017/S0954579404040167
197. Schulenberg, J. E., & Zarrett, N. R. (2006). Mental health during emerging adulthood: continuity and discontinuity in courses, causes, and functions. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 135–172). Washington, DC, US: American Psychological Association.
198. Schwartz, S. J. (2001). The Evolution of Eriksonian and, neo-Eriksonian identity theory and research: A review and integration. *Identity*, 1(1), 7–58. doi:10.1207/S1532706XSCHWARTZ

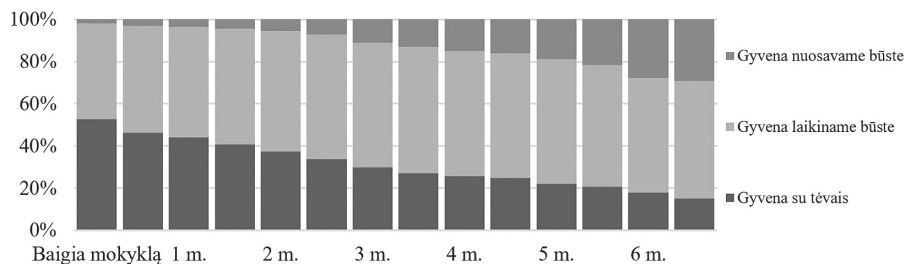
199. Schwartz, S. J., Beyers, W., Luyckx, K., Soenens, B., Zamboanga, B. L., Forthun, L. F., Hardy, S. A., Vazsonyi, A. T., Ham, L. S., Kim, S. Y., Whitbourne, S. K., Waterman, A. S. (2011). Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: a study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(7), 839–859. doi:10.1007/s10964-010-9606-6
200. Schwartz, S. J., Côté, J. E., & Arnett, J. J. (2005). Identity and agency in emerging adulthood: Two developmental routes in the individualization process. *Youth & Society*, 37(2), 201–229.
201. Schwartz, S. J., Donnellan, M. B., Ravert, R. D., Luyckx, K., & Zamboanga, B. L. (2012). Identity development, personality, and well-being in adolescence and emerging adulthood: Theory, research, and recent advances. Retrieved August 25, 2013, from <https://lirias.kuleuven.be/handle/123456789/324842>
202. Schwartz, S. J., Hardy, S. A., Zamboanga, B. L., Meca, A., Waterman, A. S., Picariello, S., Luyckx, K., Crocetti, E., Kim, S. J., Brittain, A. S., Roberts, S. E., Whitbourne, S. K., Ritchie, R. A., Brown, E., Forthun, L. F. (2015). Identity in young adulthood: Links with mental health and risky behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 39–52. doi:10.1016/j.appdev.2014.10.001
203. Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Luyckx, K., Meca, A., & Ritchie, R. A. (2013). Identity in emerging adulthood reviewing the field and looking forward. *Emerging Adulthood*, 1(2), 96–113. doi:10.1177/2167696813479781
204. Seiffge-Krenke, I. (2009). Leaving-home patterns in emerging adults: The impact of earlier parental support and developmental task progression. *European Psychologist*, 14(3), 238–248. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.14.3.238>
205. Seiffge-Krenke, I. (2016). Experiencing the transition to adulthood in germany: Including emerging adults of the “forgotten half.” In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 79–93). Abingdon; New York: Routledge.
206. Seiffge-Krenke, I., & Gelhaar, T. (2008). Does successful attainment of developmental tasks lead to happiness and success in later developmental tasks? A test of Havighurst's (1948) theses. *Journal of Adolescence*, 31(1), 33–52. doi:10.1016/j.adolescence.2007.04.002
207. Seiter, L. N., & Nelson, L. J. (2011). An examination of emerging adulthood in college students and nonstudents in India. *Journal of Adolescent Research*, 26(4), 506–536. doi:10.1177/0743558410391262
208. Settersten Jr., R. A. (2003). Age structuring and the rhythm of the life course. In J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the Life Course* (pp. 81–98). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
209. Settersten Jr., R. A. (2007). Passages to Adulthood: Linking Demographic Change and Human Development. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 251–272. doi:10.1007/s10680-007-9132-8
210. Settersten Jr., R. A. (2009). It takes two to tango: The (un)easy dance between life-course sociology and life-span psychology. *Advances in Life Course Research*, 14(1–2), 74–81. doi:10.1016/j.alcr.2009.05.002

211. Settersten Jr., R. A. (2012). The contemporary context of young adulthood in the USA: from demography to development, from private troubles to public issues. In A. Booth, S. L. Brown, N. S. Landale, W. D. Manning, & S. M. McHale (Eds.), *Early Adulthood in a Family Context*. New York: Springer.
212. Shanahan, M. J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 667–692. doi:10.1146/annurev.soc.26.1.667
213. Shanahan, M. J., Porfeli, E., & Mortimer, J. (2005). Subjective age identity and the transition to adulthood: when does one become an adult? In R. A. Settersten Jr., F. F. J. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy*. University of Chicago Press.
214. Sirsch, U., Dreher, E., Mayr, E., & Willinger, U. (2009). What does it take to be an adult in Austria? Views of adulthood in Austrian adolescents, emerging adults, and adults. *Journal of Adolescent Research*, 24(3), 275–292. doi:10.1177/0743558408331184
215. Soons, J. P. M., & Liefbroer, A. C. (2009). Patterns of life satisfaction, personality and family transitions in young adulthood. *Advances in Life Course Research*, 14(3), 87–100. doi:10.1016/j.alcr.2009.09.001
216. Stankūnienė, V., & Maslauskaitė, A. (2008). Family transformations in the post-communist countries: attitudes toward changes. In C. Höhn, D. Avramov, & I. E. Kotowska (Eds.), *People, Population Change and Policies* (pp. 113–138). Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-6609-2_6
217. Stankūnienė, V., & Maslauskaitė, A. (2009). *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
218. Stey, P. C., Hill, P. L., & Lapsley, D. (2014). Factor structure and psychometric properties of a brief measure of dysfunctional individuation. *Assessment*, 21(4), 452–462. doi:10.1177/1073191113517261
219. Studer, M. (2013). WeightedCluster Library Manual: A practical guide to creating typologies of trajectories in the social sciences with R. *LIVES Working Papers*, 24, 1–34. doi:10.12682/lives.2296-1658. 2013.24.
220. Syed, M. (2015). Emerging adulthood: developmental stage, theory, or nonsense? In J. J. Arnett (Ed.), *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (pp. 11–25). New York: Oxford University Press.
221. Šimulionienė R., Brazdeikienė, L., Rugevičius M., Gedutienė, R., Žakaitienė, A. (2010). Kai kurios lietuviškojo ASEBA suaugusiųjų klausimyno psichometrinės charakteristikos. *Psichologija: mokslo darbai*, 42, 23-43
222. Thornton, A., & Philipov, D. (2009). Sweeping changes in marriage, cohabitation and childbearing in central and eastern Europe: New insights from the developmental idealism framework. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 25(2), 123–156. doi:10.1007/s10680-009-9181-2
223. van Hoof, A. (1999a). The identity status approach: in need of fundamental revision and qualitative change. *Developmental Review*, 19(4), 622–647. doi:10.1006/drev.1999.0499

224. van Hoof, A. (1999b). The identity status field re-reviewed: an update of unresolved and neglected issues with a view on some alternative approaches. *Developmental Review*, 19(4), 497–556. doi:10.1006/drev.1999.0484
225. Vandewater, E. A., Ostrove, J. M., & Stewart, A. J. (1997). Predicting women's well-being in midlife: The importance of personality development and social role involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1147–1160. doi:10.1037/0022-3514.72.5.1147
226. Vandewater, E., & Stewart, A. (2006). Paths to late midlife well-being for women and men: the importance of identity development and social role quality. *Journal of Adult Development*, 13(2), 76–83. doi:10.1007/s10804-006-9004-1
227. Vogel, J. (2002). European welfare regimes and the transition to adulthood: A comparative and longitudinal perspective. *Social Indicators Research*, 59(3), 275–299. doi:10.1023/A:1019627604669
228. Vosylis, R. (2014). Tapsmo suaugusiųjų ženkli Lietuvos jaunuolių imtyje, 49, 81–99.
229. Vosylis, R., Kaniušonytė, G., & Raižienė, S. (2016). What does it mean to be an adult? Perceptions of adulthood among Lithuanian emerging adults. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 54–78). Abingdon; New York: Routledge.
230. Vosylis, R., Klimstra, T., & Raižienė, S. (2016). Context-related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure. *European Journal of Psychological Assessment*. 1-18.
231. Walther, A., & Plug, W. (2006). Transitions from school to work in Europe: Destandardization and policy trends. *New Directions for Child & Adolescent Development*, 2006(113), 77–90. doi:10.1002/cad.170
232. Wängqvist, M., & Frisen, A. (2011). Identity and psychological distress in emerging adulthood in sweden: Is it always distressing not to know who to be and what to do? *Identity*, 11(2), 93–113. doi:10.1080/15283488.2011.560803
233. Wängqvist, M., & Frisen, A. (2016). Swedish emerging adults' sense of identity and perceptions of adulthood. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 154–174). Abingdon; New York: Routledge.
234. Waterman, A. S. (2015). What does it mean to engage in identity exploration and to hold identity commitments? A methodological critique of multidimensional measures for the study of identity processes. *Identity*, 15(4), 309–349. doi:10.1080/15283488.2015.1089403
235. Wyn, J., & Dwyer, P. (2000). New patterns of youth transition in education. *International Social Science Journal*, 52(164), 147–159. doi:10.1111/1468-2451.00247
236. Zupančič, M., Komidar, L., & Levpušček, M. P. (2014). Individuation in Slovene emerging adults: Its associations with demographics, transitional markers, achieved criteria for adulthood, and life satisfaction. *Journal of Adolescence*, 37(8), 1421–1433. doi:10.1016/j.adolescence.2014.03.014

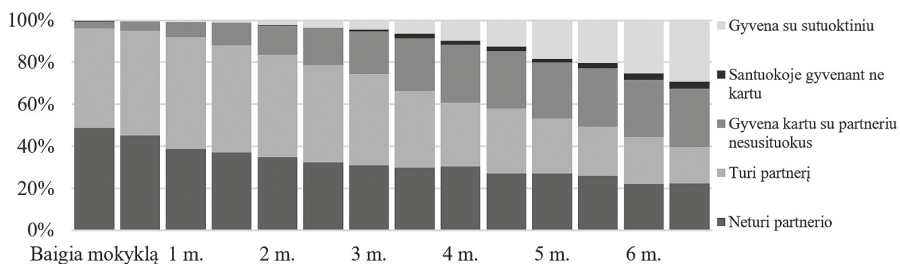
PRIEDAI

Priedas A. Socialinės brandos statusų kaita tyrime dalyvavusių jaunuolių grupėse, nuo mokyklos pabaigimo iki tyrimo momento

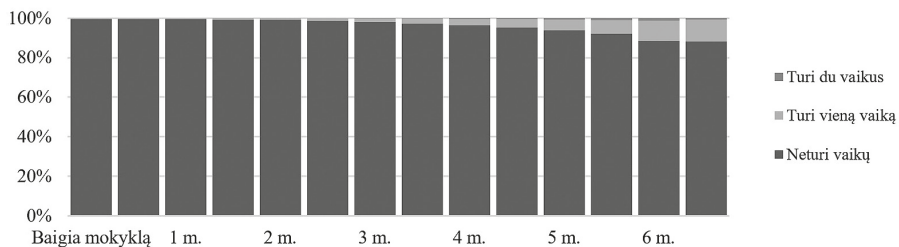
Paveikslas A1

Jaunuolių gyvenamojo būsto statusų proporcijos kaita nagrinėtame periode

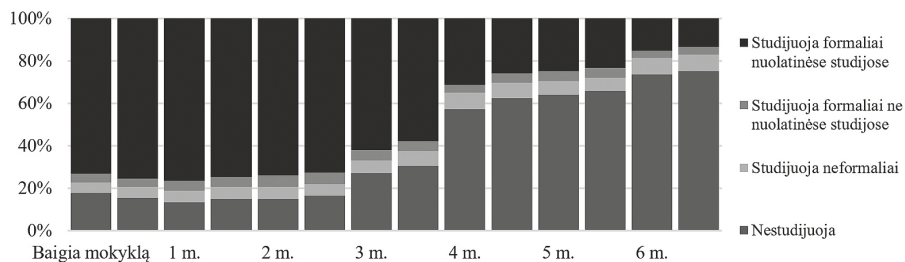
Paveikslas A2

Jaunuolių partnerio statusų proporcijos kaita nagrinėtame periode

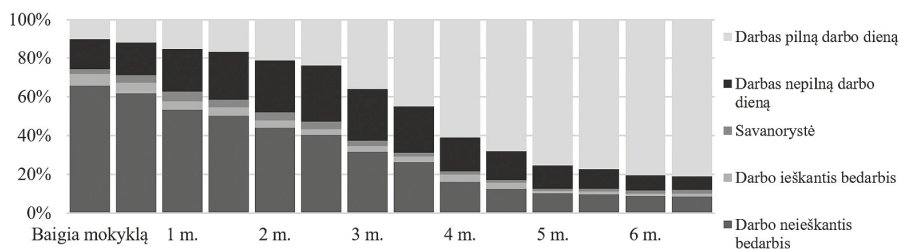
Paveikslas A3

Jaunuolių tėvystės/motinytės statusų proporcijos kaita nagrinėtame periode

Paveikslas A4

Jaunuolių edukacinių statusų proporcijos kaita nagrinėtame periode

Paveikslas A5

Jaunuolių darbinių statusų proporcijos kaita nagrinėtame periode

Priedas B. Latentinių klasių analizės (LCA) rezultatai sudarant šeimų iš kurių jaunuoliai yra kilę socio-ekonominio statuso grupes

Lentelė B1

LCA analizės nagrinėjant socio-ekonominį statusą rezultatai: skirtingą klasių skaičių turinčių modelių tinkamumo ir klasifikacijos kokybės rodikliai

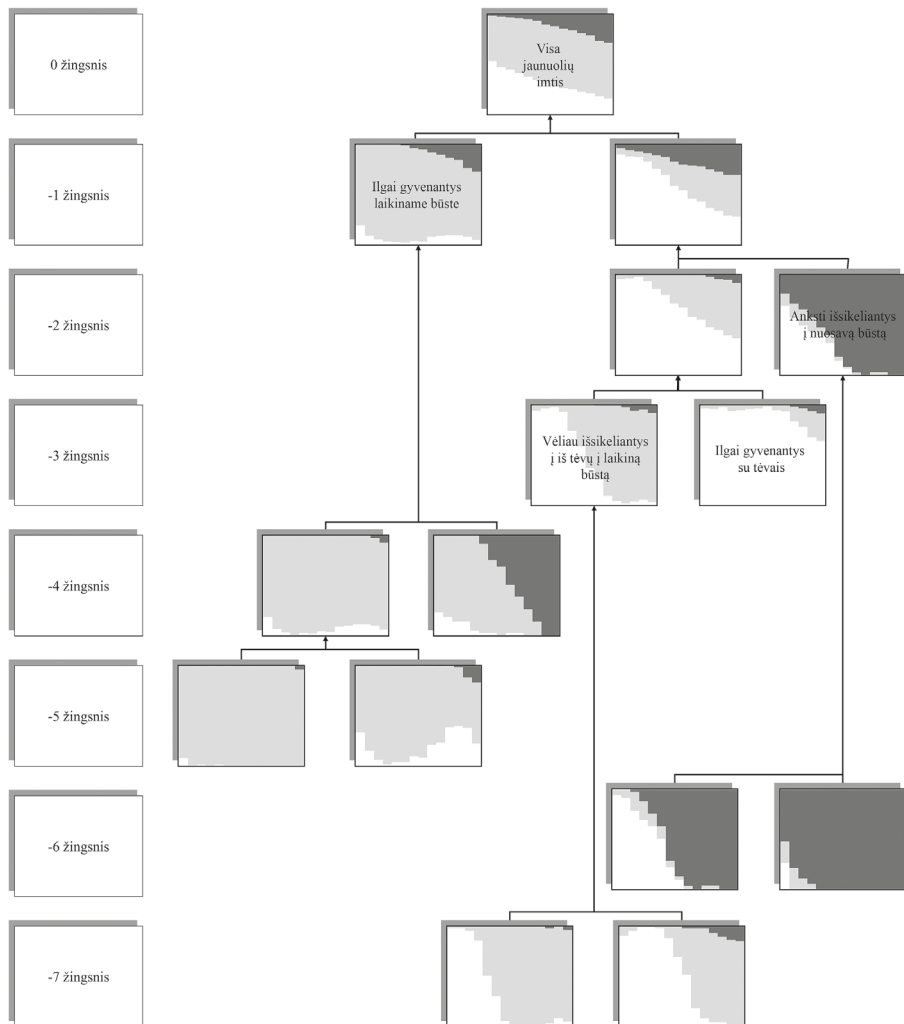
<i>Modelio tinkamumo rodikliai</i>	<i>Latentinių klasių skaičius</i>			
	1	2	3	4
Log-likelihood	-1433,07	-1350,19	-1326,6	-1317,24
AIC	2882,13	2734,38	2705,20	2704,48
<i>Pokytis</i>		147,75	29,18	0,72
Koreguotas BIC	2890,28	2751,70	2731,68	2740,12
<i>Pokytis</i>		138,59	20,01	-8,44
Mažiausia vidutinė tikimybė		0,87	0,86	0,84
Entropijos indekso vertė		0,68	0,82	0,85
Mažiausios klasės proporcija		48%	22%	5%
LMR-LRT testo reikšmė		162,83	46,90	18,393
<i>p</i>		<0,001	0,786	0,967

Lentelė B2

LCA analizės nagrinėjant socio-ekonominį statusą rezultatai: tikimybė turėti vieną iš darbinių ir išsilavinimo statusų priklausant tam tikrai latentiniai klasei atspindinčiai socio-ekonominį statusą

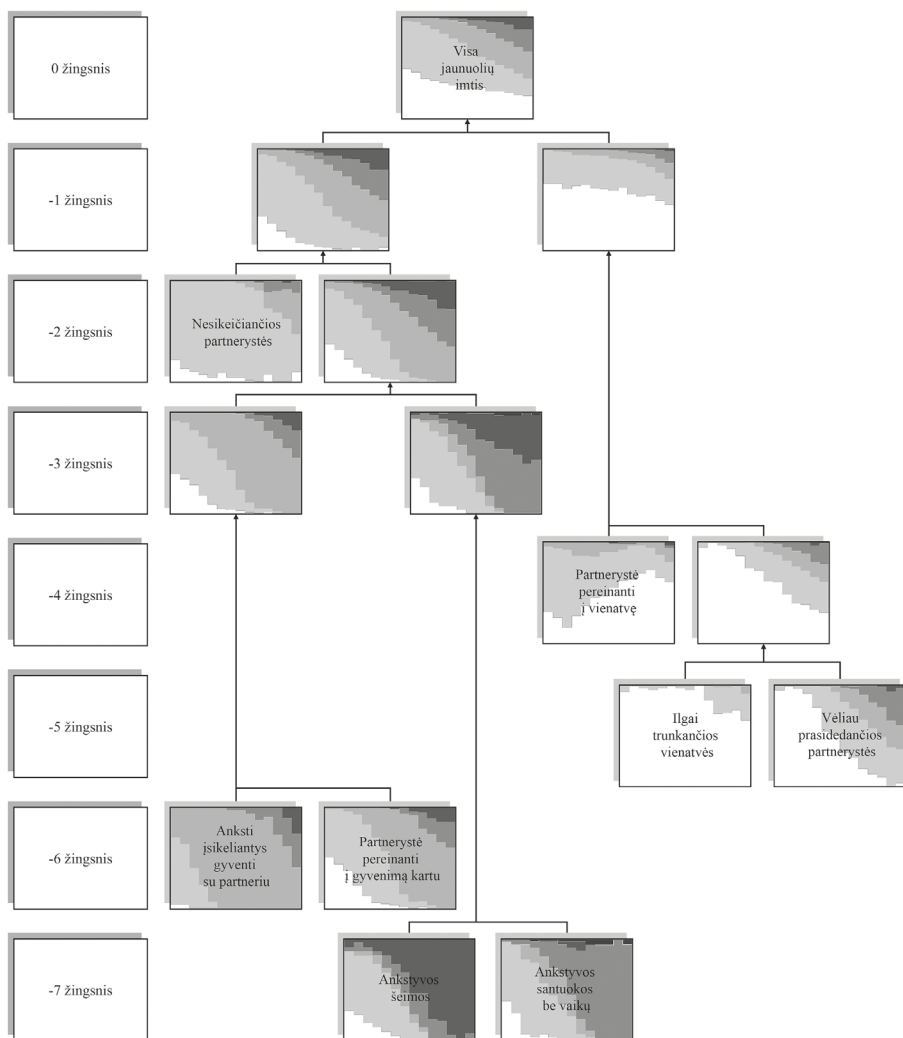
Tėvų darbiniai ir išsilavinimo statusai		Latentiniai statusai žymintys socio-ekonominį statusą				
		Dviejų klasių sprendimas		Trijų klasių sprendimas		
		Aukštesnė	Žemesnė	Žema	Aukšta	Vidutinė
		Tikimybė turėti stebimą statusą				
Motinos darbinis statusas	Dirba nuolatinį darbą	0,868	0,816	0,842	0,894	0,811
	Dirba laikinus darbus	0,028	0,108	0,081	0,000	0,104
	Nedirba	0,103	0,075	0,077	0,106	0,085
Tėvo darbinis statusas	Dirba nuolatinį darbą	0,900	0,816	0,761	0,945	0,848
	Dirba laikinus darbus	0,048	0,140	0,181	0,039	0,087
	Nedirba	0,051	0,043	0,058	0,016	0,065
Motinos išsilavinimas	Vidurinis arba žemesnis	0,021	0,405	0,634	0,000	0,150
	Aukštesnysis	0,248	0,471	0,280	0,137	0,528
	Universitetinis aukštasis	0,730	0,123	0,086	0,863	0,322
Tėvo išsilavinimas	Vidurinis arba žemesnis	0,000	0,475	1,000	0,041	0,000
	Aukštesnysis	0,299	0,525	0,000	0,000	0,864
	Universitetinis aukštasis	0,701	0,000	0,000	0,959	0,136

Priedas C. Dendrogramos sudarytos nagrinėjant socialinės brandos takus, Ward hierarchinės klasterizacijos

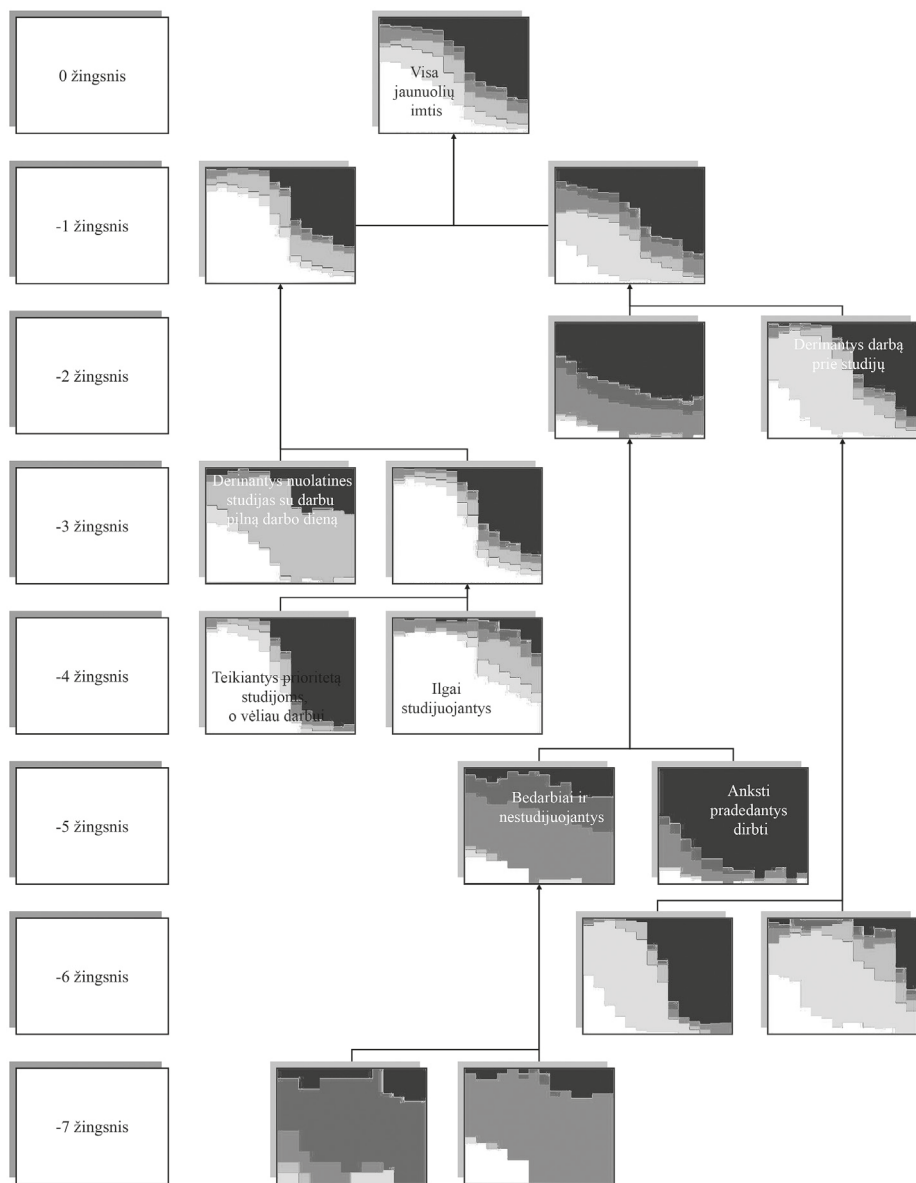
Paveikslas C1

Dendrograma, sudaryta taikant Ward hierarchinį klasterizavimą, rodanti būsto statusų kaitos klasterių apjungimo eigą. Paveikslėlyje yra taip pat matomi ir klasterių skirtumai, remiantis jaunuolių priklausančių vienam ar kitam klasteriui, gyvenamojo būsto statusų proporcijos kaita po mokyklos pabaigimo

Paveikslas C2

Dendrograma, sudaryta taikant Ward hierarchinį klasterizavimą, rodanti partnerio-šeimės statusų kaitos klasterių apjungimo eigą. Paveikslėlyje yra taip pat matomi ir klasterių skirtumai, remiantis jaunuolių priklausančių vienam ar kitam klasteriui, partnerio-šeimės statusų proporcijos kaita po mokyklos pabaigimo

Paveikslas C3

Dendrograma, sudaryta taikant Ward hierarchinį klasterizavimą, rodanti mokslo-darbo statusų kaitos klasterių apjungimo eigą. Paveikslėlyje yra taip pat matomi ir klasterių skirtumai, remiantis jaunuolių priklausančių vienam ar kitam klasteriui, mokslo-darbo statusų proporcijos kaita po mokyklos pabaigimo

Priedas D. Lyties ir šeimų socio-ekonominio statuso proporcijų skirtumai, jaunuolių priklausančių skirtingiems socialinės brandos takams, grupėse

Lentelė D1

Lyties ir šeimų socio-ekonominio statuso proporcijų skirtumai, jaunuolių priklausančių skirtingiems socialinės brandos takams gyvenamojo būsto srityje, grupėse

<i>Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje</i>		<i>Lytis</i>		<i>Šeimos socio-ekonominis statusas</i>	
		Vyras	Moteris	Žemesnis	Aukštesnis
Ilgai gyvenantys tėvų namuose	<i>n</i>	57	38	46	49
	%	60,00%	40,00%	48,40%	51,60%
	<i>z</i>	2,0	-2,0	-0,6	0,6
Vėliau išsikeliantys į laikiną būstą	<i>n</i>	48	41	51	38
	%	53,90%	46,10%	57,30%	42,70%
	<i>z</i>	0,7	-0,7	1,2	-1,2
Ilgai gyvenantys laikiname būste	<i>n</i>	115	129	132	112
	%	47,10%	52,90%	54,10%	45,90%
	<i>z</i>	-1,6	1,6	1,2	-1,2
Anksti išsikeliantys į nuosavą būstą	<i>n</i>	28	33	22	39
	%	45,90%	54,10%	36,10%	63,90%
	<i>z</i>	-0,8	0,8	-2,5	2,5
<i>Viso</i>	<i>n</i>	248	241	251	238
	%	50,70%	49,30%	51,30%	48,70%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	<i>Pearson'o χ^2</i>	5,465		8,031	
	<i>df</i>	3		3	
	<i>p</i>	0,141		0,045	
	<i>Cramer'io V</i>	0,106		0,128	

Lentelė D2

Lyties ir šeimų socio-ekonominio statuso proporcijų skirtumai, jaunuolių priklausančių skirtingiems socialinės brandos takams šeimos kūrimo srityje, grupėse

Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje		Lytis		Šeimos socio-ekonominis statusas	
		Vyras	Moteris	Žemesnis	Aukštesnis
Ilgai neturintys partnerio	<i>n</i>	46	28	40	34
	%	62,20%	37,80%	54,10%	45,90%
	<i>z</i>	2,1	-2,1	0,5	-0,5
Nutrūkstantys santykiai	<i>n</i>	28	27	25	30
	%	50,90%	49,10%	45,50%	54,50%
	<i>z</i>	0,0	0,0	-0,9	0,9
Vėliau užmezgantys santykius	<i>n</i>	31	28	24	35
	%	52,50%	47,50%	40,70%	59,30%
	<i>z</i>	0,3	-0,3	-1,7	1,7
Nesikeičiantys santykiai	<i>n</i>	60	44	54	50
	%	57,70%	42,30%	51,90%	48,10%
	<i>z</i>	1,6	-1,6	0,1	-0,1
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu	<i>n</i>	32	29	30	31
	%	52,50%	47,50%	49,20%	50,80%
	<i>z</i>	0,3	-0,3	-0,4	0,4
Anksti apsigyvenantys kartu	<i>n</i>	26	33	34	25
	%	44,10%	55,90%	57,60%	42,40%
	<i>z</i>	-1,1	1,1	1,0	-1,0
Ankstyva santuoka be vaikų	<i>n</i>	21	26	22	25
	%	44,70%	55,30%	46,80%	53,20%
	<i>z</i>	-0,9	0,9	-0,7	0,7
Ankstyva šeima	<i>n</i>	4	26	22	8
	%	13,30%	86,70%	73,30%	26,70%
	<i>z</i>	-4,2	4,2	2,5	-2,5
Viso	<i>n</i>	248	241	251	238
	%	50,70%	49,30%	51,30%	48,70%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	<i>Pearson'o</i> χ^2	24,559		10,922	
	<i>df</i>	7		7	
	<i>p</i>	0,001		0,142	
	<i>Cramer'io V</i>	0,224		0,149	

Lentelė D3

Lyties ir šeimų socio-ekonominio statuso proporcijų skirtumai, jaunuolių priklausančių skirtingiems socialinės brandos takams mokslo-darbo srityje, grupėse

Socialinės brandos takai mokslo-darbo srityje		Lytis		Šeimos socio-ekonominis statusas	
		Vyras	Moteris	Žemesnis	Aukštesnis
Ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys	<i>n</i>	16	12	22	6
	%	57,10%	42,90%	78,60%	21,40%
	<i>z</i>	0,7	-0,7	3,0	-3,0
Ilgai studijuojantys	<i>n</i>	20	36	29	27
	%	35,70%	64,30%	51,80%	48,20%
	<i>z</i>	-2,4	2,4	0,1	-0,1
Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui	<i>n</i>	58	79	74	63
	%	42,30%	57,70%	54,00%	46,00%
	<i>z</i>	-2,3	2,3	0,7	-0,7
Anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną	<i>n</i>	64	58	54	68
	%	52,50%	47,50%	44,30%	55,70%
	<i>z</i>	0,4	-0,4	-1,8	1,8
Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną	<i>n</i>	43	29	33	39
	%	59,70%	40,30%	45,80%	54,20%
	<i>z</i>	1,7	-1,7	-1,0	1,0
Anksti pradedantys dirbti	<i>n</i>	47	27	39	35
	%	63,50%	36,50%	52,70%	47,30%
	<i>z</i>	2,4	-2,4	0,3	-0,3
Viso	<i>n</i>	248	241	251	238
	%	50,70%	49,30%	51,30%	48,70%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	Pearsono χ^2	16,688		12,083	
	<i>df</i>	5		5	
	<i>p</i>	0,005		0,034	
	Cramer'io <i>V</i>	0,185		0,157	

Lentelė D4

Lyties ir šeimų socio-ekonominio statuso proporcijų skirtumai, jaunuolių priklausančių skirtingiems holistiniams socialinės brandos takams, grupėse

Socialinės brandos takai mokslo-darbo srityje		Lytis		Šeimos socio-ekonominis statusas	
		Vyras	Moteris	Žemesnis	Aukštesnis
Orientuoti į studijas (n = 51)	<i>n</i>	55	36	42	49
	%	60,40%	39,60%	46,20%	53,80%
	<i>z</i>	2,1	-2,1	-1,1	1,1
Vėluojanti socialinės brandos (n = 91)	<i>n</i>	22	29	27	24
	%	43,10%	56,90%	52,90%	47,10%
	<i>z</i>	-1,1	1,1	0,2	-0,2
Orientuoti į darbinę veiklą (n = 74)	<i>n</i>	35	39	31	43
	%	47,30%	52,70%	41,90%	58,10%
	<i>z</i>	-0,6	0,6	-1,8	1,8
Orientuoti į santuoką be vaikų (n = 95)	<i>n</i>	53	42	52	43
	%	55,80%	44,20%	54,70%	45,30%
	<i>z</i>	1,1	-1,1	0,7	-0,7
Tradicinės eigos (n = 134)	<i>n</i>	74	60	71	63
	%	55,20%	44,80%	53,00%	47,00%
	<i>z</i>	1,2	-1,2	0,5	-0,5
Ankstyvos socialinės brandos (n = 44)	<i>n</i>	9	35	28	16
	%	20,50%	79,50%	63,60%	36,40%
	<i>z</i>	-4,2	4,2	1,7	-1,7
Viso	<i>n</i>	248	241	251	238
	%	50,70%	49,30%	51,30%	48,70%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	Pearsono χ^2	23,149		6,923	
	<i>df</i>	5		5	
	<i>p</i>	<0,001		0,226	
	Cramer'io <i>V</i>	0,218		0,119	

Priedas E. Socialinės brandos takų išskirtų gyvenamojo būsto, šeimos kūrimo ir mokslo-darbo srityse, persidengimas

Lentelė E1

Socialinės brandos takų išskirtų gyvenamojo būsto srityje persidengimas su išskirtais šeimos kūrimo srityje

<i>Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje</i>		<i>Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje</i>			
		Ilgai gyvenantys tėvų namuose	Išsikeliantys iš tėvų į laikiną būstą	Ilgai gyvenantys laikiname būste	Anksti išsikeliantys į nuosavą būstą
Ilgai neturintys partnerio	<i>n</i>	26	7	35	6
	%	35,10%	9,50%	47,30%	8,10%
	<i>z</i>	3,7	-2,1	-0,5	-1,2
Nutrūkstantys santykiai	<i>n</i>	20	10	24	1
	%	36,40%	18,20%	43,60%	1,80%
	<i>z</i>	3,4	0,0	-1,0	-2,5
Vėliau užmezgantis santykius	<i>n</i>	13	9	34	3
	%	22,00%	15,30%	57,60%	5,10%
	<i>z</i>	0,5	-0,6	1,3	-1,8
Nesikeičiantys santykiai	<i>n</i>	27	16	47	14
	%	26,00%	15,40%	45,20%	13,50%
	<i>z</i>	1,9	-0,8	-1,1	0,3
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu	<i>n</i>	1	21	32	7
	%	1,60%	34,40%	52,50%	11,50%
	<i>z</i>	-3,8	3,5	0,4	-0,3
Anksti apsigyvenantys kartu	<i>n</i>	3	6	41	9
	%	5,10%	10,20%	69,50%	15,30%
	<i>z</i>	-3,0	-1,7	3,2	0,7
Ankstyva santuoka be vaikų	<i>n</i>	3	16	17	11
	%	6,40%	34,00%	36,20%	23,40%
	<i>z</i>	-2,4	3,0	-2,0	2,4
Ankstyva šeima	<i>n</i>	2	4	14	10
	%	6,70%	13,30%	46,70%	33,30%
	<i>z</i>	-1,8	-0,7	-0,4	3,6
Viso	<i>n</i>	95	89	244	61
	%	19,40%	18,20%	49,90%	12,50%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	<i>Pearsono</i> χ^2	96,789			
	<i>df</i>	21			
	<i>p</i>	<0,001			
	<i>Cramer</i> 'io <i>V</i>	0,257			

Lentelė E2

Socialinės brandos takų išskirtų gyvenamojo būsto srityje persidengimas su išskirtais mokslo-darbo srityje

<i>Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje</i>					
<i>Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje</i>		Ilgai gyvenantys tėvų namuose	Išsikeliantys iš tėvų į laikiną būstą	Ilgai gyvenantys laikiname būste	Anksti išsikeliantys į nuosavą būstą
Ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys	<i>n</i>	7	7	10	4
	%	25,00%	25,00%	35,70%	14,30%
	<i>z</i>	0,8	1,0	-1,5	0,3
Ilgai studijuojantys	<i>n</i>	15	3	32	6
	%	26,80%	5,40%	57,10%	10,70%
	<i>z</i>	1,5	-2,6	1,2	-0,4
Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui	<i>n</i>	28	24	72	13
	%	20,40%	17,50%	52,60%	9,50%
	<i>z</i>	0,4	-0,2	0,7	-1,2
Anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną	<i>n</i>	16	30	57	19
	%	13,10%	24,60%	46,70%	15,60%
	<i>z</i>	-2,0	2,1	-0,8	1,2
Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną	<i>n</i>	10	12	42	8
	%	13,90%	16,70%	58,30%	11,10%
	<i>z</i>	-1,3	-0,4	1,6	-0,4
Anksti pradedantys dirbti	<i>n</i>	19	13	31	11
	%	25,70%	17,60%	41,90%	14,90%
	<i>z</i>	1,5	-0,2	-1,5	0,7
Viso	<i>n</i>	95	89	244	61
	%	19,40%	18,20%	49,90%	12,50%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	<i>Pearsono</i>				
	χ^2	22,588			
	<i>df</i>	15			
	<i>p</i>	0,093			
	<i>Cramer'io V</i>	0,124			

Lentelė E3

Socialinės brandos takų išskirtų mokslo-darbo srityje persidengimas su išskirtais šeimos kūrimo srityje

Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje							
Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje		Ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys	Ilgai studijaujantys	Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui	Anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną	Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną	Anksti pradedantys dirbti
Ilgai neturintys partnerio	<i>n</i>	4	13	18	13	16	10
	%	5,40%	17,60%	24,30%	17,60%	21,60%	13,50%
	<i>z</i>	-0,1	1,8	-0,8	-1,6	1,8	-0,4
Nutrūkstantys santykiai	<i>n</i>	1	7	19	11	9	8
	%	1,80%	12,70%	34,50%	20,00%	16,40%	14,50%
	<i>z</i>	-1,3	0,3	1,1	-0,9	0,4	-0,1
Vėliau užmezgantys santykius	<i>n</i>	1	8	24	9	9	8
	%	1,70%	13,60%	40,70%	15,30%	15,30%	13,60%
	<i>z</i>	-1,4	0,5	2,3	-1,8	0,1	-0,4
Nesikeičiantys santykiai	<i>n</i>	8	13	29	22	21	11
	%	7,70%	12,50%	27,90%	21,20%	20,20%	10,60%
	<i>z</i>	1,0	0,4	0,0	-1,0	1,8	-1,5
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu	<i>n</i>	5	5	14	23	6	8
	%	8,20%	8,20%	23,00%	37,70%	9,80%	13,10%
	<i>z</i>	0,9	-0,9	-0,9	2,5	-1,2	-0,5
Anksti apsigyvenantys kartu	<i>n</i>	2	4	11	19	8	15
	%	3,40%	6,80%	18,60%	32,20%	13,60%	25,40%
	<i>z</i>	-0,8	-1,2	-1,7	1,4	-0,3	2,4
Ankstyva santuoka be vaikų	<i>n</i>	2	4	15	15	3	8
	%	4,30%	8,50%	31,90%	31,90%	6,40%	17,00%
	<i>z</i>	-0,5	-0,7	0,6	1,2	-1,7	0,4
Ankstyva šeima	<i>n</i>	5	2	7	10	0	6
	%	16,70%	6,70%	23,30%	33,30%	0,00%	20,00%
	<i>z</i>	2,7	-0,8	-0,6	1,1	-2,3	0,8
Viso	<i>n</i>	28	56	137	122	72	74
	%	5,70%	11,50%	28,00%	24,90%	14,70%	15,10%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	Pearsono χ^2				55,253		
	<i>df</i>				35		
	<i>p</i>				0,016		
	Cramer'io <i>V</i>				0,150		

Priedas F. Holistinių socialinės brandos takų persidengimas su išskirtais gyvenamojo būsto, šeimos kūrimo ir mokslo-darbo srityse

Lentelė F1

Holistinių socialinės brandos takų persidengimas su išskirtais gyvenamojo būsto srityse

<i>Socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje</i>		<i>Holistiniai socialinės brandos takai</i>					
		Vėluo- jan- čios socialinės brandos	Orien- tuoti į studijas	Orientuoti į darbinę veiklą	Orientuoti į santuoką be vaikų	Tradici- nės eigos	Ankstyvos socialinės brandos
Ilgai gyvenantys tėvų namuose	<i>n</i>	88	0	2	3	0	2
	<i>%</i>	92,60%	0,00%	2,10%	3,20%	0,00%	2,10%
	<i>z</i>	20,7	-3,7	-3,9	-4,5	-6,7	-2,6
Vėliau išsikeliantys į laikiną būstą	<i>n</i>	3	2	8	71	4	1
	<i>%</i>	3,40%	2,20%	9,00%	79,80%	4,50%	1,10%
	<i>z</i>	-4,1	-2,8	-1,8	15,9	-5,4	-2,9
Ilgai gyvenantys laikiname būste	<i>n</i>	0	46	47	3	120	28
	<i>%</i>	0,00%	18,90%	19,30%	1,20%	49,20%	11,50%
	<i>z</i>	-10,6	6,1	2,5	-10,2	10,8	1,9
Anksti išsikeliantys į nuosavą būstą	<i>n</i>	0	3	17	18	10	13
	<i>%</i>	0,00%	4,90%	27,90%	29,50%	16,40%	21,30%
	<i>z</i>	-4,0	-1,5	3,0	2,1	-2,1	3,6
<i>Viso</i>	<i>n</i>	91	51	74	95	134	44
	<i>%</i>	18,60%	10,40%	15,10%	19,40%	27,40%	9,00%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	<i>Pearson'o</i> χ^2 <i>df</i> <i>p</i> <i>Cramer'io</i> <i>V</i>				739,401 15 <0,001 0,710		

Lentelė F2
Holistinių socialinės brandos takų persidengimas su išskirtais gyvenamojo būsto srityse

<i>Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje</i>		<i>Holistiniai socialinės brandos takai</i>					
		Vėluojan- čios socialinės brandos	Orientuoti į studijas	Orientuoti į darbinę veiklą	Orientuoti į santuoką be vaikų	Tradicinės eigos	Ankstyvos socialinės brandos
Ilgai neturintys partnerio	<i>n</i>	27	10	11	7	19	0
	%	36,50%	13,50%	14,90%	9,50%	25,70%	0,00%
	<i>z</i>	4,3	0,9	-0,1	-2,4	-0,4	-2,9
Nutrūkstantys santykiai	<i>n</i>	20	6	3	10	16	0
	%	36,40%	10,90%	5,50%	18,20%	29,10%	0,00%
	<i>z</i>	3,6	0,1	-2,1	-0,2	0,3	-2,5
Vėliau užmezgantys santykius	<i>n</i>	12	10	8	8	21	0
	%	20,30%	16,90%	13,60%	13,60%	35,60%	0,00%
	<i>z</i>	0,4	1,7	-0,4	-1,2	1,5	-2,6
Nesikeičiantys santykiai	<i>n</i>	29	13	13	14	32	3
	%	27,90%	12,50%	12,50%	13,50%	30,80%	2,90%
	<i>z</i>	2,7	0,8	-0,8	-1,7	0,9	-2,5
Partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu	<i>n</i>	1	4	5	22	27	2
	%	1,60%	6,60%	8,20%	36,10%	44,30%	3,30%
	<i>z</i>	-3,6	-1,1	-1,6	3,5	3,2	-1,7
Anksti apsigyvenantys kartu	<i>n</i>	0	4	32	4	15	4
	%	0,00%	6,80%	54,20%	6,80%	25,40%	6,80%
	<i>z</i>	-3,9	-1,0	8,9	-2,6	-0,4	-0,6
Ankstyva santuoka be vaikų	<i>n</i>	1	3	2	20	4	17
	%	2,10%	6,40%	4,30%	42,60%	8,50%	36,20%
	<i>z</i>	-3,1	-1,0	-2,2	4,2	-3,1	6,8
Ankstyva šeima	<i>n</i>	1	1	0	10	0	18
	%	3,30%	3,30%	0,00%	33,30%	0,00%	60,00%
	<i>z</i>	-2,2	-1,3	-2,4	2,0	-3,5	10,1
Viso	<i>n</i>	91	51	74	95	134	44
	%	18,60%	10,40%	15,10%	19,40%	27,40%	9,00%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai	Pearsono χ^2				347,148		
	<i>df</i>				35		
	<i>p</i>				<0,001		
	Cramer'io <i>V</i>				0,377		

Lentelė F3

Holistinių socialinės brandos takų persidengimas su išskirtais gyvenamojo būsto srityse

<i>Socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje</i>		<i>Holistiniai socialinės brandos takai</i>					
		Vėluojančios socialinės brandos	Orientuoti į studijas	Orientuoti į darbinę veiklą	Orientuoti į santuoką bei vaikų	Tradicinės eigos	Ankstyvos socialinės brandos
Ilgai nedirbantis ir nestudijuojantis	<i>n</i>	6	5	1	8	4	4
	%	21,40%	17,90%	3,60%	28,60%	14,30%	14,30%
	<i>z</i>	0,4	1,3	-1,8	1,3	-1,6	1,0
Ilgai studijuojantis	<i>n</i>	15	28	0	4	8	1
	%	26,80%	50,00%	0,00%	7,10%	14,30%	1,80%
	<i>z</i>	1,7	10,3	-3,4	-2,5	-2,3	-2,0
Teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui	<i>n</i>	27	7	2	27	56	18
	%	19,70%	5,10%	1,50%	19,70%	40,90%	13,10%
	<i>z</i>	0,4	-2,4	-5,3	0,1	4,2	2,0
Anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną	<i>n</i>	18	9	21	29	31	14
	%	14,80%	7,40%	17,20%	23,80%	25,40%	11,50%
	<i>z</i>	-1,3	-1,3	0,7	1,4	-0,6	1,1
Derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną	<i>n</i>	10	0	18	11	32	1
	%	13,90%	0,00%	25,00%	15,30%	44,40%	1,40%
	<i>z</i>	-1,1	-3,1	2,5	-1,0	3,5	-2,4
Anksti pradedantys dirbti	<i>n</i>	15	2	32	16	3	6
	%	20,30%	2,70%	43,20%	21,60%	4,10%	8,10%
	<i>z</i>	0,4	-2,4	7,3	0,5	-4,9	-0,3
Viso	<i>n</i>	91	51	74	95	134	44
	%	18,60%	10,40%	15,10%	19,40%	27,40%	9,00%
Požymių nepriklausomybės testo rezultatai		Pearsono χ^2			234,464		
		<i>df</i>			25		
		<i>p</i>			<0,001		
		Cramer'io <i>V</i>			0,310		

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Rimantas Vosylis

PSICHOLOGINIAI TAPSMO SUAUGUSIUOJU
ASPEKTAI SKIRTINGA SOCIALINĖS BRANDOS
EIGA PASIŽYMINČIŲ JAUNUOLIŲ GRUPĖSE

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, psichologija (06 S)

Vilnius, 2017

Daktaro disertacija rengta 2011–2016 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui, Mykolo Romerio universitetui ir Kordobos universitetui (Ispanija) Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. Saulė Raižienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S)

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto ir Kordobos universiteto (Ispanija) psichologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

prof. dr. Auksė Endriulaitienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06S).

Nariai:

doc. dr. Daiva Daukantaitė (Lundo universitetas, Švedijos Karalystė, socialiniai mokslai, psichologija – 06S);

doc. dr. Antanas Kairys (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06S);

prof. dr. Sarmitė Mikulionienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S);

doc. dr. Laura Šeibokaitė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06S).

Daktaro disertacija bus ginama viešame psichologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2017 m. gegužės 5 d. 12 val. (Mykolo Romerio universitete, I-414 aud.).

Adresas: Ateities g. 20, LT- 08303, Vilnius, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2017 m. balandžio 5 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos Martyno Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje bei Kordobos universiteto (Ispanija), Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

PSICHOLOGINIAI TAPSMO SUAUGUSIUOJU ASPEKTAI SKIRTINGA SOCIALINĖS BRANDOS EIGA PASIŽYMINČIŲ JAUNUOLIŲ GRUPĖSE

Amžiaus tarpsnis, prasidedantis maždaug pabaigus vidurinę mokyklą ir pasibaigiantis apie 30-uosius gyvenimo metus, yra siejamas su asmens tapsmu suaugusiuoju (Andrew, Eggerling-Boeck, Sandefur, & Smith, 2006; Arnett, 2000, 2004; Billari & Liefbroer, 2010; Côté, 2000; Hendry & Kloep, 2011; Liefbroer & Toulemon, 2010; Osgood, Ruth, Eccles, Jacobs, & Barber, 2005; Robette, 2010; Schoon, Chen, Kneale, & Jager, 2012; Shanahan, Porfeli, & Mortimer, 2005). Šiame tarpsnyje žmogus priima daugelį gyvenimo sprendimų, susijusių su darbinės karjeros ir savarankiško gyvenimo pradžia bei šeimos kūrimu, po kurių įgyja naujus socialinius suaugusiojo vaidmenis (Eliason, Mortimer, & Vuolo, 2015; Maggs, Jager, Patrick, & Schulenberg, 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro, Kiuru, Nurmi, & Eerola, 2011; Schoon et al., 2012). Manoma, kad pradėdamas darbinę karjerą, išsiskeldamas iš tėvų namų asmuo tampa savarankiškas ir produktyvus, o susituokdamas ir susilaukdamas pirmojo vaiko – reproduktyvus, t. y. visavertis, visuomenės narys (Hogan, 1987), arba kitaip – socialiai brandus. Daugelyje ši amžiaus tarpsnį nagrinėjančių tyrimų socialinės brandos įvykiai yra laikomi tapsmo suaugusiuoju ženklais (Eliason et al., 2015; Kraniusienė, 2011b; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shanahan, 2000; Shanahan et al., 2005). Proceso, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, eiga, šiame darbe, siekiant jį atskirti nuo kitų tapsmo suaugusiuoju aspektų, yra vadinamas *socialine branda*.

Pastarųjų kelių dešimtmečių tyrimai, nagrinėjantys socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimo laiko ypatumus, rodo, kad šis procesas per pastaruosius 50–60 metų daugelyje Vakarų šalių stipriai pasikeitė (pvz., Billari & Liefbroer, 2010; Corijn & Klijzing, 2001; Fussell & Fursstenberg Jr., 2005). Palyginti su ankstesniais istoriniais periodais arba mažiau ekonomiškai išsivysčiusiomis šalimis, Vakarų šalių jaunimo socialinė branda tapo mažiau reguliari, labiau individualizuota (Brückner & Mayer, 2005), apibendrintai apibūdinama kaip vėlyva, išsitęsusi laike, kompleksiška (Billari & Liefbroer, 2010) ir diversifikuota, t. y. sudaryta iš tam tikram sociokultūriniam kontekstui savito socialinės brandos takų (trajektorijų) rinkinio (Eliason et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Šie pokyčiai skatina tolesnius tyrimus, nagrinėjančius ir aiškinančius modernios socialinės brandos tendencijas, sociokultūrinius skirtumus, sociokultūriniam kontekstui būdingus socialinės brandos takus ir šios įvairovės priežastis bei pasekmes.

Proceso, kurio metu yra įgyjami socialiniai suaugusiojo vaidmenys, pokyčiai kelia daug diskusijų žmogaus psichosocialinę raidą tyrinėjantiems mokslininkams (Arnett, 2004; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2000; Crocetti, 2016; Hendry & Kloep, 2011; Schulenberg & Zarrett, 2006; Shanahan et al., 2005). Socialinės brandos tyrimai yra aktualiūs todėl, kad įvykiai, po kurių įgyjami suaugusiojo vaidmenys, yra gana glaudžiai teoriškai susiję su šiame tarpsnyje vykstančia žmogaus psichosocialine raida ir kylančiais iššūkiais, t. y.

klasikinėse psichosocialinės raidos teorijose apibūdintomis raidos užduotimis (pvz., Erikson, 1963; Havighurst, 1966). Remiantis šiomis, socialinės brandos įvykius galima laikyti jaunuolio raidos užduočių įveikimo ženklais. Pagal raidos užduočių įveikimą vertinama, ar asmens raida vyksta sėkmingai (Masten, 2006; McCormick, I-Chun Kuo, & Masten, 2011). Tai leidžia daryti prielaidą, kad socialinės brandos įvykių atidėliojimas atspindi pokyčius ir psichosocialinėje jaunuolių raidoje bei galbūt žymi didėjančius raidos sunkumus. Taip pat buvo suabejota, ar klasikinėse teorijose pateikiamos raidos tarpsnių ribos ir šiems tarpsniams būdingos raidos užduotys yra tinkamos apibūdinti normatyvią dabartinių jaunuolių raidą ir tapsmo suaugusiuoju procesą (pvz., Arnett, 2000; Côté, 2000). Tai sudarė ir naujų teorinių požiūrių bei tyrimų nagrinėjančių normatyvią Vakarų jaunuolių raidą bei tapsmo suaugusiuoju procesą poreikį. *Besiformuojančio suaugusiojo* (angl. emerging adulthood) raidos tarpsnio teorija (Arnett, 2000, 2004, 2014) ir yra vienas iš naujų požiūrių į Vakarų jaunimo tapsmo suaugusiuoju procesą, paskatinęs daugelį tolesnių šio amžiaus tarpsnio tyrimų. Šioje teorijoje pritaikomos klasikinių raidos teorijų idėjos šiandieniniam Vakarų šalių kontekstui, akcentuojama kultūrinio konteksto svarba tapsmui suaugusiuoju, siūloma mažiau reikšmės teikti pereinamiesiems, vaidmenis keičiantiems įvykiams vertinant ar asmuo tapo suaugusiuoju, o šių įvykių atidėliojimas yra matomas kaip gana normatyvus ir pozityvus reiškinys (Arnett, 2000, 2004, 2014).

Nors *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija sulaukė daugelio tyrėjų pripažinimo, yra plačiai diskutuojama, kiek šioje teorijoje apibūdinamas ir interpretuojamas šiuolaikinio jaunimo tapsmas suaugusiuoju yra tikslus ir tinkamas (Arnett, 2016; Arnett & Tanner, 2011; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2014; Hendry & Kloep, 2007, 2010). Taip pat diskutuojama ar šis požiūris yra tinkamas įvairiems Vakarų šalių, ypač Europos kontekstams, kurie pasižymi dideliais tarpusavio kultūriniais skirtumais (Arnett, 2016). Tai kelia naujų klausimų bei skatina kontekstualizuotus tapsmo suaugusiuoju tyrimus. Šis darbas, didžiausią dėmesį skiriantis dabartiniam Lietuvos kontekstui, patenka į šių tyrimų lauką.

Šiame darbe nagrinėjami keli, vienas kitą papildantys, probleminiai klausimai, liečiantys Lietuvos jaunuolių socialinę brandą, psichologinius tapsmo suaugusiuoju aspektus, įvardintus *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje ir socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų ryšius Lietuvos sociokultūriniame kontekste. Pastarieji glaudiai aptariami toliau.

Lietuvos jaunuolių socialinė branda per pastaruosius dvidešimt metų įgijo daugelį požymių, būdingų Vakarų jaunuoliams. Socialinė branda tapo labiau individualizuota, taip pat – vėlyva, t. y. palyginti su ankstesniais istoriniais laikotarpiais, dauguma socialinės brandos įvykių įvyksta gerokai vėliau, – ir išsitususi, t. y. laiko trukmė nuo tada, kai įvyksta kuris nors pirmas iš socialinės brandos įvykių, iki tada, kai įvyksta paskutinis, yra prailgėjusi (Kraniauskienė, 2011b). Atsižvelgiant į tai galima manyti, kad Lietuvos jaunuolių socialinė branda tapo diversifikuota, t. y. pasižyminti didele stipriai besiskiriančių socialinės brandos takų įvairove. Kartu tai rodo, kad siekiant apibūdinti jaunuolių socialinę brandą nepakanka aprašyti tik bendrąsias jos tendencijas (pvz., vidutinį santuokos ar išsikėlimo iš tėvų namų amžių), kadangi bendrosios tendencijos menkai apibūdina socialinės brandos įvairovę ir paslepia didelius socialinės brandos skirtumus, t. y. egzistuojančias jaunuolių grupes, besiskiriančias socialinių suaugusiojo statusų kaita. Tyrimų, nagrinėjančių šią įvairovę, Lietuvoje atlikta nėra,

taigi kyla klausimas kokie pagrindiniai socialinės brandos takai, atspindintys savitą socialinės brandos statusų derinių kaitą, yra būdingi Lietuvos jaunuoliams. Kaip tik į šį klausimą, šiame darbe pirmiausiai ir siekiama atsakyti.

Stebint Vakarų šalių socialinės brandos pokyčius suabejota, kiek gyvenimo įvykiai, po kurių jaunuoliai įgyja socialinius suaugusiojo vaidmenis, tebėra reikšmingi ir tinkami apibūdinti bei vertinti šiuolaikinį tapsmą suaugusiuoju (Arnett, 1997; Arnett & Taber, 1994; Côté, 2000; Shanahan, 2000). Tai paskatino tyrimus, nagrinėjančius kaip skirtingų kultūrų jaunuoliai vertina svarbius tapsmo suaugusiuoju kriterijus. Daugelis šių tyrimų parodė, kad tapsmą savarankišku, atsakingu ir nepriklausomu asmeniu Vakarų šalių jaunuoliai laiko svarbiausiu suaugusiojo kriterijumi, o vaidmenis keičiančius įvykius, tokius kaip santuoka, laiko beveik nereikšmingais (Arnett, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Badger, Nelson, & Barry, 2006; Petrogiannis, 2011; Sirsch, Dreher, Mayr, & Willinger, 2009). Remiantis minėtais tyrimais buvo pasiūlyta tapsmo suaugusiuoju procesą sieti ne su vaidmenų pokyčiais, o su psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, t. y. tapsmu savarankišku, atsakingu ir nepriklausomu asmeniu (Arnett, 1994, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Arnett & Taber, 1994) formuojant savąjį tapatumą, emociškai atsiskiriant nuo tėvų bei ugdant gebėjimą elgtis atsakingai (Arnett, 1998). Tačiau šis siūlymas sukėlė daugelį diskusijų, ypač tarp tyrėjų, gyvenimo eigą nagrinėjančių remiantis *gyvenimo kelio* perspektyva (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). Argumentuojama, kad suaugusiojo kriterijų tyrimai pasižymi ribota metodologija, kuri neleidžia įvertinti, kiek (ir ar) socialiniai suaugusiojo vaidmenys yra reikšmingi asmens tapsmui suaugusiuoju (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). Taigi, klausimas ar socialinių suaugusiojo vaidmenų įgijimas yra svarbus tapsmui suaugusiuoju, tebėra atviras ir tai suformuoja naujų tyrimų, giliau nagrinėjančių vaidmenų kaitos reikšmę tapsmui suaugusiuoju, poreikį. Šis klausimas taip pat yra nagrinėjamas šiame darbe.

Vėlyva socialine branda ir suaugusiojo kriterijų tyrimais grindžiama ir *besiformuojančio suaugusiojo* teorija, kurioje į Vakarų šalims būdingą išsitususį tapsmo suaugusiuoju procesą siūloma žiūrėti kaip į normatyvų reiškinį (Arnett, 2000, 2004, 2014). Teorijoje teigiama, kad išsivysčiusiose Vakarų pasaulio šalyse žmonių gyvenimo eigoje susiformavo nauja raidos stadija, esanti tarp paauglystės ir jauno suaugusiojo gyvenimo tarpsnių, pasižyminti labai savitais bruožais, išskiriančiais šį laikotarpį iš kitų (Arnett, 2000, 2004, 2014). Teorijoje įvardijami šio tarpsnio bruožai, tokie kaip intensyvi savojo tapatumo paieška, nepastovumas, sutelktumas į save ar dviprasmiškas savęs kaip suaugusiojo jausmas, taip pat yra šiuolaikinio tapsmo suaugusiuoju proceso požymiai (Arnett, 2004, 2014). *Besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorija ir suaugusiojo kriterijų tyrimai, kuriais ši teorija grindžiama, susilaukė gana didelio tyrėjų pripažinimo, tačiau kartu ir daugelio autorių kritikos, kas suteikia pagrindą ir kitiems šio darbo klausimams.

Daug kam abejonų kelia tai, ar *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje šiuolaikinio jaunimo tapsmas suaugusiuoju apibūdinamas ir interpretuojamas tiksliai ir tinkamai (Bynner, 2005; Côté, 2014; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2010, 2011). Nors egzistuoja gausybė tyrimų, patvirtinančių įvairius teorijos teiginius (apžvalgai – Arnett &

Tanner, 2011a, 2011b), detalesnė daugelio jų analizė rodo, jog teorijoje pateikiamos raidos tarpsnio savybės yra būdingos ne visiems jaunuoliams. Pavyzdžiui, ne visiems šio amžiaus jaunuoliams yra būdingas ilgas tapatumo paieškos periodas (Kroger, Martinussen, & Marcia, 2010), ne visi jaučiasi „tik iš dalies suaugę“ (Arnett, 1997; Macek, Bejček, & Vaníčková, 2007; Nelson, 2009; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009; Wangqvist & Frisen, 2011) ir daugelis yra sėkmingai emociškai atsiskyrę nuo tėvų (Baik, 1998). Kokybinio pobūdžio tyrimai taip pat rodo, kad tapsmo suaugusiuoju procesas ir šio gyvenimo tarpsnio patirtys netgi tame pačiame sociokultūriniame kontekste gali būti daug įvairesnės ir kitokios, nei apibūdina *besiformuojančio suaugusiojo* teorija. Taip pat teigiama, kad galima išskirti dar bent kelis šio tarpsnio patirčių profilius (Hendry & Kloep, 2010). Taigi klausimas, ar visiems jaunuoliams yra būdingi besiformuojančio suaugusiojo bruožai ir ar egzistuoja tokių, kuriems šie bruožai yra nebūdingi arba būdingi tik kai kurie, yra atviras. Šis klausimas taip pat yra nagrinėjamas šiame darbe. Konkrečiau, siekiama atskleisti jaunuolių grupes (profilus), besiskiriančias besiformuojančio suaugusiojo tarpsnio raidos užduočių įveikimu ir šiam tarpsniui būdingais bruožais, arba kitaip – jaunuolių grupes, besiskiriančias psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais.

Abejones, kad besiformuojančio suaugusiojo tarpsnis nėra būdingas visiems Vakarų šalių jaunuoliams, skatina ir socialinės brandos tyrimai. Vakarų šalyse atliktuose tyrimuose, pastebėta, kad socialinių vaidmenų įgijimo eiga net ir tame pačiame kontekste gali pasižymėti didele įvairove ir tik kai kurie iš nustatomų socialinės brandos takų yra panašūs į *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje pateikiamą jaunuolio gyvenimo eigos paveikslą, t. y. ilgai studijuojantį, vėlai pradedantį darbinę karjerą ir ilgai šeimos nekuriantį jaunuolį (Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Kita vertus, socialinės brandos takus nagrinėjantys tyrimai subjektyvių šio periodo bruožų (psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų) dažniausiai nevertina arba vertina tik savęs kaip suaugusiojo jausmą (pvz., Eliason et al., 2015; Kraniauskienė, 2011b; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shananhan et al., 2005). Taigi, kyla klausimas, kiek *besiformuojančio suaugusiojo* teorijoje aprašyti psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai yra būdingi anksčiau ar vėliau socialinius suaugusiojo vaidmenis įgyjantiems jaunuoliams. Į šį klausimą atsakymo taip pat ieškoma ir šiame darbe: visų pirma siekiama atskleisti socialinės brandos takus, tada siekiama atskleisti jaunuolių grupes, besiskiriančias psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais, ir galiausiai siekiama įvertinti kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingi jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialiniams takams.

Pirmasis šio tyrimo tikslas yra atskleisti Lietuvos jaunuoliams būdingus socialinės brandos takus. Kadangi socialinė branda vyksta trijose gyvenimo srityse, nuosekliai yra keliami keli **tyrimo klausimai**: (1) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai gyvenamojo būsto srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (2) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai šeimos kūrimo srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (3) kokie pagrindiniai socialinės brandos takai mokslų-darbo srityje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? Kadangi socialinės brandos įvykiai trijose gyvenimo srityse dažnai persikloja, šiame tyrime socialinės brandos eiga nagrinėjama pasitelkus ir holistinį požiūrį. Holistine analize siekiama atsakyti į du papildomus **tyrimo klausimus**: (4) kokie pagrindiniai socialinės brandos statusų deriniai jaunystės laikotarpyje yra būdingi Lietuvos jaunuoliams? (5) kokie pagrindiniai socialinės

brandos takai, atspindintys savitą socialinės brandos statusų derinių kaitą, yra būdingi Lietuvos jaunuoliams?

Antrasis šio tyrimo tikslas yra atskleisti profilius, žyminčius psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus, išskirtus *besiformuojančio suaugusiojo* raidos tarpsnio teorijoje. Šiuo žingsniu siekiama atsakyti į kitą šio **tyrimo klausimą**, t. y. (6) *kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus apibūdinantys profiliai yra būdingi Lietuvos jaunuoliams?*

Trečias šio tyrimo tikslas yra įvertinti skirtingiems socialiniams takams priskirtų jaunuolių psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus. Šiuo žingsniu siekiama atsakyti į paskutinį tyrimo **klausimą**, t. y. (7) *kokie psichologinius tapsmo suaugusiuoju ypatumus žymintys profiliai yra būdingi jaunuoliams, priskirtiems skirtingiems socialiniams takams?*

1. Lietuvos jaunuolių branda yra diversifikuota, t.y. pasižymi didele stipriai besiskiriančių socialinės brandos takų įvairove:
 - Egzistuoja bent keturi socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link savarankiško gyvenimo greičiu: „ilgai gyvenantys tėvų namuose“, „vėliau išsikeliantys į laikiną būstą“, „ilgai gyvenantys laikiname būste“ ir „anksti išsikeliantys į nuosavą būstą“.
 - Egzistuoja bent aštuoni socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link šeimyninio gyvenimo greičiu: „ilgai neturintys partnerio“, „nutrūkstantys santykiai“, „vėliau užmezgantys santykius“, „nesikeičiantys santykiai“, „partnerystė, pereinanti į gyvenimą kartu“, „anksti apsigyvenantys kartu“, „ankstyva santuoka be vaikų“ ir „ankstyva šeima“.
 - Egzistuoja bent šeši socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link darbinio gyvenimo greičiu: „ilgai nedirbantys ir nestudijuojantys“, „ilgai studijuojantys“, „anksti pradedantys derinti darbą prie studijų ir vėliau dirbantys pilną darbo dieną“, „teikiantys prioritetą studijoms ir vėliau darbui“, „anksti pradedantys dirbti“ ir „derinantys studijas su darbu pilną darbo dieną“.
 - Egzistuoja šeši holistiniai socialinės brandos takai, besiskiriantys judėjimo link visapusiškos socialinės brandos greičiu: „vėluojančios socialinės brandos“, „orientuoti į studijas“, „orientuoti į darbinę veiklą“, „orientuoti į santuoką be vaikų“, „tradicinės eigos“ ir „ankstyvos socialinės brandos“.
2. Socialinės brandos pokyčiai gyvenamojo būsto, partnerio-šimos ir mokslo-darbo srityse yra tarpusavyje susiję. Pokyčiai vienoje srityje dažniausiai yra lydimi pokyčių kitose. Galima išskirti bent keturis socialinės brandos statusų derinius, būdingus Lietuvos jaunuoliams 18-25 m. amžiaus tarpsnyje:
 - „neturintis suaugusiojo vaidmenų“ (pasižymintis gyvenimu su tėvais, romantiškais santykiais be rimtesnių išpareigojimų ar šių santykių nebuvimu, studijavimu nederinant studijų su darbine veikla arba darbu nederinant jo su studijomis);
 - „studentas“ (pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, laikiname būste, romantiškais santykiais be rimtesnių išpareigojimų ar šių santykių nebuvimu, studijavimu visai nedirbant arba dirbant tik nepilną darbo dieną);
 - „pirmųjų žingsnių“ (pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, laikiname būste, dažnai turint partnerį arba gyvenant kartu su partneriu, darbine veikla, kai kuriais atvejais derinant studijas prie darbinės veiklos arba visai nestudijuojant);

- „esantis suaugusiojo vaidmenyje“, pasižymintis gyvenimu atskirai nuo tėvų, nuosavame būste, kartu su sutuoktiniu, susilaukus vaikų arba dar jų neturint ir dirbant pilnu etatu nestudijuojant.
3. Tapsmo suaugusiuoju procesas, vertinant psichologinius šio proceso aspektus, taip pat yra įvairus, t.y. 25 m. amžiaus jaunuolių grupėje galima išskirti bent tris pogrupius, besiskiriančius jaunystei būdingų raidos užduočių įveikimu ir besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožais:
- Vieną šių grupių galima apibūdinti kaip „vėlyvo paauglio“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi mažesniais tapatumo įsipareigojimais, gilumine tapatumo paieška ir labiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat silpnesne separacija-individuacija, mažesniu atsakingumu, didesniu nerimastingumu, silpnesniu savęs kaip suaugusiojo jausmu, vidutiniškai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei mažu pasitenkinimu gyvenimu.
 - Kitą grupę galima apibūdinti kaip „besiformuojančio suaugusiojo“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi stipriais tapatumo įsipareigojimais ir gilumine tapatumo paieška bei mažiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat stipria separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu, stipriai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei dideliu pasitenkinimu gyvenimu.
 - Paskutinę grupę galima apibūdinti kaip „jauno suaugusiojo“, kadangi šie jaunuoliai pasižymi stipriais tapatumo įsipareigojimais ir vidutiniška gilumine tapatumo paieška bei mažiau išreikštais tapatumo įsipareigojimų persvarstymais, taip pat stipria separacija-individuacija, dideliu atsakingumu, mažu nerimastingumu, stipriu savęs kaip suaugusiojo jausmu, silpnai išreikštu sutelktumu į save ir suvokiamomis galimybėmis keisti gyvenimą bei dideliu pasitenkinimu gyvenimu.
4. Egzistuoja paralelės tarp socialinių statusų kaitos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų. Tai rodo, kad socialinės brandos įvykių ir suaugusiojo vaidmenų įgijimo laikas yra sietinas ir su kitų šiam tarpsniui būdingų raidos užduočių įveikimu:
- „Vėlyvo paauglio“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos taip pat būtų galima apibūdinti kaip vėluojančios socialinės brandos: šie jaunuoliai pasižymi ilgu gyvenimu tėvų namuose, ilgai neturi partnerio arba turi partnerį, bet negyvena kartu.
 - „Besiformuojančio suaugusiojo“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip ištęstos socialinės brandos eigos, – jaunuoliams, pasižymintiems anksčiau įgyjamais vaidmenimis tam tikrose gyvenimo srityse, tačiau neskubantiems įsipareigoti šeimyniniam gyvenimui.
 - „Jauno suaugusiojo“ profilis yra labiau būdingas jaunuoliams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip ankstyvos socialinės brandos – pasižymintiems ankstyvu išsikėlimu į nuosavą ar laikiną būstą, anksti susituokiantiems ir susilaukiantiems vaikų.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Disertacinei temai paskelbtos mokslinės publikacijos

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R., Crocetti, E. (2017). Global versus domain-specific identity processes: Which domains are more relevant for emerging adults? *Emerging adulthood*, 1-6. Ankstyvo leidimo straipsnis.
2. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2016). Context-related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure. *European Journal of Psychological Assessment*, 1-8. Ankstyvo leidimo straipsnis.
3. **Vosylis, R.**, Kaniušonytė, G., Raižienė, S. (2016). What does it mean to be an adult? Perceptions of adulthood among Lithuanian emerging adults. In R. Žukauskienė (ed.), *Emerging Adulthood in a European Context* (pp. 54-79). Routledge: New York.
4. **Vosylis, R.** (2014). Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo įsipareigojimų ir jaučiamo brandumo ryšiai. *Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Darbai*, 3, 1–6.
5. **Vosylis, R.** (2014). Tapsmo suaugusiuoju ženklai Lietuvos jaunuolių imtyje. *Psichologija: mokslo darbai*, 49, 81–99.
6. **Vosylis, R.**, Žukauskienė, R., Raižienė, S. (2013). Relationships between problem behaviors, role changes in areas of work, love, and achievement of adult character qualities among emerging adults. *Psichologija: mokslo darbai*, 48, 54–69.

Disertacinei temai skaityti pranešimai konferencijose

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2016, rugsėjis). *Linking patterns of home leaving with latent profiles based on psychological aspects of becoming adult: person centered approach*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 15th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Kadisas, Ispanija.
2. **Vosylis, R.** (2016, birželis). *Linking pathways to adulthood with psychological aspects of becoming an adult in a sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Vilnius, Lietuva.
3. **Vosylis, R.**, Raižienė, S. (2015, spalio). *Linking partner-parenthood transitional pathways with aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.
4. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2015, spalio). *Context related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.
5. Erentaitė, R., **Vosylis, R.**, Crocetti, E. (2015, spalio). *Validation of threedimensional identity process model and its links to aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian 20, 25 and 30-year olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Majamis, JAV.

6. **Vosylis, R.,** Erentaitė, R. (2015, rugsėjis). *Linking identity styles to sense of adulthood during the transition from school: two-wave longitudinal study*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 17th European Conference on Developmental Psychology“, Braga, Portugalija.
7. **Vosylis, R.,** Raižienė, S. (2014, rugsėjis). *Conceptions of the transition to adulthood in sample of Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 14th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Izmiras, Turkija.
8. **Vosylis, R.,** Erentaitė, R. (2014, liepa). *Linking identity styles and commitment to confidence and life satisfaction*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 23th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Šanchajus, Kinija.
9. **Vosylis, R.** (2014, balandis). *Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo įsipažinimo ir subjektyviai jaučiamos brandos ryšiai*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „XI-oji kasmetinė Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija“, Vilnius, Lietuva.
10. **Vosylis, R.,** Raižienė, S. (2013, spalio). *Self-perceived adulthood in peer and adult contexts and its relationships with Positive Youth Development (PYD) dimensions in Lithuanian 18-year-olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Čikaga, JAV.
11. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, spalio). *Relationship between patterns of parental rearing practices and achievement of individualistic adult criteria in Lithuanian 18-year-olds*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Čikaga, JAV.
12. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, liepa). *Externalizing and/or internalizing symptoms and achievement of adulthood criteria among Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „13th European congress of psychology“, Stokholmas, Švedija.
13. **Vosylis, R.,** Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2012, spalio). *Perceptions about adulthood in Lithuanian emerging adults*. Pranešimas pristatytas mokslinėje konferencijoje „2012 Biennial Meeting of Society for Research in Child Development: Transitions to Adulthood“, Tampa, JAV.

Kitos mokslinės publikacijos, parengtos doktorantūros laikotarpiu

1. Žukauskienė R., Raižienė S., Malinauskienė O., Garbaliavičiūtė I., Garckija R., **Vosylis R.,** Kaniušonytė G., Truskauskaitė-Kunevičienė I., Kajokienė I. (2015). *Pozityvi jaunimo raida Lietuvoje: mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas: Vilnius.
2. Crocetti, E., Garckija, R., Gabrialavičiūtė, I., **Vosylis, R.,** Žukauskienė, R. (2014). Reciprocal associations between identity and civic engagement in adolescence: a two-wave longitudinal study. *International Journal of Developmental Sciences*, 8, 115-124.
3. **Vosylis R.,** Žukauskienė, R., Malinauskienė O. (2012). Comparison of internet based versus paper-and-pencil administered assessment of positive development indicators in adolescent's sample. *Psichologija: mokslo darbai*, 45, 7-21.

APIE AUTORIŲ

Rimantas Vosylis gimė 1981 m. lapkričio 24 d. Vilniuje. 2000 m. baigė Vilniaus Žemynos gimnaziją. 2005 m. įgijo psichologijos bakalauro kvalifikacinį laipsnį, o 2007 m. – magistro kvalifikacinį laipsnį (sveikatos psichologija) Vytauto Didžiojo universitete. 2011-2016 m. studijavo Mykolo Romerio universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto ir Kordobos universiteto jungtinėje Psichologijos krypties doktorantūroje.

Moksliniai interesai: jaunimo raida ir raidos tyrimų metodai.

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Rimantas Vosylis

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF BECOMING
AN ADULT AMONG YOUTH FOLLOWING
DIFFERENT TRANSITIONAL PATHWAYS TO
SOCIAL ADULT ROLES

Summary of Doctoral Thesis
Social Sciences, Psychology (06 S)

Vilnius, 2017

The present doctoral thesis was prepared in 2011-2016, defended at Mykolas Romeris University under the doctoral program right conferred to the Mykolas Romeris University, Vytautas Magnus University, and Cordoba University on June 8, 2011 by the Order No V-1019 of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania.

Scientific supervisor:

Prof. dr. Saulė Raižienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Psychology – 06 S)

The doctoral thesis is defended in the Psychology Science Council of Mykolas Romeris University, Vytautas Magnus University and Cordoba University:

Chairman:

Prof. Dr. Aukšė Endriulaitienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Psychology – 06S).

Members:

Assoc. Prof. Dr. Daiva Daukantaitė (Lund University, Sweden, Social Sciences, Psychology – 06S);

Assoc. Prof. Dr. Antanas Kairys (Vilnius University, Social Sciences, Psychology – 06S);

Prof. Dr. Sarmitė Mikulionienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Sociology – 05S);

Assoc. Prof. Dr. Laura Šeibokaitė (Vytautas Magnus University, social sciences, psychology – 06S).

The doctoral thesis will be defended in the public meeting of the Psychology Science Council at 12.00 PM on 5th of May, 2017 (Mykolas Romeris University, room I-414).

Address: Ateities str. 20, LT- 08303, Vilnius, Lithuania.

Summary of doctoral thesis sent on 5th of April, 2017.

Doctoral thesis may be reviewed at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and libraries of Cordoba University, Mykolas Romeris University, Vytautas Magnus University.

TABLE OF CONTENTS

1. Relevance of the study.....	203
2. Scientific problem of the study	204
3. Novelty of the study.....	207
4. Goals and questions of the study	208
5. Assumptions and hypotheses.....	209
6. Methods	209
6.1. Participants.....	209
6.2. Measures.....	210
6.3. Procedure.....	213
6.4. Data analysis	214
7. Main results of the study.....	214
7.1. Transitional pathways to adult roles in residential domain	214
7.2. Transitional pathways to adult roles in partnership-family domain	215
7.3. Transitional pathways to adult roles in education-work domain	216
7.4. Holistic transitional pathways to adulthood	219
7.4.1. Role configurations: latent statuses reflecting configurations of observed statues in multiple life domains.....	219
7.4.2. Holistic transitional pathways to adulthood.....	220
7.5. Profiles distinguishing youth based on tasks and features of emerging adulthood	221
7.6. Associations between different transitional pathways to adult social roles and profiles, based on psychological aspects of becoming an adult.....	224
8. Discussion.....	225
9. Conclusions	231
10. References.....	234
11. Approbation of study results.....	240
Information About The Author.....	242

1. RELEVANCE OF THE STUDY

The third decade of life is generally seen as the time when a person becomes an adult (Andrew, Eggerling-Boeck, Sandefur, & Smith, 2006; Arnett, 2000, 2004; Billari & Liefbroer, 2010; Côté, 2000; Hendry & Kloep, 2011; Liefbroer & Toulemon, 2010; Osgood, Ruth, Eccles, Jacobs, & Barber, 2005; Robette, 2010; Schoon, Chen, Kneale, & Jager, 2012; Shanahan, Porfeli, & Mortimer, 2005). During this period, a person makes numerous decisions related to the start of a working career, independent living and family life. These decisions are usually accompanied by transitional events that lead to adult roles (Eliason, Mortimer, & Vuolo, 2015; Maggs, Jager, Patrick, & Schulenberg, 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro, Kiuru, Nurmi, & Eerola, 2011; Schoon et al., 2012). Transitional events, which lead to these new social roles, are: completion of education, leaving parental home, starting a career, entering marriage, and becoming a parent (e.g. Kraniauskienė, 2011b; Settersten, 2007; Shanahan, 2000; Shanahan, Porfeli, & Mortimer, 2005). These events, are also considered as classical markers of a becoming an adult (Eliason et al., 2015; Kraniauskienė, 2011b; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012; Shanahan, 2000; Shanahan et al., 2005). The term 'transition(s) to adulthood' is usually used to describe the process of adoption of new roles that are typical of an adult (Billari & Liefbroer, 2010; Gauthier, 2007). In order to distinguish from other (psychological) aspects of becoming an adult, term 'transition(s) to adulthood' is also used in this work to describe adult social role changes.

In mid-twentieth century, transitions to adulthood were rather brief and well-structured in western industrialized societies, but more recently the timing of these events has changed (e.g., Billari & Liefbroer, 2010; Corijn & Klijzing, 2001; Fussell & Furstenberg Jr., 2005). Transitions to adulthood in European and other western societies have become late, protracted, and complex: 'late' means that most events occur rather late in young adulthood; 'protracted' means that the timespan between the first and the last transition has become relatively long; 'complex' means that relatively many events occur during young adulthood and that some of these events may be repetitive (Billari & Liefbroer, 2010). In addition, in comparison to the mid-twentieth century, modern transitions have become less standardized (e.g. Brückner & Mayer, 2005; Elzinga & Liefbroer, 2007), less institutionalized (e.g. Brückner & Mayer, 2005) and more individualized (e.g. Brückner & Mayer, 2005; Arnett, 2000). Decreasing standardization means that life states, life events and their sequences have become specific to a smaller part of a population or tend to occur at more dispersed ages and with more variation. Decreasing institutionalization means that states, stages, events, and transitions are more often integrated or fused compared to the clear differentiation specific to earlier times. Individualization means that individuals are gaining greater control over their lives and pursue a wider variety of life designs and life trajectories. De-institutionalization and de-standardization are assumed to be the result of increasing individualization (Brückner & Mayer, 2005). Following these changes, transitions to adulthood have become more diversified, i.e. instead of following a rather uniform path to adult roles, young people take many different pathways, which are also specific to various socio-cultural contexts (Eliason et al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). These changes stimulate fur-

ther research that investigate contemporary transitions to adulthood, cultural differences, pathways to adulthood in specific contexts, their antecedents and consequences.

The changes of transitions to adulthood also stimulate debates about contemporary processes of becoming an adult among researchers studying psychosocial development (Arnett, 2004; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2000; Crocetti, 2016; Hendry & Kloep, 2011; Schulenberg & Zarrett, 2006; Shanahan et al., 2005). Research on adult role changes is relevant because life events that lead to these new roles have tight theoretical links with psychosocial development and challenges that arise during this age period, i.e. developmental tasks, outlined in classical theories of psychosocial development (e.g., Erikson, 1963; Havighurst, 1966). Based on these theories, transitional life events can be considered as indicators of the achievement of some developmental tasks (e.g. Salmela-Aro, et al., 2011). Since developmental tasks can be viewed as criteria for judging whether development is proceeding well (Masten, 2006; McCormick, I-Chun Kuo, & Masten, 2011), it can be speculated that the delay of role transitions reflect changes, and perhaps difficulties, in psychosocial development of modern-day youth.

However, in the context of modern transitions to adulthood, it was suggested that classical theories of psychosocial development do not adequately reflect the development of modern-day youth (e.g., Arnett, 2000). In addition, new theoretical approaches to normative development and processes of becoming an adult in western youth were proposed. One theory that has attracted considerable attention among developmental scientists is the theory of emerging adulthood (Arnett, 2000, 2004, 2014). This theory is presented as a contemporary view of a process of becoming an adult. It adapts classical theories of psychosocial development to a modern world, emphasizes the importance of cultural context, questions the significance of adult role transitions for becoming an adult and sees the delay of entry into adult roles as normative and even positive phenomenon (Arnett, 2000, 2004, 2014).

Even though the concept of emerging adulthood received a lot of support, it is still being debated whether this theory accurately reflects and interprets the processes of becoming an adult in contemporary world (Arnett, 2016; Arnett & Tanner, 2011; Bynner, 2005; Côté & Bynner, 2008; Côté, 2014; Hendry & Kloep, 2007, 2010). It is also discussed whether this theory is suitable for all western contexts, especially European, since they themselves are very diverse (Arnett, 2016). These debates stimulate further research, aimed at describing modern processes of becoming an adult. The current study also contributes to these debates by focusing on the process of becoming an adult in contemporary Lithuanian society.

2. SCIENTIFIC PROBLEM OF THE STUDY

This study addresses several complementary problematic questions, related to the process of becoming an adult among Lithuanian youth: a) contemporary transitions to adulthood (pathways to adult social roles) and their diversity in the Lithuanian context; b) psychological aspects of becoming an adult, outlined in the theory of emerging adulthood, and groups of young people that differ in terms of these aspects (profiles); c) links between social pathways to adulthood and psychological aspects of becoming an adult. These questions are discussed further.

The existing studies on transitions to adulthood in the Lithuanian context support the notion that these transitions are increasingly similar to those seen in other western industrialized countries, i.e., more individualized. Specifically, most of transitions to adulthood tend to happen later (the most visible delay is in the field of family transitions), they also became protracted and complex, as well as less standardized and less institutionalized (Kraniauskienė, 2011b). Based on this, it can also be assumed that these transitions became much more diversified, i.e. characterized by a significant variety of different pathways to adult social roles. It also means that describing and understanding modern transitions to adulthood requires investigation of existing diversity of young people, who differ in terms of their pathways to adult roles, since description of general tendencies (e.g., mean age of the first marriage) is not informative enough. However, research on diversity of pathways to adulthood in the Lithuanian context is rather scarce. Therefore, the question what pathways to adult roles are specific to Lithuanian youth, remains open. This study aims at answering this question.

Increasing individualization of pathways to adulthood led researchers to question if markers related to role changes are still meaningful and could be used as indicators of transitions to adulthood (Arnett, 1997; Côté, 2000). To investigate this, a series of studies have addressed how young people perceive the achievement of adulthood (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003; Arnett & Taber, 1994). The key findings from this line of studies reveal that, from the perspective of youth, becoming an adult is perceived primarily as acquisition of certain character traits rather than going through a series of role changes. Criteria reflecting independence and individualism, such as an ability to accept responsibility for the consequences of one's actions, make independent decisions or become financially independent, were considered important by the majority of individuals, while role changes, e.g., related to marriage, were only considered necessary by up to a third of respondents (Arnett, 1994, 1997, 1998, 2001, 2003). Based on these findings, it was suggested that becoming an adult should primarily be viewed not in terms of transitions to adult roles, but in terms of becoming a self-sufficient, independent and responsible person (Arnett, 1994, 1997, 2003; Arnett & Galambos, 2003; Arnett & Taber, 1994), which can be achieved through formation of personal identity, emotional independence from parents and by becoming capable of acting responsibly (Arnett, 1998), which can be as developmental tasks specific to this period.

The findings on individualized transitions, endorsement of individualistic adulthood criteria and a distinct pattern of life experiences led to the development of the theory of emerging adulthood (Arnett, 2000, 2004). This theory posits that, in western industrialized countries, there exists a new culturally defined developmental life stage between adolescence and young adulthood, which allows a prolonged exploration of the individual's role in society (Arnett, 2000, 2004). The features of this period, such as prolonged identity explorations, instability, self-focus, perceived possibilities and feeling "in-between", also reflect a prolonged process of becoming an adult. This theory, as well as adulthood criteria studies, has attracted considerable recognition among developmental researchers. Nevertheless, both the theory and the studies of adulthood criteria received significant criticism, which inspired the questions explored the current study.

Critics of emerging adulthood theory have raised significant doubts that the concept of emerging adulthood adequately and accurately reflects and interprets modern processes of

becoming an adult (Bynner, 2005; Côté, 2014; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2010, 2011). Although numerous studies support various claims of emerging adulthood theory (for a review, see Arnett & Tanner, 2011a, 2011b), significant evidence also exist that features of this developmental stage, outlined in the theory, are not characteristic for everyone in their twenties. For example, not everyone undergoes a prolonged period of identity explorations (Kroger, Martinussen, & Marcia, 2010), certainly not everyone feels “in-between”, i.e. significant proportion of youth feel that they have reached an adulthood (Arnett, 1997; Macek, Bejček, & Vaníčková, 2007; Nelson, 2009; Petrogiannis, 2011; Sirsch et al., 2009; Wangqvist & Frisen, 2011), etc. Qualitative studies also show that the process and experiences of becoming an adult can be quite different from what is stated in the theory of emerging adulthood, and at least several profiles of these different experiences can be identified (Hendry & Kloep, 2010). Based on this, it can also be assumed that the process of becoming an adult is not only diverse in terms of pathways to adult roles, but also in terms of subjective experiences and internal/psychological processes. However, the studies that explore the diversity of youth based on their internal/psychological processes of becoming an adult (referred to as features of emerging adulthood), are also rather scarce, especially in the Lithuanian context. Therefore the question if features of emerging adulthood are common to all youth, or only to some, remains open. It is also unclear what other features are specific to youth of this age. The current study, therefore, focuses on groups of young people that differ in terms of features of emerging adulthood period.

Significant doubts regarding the applicability of the theory of emerging adulthood to all young people in the age between late teens through the 20s come from research on pathways to adult social roles, as well. While studying these pathways in western countries, it was observed that transitions to adult roles could vary greatly, even in the same context, and only some of these pathways matched the picture of an emerging adult, as defined in the emerging adulthood theory, i.e. a young person who studies significantly longer and postpones the entry into a stable work and family life (Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012). Therefore, the question remains, if features of emerging adulthood differ in youth following different pathways to adult roles. Unfortunately, most of the research focusing on diversity of social pathways do not address subjective experiences and internal processes. This study also attempts to fill this gap by examining how young people, who follow different paths to adulthood, differ in terms of features of emerging adulthood.

Finally, research which emphasizes adulthood criteria as more important for becoming an adult compared to the role changes, also received significant criticism, especially from researchers working in the life course perspective (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). Mostly, research on adulthood criteria was criticized for its methodological limitations (Andrew et al., 2006; Benson & Elder, 2011; Benson & Furstenberg Jr., 2006; Hartmann & Swartz, 2006; Liefbroer & Toulemon, 2010; Shanahan et al., 2005). This also contributes to the question about the importance of transitions to adult roles by linking different pathways to tasks and features of emerging adulthood.

3. NOVELTY OF THE STUDY

This study contributes to the scientific study of becoming an adult in several important aspects. First, based on author's knowledge, this is the first study that aims at uncovering social pathways to adulthood among Lithuanian youth. By doing so, this study, instead of focusing overall tendencies of adult role transitions, aims at uncovering groups that exist among Lithuanian youth, who differ in terms of how they move to various adult roles.

Methodology that is used to uncover these pathways is also rather new. Numerous strategies were used so far to uncover these pathways: some researchers study role configurations at some specific moment in life, and based on draw conclusions about possible pathways (Eisenberg, Spry, & Patton, 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Räikkönen, Kokko, Chen, & Pulkkinen, 2012; Salmela-Aro, Taanila, Ek, & Chen, 2012; Schoon et al., 2012); some focus on sequences of role statuses during specific period of life, after what these sequences are classified, to identify different pathways to adult roles (Dietrich, Andersson, & Salmela-Aro, 2014; Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011); others focus on role configurations that occur in specific period of life, and then analyze and classify sequences composed from these role configurations (Eliason et al., 2015). For obvious reasons, studies that focus on role configurations at specific point in time are rather limited, since they do not address the change of various statuses in a longer period of time. Studies that focus solely on statuses and their sequences usually do not address the interrelations between these statuses. Studies that focus on role configurations and their sequences do not have these limitations, and in addition, have several important advantages. Specifically, these studies provide more in-depth picture of the interrelations between different statuses during specific interval of time and, by unveiling these configurations, they reduce the amount of information that is present in sequences of different statuses, i.e. instead of analyzing sequences of statuses that belong to different areas of life (e.g. residential statuses or education-work statuses), main role configurations are unveiled. Then sequences of these role configurations are constructed and clustered, which helps to unveil holistic pathways to adulthood. Obviously, due to this reduction of information, some nuances of status change is lost. Therefore, in the current study, pathways to adulthood are studied using a multi-step approach. First, pathways to adulthood are studied in three different areas of life: residential, romantic partnership and family and education-work. Then, role configurations are extracted and holistic pathways are uncovered. This provides the opportunity to analyze pathways to adult social roles in Lithuanian context quite extensively.

Second, this study attempts to uncover groups of young people that differ in terms of psychological aspects of becoming an adult, i.e. on developmental tasks and five features of this period, outlined in emerging adulthood theory. Even though some small sample studies exist that try to identify such groups (e.g. Hendry & Kloep, 2010), to date, based on authors knowledge, there is a lack of studies, which use larger samples and quantitative strategies for this purpose. Significant attention is payed to developmental tasks that are outlined in the theory, i.e. "to learn to stand alone" or the striving to become responsible, independent and self-sufficient person, which is achieved by forming one's identity, learning to act responsibly and becoming emotionally independent from parents

(Arnett, 1998, 2000, 2004, 2014). Achievement of these tasks is evaluated using modern theoretical approaches as well. Identity formation is studied using three-dimensional model of identity development that conceptualizes identity development as consisting of three processes, i.e. commitment making, in-depth exploration and commitment reconsideration (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008). Separation from parents is viewed from separation-individuation theory, focusing on more recent developments in this field, that emphasize achievement of independence while maintaining a positive connection to parents (Boles, 1999; Buhl, 2008; Collins, Laursen, Mortensen, Luebker, & Ferreira, 1997; Kins, Beyers, & Soenens, 2013; Lopez & Gover, 1993; Reis & Buhl, 2008). Therefore, both independence and connection dimensions of separation-individuation are assessed. Becoming a responsible person is assessed by looking at rule-breaking behaviors and family capacities. These two aspects are addressed since Lithuanian youth emphasize the importance of these characteristics for becoming an adult (Vosylis, 2014). Finally, features of emerging adulthood, i.e. identity explorations, instability (as anxiety/depression), feeling “in-between”, self-focus, perceived possibilities, and life satisfaction, are also addressed.

Third, this study contributes to the debates on the importance of adult roles for a person to become an adult. Especially, on the critique of adulthood criteria studies, which mainly points that descriptive methodology used in adulthood criteria studies does not interrelate actual transition experiences and psychological / internal aspects of becoming an adult (e.g. Shanahan et al., 2005). Most studies that do address these relationships used either cross-section studies (e.g. Shanahan et al., 2005), qualitative studies (e.g. Hartmann & Swartz, 2006) or longitudinal designs but focused only on the relationship between self-perceived adulthood and various role changes in adulthood (Benson & Furstenberg Jr., 2006). This study attempts to contribute to these questions by linking profiles that are found based on tasks and features of emerging adulthood (profiles) to different pathways to adult social roles.

4. GOALS AND QUESTIONS OF THE STUDY

The first aim of the present study is to identify different pathways to adult social roles in the Lithuanian context. Since adult roles are usually classified into three areas of life (education-work, residential and partner-family), several questions are raised: *What kinds of transitional pathways do youth follow in residential domain? What kinds of transitional pathways do youth follow in partnership-family domain? What kinds of transitional pathways do youth follow in education-work domain?* Since roles and statuses in these three areas of life are usually interrelated, holistic approach is used to uncover general pathways. Two additional questions are addressed by using holistic approach: *What role configurations are common for Lithuanian youth? What kinds of holistic transitional pathways do Lithuanian youth follow in terms of transitions in various life domains?*

The second aim of the present study is to identify profiles (typical for distinct groups of young people), based on psychological aspects of becoming an adult, outlined in emerging adulthood theory. With this, another question is addressed, (6) *what profiles exist that distinguish Lithuanian youth based on psychological aspects of becoming an adult?*

The third aim of the present study is to evaluate the overlap between different profiles based on psychological aspects of becoming an adult and transitional pathways to adult roles.

With this, the last question is addressed: *what profiles based on psychological aspects of becoming an adult are more common for youth following different transitional pathways to adult roles?*

5. ASSUMPTIONS AND HYPOTHESES

The exploratory nature of questions related to the first aim of this study does not provide the possibility to formulate specific testable hypotheses. However, it can be expected that transitions to adulthood in the Lithuanian context are diverse. It can also be expected that pathways to adulthood will be differentiated based on the timing of transitional events, i.e. it can be expected that pathways characterized by late transitions and early transitions will be identified.

The exploratory nature of questions related to the second aim of this study also does not provide the possibility to formulate specific testable hypotheses. However, it can be expected that at least two profiles based on psychological aspects of becoming an adult can be identified among Lithuanian youth. Specifically, it can be expected that a profile exists, that can be characterized as “emerging adult”, i.e. distinctive by low identity commitments, low in-depth exploration and high commitment reconsiderations, weak separation-individuation, frequent anxiety symptoms, low sense of being an adult, self-focus, perceived possibilities and satisfaction with life. It can also be expected that a profile exists, that can be characterized as “young adult”, i.e. distinctive by high identity commitments, high in-depth exploration and low commitment reconsiderations, strong separation-individuation, few anxiety symptoms, sense of being an adult, low self-focus and perceived possibilities and satisfaction with life.

Based on previous studies it can be expected that youth who differ in terms of their transitional pathways to adult roles will also differ in terms of profiles based on psychological aspects of being an adult. This expectation can be formulated into several hypothesis:

H1: Profile characterized as “emerging adult” is more specific to youth, following pathways characterized as late.

H2: Profile characterized as “young adult” is more specific to youth, following pathways characterized as early.

6. METHODS

6.1. Participants

In total, there were 489 study participants (49.3% women, $M_{age} = 24.98$, $SD_{age} = 0.78$, range 23-27). The sample was based on a quota, which resembled the characteristics of the general population of this age group (based on the data from Statistics Lithuania) in terms of gender, employment, education, and family status. The recruited sample was diverse in terms of occupation, residential, and family status, and it was comparable to the general population of this age, with slight underrepresentation of emerging adults living with their parents and those that are already divorced (no such participants in the study, although demographic data indicates about 2.4% in the population), and slight overrepresentation of those still in education and those that are full-time employed (Table 1).

Table 1.

Employment, education, partner and residential status distribution across study participants and comparative national data

	Status	n (% in sample)	Population characteristics
<i>Residential status</i>	Living with parents	100 (20.4%)	
	Living in temporary accommodation	272 (55.6%)	38.2% living with parents (Eurostat2013)
	Living in personal accommodation	117 (23.9%)	
<i>Partner status</i>	Single	129 (26.4%)	
	With partner	104 (21.3%)	76.8% never married, 0.3% married but not living together; 20.5% living with spouse (Statistics Lithuania 2014)
	Cohabiting	123 (25.2%)	
	Married but not living together	14 (2.9%)	
	Married and living with a spouse	119 (24.3%)	
<i>Parental status</i>	No children	441 (90.2%)	
	One child	43 (8.8%)	No data found
	Two or more children	5 (1.0%)	
<i>Educational status</i>	Not studying	370 (75.7%)	14.8% students (Statistics Lithuania 2014)
	In education	95 (24.3%)	
<i>Employment status</i>	Unemployed not looking for a job	42 (8.6%)	
	Unemployed looking for a job	15 (3.1%)	15.5% unemployed; 3.3% part-time employed; 65.3% full-time employed (Statistics Lithuania 2014)
	Volunteer without employment	6 (1.2%)	
	Part-time employed	56 (11.5%)	
	Full-time employed	370 (75.7%)	

Note. Statistics Lithuania 2014 data are calculated using public data files from annual representative *Income and living conditions survey 2014*, conducted by Statistics Lithuania. Statistics are calculated for participants aged between 20 and 31. Access to the dataset: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos>

Eurostat 2013 statistics are based on Eurostat information provided in *Share of young people living with their parents by sex and age table*, for participants aged between 25 and 29, for 2013. Access to the data: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

6.2. Measures

During the survey, the participants were interviewed using Life History Calendar to obtain retrospective information about the change in residential, partnership-family and education-

work domains. After the interview, participants were also asked to fill-in a questionnaire that targeted tasks and features of emerging adulthood: identity processes, separation-individuation, responsible behaviors (family capacities and rule breaking), anxiety/depression symptoms (as a proxy for instability), sense of adulthood, self-focus, perceived possibilities and satisfaction with life.

Psychometric characteristics of measures (except LHC) used in the study was conducted using confirmatory factor analysis (CFA). Model fit was assessed using Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Bentler's Comparative Fit Index (CFI) and Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) indexes. CFI higher than .90, RMSEA and SRMR lower than .08 indicated acceptable fit and CFI higher than .95, RMSEA and SRMR lower than .05 indicated good fit (Brown, 2015; Kline, 2011; Little, 2013). Internal consistency was assessed using composite reliability index, based on Raykov (1997, 2001) and Raykov & Marcoulides (2012) formulas (designated as rho). In this study, factor scores were used as construct estimates, therefore, factor score determinacies were also calculated, since they provide more accurate reliability estimates of factor scores (Muthén & Muthén, 2012). *Mplus 7.31* was used to conduct these analyses.

Identity processes of commitment, in-depth exploration, and reconsideration of commitment in multiple domains were assessed by the U-MICS questionnaire (Crocetti et al., 2008). In total, 52 items were presented, which targeted these identity processes with regard to friendship, partnership, education, and work. For each domain, participants filled-in 13 items: 5 for commitment (e.g., "My best friend (or partner / work / education) makes me feel sure of myself"); 5 for in-depth exploration (e.g., "I often reflect on my best friend (or partner / work / education)"); and 3 for reconsideration of commitment (e.g., "I often think it would be better to try to find a different best friend (or partner / work / education)"). The response options ranged from 1 (completely untrue) to 5 (completely true). CFA analysis results indicated that model with three factors, representing three identity processes and several additional residual correlations, added based on previous research (Crocetti, Cieciuch, et al., 2015), had a good fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Separation-individuation was assessed by the Late Adolescence Individuation Questionnaire (LAIQ; Baik, 1998). In total, 19 items were presented, which targeted two dimensions of separation-individuation: separation and connectedness. Connectedness scale consists of 10 items (e.g. "My parents really understand me"). Separation scale has three subscales, each of those containing three items, targeting three dimensions of separation: parental control (e.g. "My parents tell me how to handle my life"), sense of mastery (e.g. "When something goes wrong in my life, I don't feel that I can handle it") and independence (e.g. "I'm responsible for my actions"). The response options ranged from 1 (completely disagree) to 6 (completely agree). CFA analysis results indicated that model represented by four first order factors and one second order factor, consisting of three sub-factors (Baik, 1998), had a satisfactory fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Anxiety/depression and rule-breaking behavior were measured using subscales from the Adult Self-Report Form (Achenbach & Rescorla, 2003). Response options ranged from 0 (not true) to 2 (very true or often true). The anxiety/depression subscale consisted of 16 items (e.g., "I worry about my future") and the rule-breaking behavior subscale – of 14 items (e.g.,

"I break rules at work or elsewhere"). CFA analysis results indicated that model represented by two factors (anxiety/depression and rule-breaking behavior), estimated based on parceled indicators (five parcels per latent variable), had a good fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Family capacities. Several items from Arnett's (1997) adulthood criteria questionnaire were adapted to measure perceived capacities to maintain one's family. Originally, 4 items were formulated for each gender separately (8 items total) to evaluate what young people considered important for the attainment of adult status (e.g., "if a woman, become capable of supporting a family financially"). For the purpose of this study, the question and the items were reformulated as gender non-specific, since they were used to evaluate perceived capacities to maintain a family that a person has or might have (e.g., "capable of supporting a family financially"). CFA analysis results indicated that model represented by one latent variable and one additional residual correlation (resembling item specific content similarity) had a good model-data fit. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Sense of adulthood was assessed by using Sense of Adulthood in Peer and Adult Contexts questionnaire (Vosylis, Klimstra, & Raižienė, 2016), which assesses feelings of being an adult in peer and adult contexts (e.g., "How often do you feel like an adult when you are with your parents?"). Seven items in total were provided. Response options ranged from 1 (never) to 5 (always). CFA analysis results indicated that model represented by two latent variables (for peer and adult contexts) had a satisfactory fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2. More details about the instrument and its validity, assessed based on data from this study, is present in a dedicated publication by Vosylis et al. (2016). For this study, an average estimate of sense of adulthood in two contexts was used.

Self-focus and possibilities, the last two dimensions of EA, were assessed using two scales from the short version (Crocetti, Ciecuch, et al., 2015) of the Inventory of Dimensions of Emerging Adulthood (Reifman et al., 2007): self-focus (e.g., "Is this period of your life a time of independence?"; 3 items, $\alpha=.72$) and perceived possibilities (e.g. "...a time of many possibilities?"; 3 items, $\alpha=.75$). The response scale was from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). CFA analysis results indicated that model represented by two latent variables (self-focus and perceived possibilities) had a good fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Satisfaction with life was assessed using Diener's scale (Diener et al., 1985). In total, 5 items were presented (e.g. "In most ways my life is close to my ideal"). Response options ranged from 1 ("completely disagree") to 7 (completely agree). CFA analysis results indicated that model represented by one latent variable, with several residual correlations (resembling specific item content similarity) had a good fit with data. CFA results and reliability coefficients are provided in Table 2.

Socio-economic status group of biological parents

To assess parental socio-economic status, participants were asked to indicate their parents' education and employment status. Education was assessed using three categories: "secondary or lower", "higher" or "highest university" education. Employment status also had three categories: "works at a permanent job", "works at temporary jobs" and "unemployed". Answers to these questions were subjected to latent class analysis, which suggested a two-class solution. Based on this, two socio-economic status groups were created: "lower" and "higher".

Table 2.

Psychometric characteristics of measures used in the study: confirmatory factor analysis results and reliability estimates

Scales and subscales used in the study		CFA results						Reliability	
		χ^2	df	p	RMSEA	CFI	SRMR	Rho	FSD
Identity processes	<i>Commitment making</i>							.93	.97
(U-MICS; Crocetti et. al., 2008)	<i>In-depth exploration</i>	187.59	61	<.01	.07	.97	.06	.71	.95
	<i>Commitment reconsiderations</i>							.91	.97
Separation-individuation (LAIQ; Baik, 1998)	<i>Independence</i>							.92	.96
	<i>Connectedness</i>	439.40	148	<.01	.06	.90	.09	.83	.84
Family capacities (adapted from Arnett, 2004)		0.84	1	.36	.00	1.0	.01	.77	.86
Anxiety / depression and rule-breaking (ASR; Achenbach & Rescorla, 2003)	<i>Anxiety / depression symptoms</i>	71.85	26	<.01	.06	.96	.05	.92	.92
	<i>Rule-breaking symptoms</i>							.93	.86
Sense of adulthood (SAPAC; Vosylis, et. al., 2016)	<i>Peer context</i>	41.89	11	<.01	.08	.96	.03	.71	.91
	<i>Adult context</i>							.78	.91
Self-focus and perceived possibilities (Crocetti, Tagliabue, et al., 2015)	<i>Self-focus</i>							.72	.87
	<i>Perceived possibilities</i>	13.32	8	<.01	.04	.99	.03	.76	.91
Satisfaction with life (Diener et. al., 1985)		6.71	5	<.01	.05	.99	.01	.82	.93

Note. FSD – factor score determinacy; Rho – composite reliability index (Raykov, 2001)

6.3. Procedure

The data were gathered in 2014 and 2015, with the aid of Mykolas Romeris University students. Each student was asked to find several study participants. There were no restrictions on the participant recruitment procedures and students were encouraged to use their social networks. However, in order to acquire a sample with similar characteristics of the general population (in terms of gender, employment, education, residential, and

family status), detailed guidelines regarding quotas of participants based on their demographic characteristics (e.g., an equal number of men and women) were provided.

While gathering the data, students were asked to comply with the data collection guidelines that were prepared and presented by an author of this study. In addition, students had to take notes to facilitate the subsequent feedback on task accomplishment. Data quality was checked by screening for outliers and checking the students' oral and written reports, which they prepared based on their notes taken during the research process. Outliers were investigated since they can indicate artificially or insincerely filled-in questionnaires. Cases with extreme responses, combined with students' reports that lacked clarity and transparency regarding the adherence to data collection guidelines, were considered problematic and excluded from the dataset (approx. 10% of all filled-in questionnaires).

6.4. Data analysis

Data analysis was conducted in several steps to address separate questions of the study. To address the first three questions of the study, sequences consisting of residential, partner-family and education-work statuses were analyzed and clustered separately. This provided a possibility to extract distinct pathways to adult roles, in three separate life domains. *Traminer* package in R software was used to conduct these analyses. To address the fourth question of the study and to extract status (role) configurations, latent class analysis was conducted, using *Mplus 7.31*. To address the fifth question of the study, sequences of role configurations for each participant were created and clustered using *Traminer*, which helped to uncover holistic pathways. To address the sixth question of the study, latent profile analysis was conducted on factor scores measuring tasks and features of emerging adulthood. *Mplus 7.31* was used to conduct these analyses. Finally, to investigate the links between profiles based on tasks and features of emerging adulthood and transitional pathways to adult roles, chi-square independence test and correspondence analysis bi-plots were used, using SPSS version 21.

7. MAIN RESULTS OF THE STUDY

7.1. Transitional pathways to adult roles in residential domain

Sequences of statuses in residential domain, consisted of three possible states (categories): "lives in the parental home", "lives in temporary accommodation (not with parents)" and "lives in personally owned accommodation". To identify transitional pathways to adult roles in residential domain, sequences consisting of these states were subjected to cluster analysis. Based on the results of this analysis, a four-cluster solution was chosen. Clusters were labelled as: "prolonged residence in parental home", "delayed leave to temporary accommodation", "early leave to and prolonged life in temporary accommodation" and "early leave to personal accommodation". Four clusters differed significantly in terms of family socioeconomic status ($\chi^2 = 8.083$; $p = .034$; $V_{(1)} = .157$): among

those assigned to „early leave to personal accommodation“, there were more from higher socioeconomic status families. Clusters did not differ significantly in terms of gender ($\chi^2 = 5.465$; $p = .141$; $V_{(1)} = .106$).

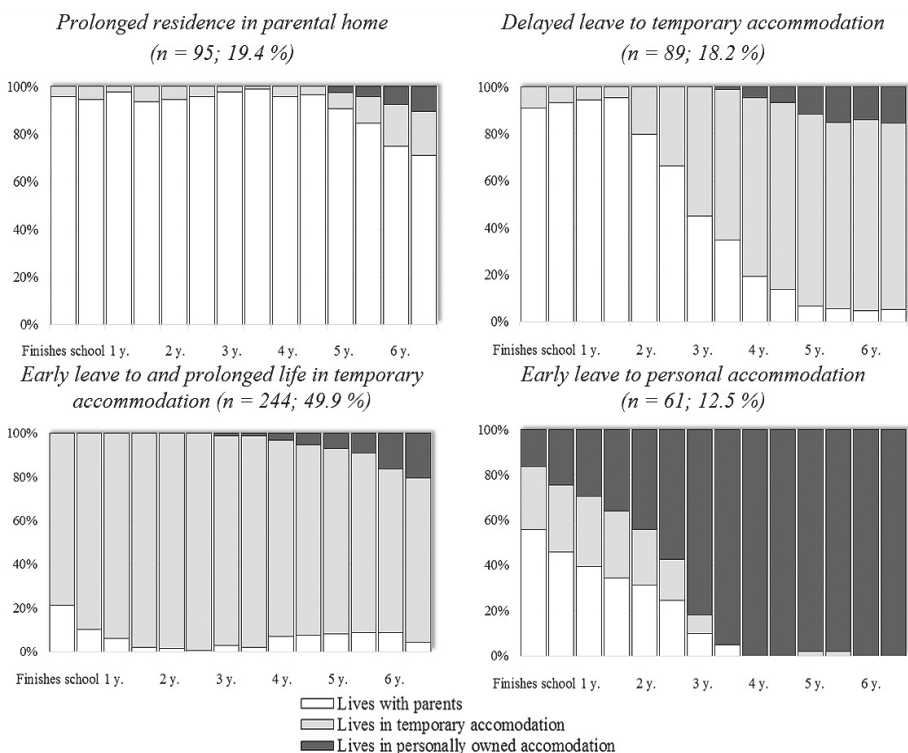

Figure 1. Residential status distribution plots of the different transitional pathways in residential domain

7.2. Transitional pathways to adult roles in partnership-family domain

Sequences of statuses in partnership-family domain, consisted of six possible states (categories): „single“; „with partner (not married or cohabiting)“; „cohabiting“; „married, no children“; „family (has children and is married or cohabiting)“; „single with child“. To identify transitional pathways to adult roles in this domain, sequences consisting of these states were subjected to cluster analysis. Based on this analysis, an eight-cluster solution was chosen and extracted clusters were labelled as: „prolonged singlehood“, „breaking relationships“, „late partnership“, „steady partnership“, „partnership,

followed by cohabitation“, „early cohabitation“, „early marriage without children“, „early family“. Eight clusters did not differ significantly in terms of family socioeconomic status ($\chi^2 = 10.922$; $p = .142$; $V_{(1)} = .149$), however, they did differ significantly in terms of gender ($\chi^2 = 24.559$; $p = .001$; $V_{(1)} = .224$): there were more men among those assigned to „prolonged singlehood“ cluster, and there were more women among those assigned to „early family cluster“.

7.3. Transitional pathways to adult roles in education-work domain

Sequences of statuses in education-work domain, consisted of six possible states: “studying, unemployed”, “studying, part-time employed”, “studying, full-time employed”, “not studying, unemployed”, “not studying, part-time employed”, “not studying, full-time employed”. To identify transitional pathways to adult roles in this domain, sequences consisting of these states were subjected to cluster analysis. Based on this analysis, a six-cluster solution was chosen and extracted clusters were labelled as: “prolonged unemployment, without education”, “prolonged education”, “early part-time carrier, in combination to education”, „education first, employment later“, „early carrier, short education“, „managing full-time work and education“. Six clusters differed significantly in terms of family socioeconomic status ($\chi^2 = 12.083$; $p = .034$; $V_{(1)} = .157$): among those assigned to „prolonged unemployment, not in education“ cluster there were more from lower socioeconomic status group families. Six clusters differed significantly in terms gender ($\chi^2 = 16.688$; $p = .005$; $V_{(1)} = .185$): there were more women assigned to „education first, employment later“ and “prolonged education” clusters, and there were more men assigned to “early carrier, short education” cluster.

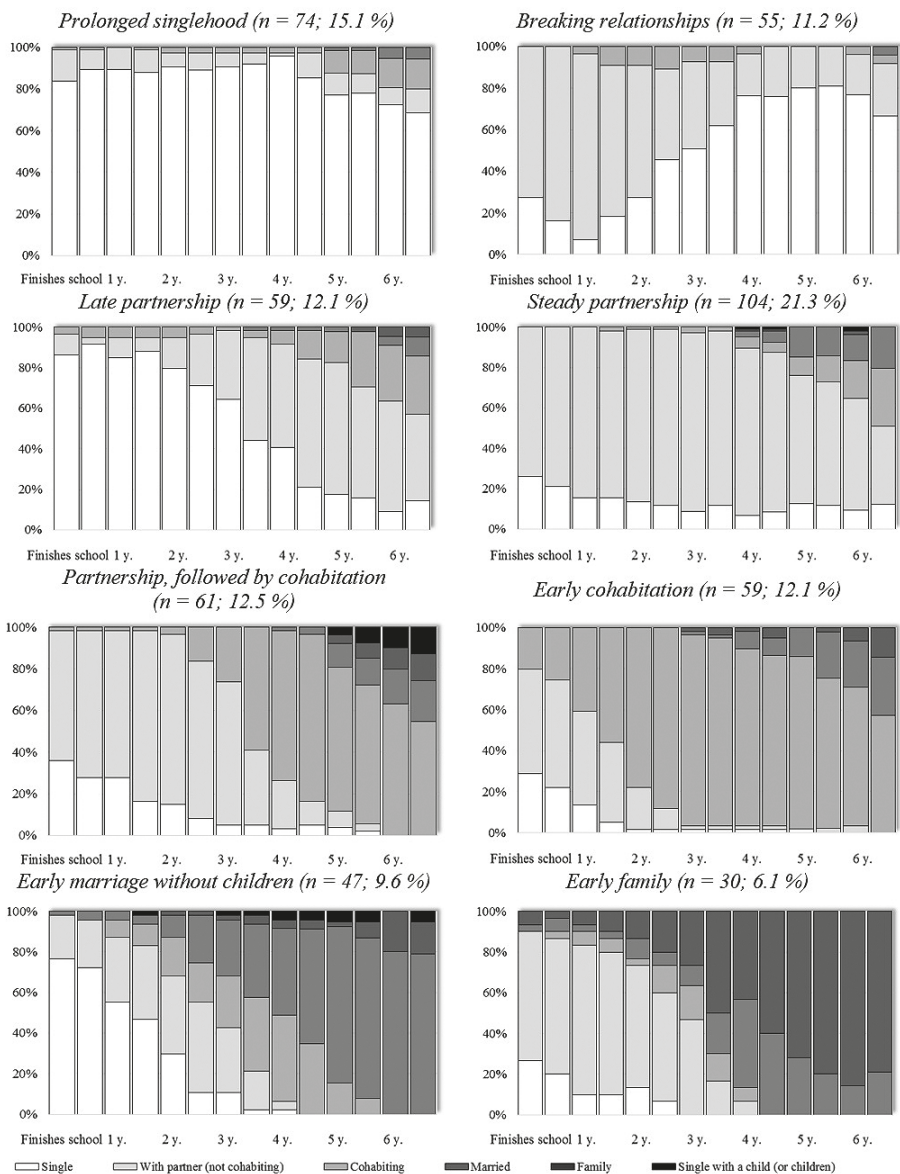

Figure 2. Partner-family status distribution plots of the different transitional pathways in partner-family domain

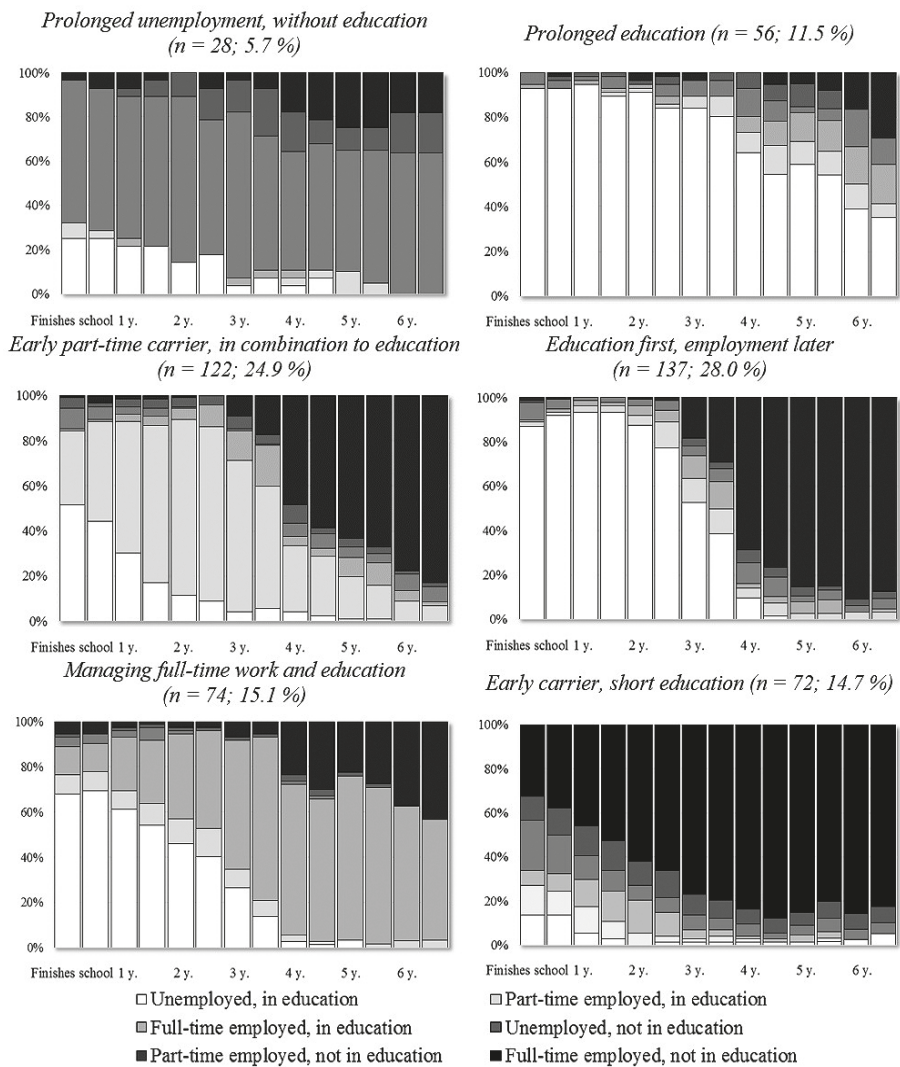

Figure 3. Education-work status distribution plots of the different transitional pathways in education-work domain

7.4. Holistic transitional pathways to adulthood

7.4.1. Role configurations: latent statuses reflecting configurations of observed statuses in multiple life domains

In order to investigate most common role configurations, latent class analysis was conducted on a restructured dataset (wide to long), consisting of sequences of statuses in three life domains. Solutions having one to six clusters were compared and based on results of this analyses, a four-class solution was chosen (Table 3).

Table 3. *Latent class analysis results: model fit indices for different latent class solutions.*

<i>Model fit indices</i>	<i>Latent classes</i>					
	1	2	3	4	5	6
Log-likelihood	-23761.1	-22876.4	-22673.8	-22596.7	-22540.3	-22501.4
AIC	47546.27	45802.84	45423.69	45295.31	45208.61	45156.78
<i>Change</i>		-1743.43	-379.15	-128.388	-86.70	-51.83
Sample size adjusted BIC	47626.96	45891.49	45558.45	45476.16	45435.56	45429.83
<i>Change</i>		-1735.46	-333.05	-82.29	-40.60	-5.73
Average probability		.91	.87	.88	.71	.75
Entropy		.75	.74	.81	.73	.71
Smallest class proportion		29 %	9 %	8 %	4 %	2 %
LMR-LRT test		1749.378	401.604	153.038	111.71	77.152
<i>p</i>		< .001	.01	.07	.28	.98

To interpret a four-class solution, conditional probabilities of observed roles for the four extracted latent role configurations were examined. The first role configuration was labelled as “no adult roles” (short – NR), since this configuration indicated living in parental home, being single or having a partner, but not living with him/her, and being either a student without employment or being employed, without being in education. The second role configuration was labelled as “typical student” (short – TS), since this configuration indicated living in temporary accommodation, being single or having a partner, in rear cases living with him/her, and being but not living with him/her, and being either a student without employment or with a part-time employment. The third role configuration was labelled as “first steps” (short – FS), since this configuration indicated living in temporary accommodation, cohabiting or having a partner and being full-time or part-time employed, in rear cases in combination with studies. The last, fourth configuration was labelled as “in adult roles” (short – AR), since this configuration indicated living in personally owned accommodation (sometimes still in temporary), being married, cohabiting or having a family and being full-time employed, although in some cas-

es being unemployed, without enrollment in education. These role configurations were saved and data was restructured back into original “wide” format, for further analysis.

Table 3. Latent Class Analysis Results: Conditional Probabilities of Observed Roles for the Four Latent Role Configurations

Observed statuses in three different life domains		Role configurations			
		NR	TS	FS	AR
Observed status probability					
Residen-tial	Lives in parental home	.98	.00	.04	.11
	Live in temporary accommodation	.00	.96	.81	.36
	Lives in personally owned accommodation	.02	.04	.15	.53
Partner-family	Single	.47	.37	.26	.00
	With partner	.52	.47	.30	.02
	Cohabiting	.00	.13	.39	.19
	Married, no children	.00	.02	.06	.47
	Family	.00	.01	.01	.32
	Single with a child	.00	.00	.00	.00
Education-work	Studying, unemployed	.38	.70	.00	.01
	Studying, part-time employed	.18	.13	.18	.01
	Studying, full-time employed	.08	.08	.19	.03
	Not studying, unemployed	.12	.06	.03	.22
	Not studying, part-time employed	.05	.03	.04	.05
	Not studying, full-time employed	.19	.00	.55	.67

Note.
NR – no adult roles; TS – student, living in temporary accommodation („typical student“); FS – employed, living with partner, not married („first steps“); AR – in adult roles.

7.4.2. Holistic transitional pathways to adulthood

Sequences of role configurations were subjected to cluster analysis, to identify holistic pathways to adulthood. Based on this analysis, a six-cluster solution was chosen. Extracted clusters, indicating holistic pathways to adult roles, were labelled as „late starters“, „education oriented“, „carrier oriented“, „oriented towards marriage“, „traditional course“, „early starters“. Six clusters differed significantly in terms gender ($\chi^2 = 23.149$; $df = 5$; $p = .005$; $V_{(1)} = .218$): there were more women assigned to “early starters” pathway and there were more men assigned to “late starters” pathway.

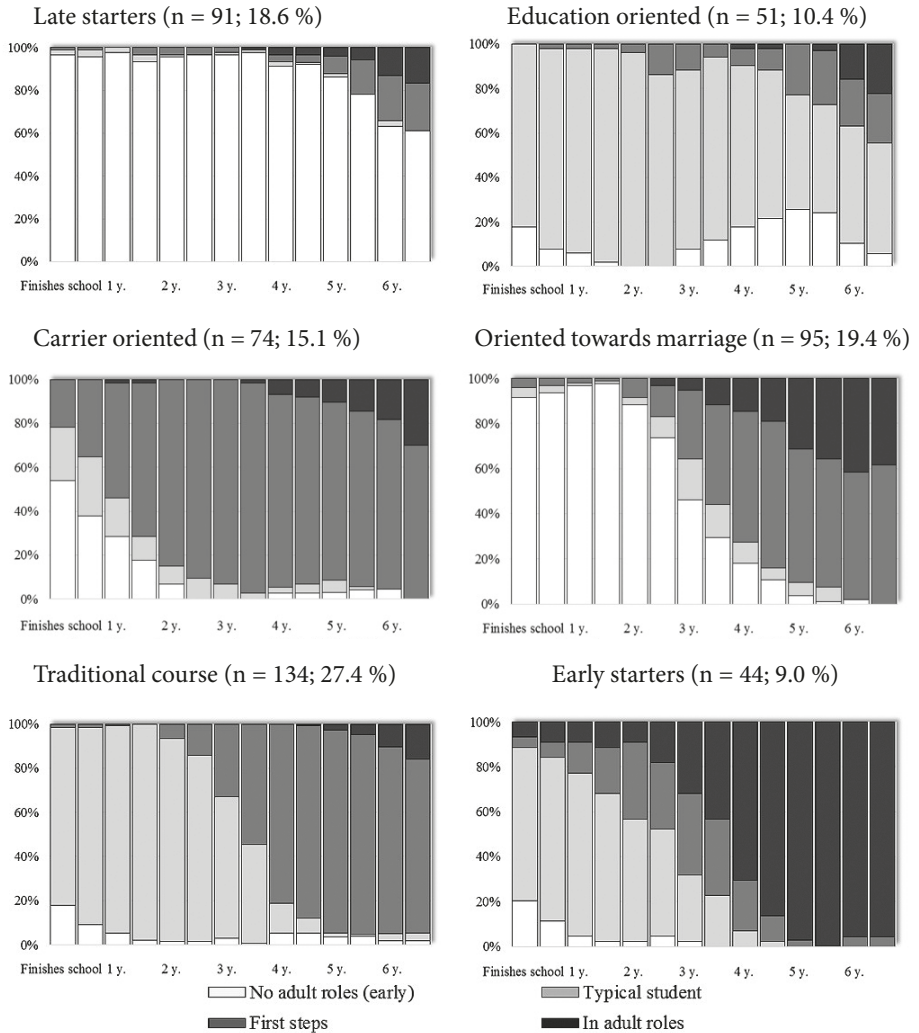

Figure 4. Role configuration distribution plots in the different holistic transitional pathways to adult roles

7.5. Profiles distinguishing youth based on tasks and features of emerging adulthood

In order to uncover profiles distinguishing youth based on tasks and features of emerging adulthood, indicators of measuring identity processes, separation-individuation, responsible behaviors, instability (anxiety/depression), self-focus, perceived possibilities, sense of adulthood and satisfaction with life were subjected to Latent Profile Analysis.

Before proceeding to LPA analysis, correlations between measures assessing psychological aspects of becoming an adult were assessed and are displayed in Table 4.

Table 4. *Correlations between indicators measuring psychological aspects of becoming an adult*

		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Commitment making	.57	-.56	.31	.22	.18	-.18	-.18	.05	.06	.20	.36
2	In-depth exploration		-.25	.30	.16	.06	-.09	-.02	.13	.14	.06	.22
3	Reconsideration of commitments			-.22	-.34	-.11	.26	.22	-.03	.02	-.15	-.27
4	Connection (with parents)				.35	.12	-.18	-.17	-.01	.01	.11	.35
5	Independence					.30	-.28	-.34	.01	-.06	.28	.37
6	Family capacities						-.14	-.21	-.01	-.05	.18	.25
7	Rule-breaking							.51	-.04	.12	-.24	-.29
8	Anxiety/depression								-.02	.15	-.30	-.40
9	Self-focus									.62	.11	.02
10	Perceived possibilities										-.04	-.08
11	Sense of adulthood											.26
12	Satisfaction with life											

Note.
Correlation coefficients that are higher than .10 and in bold, are statistically significant ($p < .05$).

Solutions consisting of one to six were analyzed and compared. Based on the results of these analyses, a three-class solution was chosen (Table 5). The first profile, differed from the other two, based on all measures. This profile was characterized by low identity commitments, low in-depth exploration, high identity reconsiderations, weak separation-individuation, low family capacities, frequent rule-breaking behavior, high anxiety/depression, average self-focus and perceived possibilities and low satisfaction with life (Figure 5). This profile was labelled as “late adolescent”.

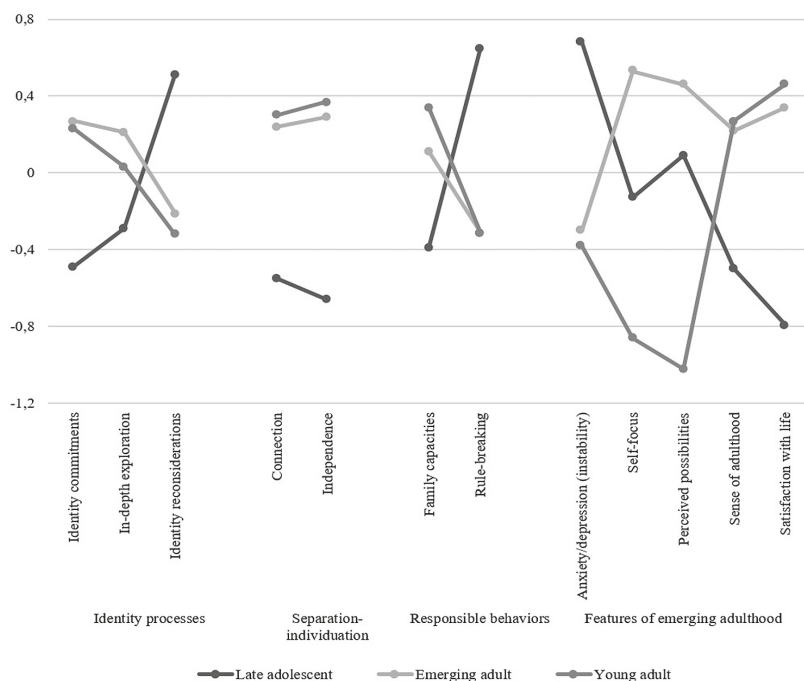
The second profile, differed from „late adolescent“ profile, was characterized by high identity commitments and in-depth exploration, low identity reconsiderations, strong separation-individuation, high family capacities, low rule-breaking behavior and anxiety/depression symptoms, high self-focus and perceived possibilities and high satisfaction with life (Figure 5). This profile was labelled as „emerging adult“.

The third profile was similar to „young adult” profile in most psychological aspects of becoming an adult. However, compared to „emerging adult“, this profile was characterized by slightly lower in-depth explorations, slightly lower family capacities, much lower (lowest among three) self-focus and perceived possibilities and slightly higher (highest among three) satisfaction with life. Based on this, this profile was labelled as „young adult“.

Table 5. Latent profile analysis results: model fit indices for different latent profile solutions.

Model fit indices	Latent classes					
	1	2	3	4	5	6
Log-likelihood	-7756.5	-7351.1	-7273.8	-7196.5	-7124.9	-7088.2
AIC	15560.9	14776.3	14647.66	14519.0	14401.9	14354.4
Change		-784.6	-128.6	-128.7	-117.1	-47.5
Sample size adjusted BIC	15585.3	14813.9	14698.6	14583.1	14479.3	14445.1
Change		-771.4	-115.4	-115.4	-103.8	-34.2
Average probability		.95	.90	.89	.88	.88
Entropy		.84	.77	.79	.79	.80
Smallest class proportion		33 %	23 %	9 %	8 %	2 %
LMR-LRT test		800.7	152.7	152.8	141.3	72.6
<i>p</i>		< .001	.02	.13	.02	.61

Taken together, these result did not confirm the hypothesis that two profile exist. The characteristics of the profiles also differed from what was expected, at least based on several aspects. Nevertheless, the extracted profiles were in-line with findings from other studies addressing links between similar constructs. More interpretation of the profiles is provided in discussion.

Figure 5. Mean levels of psychological aspects of becoming an adult (tasks and features of emerging adulthood) in three latent profile groups.

7.6. Associations between different transitional pathways to adult social roles and profiles, based on psychological aspects of becoming an adult

In order to examine the links between different transitional pathways to adult social roles and profiles, based on tasks and features of emerging adulthood, chi-square tests and correspondence analysis bi-plots were used. First, links between residential status and profiles were assessed and results indicated a significant relationship ($\chi^2 = 25.703$; $df = 4$; $p < .001$; $V_{(2)} = .162$). Results also indicated that „late adolescent” profile was more common to those still living with their parents, „emerging adult” profile was more common to those living in temporary household and „young adult” profile was more common to those living in personally owned accommodation. Second, links between transitional pathways in residential domain and profiles were assessed and results indicated a significant relationship ($\chi^2 = 19.079$; $df = 6$; $p = .004$; $V_{(2)} = .140$). Results also indicated that „late adolescent” profile was more common to those assigned to “prolonged residence in parental home” pathway. However, the other two profiles were similarly distributed among the other three pathway. Third, links between partner-family status and profiles were assessed and results indicated a significant relationship ($\chi^2 = 82.952$; $df = 8$; $p < .001$; $V_{(2)} = .291$). Results also indicated that „late adolescent” profile was more common to those that were single or those that had a partner, but did not live together. “Emerging adult” profile was more common to those that were cohabiting and “young adult” profile was more common to those that were married or had a family. Fourth, links between transitional pathways in partner-family domain and profiles were assessed and results indicated a significant relationship ($\chi^2 = 48.477$; $df = 14$; $p < .001$; $V_{(2)} = .223$). Results also showed that „late adolescent” profile was more common to those in „prolonged singlehood” pathway, „young adult” profile was more common to “early family” or “partnership followed by cohabitation” pathways, while “emerging adult” was more common to the rest of pathways. Fifth, links between education-work statuses and psychological profiles was examined. No significant association was found ($\chi^2 = 11.759$; $df = 10$; $p = .302$; $V_{(2)} = .110$). Similarly, no significant association was found between pathways to adult role in education-work domain and psychological profiles ($\chi^2 = 8.626$; $df = 10$; $p = .568$; $V_{(2)} = .094$).

Finally, links between profiles and role configurations as well as holistic pathways was assessed. Results of this analysis revealed that there is a significant association between role configurations and profiles based on tasks and features of emerging adulthood ($\chi^2 = 57.163$; $df = 6$; $p < .001$; $V_{(2)} = .242$). Correspondence analysis bi-plots revealed that „late adolescent” profile was more common to those in „no adult roles” configuration, „emerging adult” profile was more common to those in „student” or „first steps” configurations and „young adult” was common to those in configuration labeled as „in adult roles” (Figure 6). Results of this analysis also revealed that there is a significant association between holistic pathways and profiles based on tasks and features of emerging adulthood ($\chi^2 = 32.071$; $df = 10$; $p < .001$; $V_{(2)} = .181$). Correspondence analysis bi-plots revealed that „late adolescent” profile was more common to “late starters”, „emerging adult” profile was more common to “education oriented”, “carrier oriented”, “traditional course” and “oriented towards marriage without children”, while “young adult” profile was more common to “early starters” (Figure 7).

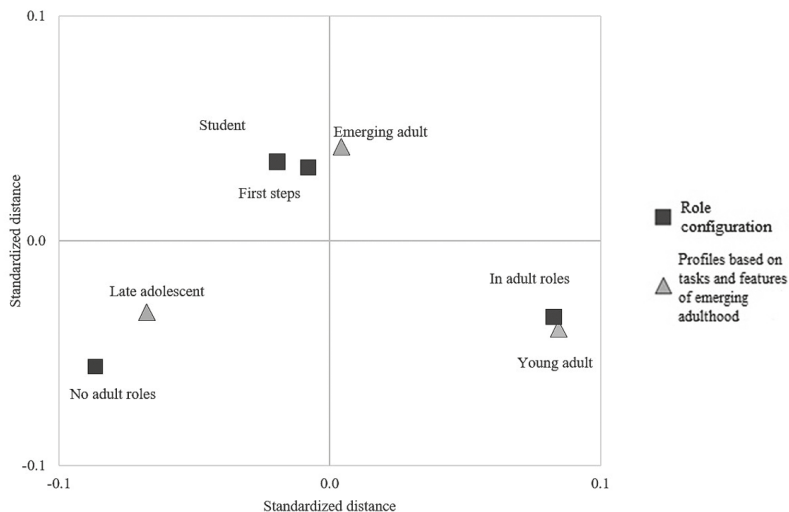

Figure 6. Correspondence analysis bi-plot linking psychological profiles with adult role configurations

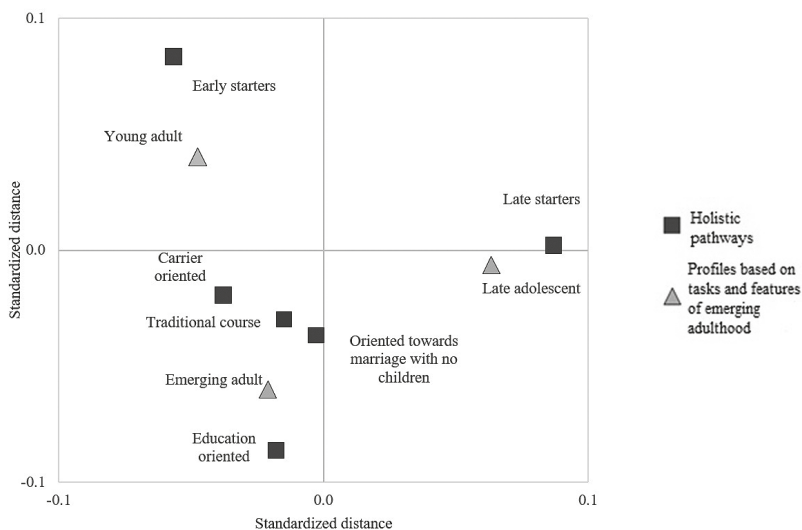

Figure 7. Correspondence analysis bi-plot linking psychological profiles with different transitional pathways to adult roles

8. DISCUSSION

In general, this study contributes to the field of research on the process of becoming an adult, mostly by investigating transitional pathways to adult roles, as well as profiles based on tasks and features of emerging adulthood, in the Lithuanian context. However, some

findings of the study are also relevant for researchers studying the process of becoming an adult in other cultural contexts.

First, analysis of transitional pathways in residential, partner-family and education-work domains indicated that transitions to adulthood in the Lithuanian context became rather similar to those in other western countries. For example, similarly to other countries, it became quite common for Lithuanian youth to spend some time living independently from parents or romantic partner, which is considered as one of the main features of modern transition to adulthood (e.g., Settersten Jr., 2012). In addition, a significant proportion of youth spend some time cohabiting with a romantic partner before entering marriage, which is another feature of modern transitions to adulthood (e.g., Settersten Jr., 2012; Gior-dano et al., 2012). Nevertheless, analysis of pathways in residential domain also shows that a significant proportion of youth stay in parental home, for a relatively long period of time, which is in line with demographic data, indicating that almost 40% of 20-29 year-old youth in Lithuania live with parents (Eurostat2013). In addition, results also show that some of young people still follow a rather traditional course to adult roles, i.e. move from parental home to live with a partner only after entering into marriage. Taken together, these results indicate that the first six years after finishing school are filled with many kinds of living arrangements, as well as partnership-family statuses, education-work statuses and sequences of these statuses. This, in turn, means that Lithuanian youth today are very diverse in terms of their social roles and statuses.

Second, analysis of pathways in three life domains and analysis of associations between these pathways, indicated that changes in statuses in separate domains were often inter-related, i.e. change of status in one domain was often accompanied by change of status in another domain. These results are clearly in line with previous studies on this matter (Eisenberg et. al., 2015; Maggs et al., 2012; Osgood et al., 2005; Räikkönen et. al., 2012; Salmela-Aro et. al., 2012; Schoon et al., 2012) and support the notion that social roles tend to cluster together into meaningful patterns and in particular point in time, the successful pursuit of specific combinations of social roles may be mutually facilitative or inhibitive (Maggs et. al., 2012). This, in turn, suggests that transitions to adulthood should always be studied using a holistic approach, i.e. by analyzing status changes in all related life domains. This approach was implemented in the next step of analysis, where role configurations were examined by using Latent Class Analysis. Results indicated that four role configurations were common for Lithuanian youth: “early”, “typical student“, “first steps“, and “in adult roles“. “Early” or “no adult roles” configuration is characterized by living in parental home, no serious commitments to romantic relationships and either being in education without employment or being employed without being in education. “Typical student” configuration is characterized by living in temporary accommodation, having no serious commitments to romantic relationships (being single or having a partner, but not cohabiting), being in education without employment or being only part-time employed (in addition to being in education). “First steps” or “employed, living with partner, not married” configuration is characterized by having a partner and/or cohabiting, being full- or part-time employed (in some cases still being in education) and living in temporary accommodation. “In adult roles” configuration is characterized by living in personal accommodation, having

a family or being married (without children) and being full-time employed without being in education.

Third, through investigation of role configuration sequences, six holistic transitional pathways to adult roles were uncovered. Starting from the pathways with the biggest delay of adult roles and finishing with the ones characterized by fast transitions, they were labelled as: “late starters”, “education oriented”, “career oriented”, and “oriented towards marriage with no children”, “traditional course” and “early starters”. Most of these pathways were very similar to those found in other western countries, which also suggests that “diversity” would be the best term to describe overall transitions to adulthood in the Lithuanian context.

“Late starters” pathway includes youth who live with parents for a relatively long time and significantly delay entry into family roles. This pathway clearly resembles “late starters” found in the USA by Osgood et al., (2005) and “working singles, living with parents” found by Maggs et al., (2012), “late starters” found in the UK (Schoon et al., 2012), “late nest-leavers” found in France (Robette, 2010) or “late starters” found in Finland (Salmela-Aro et al., 2011). “Early starters” pathway indicates youth who leave parental home, finish with education and enter family roles relatively fast. This pathway also clearly resembles “fast starters” found in the USA (Osgood et al., 2005), “married workers with children” also found in the USA (Maggs et al., 2012), “fast starters” found in the UK (Schoon et al., 2012), “spouses with children” found in France (Robette, 2010) or „early starters“ found in Finland (Salmela-Aro et al., 2011). These results indicate that increasing differentiation of pathways characterized by early entry and late entry into adult roles, which is seen in other western countries (Côté & Bynner, 2008; Maggs et al., 2012; Salmela-Aro et al., 2011; Schoon et al., 2012), is also common to the Lithuanian context as well.

Two additional paths found in this study, labelled as „oriented towards career” and “education oriented“, were also rather similar to the ones found in other western countries. Both of these pathways could be characterized as protracted, as these individuals take some adult roles quite early, but postpone entry into family roles for later time in their lives. “Education oriented” found in this study resemble “educated partners” or “educated singles” found in the USA (Osgood et al., 2005), “educated students, without children” also found in the USA (Maggs et al., 2012), „highly educated, without children“ found in the UK (Schoon et al., 2012) and so on. Similarly, “oriented towards career” pathway found in this study was very similar to “work-orientation without children” found in the UK (Schoon et al., 2012) or “career with unsteady relationship” found in Finland (Salmela-Aro et al., 2011), etc. In general, these two groups refer to individuals who start their career relatively early and keep on this career, and to individuals who spend a longer time in education and start their career later. In both cases, family roles are postponed, however, those in “career focused” pathway tend to start living with a partner earlier than “education focused”.

The last two pathways did not have very clear similarities to the ones found in other countries. However, whether they are unique to the Lithuanian context, is a matter of debate. Pathway labelled as “traditional course” is not likely to be very unique. In general, this pathway indicates youth who leave parental home for educational purposes, spend about four years in post-secondary education and start work career, once education is finished. In addition, they maintain romantic relationships, throughout the investigated period, yet delay entry into fam-

ily roles. Several studies conducted in the USA did reveal similar paths. For example, pathways labelled as “traditional school-to-work transition, delayed family formation” found by Elia-son et al., (2015) and „educated workers without children“, found by Maggs et al., (2012) do resemble the one found in this study to some degree. The reason why similar pathways were not found in other studies could be related to different strategies that were used to investigate these pathways. For example, in some studies, a cross-sectional research designs were used to investigate these pathways (e.g. Osgood et al., 2005; Maggs et al., 2012; Schoon et al. 2012), while other focused on a longer period of time (e.g. Robette, 2010; Salmela-Aro et al., 2011).

However, „oriented towards marriage with no children” pathway is likely to be rather unique. In general, this pathway indicates youth, who enter tertiary education after finishing school, but stay in parental home, while at the end of the educational period they start their work career and get married, leave parental home and move into temporary or personally owned accommodation with a spouse, yet postpone having children. There are several reasons to believe that this pathway is rather specific, perhaps not to Lithuanian, but to a broader Eastern European context. First, the mean age of the first marriage among Lithuanians is about 29 years, and it is different from Western and Northern European countries, e.g. Scandinavian countries, where it is about four years later (Eurostat, 2016). Second, Lithuanians are similar to other post-soviet European countries, characterized by conservative views towards family formation. In terms of familism (an ideology that puts priority on the family instead of the individual), Lithuania stands together with Hungary, the Czech Republic, and Poland, and it is different from countries such as the Netherlands or Finland, which are considered much more individualistic (Stankūnienė & Maslauskaitė, 2008). Existence of a pathway characterized by a relatively early marriage (without a period of cohabitation), which is accompanied by leaving parental home, clearly fits this picture and shows that a significant proportion of Lithuanian youth (if combined with early starters pathway) still follow a rather conservative paths to adult roles. Taken together, these results indicate that modern transitions to adulthood in the Lithuanian context should be best viewed as diversified. Specifically, the descriptions that are used to characterize transitions in general population (e.g. late, protracted and complex; Billari & Liefbroer, 2010) do not necessarily describe the existing diversity really well, as only for some youth transitions happen early, only for some they are protracted, and only for some transitions are late.

Fourth, using latent profile analysis to cluster youth based on achievement of tasks and features of emerging adulthood, three profiles emerged. Profile described as “late adolescent” was characterized by low identity commitments, low in-depth exploration, high identity reconsiderations, weak separation-individuation, low family capacities, frequent rule-breaking behaviour, high anxiety/depression, average self-focus and perceived possibilities and low satisfaction with life. In general, this profile can be characterized as problematic, as it indicates youth who are still in a moratorium state in terms of their personal identity development (Crocetti & Meeus, 2015), which is accompanied by low emotional separation from parents and who are less responsible, and are only average in terms of several features of emerging adulthood (self-focus and perceived possibilities).

Profile described as “emerging adulthood” was characterized by high identity commitments and in-depth exploration, low identity reconsiderations, strong separation-individ-

uation, high family capacities, low rule-breaking behaviour and anxiety/depression symptoms, high self-focus and perceived possibilities and high satisfaction with life. Although this profile differed from the one that was expected before doing an analysis, it was labelled as “emerging adult”. The reason for this label was mostly because this group was characterized by high self-focus and perceived possibilities, which are two of the five main features of emerging adulthood (Arnett, 2004). Although the mean levels of three identity processes suggest the existence of achieved status, in terms of identity development (Crocetti & Meeus, 2015), it also implies that these young people have undergone a prolonged period of intensive identity explorations, which is another feature of emerging adulthood. This profile was also characterized by high separation-individuation, sense of being an adult, low anxiety/depression symptoms, which in general can be expected, since numerous studies indicate that these constructs are well related (Christopoulos, 2003; Crocetti, Hale, et al., 2015; Crocetti et al., 2011; Lillevoll, Kroger, & Martinussen, 2013; Schwartz et al., 2011, 2015). So taken together, this profile indicates a rather well-adjusted group of young people, who successfully solve main tasks of emerging adulthood, yet still show a lot of features specific for this period.

Profile described as “young adulthood” was characterized by high identity commitments, average in-depth exploration, low identity reconsiderations, strong separation-individuation, high family capacities, low rule-breaking behaviour and anxiety/depression symptoms, low self-focus and low perceived possibilities and high satisfaction with life. This profile was very similar to the one that was labelled as “emerging adult”, however, it did differ in terms of self-focus and perceived possibilities, as these two features were rather low in this profile. In addition, participants that were characterized by this profile were also significantly lower in terms of in-depth identity explorations, indicating an early closure status in terms of identity development (Crocetti & Meeus, 2015), significantly higher family capacities and satisfaction with life. So taken together, this profile also indicates a rather well-adjusted group of young people, who successfully solve main tasks of emerging adulthood, however, they do not show several of the most important features of this period described in emerging adulthood theory (Arnett, 2004). This profile was the one that matched the expectations stated before doing the analysis.

Taken together, these results indicate that becoming an adult is diverse, when tasks and features of this period are considered. Some youth solve developmental tasks related to this period rather early, some, however, rather late. Differentiation in the timing of these tasks also seems to be related to various features of this period. These results clearly support the views proposed by critics of emerging adulthood theory (e. g., Hendry & Kloep, 2010), highlighting that not all youth can be characterized by the features of emerging adulthood (Arnett, 2004). These findings are also in-line with previous qualitative research on features on this period, indicating that at least three profiles exist (Hendry & Kloep, 2010).

Fifth, during investigation of the links between profiles based on tasks and features of emerging adulthood and transitional pathways to adult roles, clear and meaningful associations have emerged. In general, „late adolescent“ profile was more common to youth following pathways that could be characterized as late, “emerging adult” profile was more common to youth following pathways that could be characterized as protracted, and “young adult” profile was more common to those who could be characterized as “early” in terms of adoption of adult roles. First of all, these findings contradict the results of adult-

hood criteria studies, which indicate that role transitions are not important for becoming an adult, and should be dismissed as markers of becoming an adult (Arnett, 1994, 1997, 2001, 2003). Associations found in this study are much more in line with previous studies indicating that entry into adult roles is usually accompanied by internal changes, i.e. a subjective sense of being an adult (Benson & Furstenberg Jr., 2006; Shanahan et al., 2005). Results of this study complement the previous ones (e.g. Benson & Furstenberg Jr., 2006; Shanahan et al., 2005), indicating that transitions to adult roles are accompanied by a broader set of internal aspects of becoming an adult, not just sense of adulthood, i.e. with identity development, separation-individuation, becoming a responsible person, as well as with the features of this period, described in emerging adulthood theory. In addition, these results support the results of previous qualitative studies that adult roles act as conduits for achieving many of the internal changes related to becoming an adult (Andrew et al., 2006). Clearly, the social and internal/psychological side of becoming an adult are interrelated.

However, whether role transitions should be equated with becoming an adult, should be a matter of further debate. Specifically, in terms of effect size, associations that were found in this study were only moderate and based on cross-tabulations it was evident that there was a relatively large proportion of youth who had a “late adolescent” profile, yet had role configurations characterized by some or most of adult statuses, or were assigned to transitional pathways characterized as early. Similarly, relatively large proportion of youth who had a “young adult” profile, had a “no adults role” configuration or were assigned to pathways characterized as late, which indicates that maturation in terms psychological becoming an adult may happen without going through social role changes. This suggests that research focusing on role transitions should explicitly state that the focus of the study is on adult role changes, as not in all cases transitions to adulthood may be accompanied by internal changes. These results also suggest that in terms of indicators of becoming an adult, a more comprehensive theoretical model is needed, which incorporates both social roles and subjective aspects of becoming an adult.

Sixth, results of this study also provide an opportunity to assess how useful emerging adulthood theory is in describing the process of becoming an adult in the Lithuanian context. Taken together, most of these results seem to contradict emerging adulthood theory, i.e. at least several profiles in terms of tasks and features of emerging adult have emerged, which were also related to social pathways to adult roles. These results are clearly in line with the critique of emerging adulthood theory that stresses large variations of life styles, features, experiences and transitions to adult roles (Bynner, 2005; Côté, 2014; Côté & Bynner, 2008; Hendry & Kloep, 2007, 2010, 2011). Nevertheless, it is quite hard to argue that this theory is inadequate to describe the process of becoming an adult, in the Lithuanian context. Finding “late adolescent” and “emerging adult” profiles suggest that some features of emerging adult are more common to some youth, while other features are more common to others. It should also be noted that cross-sectional approach used in this study to investigate these links also has clear limitations, i.e. it is hard to conclude that those in “young adult” profile have never experienced “emerging adult” profile and those that are in “late adolescent” profile never will. It is likely that “young adult” profile had similar characteristics to emerging adult profile, however, their profiles changed once they entered

into more adult roles. Since the two profiles (“emerging adult” and “late adolescent”) have emerged, which both resemble a portrait of an emerging adult, it is important to distinguish those who do have significant troubles in coping with developmental tasks related to this age, and those who actually manage with these tasks rather well, but postpone adult roles. Also, since a profile labelled as “young adult” have emerged, it should be noted that a subgroup of those who move into adult roles rather fast, and perhaps experience very little of “emerging adulthood”, must also be distinguished. As Arnett (2004) notes, the period of emerging adulthood may be shorter to some and longer to others. In this sense, these results support at least some statements of the theory. However, based on these results, it should be noted that emerging adult theory, first of all, is a descriptive theory, and it does lack accuracy in the attempts to describe the modern process of becoming an adult.

Finally, based on the results of this study, further suggestions on how to classify the existing diversity of pathways to adulthood, in terms of both, role changes and tasks and features of emerging adulthood, can be made. The existing links between role changes and profiles based on tasks and features of emerging adulthood, and the fact that the link exists between profiles characterized as late and pathways that can be characterized as late, and vice versa, suggest that three meta-trajectories may exist, that describe subgroups of youth that differ in terms of how fast they move to adulthood. In fact, similar speculations already exist in emerging adulthood literature (Hendry & Kloep, 2011). The first group may be described as “off-track” or “hard start” and refer to late starters in terms of pattern of transitions to adult roles, prolonged moratorium in terms of identity development, as well as difficulties in the process of separation-individuation, more irresponsible behaviors, higher anxiety, less self-focused and less perceived possibilities to change life direction, ambiguous feeling of being an adult. The second group could be described as “protracted” or “emerging adult” and it refers to those who experience role changes at least in some life domains, however, they delay entry into family life, and also are characterized by prolonged but successful development of personal identity, successful separation-individuation, fewer anxiety symptoms, more responsible behaviors and perceived possibilities to change life direction, as well as high self-focus. The last group could be described “early start”, characterized by early entry into family life and all the adult roles, which is also accompanied by somewhat early closure in terms of identity development, successful separation-individuation, less anxiety symptoms, responsible behaviors, high family capacities, yet low perceived possibilities to change direction of life and low self-focus. Further investigations of these three subgroups could be a very important and fruitful area of research.

9. CONCLUSIONS

1. Transitions to adult roles among Lithuanian youth, are diversified, i.e. characterized by a great variety to transitional social pathways:
 - a. In residential domain, at least four pathways, which differ in terms of speed towards independent life, exist: “prolonged residence in parental home”, “delayed leave to temporary accommodation”, “early leave to and prolonged life in temporary accommodation”, “early leave to personal accommodation”.

- b. In partner-family domain, at least eight pathways, which differ in terms of speed towards family life, exist: “prolonged singlehood”, “breaking relationships”, “late partnership”, “steady partnership”, “partnership, followed by cohabitation”, “early cohabitation”, “early marriage without children”, “early family”.
 - c. In education-work domain, at least six pathways, which differ in terms of speed towards stable work carrier, exist: “prolonged unemployment, without education”, “prolonged education”, “early part-time carrier, in combination to education”, “education first, employment later”, “managing full-time work and education”, “early carrier, short education”.
 - d. At least six holistic pathways exist, which differ in terms speed of transitions to adult roles: “late starters”, “education oriented”, “carrier oriented”, “oriented towards marriage”, “traditional course”, “early starters”.
2. Transitions to adult roles in residential, partner-family and education-work domains are interrelated. Changes in one domain are accompanied by changes in other, therefore transitions to adult roles typically unfold in terms of moving from one role configuration to another. During the period of 18-25, at least four types of role configurations exist:
 - a. “No adult roles” or “early” configuration, which is characterized by living in parental home, no serious commitments to romantic relationships (being single or having a partner but not living together with him/her) and either being in education without employment or being employed without being in education
 - b. “Typical student” configuration, which is characterized by living in temporary accommodation, no serious commitments to romantic relationships (being single or having a partner but not living together with him/her), being in education being unemployed or only employed half-time
 - c. “Employed, living with partner, not married” or “first steps” configuration, which is characterized by having a partner and/or living with him/her, being employed full-time or part-time, in some cases still being in education and living in temporary accommodation
 - d. “In adult roles” configuration, which is characterized by living in personal accommodation, having a family or being married, yet not having children, and being full-time employed or being unemployed, but not in education.
3. The process of becoming an adult, in terms developmental tasks, such as becoming an independent, self-sufficient and responsible person, as well as in terms features of this period is also varying. Among 25 year old Lithuanian youth, at least three profiles exist:
 - a. One of these profiles can be described as “late adolescent” and is characterized by low identity commitments, low in-depth exploration, high identity reconsiderations, weak separation-individuation, low family capacities, frequent rule-breaking behavior, high anxiety/depression, average self-focus and perceived possibilities and low satisfaction with life.

- b. One of these profiles can be described as “emerging adulthood” and is characterized by high identity commitments and in-depth exploration, low identity reconsiderations, strong separation-individuation, high family capacities, low rule-breaking behavior and anxiety/depression symptoms, high self-focus and perceived possibilities and high satisfaction with life.
 - c. One of these profiles can be described as “young adulthood” and is characterized by high identity commitments, average in-depth exploration, low identity reconsiderations, strong separation-individuation, high family capacities, low rule-breaking behavior and anxiety/depression symptoms, low self-focus and low perceived possibilities and high satisfaction with life.
- 4. A clear parallels exist between changes of and transitions adult social status and tasks and features of emerging adulthood, which indicates that delay in transitions to adult roles is related to delay of overcoming with other tasks, such as identity formation, separation-individuation or learning to act responsibly. Specifically:
 - a. “Late adolescent” profile is more common to youth, whose patterns of transitions to adult roles could be characterized as late, i.e. to those that stay in parental home significantly longer and enter into family roles significantly later.
 - b. “Emerging adulthood” profile is more common to youth, whose pattern of transitions to adult roles could be characterized as protracted, i.e. to those that leave parental home relatively early, maintain romantic relationships, start work carrier or spend more time in education, however delay parenthood.
 - c. “Young adult” profile is more common to youth, whose patterns of transitions to adult roles could be characterized as early, i.e. those that leave parental home relatively early, start work carrier earlier, make serious commitments to romantic relationships (get married or start living with a partner) and enter parenthood.

10. REFERENCES

1. Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA Adult Forms & Profiles*. Burlington: VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
2. Andrew, M., Eggerling-Boeck, J., Sandefur, G. D., & Smith, B. (2006). The “inner side” of the transition to adulthood: How young adults see the process of becoming an adult. *Advances in Life Course Research*, 11, 225–251. doi:10.1016/S1040-2608(06)11009-6
3. Arnett, J. J. (1994). Are college students adults? Their conceptions of the transition to adulthood. *Journal of Adult Development*, 1(4), 213–224. doi:10.1007/BF02277582
4. Arnett, J. J. (1997). Young people’s conceptions of the transition to adulthood. *Youth & Society*, 29(1), 3–23. doi:10.1177/0044118X97029001001
5. Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development*, 41(5/6), 295–315. doi:10.1159/000022591
6. Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood. *American Psychologist*, 55(5), 469.
7. Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8(2), 133–143. doi:10.1023/A:1026450103225
8. Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in American ethnic groups. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2003(100), 63–76. doi:10.1002/cd.75
9. Arnett, J. J. (2004). *Emerging Adulthood : The Winding Road From The Late Teens Through The Twenties* (1st ed.). Oxford, New York: Oxford University Press.
10. Arnett, J. J. (2014). *Emerging Adulthood : The Winding Road From The Late Teens Through The Twenties* (2nd ed.). Oxford, New York: Oxford University Press.
11. Arnett, J. J. (2016). Emerging adults in Europe: common themes, diverse paths, and future directions. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 205–215). Abingdon; New York: Routledge.
12. Arnett, J. J., & Taber, S. (1994). Adolescence terminable and interminable: When does adolescence end? *Journal of Youth and Adolescence*, 23(5), 517–537. doi:10.1007/BF01537734
13. Arnett, J. J., & Tanner, J. L. (2011). In defense of emerging adulthood as a life stage: Rejoinder to Kloep’s and Hendry’s chapters 4 and 5. In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
14. Baik, J. (1998, March). *Individuation, college adjustment and ego identity: Construction of a measure of individuation and psychometric analysis*. ProQuest Information & Learning.
15. Benson, J. E., & Elder, G. H. J. (2011). Young adult identities and their pathways: A developmental and life course model. *Developmental Psychology*, 47(6), 1646–1657. doi:10.1037/a0023833

16. Benson, J. E., & Furstenberg Jr., F. F. (2006). Entry into adulthood: Are adult role transitions meaningful markers of adult identity? *Advances in Life Course Research*, 11(0), 199–224. doi:10.1016/S1040-2608(06)11008-4
17. Billari, F. C., & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 59–75. doi:10.1016/j.alcr.2010.10.003
18. Boles, S. A. (1999). A model of parental representations, second individuation, and psychological adjustment in late adolescence. *Journal Of Clinical Psychology*, 55(4), 497–512.
19. Brown, T. A. (2015). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*, 2nd ed. New York: The Guilford Press.
20. Brückner, H., & Mayer, K. U. (2005). De-standardization of the life course: what it might mean? And if it means anything, whether it actually took place? *Advances in Life Course Research*, 9, 27–53. doi:10.1016/S1040-2608(04)09002-1
21. Buhl, H. M. (2008). Development of a model describing individuated adult child–parent relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 381–389. doi:10.1177/0165025408093656
22. Bynner, J. (2005). Rethinking the youth phase of the life-course: The case for emerging adulthood? *Journal of Youth Studies*, 8(4), 367–384. doi:10.1080/13676260500431628
23. Caspi, A., Moffitt, T. E., Thornton, A., Freedman, D., Amell, J. W., Harrington, H., ... Silva, P. A. (1996). The life history calendar: A research and clinical assessment method for collecting retrospective event-history data. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 6(2), 101–114.
24. Christopoulos, A. L. (2003). Psychological adjustment and separation-individuation: An exploratory study with Greek adolescents. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 10(2–3), 248–257.
25. Collins, W. A., Laursen, B., Mortensen, N., Luebker, C., & Ferreira, M. (1997). Conflict processes and transitions in parent and peer relationships implications for autonomy and regulation. *Journal of Adolescent Research*, 12(2), 178–198. doi:10.1177/0743554897122003
26. Corijn, M., & Klijzing, E. (Eds.). (2001). *Transitions to Adulthood in Europe* (Vol. 10). Dordrecht: Springer Netherlands.
27. Côté, J. E. (2000). *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. NYU Press.
28. Côté, J. E. (2014). The dangerous myth of emerging adulthood: An evidence-based critique of a flawed developmental theory. *Applied Developmental Science*, 18(4), 177–188. doi:10.1080/10888691.2014.954451
29. Côté, J. E., & Bynner, J. M. (2008). Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: the role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, 11(3), 251–268. doi:10.1080/13676260801946464
30. Crocetti, E. (2016). Are being responsible, having a stable job, and caring for the family important for adulthood? Examining the importance of different criteria for adulthood in Italian emerging adults. In R. Žukauskienė (Ed.), *Emerging adulthood in a European Context* (pp. 33–53). Abingdon; New York: Routledge.

31. Crocetti, E., Cieciuch, J., Gao, C.-H., Klimstra, T., Lin, C.-L., Matos, P. M., Morsünbül, Ü., Negru, O., Sugimura, K., Zimmermann, G., Meeus, W. (2015). National and gender measurement invariance of the Utrecht-management of identity commitments scale (U-MICS): A 10-nation study with university students. *Assessment*. doi:10.1177/1073191115584969
32. Crocetti, E., Hale, W. W., Dimitrova, R., Abubakar, A., Gao, C.-H., & Pesigan, I. J. A. (2015). Generalized anxiety symptoms and identity processes in cross-cultural samples of adolescents from the general population. *Child & Youth Care Forum*, 44(2), 159–174. doi:10.1007/s10566-014-9275-9
33. Crocetti, E., & Meeus, W. (2015). The identity statuses: Strengths of a person-centered approach. In K. C. McLean & M. Syed (Eds.), *The Oxford Handbook of Identity Development*. Oxford: Oxford University Press.
34. Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence*, 31(2), 207–222. doi:10.1016/j.adolescence.2007.09.002
35. Crocetti, E., Scrignaro, M., Sica, L. S., & Magrin, M. E. (2011). Correlates of identity configurations: Three studies with adolescent and emerging adult cohorts. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6), 732–748. doi:10.1007/s10964-011-9702-2
36. Dannefer, D., & Daub, A. (2009). Extending the interrogation: Life span, life course, and the constitution of human aging. *Advances in Life Course Research*, 14(1–2), 15–27. doi:10.1016/j.alcr.2009.05.001
37. Dietrich, J., Andersson, H., & Salmela-Aro, K. (2014). Developmental psychologists' perspective on pathways through school and beyond. In P. Blanchard, F. Bühlmann, & J.-A. Gauthier (Eds.), *Advances in Sequence Analysis: Theory, Method, Applications* (pp. 129–150). Springer International Publishing.
38. Eisenberg, M. E., Spry, E., & Patton, G. C. (2015). From emerging to established longitudinal patterns in the timing of transition events among Australian emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(4), 277–281. doi:10.1177/2167696815574639
39. Eliason, S. R., Mortimer, J. T., & Vuolo, M. (2015). The transition to adulthood life course structures and subjective perceptions. *Social Psychology Quarterly*, 190272515582002. doi:10.1177/0190272515582002
40. Elzinga, C., & Liefbroer, A. (2007). De-standardization of family-life trajectories of young adults: A cross-national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 225–250. doi:10.1007/s10680-007-9133-7
41. Erikson, E. H. (1963). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
42. Fussell, E., & Furstenberg Jr., F. F. (2005). The transition to adulthood during the twentieth century: race, nativity, gender. In R. A. Settersten Jr., F. F. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy* (pp. 29–59). Chicago: The University of Chicago Press.
43. Gauthier, A. (2007). Becoming a young adult: An international perspective on the transitions to adulthood. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 217–223. doi:10.1007/s10680-007-9130-x

44. Gignac, G. E., & Watkins, M. W. (2013). Bifactor modeling and the estimation of model-based reliability in the WAIS-IV. *Multivariate Behavioral Research*, 48(5), 639–662. doi:10.1080/00273171.2013.804398
45. Hartmann, D., & Swartz, T. T. (2006). The new adulthood? The transition to adulthood from the perspective of transitioning young adults. *Advances in Life Course Research*, 11, 253–286. doi:10.1016/S1040-2608(06)11010-2
46. Havighurst, R. J. (1966). *Developmental Tasks and Education*. D. McKay.
47. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2007). Conceptualizing emerging adulthood: Inspecting the emperor's new clothes? *Child Development Perspectives*, 1(2), 74–79. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00017.x
48. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 169–179. doi:10.1080/13676260903295067
49. Hendry, L. B., & Kloep, M. (2011). Lifestyles in emerging adulthood: who needs stages anyway? In *Debating Emerging Adulthood*. Oxford, New York: Oxford University Press.
50. Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Press.
51. Kraniauskienė, S. (2011). *Tapsmas suaugusiųjų: jaunimo socialinė branda Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, demografinių tyrimų institutas.
52. Liefbroer, A. C., & Toulemon, L. (2010). Demographic perspectives on the transition to adulthood: An introduction. *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 53–58. doi:10.1016/j.alcr.2010.10.002
53. Lillevoll, K. R., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013). Identity status and anxiety: A meta-analysis. *Identity*, 13(3), 214–227. doi:10.1080/15283488.2013.799432
54. Little, T. D. (2013). *Longitudinal Structural Equation Modeling*. Guilford Press.
55. Lopez, F. G., & Gover, M. R. (1993). Self-report measures of parent-adolescent and separation-individuation: A selective review. *Journal of Counseling & Development*, 71(5), 560–569.
56. Maggs, J. L., Jager, J., Patrick, M. E., & Schulenberg, J. (2012). Social role patterning in early adulthood in the USA: adolescent predictors and concurrent wellbeing across four distinct configurations. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 190–210. doi:10.14301/llcs.v3i2.183
57. Masten, A. S. (2006). Developmental psychopathology: Pathways to the future. *International Journal of Behavioral Development*, 30(1), 47–54. doi:10.1177/0165025406059974
58. McCormick, C. M., I-Chun Kuo, S., & Masten, A. S. (2011). Developmental tasks across the life span. In K. L. Fingerman, C. A. Berg, J. Smith, & T. C. Antonucci (Eds.), *Handbook of Life-span Development* (pp. 117–140). New York: Springer Publishing Company.
59. Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2012). *Mplus User's Guide*. (Seventh edition). Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
60. Osgood, D. W., Ruth, G., Eccles, J. S., Jacobs, J. E., & Barber, B. L. (2005). Six paths to adulthood: Fast Starters, Parents without Careers, Educated Partners, Educated

- Singles, Working Singles, and Slow Starters. In R. A. Settersten Jr., F. F. J. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy* (pp. 320–355). University of Chicago Press.
61. Räikkönen, E., Kokko, K., Chen, M., & Pulkkinen, L. (2012). Patterns of adult roles, their antecedents and psychosocial wellbeing correlates among Finns born in 1959. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 211–227. doi:10.14301/llcs.v3i2.180
62. Raykov, T. (1997). Estimation of composite reliability for congeneric measures. *Applied Psychological Measurement*, 21(2), 173–184. doi:10.1177/01466216970212006
63. Raykov, T. (2001). Bias of coefficient for fixed congeneric measures with correlated errors. *Applied Psychological Measurement*, 25(1), 69–76. doi:10.1177/01466216010251005
64. Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2011). *Introduction to Psychometric Theory*. New York: Routledge.
65. Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2012). Evaluation of validity and reliability for hierarchical scales using latent variable modeling. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 19(3), 495–508. doi:10.1080/10705511.2012.687675
66. Reifman, A., Arnett, J. J., & Colwell, M. J. (2007). Emerging adulthood: theory, assessment, and application. *Journal of Youth Development*, 2(1).
67. Reis, O., & Buhl, H. M. (2008). Individuation during adolescence and emerging adulthood – five German studies. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 369–371. doi:10.1177/0165025408093653
68. Robette, N. (2010). The diversity of pathways to adulthood in France: Evidence from a holistic approach. *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 89–96. doi:10.1016/j.alcr.2010.04.002
69. Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Nurmi, J.-E., & Eerola, M. (2011). Mapping pathways to adulthood among Finnish university students: Sequences, patterns, variations in family- and work-related roles. *Advances in Life Course Research*, 16(1), 25–41. doi:10.1016/j.alcr.2011.01.003
70. Salmela-Aro, K., Taanila, A., Ek, E., & Chen, M. (2012). Role configurations in young adulthood, antecedents, and later wellbeing among Finns born in 1966. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 228–242. doi:10.14301/llcs.v3i2.184
71. Schoon, I., Chen, M., Kneale, D., & Jager, J. (2012). Becoming adults in Britain: lifestyles and wellbeing in times of social change. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 173–189. doi:10.14301/llcs.v3i2.181
72. Schulenberg, J. E., & Zarrett, N. R. (2006). Mental health during emerging adulthood: continuity and discontinuity in courses, causes, and functions. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 135–172). Washington, DC, US: American Psychological Association.
73. Schwartz, S. J., Beyers, W., Luyckx, K., Soenens, B., Zamboanga, B. L., Forthun, L. F., Hardy, S. A., Vazsonyi, A. T., Ham, L. S., Kim, S. Y., Whitbourne, S. K., Waterman, A. S. (2011). Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: a study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(7), 839–859. doi:10.1007/s10964-010-9606-6

74. Schwartz, S. J., Hardy, S. A., Zamboanga, B. L., Meca, A., Waterman, A. S., Pica-riello, S., ... Forthun, L. F. (2015). Identity in young adulthood: Links with mental health and risky behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 39–52. doi:10.1016/j.appdev.2014.10.001
75. Settersten Jr., R. A. (2007). Passages to adulthood: linking demographic change and human development. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 23(3), 251–272. doi:10.1007/s10680-007-9132-8
76. Shanahan, M. J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 667–692. doi:10.1146/annurev.soc.26.1.667
77. Shanahan, M. J., Porfeli, E., & Mortimer, J. (2005). Subjective age identity and the transition to adulthood: When does one become an adult? In R. A. Settersten Jr., F. F. J. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy*. University of Chicago Press.
78. Stankūnienė, V., & Maslauskaitė, A. (2008). Family transformations in the post-communist countries: attitudes toward changes. In C. Höhn, D. Avramov, & I. E. Kotowska (Eds.), *People, Population Change and Policies* (pp. 113–138). Springer Netherlands.
79. Vosylis, R. (2014). Tapsmo suaugusiųjų ženkla Lietuvos jaunuolių imtyje, 49, 81–99.
80. Vosylis, R., Klimstra, T., & Raižienė, S. (2016). Context-related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure. *European Journal of Psychological Assessment*. Advance online publication.

11. APPROBATION OF STUDY RESULTS

List of scientific publications

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R., Crocetti, E. (2017). Global versus domain-specific identity processes: Which domains are more relevant for emerging adults? *Emerging adulthood*, 1-6. Advance online publication.
2. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2016). Context-related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure. *European Journal of Psychological Assessment*. Advance online publication.
3. **Vosylis, R.**, Kaniušonytė, G., Raižienė, S. (2016). What does it mean to be an adult? Perceptions of adulthood among Lithuanian emerging adults. In R. Žukauskienė (ed.), *Emerging Adulthood in a European Context* (pp. 54-79). Routledge: New York.
4. **Vosylis, R.** (2014). Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo išsipareigojimų ir jaučiamo brandumo ryšiai. *Jaunųjų Mokslininkų Psichologų Darbai*, 3, 1–6.
5. **Vosylis, R.** (2014). Tapsmo suaugusiuoju ženklai Lietuvos jaunuolių imtyje. *Psichologija: mokslo darbai*, 49, 81–99.
6. **Vosylis, R.**, Žukauskienė, R., Raižienė, S. (2013). Relationships between problem behaviors, role changes in areas of work, love, and achievement of adult character qualities among emerging adults. *Psichologija: mokslo darbai*, 48, 54–69.

Selected conference presentations

1. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2016, September). *Linking patterns of home leaving with latent profiles based on psychological aspects of becoming adult: person centered approach*. Presented at „The 15th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Cadiz, Spain.
2. **Vosylis, R.** (2016, June). *Linking pathways to adulthood with psychological aspects of becoming an adult in a sample of Lithuanian emerging adults*. Presented at „The 24th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Vilnius, Lithuania.
3. **Vosylis, R.**, Raižienė, S. (2015, October). *Linking partner-parenthood transitional pathways with aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian emerging adults*. Presented at „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Miami, FL, US.
4. **Vosylis, R.**, Klimstra, T., Raižienė, S. (2015, October). *Context related sense of adulthood: unveiling peer and adult contexts and developing a new measure*. Presented at „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Miami, FL, US.
5. Erentaitė, R., **Vosylis, R.**, Crocetti, E. (2015, October). *Validation of three-dimensional identity process model and its links to aspects of emerging adulthood in a sample of Lithuanian 20, 25 and 30-year olds*. Presented at „The 7th Conference on Emerging Adulthood“, Miami, FL, US.
6. **Vosylis, R.**, Erentaitė, R. (2015, September). *Linking identity styles to sense of adulthood during the transition from school: two-wave longitudinal study*. Presented at „The 17th European Conference on Developmental Psychology“, Braga, Portugal.

7. **Vosylis, R.,** Raižienė, S. (2014, September). *Conceptions of the transition to adulthood in sample of Lithuanian emerging adults*. Presented at „The 14th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence“, Izmir, Turkey.
8. **Vosylis, R.,** Erentaitė, R. (2014, July). *Linking identity styles and commitment to confidence and life satisfaction*. Presented at „The 23th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development“, Shanghai, China.
9. **Vosylis, R.** (2014, April). *Vyresniųjų paauglių tapatumo stiliaus, tapatumo išpaireigojimų ir subjektyviai jaučiamos brandos ryšiai*. Presented at „XI-oji kasmetinė Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija“, Vilnius, Lithuania.
10. **Vosylis, R.,** Raižienė, S. (2013, October). *Self-perceived adulthood in peer and adult contexts and its relationships with Positive Youth Development (PYD) dimensions in Lithuanian 18-year-olds*. Presented at „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Chicago, IL, USA.
11. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, October). *Relationship between patterns of parental rearing practices and achievement of individualistic adult criteria in Lithuanian 18-year-olds*. Presented at „The 6th Conference on Emerging Adulthood“, Chicago, IL, USA.
12. Raižienė, S., **Vosylis, R.** (2013, July). *Externalizing and/or internalizing symptoms and achievement of adulthood criteria among Lithuanian emerging adults*. Presented at „13th European congress of psychology“, Stockholm, Sweden.
13. **Vosylis, R.,** Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2012, October). *Perceptions about adulthood in Lithuanian emerging adults*. Presented at „2012 Biennial Meeting of Society for Research in Child Development: Transitions to Adulthood“, Tampa, FL, US.

Other related publications over the period of doctoral studies:

1. Žukauskienė R., Raižienė S., Malinauskienė O., Garbaliavičiūtė I., Garckija R., **Vosylis R.,** Kaniušonytė G., Truskauskaitė-Kunevičienė I., Kajokienė I.. (2015). *Pozityvi jaunimo raida Lietuvoje: mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas: Vilnius.
2. Crocetti, E., Garckija, R., Gabrielavičiūtė, I., **Vosylis, R.,** Žukauskiene, R. (2014). Reciprocal associations between identity and civic engagement in adolescence: a two-wave longitudinal study. *International Journal of Developmental Sciences*, 8, 115-124.
3. **Vosylis R.,** Žukauskiene, R., Malinauskienė O. (2012). Comparison of internet based versus paper-and-pencil administered assessment of positive development indicators in adolescent's sample. *Psichologija: mokslo darbai*, 45, 7-21.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Rimantas Vosylis was born on November 24th, 1981 in Vilnius. In 2000 graduated from Žemynos gymnasium. In 2005 he received bachelor's degree in psychology and in 2007 received master's degree in health psychology from Vytautas Magnus University. In 2011-2016 he was a doctoral student in a joint program conducted by Mykolas Romeris University, Vytautas Magnus University, and Cordoba University.

Research interests: youth development and developmental research methods.

PSICHOLOGINIAI TAPSMO SUAUGUSIUOJU ASPEKTAI SKIRTINGA SOCIALINĖS BRANDOS EIGA PASIŽYMINČIŲ JAUNUOLIŲ GRUPĖSE: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.

244 p.

ISBN 978-9955-19-862-8 (internete)

ISBN 978-9955-19-863-5 (spausdintinis)

Šiame darbe yra nagrinėjama: a) dabartinė Lietuvos jaunuolių socialinių suaugusiojo statusų kaita (socialinė branda) ir jos įvairovė; b) psichologiniai tapsmo suaugusiuoju aspektai, įvardyti besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio teorijoje (jaunuoliams būdingų raidos užduočių įveikimas ir besiformuojančio suaugusiojo periodo savybės) ir jaunuolių grupės besiskiriančios šiais psichologiniais tapsmo suaugusiuoju aspektais; c) socialinės brandos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų ryšiai Lietuvos sociokultūriniame kontekste. Atliktas tyrimas papildė esamas žinias apie tapsmo suaugusiuoju procesą keliais aspektais. Visų pirma, tyrime nustatyta, kad Lietuvos jaunuolių branda yra diversifikuota, t.y. pasižymi didele stipriai besiskiriančių socialinės brandos takų įvairove. Antra, rasta, kad socialinės brandos pokyčiai gyvenamojo būsto, partnerio-šėimos ir mokslo-darbo srityse yra tarpusavyje susiję. Trečia, tapsmo suaugusiuoju procesas, vertinant psichologinius šio proceso aspektus, taip pat yra įvairus, t.y. 25 m. amžiaus jaunuolių grupėje galima išskirti bent tris pogrupius, besiskiriančius jaunystei būdingų raidos užduočių įveikimu ir besiformuojančio suaugusiojo raidos tarpsnio bruožais. Ketvirta, egzistuoja paralelės tarp socialinių statusų kaitos ir psichologinių tapsmo suaugusiuoju aspektų, t.y. socialinės brandos įvykių ir suaugusiojo vaidmenų įgijimo laikas yra sietinas ir su kitų šiam tarpsniui būdingų raidos užduočių įveikimu.

This study addresses several complementary problematic questions, related to the process of becoming an adult among Lithuanian youth : a) contemporary transitions to adulthood (pathways to adult social roles) and diversity of these transitions in Lithuanian context; b) psychological aspects of becoming an adult outlined in the theory of emerging adulthood, and groups of young people that differ in terms of these aspects; c) links between social pathways to adulthood and psychological aspects of becoming an adult. The results of the study contribute to the field of research of the process of becoming an adult in several ways. First, results indicate that transitions to adult roles among Lithuanian youth are diversified, t.y. characterized by a great variety to transitional social pathways. Second, results indicate that transitions to adult roles in residential, partner-family and education-work domains are interrelated. Therefore transitions to adult roles happen by moving from one role configuration to another. Third, the process of becoming an adult, in terms tasks and features of emerging adulthood is also varying. Finally, a clear parallels exist between changes of and transitions adult social status and tasks and features of emerging adulthood. This indicates that delay in transitions to adult roles is related to delay of overcoming with other tasks, such as identity formation, separation-individuation or learning to act responsibly.

Rimantas Vosylis

**PSICHOLOGINIAI TAPSMO SUAUGUSIUOJU ASPEKTAI SKIRTINGA SOCIALI-
NĖS BRANDOS EIGA PASIŽYMINČIŲ JAUNUOLIŲ GRUPĖSE**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, psichologija (06S)

ISBN 978-9955-19-862-8 (internete)

ISBN 978-9955-19-863-5 (spausdintinis)

Maketavo Laura Tekorienė

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas roffice@mruni.eu

Tiražas 20 egz. Užsakymo Nr. 11910

Parengė spaudai UAB „Baltic Printing House“

Svajonės g. 40, LT-94101, Klaipėda

www.balticprinting.com

Spausdino UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

ISBN 978-9955-19-863-5

